

Marija Bajzek Lukač

JEZIK OB MEJI IN NA MEJI

Marija Bajzek Lukač je upokojena izredna profesorica Oddelka za slovanske filologije Filozofske fakultete ELTE v Budimpešti. Predavala je slovenski knjižni jezik, zgodovino slovenskega jezika, leksikologijo, sociolingvistiko, besediloslovje in stilistiko. Vodila je seminarje o prekmurskem knjižnem jeziku, prevajanju in leksikografiji. Od leta 2015 do leta 2020 je vodila slovarski projekt *Veliki madžarsko-slovenski slovar* in je glavna urednica slovarja.

V mednarodni knjižni zbirki *Zora* je objavila *Slovar Gornjega Senika A–L*, v svojih znanstvenih publikacijah se ukvarja s porabskim narečjem, Števanom in Miklošem Küzmičem, Jožefom Košičem, molitveniki, raznovrstnostjo prekmurskih besedil, jezikovno krajino Porabja in narečnimi slovarji. V madžarščino je prevedla knjigo Marka Jesenška o prekmurskem slovenskem knjižnem jeziku z naslovom *Prekmuriana*, v slovenščino pa slovnico Avgusta Pavla *Prekmurska slovenska slovnica*.

Dolga leta je bila sekretarka Košičevega sklada, ki je deloval za ohranjanje slovenščine v Porabju, organiziral delavnice za zbiranje narečnega gradiva, znanstvene simpozije in objavil več publikacij.

E-pošta: bajzek.maria@btk.elte.hu

ZORA
159

Marija Bajzek Lukač

Jezik ob meji in na meji

Maribor
2025

ZORA

159

Marija Bajzek Lukač

Jezik ob meji in na meji

Mednarodna knjižna zbirka ZORA

International Book Series ZORA

Urednik zbirke / *Editor*

Marko Jesenšek

Mednarodni svetovalni odbor

Editorial Advisory Board

Jožica Čeh Steger (Maribor)

Marc L. Greenberg (Lawrence, Kansas)

Alenka Jensterle Doležal (Praha)

István Lukács (Budapest)

Bernard Rajh (Maribor)

Emil Tokarz (Katowice)

ZORA

159

Naslov / *Title*

Jezik ob meji in na meji

Language Along and Across the Border

Avtorica / *Author*

Marija Bajzek Lukač (Univerza Eötvösa Loránd (ELTE), Filozofska fakulteta)

Recenzentki / *Reviewers*

red. prof. dr. Mihaela Koletnik (Univerza v Mariboru),

prof. dr. Natalija Ulčnik (Univerza v Mariboru)

Jezikovni pregled / *Language Editor*

Polonca Šek (Univerza v Mariboru)

Slika na naslovnici / *Photo on Cover*

Bogdan Čobal, iz cikla *Splav meduze*, 2020

Oblikovanje in prelom / *Design and typesetting*

Katarina Visočnik

Založnik / *Published by*

Univerza v Mariboru, Univerzitetna založba,

Slomškov trg 15, 2000 Maribor, Slovenija

<https://press.um.si>

zalozba@um.si

Izdajatelj / *Issued by*

Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta,

Koroška cesta 160, 2000 Maribor, Slovenija

<http://www.ff.um.si/zalozba-in-knjigarna/zora/>

ff@um.si

Vrsta publikacije / *Publication type*

E-knjiga

Dostopno na / *Available at*

<https://press.um.si/index.php/ump/catalog/book/1077>

Izdano / *Published*

Maribor, november 2025

© Univerza v Mariboru, Univerzitetna založba
University of Maribor, University of Maribor Press

Besedilo / Text © Marija Bajzek Lukač, 2025

To delo je objavljeno pod licenco Creative Commons Priznanje avtorstva 4.0 Mednarodna. / *This work is licensed under the Creative Commons Attribution 4.0 International License.*

Uporabnikom je dovoljeno nekomercialno in komercialno reproduciranje, distribuiranje, dajanje v najem, javna priobčitev in predelava avtorskega dela pod pogojem, da navedejo avtorja izvirnega dela. / *This license allows reusers to distribute, remix, adapt, and build upon the material in any medium or format, so long as attribution is given to the creator. The license allows for commercial use.*

Vsa gradiva tretjih oseb v tej knjigi so objavljena pod licenco Creative Commons, razen če to ni navedeno drugače. Če želite ponovno uporabiti gradivo tretjih oseb, ki ni zajeto v licenci Creative Commons, boste morali pridobiti dovoljenje neposredno od imetnika avtorskih pravic. / *Any third-party material in this book is published under the book's Creative Commons licence unless indicated otherwise in the credit line to the material. If you would like to reuse any third-party material not covered by the book's Creative Commons licence, you will need to obtain permission directly from the copyright holder.*

<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0>

CIP – Kataložni zapis o publikaciji
Univerzitetna knjižnica Maribor

811.163.6'282(091)(0.034.2)

BAJZEK Lukač, Marija

Jezik ob meji in na meji [Elektronski vir] / Marija Bajzek Lukač. – E-knjiga. – Maribor : Univerza v Mariboru, Univerzitetna založba, 2025. – (Mednarodna knjižna zbirka Zora = International book series Zora ; 159)

Način dostopa (URL): <https://press.um.si/index.php/ump/catalog/book/1077>

ISBN 978-961-299-080-0 (PDF)

doi: 10.18690/um.ff.9.2025

COBISS.SI-ID 256536579

ISBN (e-knjiga, pdf): 978-961-299-080-0

ISBN (mehka vezava): 978-961-299-081-7

DOI: <https://doi.org/10.18690/um.ff.9.2025>

Odgovorna oseba založnika / *For publisher:* prof. dr. Zdravko Kačič, rektor Univerze v Mariboru / *Rector of University of Maribor*

Cena / *Price:* brezplačni izvod

Citiranje / *Attribution:* Marija Bajzek Lukač, 2025: *Jezik ob meji in na meji*. Univerza v Mariboru, Univerzitetna založba. doi: <https://doi.org/10.18690/um.ff.9.2025>

Dusánu in Lenke

Vsebina

9 Knjigi na pot

JEZIK OB MEJI

- 13 Madžari o reformaciji v Slovenski krajini
- 23 Küzmičev prevod *Novega zakona* v luči prevzemanja besed iz madžarščine
- 39 Razvoj besedilnih vrst in jezika pri prekmurskih evangeličanskih pisateljih 18. stoletja
- 49 Jožef Košič, avtor prekmurske slovenske slovnične terminologije
- 59 Stari prekmurski in hrvaški molitveniki. Možne predloge in viri *Knige molitvene* Mikloša Küzmiča
- 73 Avgust Pavel in standardizacija prekmurskega knjižnega jezika (1909–1942)
- 81 Od rokopisa do prevoda in objave Pavlove slovnice

JEZIK V SLOVARJIH

- 101 O zgradbi in vsebini gornjeseniškega slovarja
- 118 Slovenska krajevna in vodna imena v Porabju in širši okolici
- 133 Narečni slovarji in prekmurščina v njih
- 140 Verba volant, scripta manent. Veliki madžarsko-slovenski slovar

JEZIK NA MEJI

- 163 Prihodnost slovenskega jezika, literature in kulture v Porabju
- 171 Sožitje narodov, jezikov, kultur in veroizpovedi v Prekmurju in Porabju
- 180 Položaj prekmurščine v Miklošičevem času – v senci jezikovnih nacionalizmov
- 190 Mentalna in stvarna jezikovna krajina v Porabju
- 208 Nomen est omen – Jožef Košič
-
- 216 Literatura
- 231 Language Along and Across the Border (Summary)
- 234 Nyelvi határ-helyzetek és határhelyzetek (Összegzés)
- 237 Imensko kazalo
- 244 Povzetek
- 245 Abstract
-
- 246 Zora 1998–2025

Knjigi na pot

Naslov monografije *Jezik ob meji in na meji* je hkrati realističen in simboličen. Prihod Madžarov in določitev zahodne meje Kraljevine Madžarske sta za dolga stoletja ločila panonske Slovence od preostalih slovenskih skupnosti. Državna meja pa ni bila edina, ob kateri so živeli prekmurški Slovenci, ob njej so obstajale še cerkvene, županijske in naravne meje. Naravno mejo je predstavljala reka Mura, ki se skozi stoletja ni bistveno spreminjala, vendar je ostajala trajna ovira v komunikaciji, tudi v obdobjih, ko je bila državna meja že lažje prehodna. Cerkvene meje so se pogosto spreminjale: v 11. stoletju je Prekmurje pripadalo veszprémski škofiji, po ustanovitvi zagrebske pa je njen južni, zalski del prešel pod Zagreb, severni pa je ostal pri Győru.

Madžarski jezikovni vpliv je bil neprekinjeno navzoč, saj je bilo območje v okviru madžarske uprave. Madžarske izposojenke se pojavljajo že v najzgodnejših pisnih virih v prekmurščini (pogodbe, artikuluši), kar odraža pomanjkanje ustrezne pravne in strokovne terminologije v narečju. Vključitev v zagrebsko škofijo je povzročila tudi izrazit vpliv kajkavščine: številni duhovniki, izobraženi v Zagrebu, pogosto hrvaške narodnosti, so v liturgijo, molitvenike in druga besedila vključevali kajkavske izraze, ki so se postopoma udomačili tudi v narečju. Sledi kajkavščine so vidne v starih pesmaricah, saj so se pesmi širile ustno in s prepisovanjem. Oddaljenost škofijskega središča v Győru je omogočila širitev protestantizma, ki se je kljub preganjanju uveljavil in spodbudil nastanek prvih prekmurskih knjig, s prevodom Nove zaveze kot vrhuncem.

Tudi županijske meje so imele pomembno vlogo. Od 11. stoletja do leta 1526 je Prekmurje sodilo pod županijo Kolon, nato pod županiji Vas in Zala. Katoliško Prekmurje je bilo od ustanovitve škofije v Sombotelu leta 1777 združeno v novo cerkveno enoto in je ob podpori prvega škofa Szilyja doživelo razcvet. Tedaj so tudi katoličani dobili prve knjige v prekmurščini. Pomembni avtorji, kot so Števan Küzmič, Mikloš Küzmič, Jožef Košič, Janoš Kardoš, Avgust Pavel in drugi, so v različnih

zgodovinskih okoliščinah prispevali k ohranjanju vere, kulture, jezika in narodne identitete. Prav zaradi njihovega delovanja je prekmurščina kljub močni prisotnosti kajkavščine in še izrazitejšemu pritisku madžarščine – pogosto podprtemu s političnimi interesi – preživela in se razvijala.

Podobne procese lahko zasledimo tudi v Porabju. Gornji Senik je bil nekaj časa protestantski, na tem območju je deloval Jožef Košič, Avgust Pavel pa je obiskoval gimnazijo v Monoštru, kjer je bilo natisnjenih več prekmurskih knjig. Po Trianonski mirovni pogodbi so porabske Slovence nepričakovano ločili od prekmurske večine, Porabje pa je ostalo del Madžarske. Poimenovanje območja po reki Rabi (Porabje) se med prebivalci nikoli ni povsem uveljavilo, saj v narečju ni bilo ustaljenega poimenovanja ne za lokalno območje ne za Prekmurje. Porabščina se je tako znašla ob meji in hkrati na meji preživetja. Najtežje obdobje je sledilo po drugi svetovni vojni, ko je bila meja zaprta, stiki med državama pa prekinjeni. Jezik in prebivalce je ohranil ozki »rezervat« med mejo z Jugoslavijo (Slovenijo), Avstrijo in notranjo mejo, ki so jo postavile madžarske oblasti zaradi varovanja mejnega pasu.

Šele v sedemdesetih letih 20. stoletja so se ponovno vzpostavili stiki s Slovenci na drugi strani meje, tedaj so začele prihajati kulturne skupine, novinarji in dialektologi ... V šolah, cerkvah in doma se je govorilo slovensko narečje, medtem ko je bila madžarščina osvojena šele v osnovni šoli s pomočjo za to dobro usposobljenih učiteljic. Pouk knjižne slovenščine, ki je obsegal le nekaj ur tedensko, pa zaradi zanemarjanja narečne podlage ni dosegal primerljivih rezultatov.

Monografija s provokativnim naslovom predstavlja zgodovinsko pot prekmurščine in porabščine. Prekmurščina se je ohranila in se bo ohranila, ker je »blagovna znamka« prebivalcev ob Muri. Ali to velja tudi za porabščino ob Rabi? Ali se bo narečje ohranilo ali bo počasi utonilo v pozabo? Odgovor prepuščamo bralcu, ki ga vabimo v Poravje, pa naj presodi sam. Prekmurščina je bila skozi stoletja večkrat na meji, a so jo vedno znova obudili zavedni Prekmurci – duhovniki, prevajalci, literati, pisci posvetnih del, učitelji, jezikoslovci, novinarji in drugi.

Jezik ob meji

Madžari o reformaciji v Slovenski krajini

Prekdonavska evangeličanska cerkev

Prekmurski evangeličani so bili vse do priključitve Prekmurja Sloveniji del Prekdonavskega distrikta Ogrske evangeličanske cerkve. Od 16. stoletja naprej so se prilagajali veri madžarskih veleposestnikov, ustvarjali so skupaj z madžarskimi in nemškimi evangeličanskimi pisci, skupaj so bili preganjani in po verskem miru so se dokončno odločili za evangeličansko vero. Literarna dejavnost madžarskih protestantov – evangeličanov in kalvinistov – je zelo bogata; ta razvejana kulturno-prosvetna dejavnost je vplivala tudi na prekmurske evangeličanske duhovnike. V Prekdonavju so delovali pomembni evangeličanski centri, v Sárváru je na dvoru Nádasdyjev ustvarjal János Sylvester, ki je v 16. stoletju napisal pomembna dela za madžarski jezik in kulturo. Tudi grad v Petanjcih je bil v lasti Nádasdyjev, ki so bili tako neposredno prisotni tudi na območju, kjer so živeli prekmurski Slovenci. V Pozsonyu, Győru in Sopronu so se šolali številni Prekmurci, naselje Nemescsó (Čoba) je bilo artikularni kraj, kamor so v času preganjanja k verskim obredom prihajali tudi Slovenci, v Lendavi so Bánffyji ustanovili prvo šolo, eno od šestnajstih protestantskih šol po vsej Madžarski, njen prvi učitelj pa je bil György Kultsár, pisec številnih del v madžarščini. V Surd in njegovo okolico so se izselile številne prekmurske evangeličanske družine, v tem odročnem kraju je deloval Števan Küzmič in prevedel Novo zavezo.

Avtorji in dela

Sárvár je zaznamoval János Sylvester, ki je leta 1539 v Neanesiju (Újsziget) objavil slovnico *Grammatica Hungaro Latina*, slovnico madžarskega jezika v latinščini. V njej je zapisal, da je mogoče tuje jezike poučevati le s pomočjo materinščine. Leta 1541 pa je izšel njegov prevod Nove zaveze. V Győru in Nemescsóju so delovali prevajalci Nove zaveze

v madžarski jezik. Prevod Nove zaveze Andrása Torkosa je izšel leta 1736 v Wittenbergu, prevod Györgya Báránya, Jánosa Báránya in Jánosa Sartorisa pa leta 1754 v Laubanu. V tem prostoru in času so nastali tudi številni katekizmi, pesmarice in molitveniki. Protestantizem na Madžarskem je k raziskovanju spodbudil številne avtorje, zato je to področje danes zelo podrobno raziskano. Predstavljene so zgodovinske okoliščine, posamezna obdobja in dela. V tem prispevku želim predstaviti poglede madžarskih raziskovalcev na delovanje prekmurskih slovenskih avtorjev.

Sándor Payr – evangeličanski duhovnik in učitelj

Najbolj ploden raziskovalec madžarskih evangeličanov je bil evangeličanski duhovnik Sándor Payr (1861–1938), ki je v svojih številnih delih podrobno predstavil ideološko in zgodovinsko ozadje širitve augsburške veroizpovedi na Madžarskem. Napisal je številne monografije o velikanih evangeličanske cerkve in predstavil evangeličanske skupnosti. Njegovo obsežno delo *A Dunántúli evangélikus egyházkerület története I.* (Zgodovina prekdonavske evangeličanske cerkve) je izšlo leta 1924 v Sopronu. Ta pregled je načrtoval za 400. obletnico protestantizma, a zaradi vojne in pomanjkanja sredstev ni bil objavljen. Izšel je po vojni z vsestransko pomočjo vernikov, podobno kot vsa dela evangeličanov v 18. stoletju. Že v svojem predgovoru poudarja, da so bili Madžari s pomočjo verske skupnosti v stiku s tujimi narodi in narodnostmi – Hrvati, Slovenci, Slovaki, Nemci. Meni, da je bilo to z narodnega vidika težko, toda zelo pomembno poslanstvo. Ugotavlja, da je evangeličanska cerkev svoje dolžnosti tudi v neugodnih okoliščinah opravljala z zvestobo do svojega naroda. Evangeličanski Madžari v Prekdonavju niso ničesar izgubili, širili so svojo višjo duhovno kulturo, in to brez nasilja in zatiranja. Ugotavlja, da je bilo delo skupnosti na narodnostno mešanem območju težje kot v povsem madžarskih verskih skupnostih. Z zadovoljstvom konstatira, da je evangeličanska cerkev duhovnike in učitelje s slovanskimi imeni vzgojila v dobre Madžare, ki so se hitro naučili madžarsko in pisali dela v dobri madžarščini (Payr 1924: 12).

Nekaj let po Trianonski mirovni pogodbi (1920) je avtorjev pristop mogoče razumljiv. Že iz uvodnih misli pa je jasno razvidno, da ga avtorji drugih narodnosti in njihova dela v jeziku narodnosti ne bodo zanimala,

pa čeprav so bili nameni in cilji v izhodišču isti, saj so sledili naukom pietistov: svojim narodom so želeli zagotoviti knjige v lastnem jeziku, jih dvigniti iz nerazvitosti, zanemarjenosti in kulturne plitvine. Payrovo delo pa je kljub tem posplošenim ugotovitvam zanimivo tudi za raziskovalce prekmurskih slovenskih evangeličanov, saj je v njem Prekmurju posvečeno posebno poglavje, in sicer z naslovom *Vendske skupnosti na posestvih Széchyjev in Batthyányjev*, v katerem predstavlja Mursko Soboto, Grad, Sveti Jurij, Sveto Heleno, Tišino, Petanjce, Martjance, Vanečo, Selo, Dolence, Gornje Petrovce, Gornji Senik, Kradanovce, Žormot, Bogojino in Resnek.

Payr podatke črpa tudi iz vizitacijskega zapisnika, ki so ga sestavili julija 1627 ob vizitaciji po naročilu škofa Bertalana Kisa in v spremstvu dekana Istvána Lethenyeija, duhovnika Istvána Zvonaricsa ter Jánosa Terbocsa (*Visitatio generalis Ecclesiarum Schlavo-Vendorum*). V podrobnem opisu evangeličanskih naselij navaja lastnike posestev, duhovnike, ki so tam službovali, njihove prejemke, premoženje, spore med evangeličani in kalvinisti. Zanimiva so imena duhovnikov, nekaterim Payr celo pripiše oznako »najverjetneje Vend«. Med obravnavanimi naselji si posebno pozornost zaslužita Žormot in Kradanovci, ki sta danes že povsem pomadžarjena, v 16. stoletju pa sta spadala v murskosoboški seniorat Tamása Krisána. Kradanovci so imeli že ob koncu 16. stoletja svojega evangeličanskega duhovnika. Payr v nadaljevanju v 11. poglavju predstavlja evangeličanske skupnosti v županiji Zala, v 12. poglavju pa najdemo podatke tudi o slovenskih naseljih v županiji Somogy. V zvezi s krajem Surd se sklicuje na beležke Števana Küzmiča ter ga omeni kot duhovnika in prevajalca Nove zaveze. Pri kraju Liszó navaja, da so naselje ustanovili prekmurski Slovenci, ki jim je zemljišče podarila Magdalena Mária Nádasdy leta 1718, naslednje leto pa se je tam naselilo 14 družin, med njimi Zakočevi, Smodičevi in Lončakovi. V tem poglavju je omenjen tudi Tarany, toda brez omembe slovenskega prebivalstva.

Payr v drugem delu svojega obsežnega dela (knjiga ima 932 strani) obravnava splošno zgodovino prekdonske evangeličanske cerkve od samih začetkov. Ugotavlja, da je bilo razvito območje ugodno za širitev reformacije in je že zgodaj privabilo predstavnike različnih veroizpovedi, tako so se že v 13. stoletju pojavili valdeni, kasneje husiti in drugi. Lutrovi nauki pa so se v mestu Sopron pojavili že leta 1522. V nadaljevanju se ukvarja z razvojem cerkvene ustave, odnosi posvetne in

cerkvene oblasti, pomenom sinod, pomanjkanjem duhovnikov, cerkveno hierarhijo, cerkvenim premoženjem, superintendenti in seniorati, škofi (Klaszekovics in Zvonarics), verskimi spori, pomenom vizitacij, zgodnjo smrtjo Pála Nádasdyja in rekatolizacijo. V nadaljevanju svojega dela podrobno predstavi verske spore, opiše evangeličanski cerkveni obred in moralno življenje vernikov. Veliko obeta naslov 6. poglavja – *Nabožno slovstvo*, v katerem predstavlja evangeličanske centre, v katerih so ustvarjali prevajalci, pisci in tiskarji. Največ pozornosti namenja Sárváru, kjer so nastala prva dela, ki so bila za zgled tudi v naslednjih stoletjih. Med pomembnimi centri omenja tudi Lendavo, v kateri sta v 16. stoletju delovala tiskar Rudolf Hofhalter ter učitelj in pisec György Kulcsár. Duhovnik družine Poppel György Szalaszegi je v Murski Soboti iz latinščine prevedel svetovno znan molitvenik wittenberškega učitelja Johanna Avenariusja Habermanna z naslovom *Hetetszaka minden napra megirattatott imádságok, kik öszvöszereztettenek Avenarius János doctor által* (Molitve za vsak dan v tednu, ki jih je uredil doktor Johann Avenarius). Molitvenik je posvetil grofici Magdolni Salm, ženi Lászla Poppla Lobkovicza, natisnil pa ga je Janž Mandelc leta 1593 v kraju Sicz (Hóman in Szekfű 1928).

Payr v 8. poglavju z naslovom *Naša evangeličanska cerkev v službi madžarskega narodnega duha* že v podnaslovu ponovno nakaže stališče, predstavljeno v predgovoru, in sicer širitev madžarstva med slovanskimi narodi. V uvodu ponovno našteje pomembne prekdonavske centre ter celo vrsto duhovnikov, učiteljev in podpornikov z nemadžarskimi, predvsem hrvaškimi priimki, Gizdavič, Musič, Belešič, Tokošč, Klasekovič, Zvonarič, Domšič, Stanšič, Francič, Jagodič, Orsič, Miholič, Vitkovič, Sedenič, Fistrovič itn., ki so bili potomci beguncev pred Turki, Hrvati, ki so jih Madžari imenovali Toti. Payr ponovno poudari, da so se v madžarskih evangeličanskih naseljih prostovoljno, brez pritiska, pomadžarili in so pozabili tudi svojo materinščino. Med njimi so se številni povzpeli do škofovskega naziva in o njih Payr pravi, da so svoja dela pisali v zelo dobri madžarščini. V nadaljevanju našteva kraje Prekdonavja, v katerih so živeli in ustvarjali potomci priseljenih Hrvatov. Prekdonavske madžarske evangeličane so bogatili tudi Slovaki, seveda tudi prekmurski Slovenci, ki jih Payr v svojem delu imenuje pomadžarjeni Vendi; o njih posebej ne razpravlja in ne navaja njihovih imen. Payr odstavek, v katerem navaja celo vrsto potomcev slovanskih narodov, ki

so delovali v dobro Madžarov, sklene z mislijo, da je bila ta asimilacija tujih narodov zgodovinska odškodnina za vse izgube, ki so jih Madžari utrpeli v vojnah proti Turkom in Nemcem (Payr 1924: 913).

Slovanski narodi so z Madžari živeli skupaj od njihove naselitve v Karpatski bazen, v ta prostor pa so prihajali tudi kasneje. Nedvomno so imeli pomemben delež pri razvoju Madžarske, saj so z njo delili dobro in slabo, številni so ostali zvesti narodnosti svojih prednikov, ohranili so svojo materinščino in enakovredno ustvarjali v dveh ali več jezikih. O Payrovem omalovažujočem stavku o pomadžarjenih Vendih pa je mogoče zapisati, da je njegova ocena nestrokovna in nepoštena, saj se navezuje na vendsko teorijo in zamolči težnje prekmurskih evangeličanov, ki so se skozi stoletja ujemale s prizadevanji Madžarov in drugih narodov v tem prostoru. Ko je Payr pisal to svoje delo, je bil madžarski narod pod težkimi preizkušnjami in je s Trianonom doživel hudo travmo. Njegove misli o deležu drugih narodov v razvoju prekdonavske evangeličanske cerkve pa so daleč od nazorov in učenja pietistov ter njihovih učencev.

János Melich z očmi slavista

Podoben pristop in razmišljanje sta značilna tudi za znanega slavista Jánosa Melicha, ki je v svojem delu *A magyarországi vend (szláv) nyelvű irodalom bibliográfiája* (Bibliografija slovenske književnosti na Madžarskem), objavljenem leta 1902, prvi zbral in predstavil prekmurske tiske. V kratkem uvodu opisuje prekmurske Slovence (njihovo število ocenjuje na okrog 40.000) in navaja, da v tej pokrajini živi slovanski narod, ki svoj jezik imenuje za slovenskega, Madžari pa so to območje v preteklosti in tudi v času nastanka njegovega prispevka imenovali Tótság (Slovenska krajina). Navaja, da je Fran Miklošič kot Slovence obravnaval tudi kajkavce in da je bil Habeličev slovar iz leta 1670 obdelan v Pleteršnikovem slovarju in ne v velikem slovarju hrvaške akademije. Menil je, da slovenska in madžarska znanost vesta zelo malo o jeziku in slovstvu prekmurskih Slovencev; predstavitev in obravnava njihovega jezika ter del pa je po njegovem mnenju predvsem naloga madžarskih raziskovalcev, ker ne gre le za tiske, objavljene na Madžarskem, ampak gre za dela ljudi, ki so s srcem in dušo madžarski ljudje, njihova dela pa so pisana v madžarskem črkopisu. Njihovo pripadnost Madžarom

je podkrepil z ugotovitvijo, da so delovali na pobudo Madžarov, nekateri so pisali tudi v madžarščini. Nadaljuje: »Zadal sem si nalogo, da kronološko predstavim vendska dela madžarskih ljudi, ki so delovali pod madžarskim vplivom« (Melich 1902: 427). Pred pregledom del pa se je še zahvalil Sándorju Mikoli in drugim, ki so mu pomagali zbrati potrebne podatke. Na njegovem seznamu je 64 del. Pri posameznih tiskih navaja naslov, kraj in leto izida, podatke o avtorju; s krajšavo M. so označena dela, ki jih hrani Državna Széchenyijeva knjižnica, s Sz. pa tista, ki so omenjena v delu Józsefa Szinnyeija z naslovom *Magyar írók élete és művei* (Življenje in delo madžarskih piscev), ki je izhajalo od leta 1891 do leta 1914.

Več pozornosti je namenil Števanu Küzmiču in njegovemu delu; izpostavil je, da se je v madžarščini vedno podpisoval kot Kuzmics, v prekmurščini pa Küzmics, ni pa jasno, kaj je želel s tem podkrepiti. Sledi navedba, ki ni povezana s Küzmičevimi nameni, namreč, da naj bi s svojim prevodom »Vende na Madžarskem popolnoma ločil od avstrijskih, ki so pred tem uporabljali Dalmatinov avstrijsko-slovenski protestantski prevod (tudi danes so cerkve, ki imajo ta prevod)« (Melich 1902: 432). Od slavista, ki naj bi dobro poznal tudi slovenske razmere, je takšna ugotovitev nestrokovna in neznanstvena, kaže na nepoznavanje narečne diferenciacije slovenskega jezika in okoliščin nastajanja regionalnih knjižnih jezikov. Brez Küzmičeve nadarjenosti, odprtosti in vztrajnosti prevod Nove zaveze ne bi mogel nastati in zaman bi bile težnje po ločitvi prekmurske slovenščine od »avstrijske«. Tudi Melich ne razpozna ali noče razpoznati pravih ciljev in namenov prekmurskih evangeličanov.

Elek Szalóky in Sándor Mesterházy iz Surda

V teh burnih letih je izšlo še eno delo, ki pa je bolj poljudnoznanstveno kot znanstveno. Evangeličanska duhovnika Elek Szalóky in Sándor Mesterházy sta leta 1911 objavila knjižico z naslovom *Küzemics István ag. hitv. ev. lelkész és bibliafordító 1723–1779* (Števan Küzmič, evangeličanski duhovnik augsburške veroizpovedi in prevajalec Biblije, 1723–1779). Avtorja v uvodu predstavljata zgodovinske okoliščine širjenja reformacije v županiji Somogy, pišeta o vlogi družine Zrinjski pri tem, o preganjanju in zatiranju vsega, kar je evangeličanskega. Omenjata

tudi prekmurske družine, ki so se v 18. stoletju naselile v krajih Lisz6, Porrog, Sand, Iharosberény in Vése, da bi lahko tam svobodno izpovedovale svojo vero. Surd je bil artikularni kraj, kamor je leta 1755 za duhovnika prispel Števan Kűzmič in od koder je skrbel tudi za vernike v okoliških naseljih, kjer niso imeli svojega duhovnika. Avtorja opisujeta takratne razmere in navajata, da je s škodlami pokrita cerkev stala v močvirnati dolini. Kűzmič v Surdu ni opravljal le duhovniškega poklica, ampak je tudi skrbno vodil matično knjigo. Avtorja nadalje navajata, da si je Kűzmič ob vseh nalogah vzel tudi čas za prevajanje Nove zaveze v prekmurščino, ker prekmurški evangeličani na Madžarskem niso imeli primerne Biblije; navajata tudi njegov namen, »da bi med prekmurškimi slovenskimi evangeličani tudi na ta način širil božje kraljestvo in da bi Slovence na Ogrskem ločil od avstrijskih, ki so uporabljali avstrijski prevod Biblije« (Szal6ky in Mesterh6zy 1911: 16). Avtorja v madžarščini uporabljata besedo Vend tako za Slovence na Madžarskem kot tudi v Avstriji. Če so oboji Vendi, zakaj jih je potem treba ločevati? Iz citiranega ni jasno, kaj mislita pod navedbo »avstrijski prevod Biblije«. V nadaljevanju še dodata, da Kűzmič pri svojem delu slovenskega prevoda Biblije pravzaprav ni potreboval, saj so bili njegovi verniki v glavnem Madžari. Avtorja še dodatno poudarita Kűzmičevo madžarsko pripadnost, saj ugotavljata: »Pisal in pridigal je tudi v prekmurščini, ampak svoje vernike je vodil v madžarsko smer. Prekmurci, ki so se tukaj naselili, so se vsi pomadžarili, v Porrogszentkirályu so zadnje slovenske pridige slišali leta 1830. Danes noben evangeličan ne govori slovensko. Med katoličani v Belezni, Zákányu, 6rtilosu, Somogyszentmiklósu pa še številni govorijo hrvaško« (Szal6ky in Mesterh6zy 1911: 20).

Avtorja v 3. poglavju Števana Kűzmiča predstavita kot prevajalca Biblije. Že takoj na začetku zapišeta, da prekmurščine (vendščine) ne razumeta, zato ne moreta napisati kritike o prevodu, navajata pa besede evangeličanskega duhovnika Rezs6ja Czipota iz Puconcev, ki jima je napisal, da je Kűzmič zelo korektno prevedel Novo zavezo, da prevod v Prekmurju uporabljajo, nimajo pa celotnega prevoda Biblije; ta pa niti ni potreben, saj »se v pokrajini pospešeno učijo madžarščine« (Szal6ky in Mesterh6zy 1911: 20). Nadalje citirata ugotovitve Jánosa Melicha in poudarjata, da je Kűzmičev prevod res odlično delo, pa čeprav se tudi Melich ni ukvarjal s samim prevodom. Avtorja omenita tudi Miklósa Kűzmiča, ki naj bi prav tako visoko cenil evangeličanski prevod. Na

podlagi Melichovih ugotovitev navajata, da se je Miklós Küzmič močno opiral na evangeličanski prevod, določene dele je dobesedno prevzel, sam pa je trdil, da tega ni počel.

Zoltán Csepregi s sodobnega zornega kota

Minilo je sto let od objave zgoraj predstavljenih del in po toliko letih je mogoče ponovno najti prispevke, katerih avtorji spoznavajo in razumejo prvotni namen luteranske reformacije. Profesor Evangeličanske teološke fakultete Zoltán Csepregi se v svojih delih posveča tudi temu vprašanju in v tem kontekstu obravnava položaj Prekmurja v času reformacije. V prispevku *A magyarországi evangélikusok nyelvi és etnikai viszonyai a 16–17. század fordulóján* (Jezikovni in etnični odnosi evangeličanov na Madžarskem na prelomu 16. in 17. stoletja) predstavlja narodno/narodnostno pestrost Madžarske tega časa, raziskuje Hrvate, Čehe, Poljake, Slovake, Nemce. Izhaja iz aksioma strokovne literature, da je Lutrova reformacija dajala velik poudarek maternemu jeziku, da se je božja beseda slišala v več jezikih. Po razcepitvi luteranov in kalvinistov po letu 1590 so luterani ohranili narodnostni, jezikovni in kulturni pluralizem, kalvinistična cerkev pa se je postavila na stran Madžarov. Avtor opisuje jezikovne napetosti med češkim in slovaškim jezikom, med novovisokonemškim knjižnim jezikom in nemškim narečjem, ki so ga govorili Sasi na Erdeljskem, ter kranjščino in prekmurščino. Ugotavlja, da verniki, ki so govorili narečje, niso pričakovali, da bodo narečje slišali tudi v cerkvi, če se je to zgodilo, so se zgražali (Csepregi 2016: 91). Na podlagi te ugotovitve je mogoče sklepati, da (podobno kot že obravnavani avtorji) tudi Csepregi ne razume jezikovne problematike Prekmurja. Morda njegova trditev velja za Slovake na Madžarskem, ki so v cerkvi sprejeli biblično češčino, ali za Srbe na Madžarskem, ki v cerkvi še vedno uporabljajo cerkvenoslovanščino, to pa nikakor ne drži za Prekmurje, še zlasti ne v povezavi s kranjščino. Avtor nadaljuje svojo misel in išče dokaze, da so prekmurski Slovenci (v madžarščini tudi on uporablja izraz Vendi) okrog leta 1600 kot jezik liturgije uporabljali kranjščino. Pravi, da to dokazujeta dva vira: Janž Mandelc je leta 1587 v Monyorókeréku izdal *Agendo Vandalico*, torej vendsko agendo, ki pa se žal ni ohranila. Meni, da kraj tiska kaže, da je bila Agenda

namenjena Prekmurju in naj bi bila pisana v kranjščini. Prisotnost in uporabo kranjščine upravičuje tudi s tem, da so med vizitacijo leta 1627 v Prekmurju našli Lutrovo Hišno postilo v kranjskem slovenskem jeziku (Csepregi 2016: 91). Tako razmišljanje je povsem zgrešeno. Payr v svoji knjigi navaja, da je Janž Mandelc v Siczu (Németlövő, Deutsch Schützen) natisnil prevod molitvenika iz latinščine v madžarščino. Po tej logiki bi lahko sklepali, da so prekmurski slovenski evangeličani v 16. in 17. stoletju v cerkvi uporabljali madžarščino, kar pa seveda prav tako ne drži. To, da današnji raziskovalec evangeličanov, ki ni več obremenjen z vendsko teorijo in podobnimi zmotami, nima jasne podobe o slovenski reformaciji in jezikovnem vprašanju, kaže, da bi to vprašanje morali temeljito obdelati in predstaviti čim širšemu krogu raziskovalcev.

S pomočjo pisnih dokazov

Leta 2008 je v sodelovanju Arhiva županije Vas, Arhiva županije Zala ter madžarskih in slovenskih strokovnjakov nastal dragocen dvojezični priročnik z naslovom *Források a Muravidék történetéhez/Viri za zgodovino Prekmurja*. V njem najdemo znane in manj znane dokumente, povezane z reformacijo v Prekmurju. Vsi dokumenti so opremljeni s korektno razlago okoliščin njihovega nastanka, informacijami o virih in merodajni literaturi. Tudi po bežnem pregledu je jasno, da je bil položaj Prekmurja v 16., 17. in 18. stoletju težek, saj je bilo prebivalstvo izpostavljeno Turkom, Nemcem, Bocskayjevim hajdukom, verski gorečnosti madžarskih veleposestnikov in zatiranju dunajskega dvora. Vse to je moralo prenašati v velikem siromaštvu, saj vizitacijski zapisniki poročajo o skromnem cerkvenem inventarju in splošni bedi. Vizitacijski zapisnik iz leta 1627 pri vseh slovenskih evangeličanskih župnijah navaja duhovnika in pri številnih tudi učitelja. Po njihovih imenih sodeč (Domjani, Jagonič, Ivankovič, Meško, Halec, Medvedovič, Donkoci, Černjevič), so v večini krajev delovali slovenski in hrvaški duhovniki, ne pa Kranjci. V zapisnikih žal ni podatkov o rabi jezika. Prav gotovo pa niso uporabljali kranjščine, saj je Trubarjev jezik težko prodril v kraje, ki so bili bližje Kranjski, kaj šele v Prekmurje, ki ni imelo tesnih stikov s slovenskimi deželami v Avstriji. En sam izvod Hišne postile pa prav tako ne more biti dokaz za rabo kranjščine. Po

pregonu evangeličanov in določitvi artikularnih krajev je primanjkovalo tudi duhovnikov. O tem priča dokument iz *Virov*, in sicer pismo škofa evangeličanske škofije Gábora Perlakyja slovenskim luteranom leta 1782 z naslovom *Položaj slovenskih luteranov v Slovenski krajini po patentu o verski toleranci*. Za evangeličane v Slovenski krajini je v županiji Somogy našel »bömheško« govorečega duhovnika po imenu Kozma, ki je najprej prišel v Nemesdömölk in je potem ustanovil evangeličansko gmajno v Puconcih. V *Virih* izraz »bömheški« razložijo s pomenom slovenski, v spremnem komentarju pa navajajo, da so poimenovanje Bömhéc uporabljali predvsem za prekmurske protestante, leta 1598 pa se je v Prekmurju že pojavil kot priimek (Források 2008: 23). O Bomécjih govori tudi Pavel v svoji slovnici (Pavel 2013: 17). Zanimivo bi bilo raziskati izvor tega poimenovanja. Na podlagi tega podatka je razvidno, da je bilo premeščanje duhovnikov značilno že za to obdobje, saj so Števana Küzmiča iz Nemescsója premestili v Surd, kjer je potem služil predvsem madžarskim vernikom.

V prispevku predstavljena dela pomembnih raziskovalcev protestantizma na Madžarskem so prispevala dragocene nove informacije o delovanju prekmurskih evangeličanov in življenjskih okoliščinah evangeličanskih skupnosti. Žal pa niso nepristranska in brez zmot, velikokrat so prepletena tudi z mislimi, znanimi iz vendske teorije. Dela, ki so nastala sto let pozneje, kažejo korekten pristop raziskovalcev, saj prekmurske evangeličane postavljajo v kontekst takratne mnogonacionalne Madžarske, zanimajo jih dela prekmurskih Slovencev, raba jezika v cerkvi, v zbirki virov pa navajajo številne dragocene dokumente o njihovem gmotnem položaju, življenju veleposestnikov in kmetov, zasedbi protestantskih cerkva v Slovenski krajini in izselitvi evangeličanskih Slovencev v županijo Somogy. Obravnavani madžarski avtorji v svojih delih poudarjajo, da ne poznajo prekmurščine in zato ne morejo narediti poglobljene analize del, so pa vendarle zbrali številne podatke, ki so bili pomemben vir tudi za slovenske raziskovalce. Zaradi nepoznavanja jezika in razmer pa so v teh delih tudi številne napačne ugotovitve, v nekaterih pa so prekmurski evangeličani in njihova dela celo zamolčana ali pa le mimogrede omenjena. Tudi dela prekmurskih raziskovalcev, ki so dostopna v madžarskem jeziku, so pogosto ostala skoraj neopazna.

Küzmičev prevod *Novega zakona* v luči prevzemanja besed iz madžarščine

Raziskovanje jezikovnega sovplivanja sega v stare čase, saj je težnje po zaščiti čistosti materinščine pred tujimi vplivi zaslediti že pri pisarjih, govornikih in celo politikih starih Rimljanov, ki so se borili proti uporabi grških besed. Tovrstne raziskave so se ob preučevanju vplivov na besedje postopoma razširile tudi na raziskovanje skladenjskih, semantičnih in frazeoloških prevzemanj. Raziskovali so kalke, pomenske kalke, besede, ki so nastale na podlagi enake podobe sveta, v dialektoloških raziskavah pa se zadnje čase uveljavlja tudi sociolingvistični vidik.

Pogoj jezikovne komunikacije in hkrati tudi jezikovnega sovplivanja je predvsem sožitje ljudi, ki na istem območju govorijo različne jezike. To sožitje, sosedstvo med Madžari in Slovani v Srednji Evropi (Slovenci, Hrvati, Slovaki, Srbi), je bila danost v preteklosti in je tudi v današnjem času. Vpliv madžarskega jezika na razvoj teh jezikov, prisotnost madžarskega besedja v njih pa je vendarle najmanj raziskano področje. Neposredni razlog za to je majhno število slovanskih strokovnjakov, ki so znali/znajo vsaj madžarsko brati. Tudi med madžarskimi raziskovalci je malo takih, ki poznajo vsaj en sosednji slovanski jezik.

Spodbuda za raziskovanje jezikovnega sovplivanja so bili že od samega začetka slovarji: različne izdaje Calepinusovega slovarja, Vrančičev petjezični slovar, Pohlinov *Glossarium slavicum* itn. (O tem več: Gjurić 1988.) Raziskovanje se je s pomočjo slovarskega gradiva postopoma razširilo na primerjavo besedja, prvi slovanski primer za to je delo Frana Miklošiča *Die Fremdwörter in den slavischen Sprachen* (Wien, 1867). Maria Petrov-Slodnjak v obsežni študiji *Zu den ungarischen Lehnwörtern in der regionalen Schriftsprache des Prekmurje in 18. und 19. Jahrhundert* daje podroben pregled razvoja prekmurskega regionalnega knjižnega jezika, madžarske izposojenke, ki jih je našla v pregledanih delih, pa navaja v abecednem redu s pripisanim nemškim in madžarskim pomenom ter etimologijo madžarskih besed (Petrov-Slodnjak 1978: 295–328). Številni raziskovalci so se lotili preučevanja

duhovnega ozadja jezikovnih stikov. Vplive madžarščine na slovanske jezike in slovanskih jezikov na madžarščino je temeljito raziskal László Hadrovics. V svoji študiji *A magyar nyelv kelet-közép-európai szellemi rokonsága* (Vzhodno-srednje-evropsko duhovno sorodstvo madžarskega jezika) je predstavil srednje-vzhodno evropske sorodstvene vezi madžarskega jezika in nakazal na številna vprašanja, ki so vredna podrobne raziskave (Hadrovics 1989: 7–47).

Slavisti na Madžarskem so obdelali vplive madžarščine na ostale sosednje slovanske jezike. To temo je obravnaval János Melich v študiji *Adatok a szláv-ság magyar elemeihez* (Podatki k madžarskim elementom v slovanskih jezikih) (Melich 1904: 288–303), István Kniezsa *Magyar hatás a kaj-horvát keresztény terminológiában* (Madžarski vplivi na kajkavsko krščansko terminologijo) (Kniezsa 1936: 191–199), László Hadrovics pa je v obsežnem delu *Ungarische Elemente im Serbokroatischen* podrobno predstavil madžarske elemente v srbskem in hrvaškem jeziku (Hadrovics 1985). Temu vprašanju se je posvetil tudi István Nyomárkay v študiji *A magyar és szerbhorvát nyelv kapcsolata* (Stiki med madžarskim in srbohrvaškim jezikom) (Nyomárkay 1989: 291–350). Številne študije so nastale o madžarsko-ukrajinskih, madžarsko-slovaških in madžarsko-romunskih jezikovnih vplivih in vzajemnem izposojevanju.

Najbolj prepričljivi dokumenti neposrednih jezikovnih stikov in določanja odnosa med jeziki v procesu sovplivanja (dajalni jezik – prevzemalni jezik, vzorčni jezik – posnemovalni jezik) so besedila. Bogato gradivo skrivajo dela iz 17. in 18. stoletja, to so predvsem prevodi, priredbe, na videz samostojna dela, ki pa so vendarle nastala na podlagi predloge. Sem sodijo predvsem dela z versko tematiko, prevodi Biblije, katekizmi, molitveniki, verski traktati. Besedje tovrstnih besedil je dokaj vezano, v večini primerov pa tudi sama besedila kažejo na vzorec po katerem so bila sestavljena. Raziskovanje kajkavskih, prekmurskih, gradiščanskih in madžarskih molitvenikov iz 17. in 18. stoletja odkriva številne paralele, primerjava le-teh (datum izida, znanje jezikov avtorjev, latinske predloge) pogosto omogoči identifikacijo osnovnega ali izhodiščnega besedila.

To še zlasti velja za prevode Biblije, ki so v določenem obdobju vsebovali celotno bogastvo besednega zaklada, saj v Svetem pismu ne beremo le primarno cerkvenih terminov, v različnih zgodbah, parabolah

je prisoten tudi vsakdanji besedni zaklad. Prevodi Biblije so torej zanesljiv vir tako glede strokovne terminologije kot tudi jezika vsakdanjega življenja.

Sovplivanje jezikov – slovanskih jezikov na madžarski jezik, kasneje pa predvsem madžarskega na sosednje slovanske jezike – je bilo v tem prostoru vseskozi prisotno, še zlasti pa je veljalo za jezike narodov, ki so živeli z Madžari v isti državi. Zelo očiten vpliv madžarščine zasledimo v prekmurščini, še bolj pa v porabskem govoru, tako tudi v delih prekmurskih pisateljev, še zlasti pri tistih, ki so ustvarjali v času, ko so bile madžarske asimilacijske težnje najbolj očitne. Števan Küzmič je ustvarjal pred tem časom in prve strani njegovega prevoda *Nouvi Zakon ali Testamentom* (Halle, 1771) na prvi pogled niso obetale bogatega vira madžarskih izposojenk. Küzmič je prav zaradi bibličnega besedila in vznesenega sloga zelo pazil na čistost prekmurskega slovenskega jezika, zavestno se je izogibal tujkam, namesto njih si je izposojal besede iz osrednjih slovenskih govorov, osrednjega knjižnega jezika ali pa iz drugih slovanskih jezikov (npr. *horčično semen* ‘gorčično seme’). Med poglobljenim branjem *Evangylioma pouleg pizma szvetoga Mataja, Szveti aposztolov djanya, Sz. Ivana teologusa oznanoszt* in predgovorov k *Nouvemu testamentomu*, k vsem knjigam in pismom pa se je pokazalo kar lepo število besed, ki izvirajo iz večstoletnega sožitja dveh narodov in njunega sovplivanja.

Števan Küzmič se je rodil leta 1723 v Strukovcih v Prekmurju. (O življenju in delu glej več: Vratuša 1974.) Šolal se je v Gyóru in Pozsonyu. Od 1751 je bil ravnatelj šole v Nemescsóju (županija Vas), kjer se je ob poučevanju ukvarjal tudi s književnostjo. Leta 1752 je objavil *Mali katekizem*, leta 1793 pa *Abecednik* v prekmurskem jeziku. Napisal je tudi knjigo z naslovom *Magyar aritmetika és colloquia* (Madžarska aritmetika in colloquia). Leta 1755 so ga povabili za evangeličanskega duhovnika v Surd (županija Somogy), kjer so živeli tudi prekmurski Slovenci, ki so se tja preselili zaradi verskih razlogov (Trstenjak 1905). Povabilu se je odzval in je postal edini evangeličanski duhovnik v celi okolici, kar je bil zanj velik duhovni izziv. Bil je neprestani boj z nasprotniki reformacije, reševal je vsakodnevne probleme evangeličanske skupnosti in medtem aktivno ustvarjal. Leta 1754 je v Halleju izšla knjiga *Vöre krsztsánszke krátki návuk csíszte rejcsi bo’ze vö zebráni i na nyou vszejm vernim vu vszákóm szküsávanyi na podpéranye, vu*

nevouli na pomáganye, vu szmrti na troust, ino potomtoga na vekive-csno zvelicsanye: pouleg nísteri szem szpodobni molítev ino pejszen, nazáj gori poczimprani. Leta 1771 je prav tako v Halleju izšlo njegovo najpomembnejše delo *Nouvi Zákon ali Testamentom Goszpodna nasega Jezusa Krisztusa zdaj oprvics zGrcskoga na sztári szlovenszki jezik obrnnyi po Stevan Küzmicsi Surdanszkom. F.*

Küzmičevemu prevodu Svetega pisma so se posvetili številni slovenisti in slavisti (Novak 1944: 48–64). Veliko je bilo napisano o okoliščinah nastanka in jeziku prevoda, manj pozornosti pa so posvetili dejstvu, da je Küzmič deloval v madžarskem okolju, kar je prav gotovo vplivalo na nastanek in jezik prevoda. Namen moje študije je predstavitev okoliščin nastanka prevoda in mogočih vplivov madžarskih predlog prevodov Svetega pisma tistega časa.

Leta 1736 je v Wittembergu izšel prevod Nove zaveze Andrása Torkosa (1669–1737) v madžarskem jeziku *A' MI URUNK JESUS KRISTUSNAK UJ TESTAMENTOMA Görög nyelvből Magyarára fordítatott* (Nova zaveza našega gospoda Jezusa Kristusa. Prevedena iz grščine v madžarščino). Madžarski protestanti so v kratkem času dobili še en prevod Nove zaveze, leta 1754 je v Laubanu izšel prevod z naslovom *A' MI URUNK JESUS KRISTUSNAK UJ TESTAMENTOMA Görög nyelvből Magyarára fordítatott* (Nova zaveza našega gospoda Jezusa Kristusa. Prevedena iz grščine v madžarščino). Prav tej izdaji Nove zaveze v madžarskem jeziku je najbolj podoben Küzmičev prevod. Avtorja sta bila György Bárány (1682–1757) in János Szabó Sartorius (1695–1756). Izhodišče njunega dela je bil prevod Andrása Torkosa, ki sta ga dopolnila, opremila s predgovori in komentarji. Oba sta bila učenca Andrása Torkosa, očeta Józsefa Torkosa (1710–1791), avtorja predgovora v Küzmičevem prevodu Novega zakona. To je bil krog, s katerim je bil Števan Küzmič povezan in ki ga je navdihoval pri prevajalskem delu. János Szabó Sartorius je bil do smrti duhovnik v Nemescsóju, kjer je bil Küzmič od leta 1751 do 1755 učitelj. József Torkos je napisal predgovor tudi k prevodu Nove zaveze svojega očeta Andrása Torkosa in je v Wittembergu, kjer je bil prevod natisnjen, opravil korekturo besedila. (Glej predgovor.)

V Küzmičevem prevodu Nove zaveze najdemo tri tipe besedil: prevod besedila Svetega pisma, predgovore in prevod Lutrovega predgovora. O prevodu Svetega pisma lahko trdimo, da je Küzmičevo samostojno

delo, pri katerem je uporabljal različne predloge prevodov Nove zaveze. Raziskovalci Küzmičevega dela si niso enotni glede avtorstva *Predgovora*, ki ga je podpisal József Torkos (Küzmič 1981). Struktura, vsebina, sporočilo predgovora so zelo podobni predgovoru, ki ga je József Torkos napisal k prevodu Biblije Andrása Torkosa, saj ob teoloških vsebinah podaja podroben pregled prevodov Biblije v madžarski jezik in v osebnem tonu govori o svoji pomoči pri tiskanju Nove zaveze v tujini. Na podlagi tega bi lahko sklepali, da je avtor predgovora h Küzmičevemu prevodu podpisani József Torkos in ga je Števan Küzmič le prevedel v prekmurščino.

Predgovori k posameznim knjigam so najverjetneje prav tako Küzmičevo samostojno delo. Gre za krajše uvode k posameznim knjigam in listom. Lutrov predgovor, ki sem ga odkrila v Küzmičevem prevodu v predgovoru k listu *Sz. Pavla apostola k Rimlanczom pizsani liszt*, pa je prevod iz madžarskega jezika, besedila, ki je sestavni del Biblije v madžarskem prevodu iz leta 1754, in sicer predgovora z naslovom *Szent Pál Apostol Romaikhoz írott levelére D. Luther Marton előljáróbeszéde* (Predgovor D. Martina Lutra k Pismu svetega apostola Pavla Rimljanom). Razlika med predgovoroma je ta, da je Lutrovo avtorstvo v Küzmičevem predgovoru označeno le na koncu prevoda z monogramom D. L. M. Po temeljiti primerjavi obeh besedil lahko zanesljivo trdimo, da je Küzmič ta del predgovora prevedel iz madžarščine. Gre za vsebinsko in miselno zapleteno besedilo, ki ga je Küzmič skušal čim bolj verodostojno prevesti v prekmurski slovenski jezik. Tudi pri tem delu se je zvesto držal načela čim čistejše prekmurske slovenščine. Zaradi zahtevnosti besedila se je togo držal madžarske skladnje in po potrebi tvoril besede in besedne zveze po madžarskem vzorcu, kot je to razvidno iz spodaj navedenih primerov.

*Ár sze nyegova miloscsa ne kála i
ne tála liki dári:*

*nego nasz czilou i popolnoma gori
vzeme vu svojo dobro volo*

*za volo Krisztusa nasega zagovori-
tela, szredbenika*

i za toga volo

Mert az ő kegyelme nem oszlik fel,
mint az ajándékok,

hanem minket egészen és tökéletesen
jó-voltában fel-vészen,

a' KRisztusnak a' mi szó-szólónknak
és közben-járóknak kedvéért

és arra nézve

Dokaz za vzajemno sovplivanje besedil so predvsem besede. Pomembno vlogo igrajo podobnosti ali istovetnost slovničnih struktur, besedni red in tudi dobesedno prevedene stalne besedne zveze. Madžarsko predlogo Kűzmičevega prevoda Nove zaveze skušam dokazati predvsem s primerjavo leksikalnih enot. Ujemajoče besede, pojme ali pa besede, ki se v veliki meri ujemajo, pa predstavljam tudi v sobesedilu.

V besedilu zasledimo močan vpliv madžarske vezave:

Sz. Pavel szebe grejsnoga vadlűje – Sz. Pál magát bűnösnek vádolja (sv. Pavel se spozna za krivega);

szpadnejo v bloudnoszt – tévölgésbe esnek (zmotiti se);

vőra je Bozse delo vnami – a' Hit Isteni munka mi bennűnk (vera je božje delo v nas);

bi raj jezerokrat pouleg nye m'ru – ezerszer is meghalna a' mellett (zaradi nje bi raje tisočkrat umrl);

na tejla haszek – a testnek hasznára (v korist telesa);

szamo vőra csini pravicsne i szpunyava pravdo – tsak a' Hit igazit, és be-tölti a' törvényt (samo vera naredi pravične in izpolnjuje zakon);

Z Krisztusovega zaszlűzsanya vrejdnoszti – A' Krisztus érdeméből (po Kristusovi zaslugi);

cslovecsa naprava – emberi költemény (človeška stvaritev).

Po madžarskem vzorcu tvorjene besede in besedne zveze:

zagovoritel – szó-szóló (zagovornik);

szredbenik – közben-járó (posrednik);

tejlo sze neszpravica – a test nem igazúl-meg (telo se ne izkaže za pravično);

nadigáva tejlo – ingerli a testet (dražiti telo);

pobűdjava zselejnye – szerez kedvet (zbujati željo).

Ta tipizacija besedil je pomembna tudi glede preučevanja madžarskih izposojenk, glede njihove pogostnosti in zvrstnosti. Največ izposojenk (občnoimenskih, lastnoimenskih) je v prevodu Novega zakona že zaradi

samega obsega besedila. Küzmič se je zavedal svojega poslanstva in velike naloge, ko se je lotil prevajanja Nove zaveze v jezik prekmurških Slovencev. Zavedal se je, da mora biti ta jezik čim bolj čist. To se kaže tudi pri madžarskih izposojenkah, saj je v svoj prevod vključeval madžarske besede, ki so bile zgodaj prevzete in so postale del prekmurščine, nekatere so zapisane tudi v Dalmatinovem *Registru* (1578) in Megiserjevem slovarju in so prisotne tudi v kajkavskih in gradiščanskih hrvaških besedilih.

Küzmič si je v prevodu *Novega zakona* madžarske besede izposojal iz različnih delov besednega zaklada:

1. krščansko besedišče:

áldov 'žrtev'; *daritev*; *áldüvanye* 'žrvovanje'; *darovanje*; *áldüvati* 'žrtvovati'; *darovati*; *bin* 'greh'; *dicsiti* 'slaviti'; *dika* 'slava'; *püspek* 'škof'; *püspekija* 'škofija'; *vadliüvati* 'priznati'; 'spoznati'; 'verjeti'

2. besedišče družbenega življenja:

hohar 'krvnik'; *jezernik* 'polkovnik'; *mester* 'mojster'; *mestrija* 'poklic'; *muzsikás* 'glasbenik'; *trombitas* 'trobentač'

3. lastna imena:

András 'Andraž'; *Azsia* 'Azija'; *Mátyás* 'Matjaž'; 'Matija'; *Miklos* 'Nikola'; *Maria* 'Marija'; *Janos* 'Ivan'; 'Janez'

4. besedišče za poimenovanje pojmov, predmetov, živali:

czimer 'grb'; *darda* 'kopje'; *dzsundzs* 'biser'; *evangyeliom* 'evangelij'; *evangyeli-sta* 'evangelist'; *falacsecz* 'košček'; *kamra* 'shramba'; *kejp* 'slika'; *kincs* 'zaklad'; *kocsuh* 'kočija'; *lampas* 'luč'; *lancz* 'veriga'; *marha* 'govedo'; *oroszlany* 'lev'; *parducz* 'panter'; *pelda* 'vzor'; *öröcsina* 'dediščina'; *sator* 'šotor'; *sereg* 'jata'; 'armada'; *sors* 'usoda'; *tabor* 'taborišče'; *tanacs* 'svet'; 'nasvet'; *tanacsnicza* 'posvetovalnica'; *trombönta* 'trobenta'; *vama* 'carina'

5. stanje:

betezsen 'bolan'; *csonklavi* 'kruljav'; *nehasznoviti* 'nekoristen'; *odicseni* 'zveličan'

6. število:

jezero 'tisoč'

7. dejanja:

haszniti 'koristiti'; *kepzovali* 'paziti'; *odicsiti* 'zveličati'; *odicsiti se* 'zveličati se'; *öröküvati* 'dedovati'; *szalaszivati* 'prenočevati'; *setovati* 'hiteti'; *tanacsivati* 'svetovati'; *troböntati* 'trobentati'; *verosztüvati* 'bedeti'; *zrendelüvati* 'odrediti'

8. dobesedni prevod iz madžarščine:

Ka pa glédas trouho vouki brata tvojega: trám pa vu tvojem ouki na pamet ne vzames? – Miért nézed a' szálkát, a' te atyafiának a szemében, a' gerendát pedig, a melly a te szemedben vagyon, észre nem veszed? (Pezdir v očesu svojega bližnjega vidi, bruna v svojem pa ne.)

Ár sze je potüjcsilo szrce lüstva etoga – Mert megkövéredett e népnek az ő szive (Kajti temu ljudstvu je srce okamenelo.); *píszmaznanci* – írástudók (pismarji); *düsnavejst* – lelkiismeret (vest); *zsitka drejvo* – élet fája (drevo življenja); *najduhovnejša hüdouba* – leglelkisebb gonoszság (najbolj duhovna hudobija).

Večji del madžarskih izposojenk v Küzmičevem prevodu Nove zaveze sodi med zgodaj prevzete besede, ki so postale del prekmurske slovenščine, zakoreninile pa so se tudi v hrvaškem, predvsem čakavskem in kajkavskem narečju in delno tudi v srbskem jeziku, kot je to razvidno iz spodaj navedenih primerov:

áldov slov.: daritev; madž.: áldozat (Bezljaj 1977: 3; Hadrovics 1985: 114; Nyomárkay 1996: 2)

[...] szmilenoszt scsem, i nej

áldov. Mt.9/13

I napravili szo tele vu dnevi oni,
i prípelali szo **áldov** tomi bolvani;
Ap.7/41

[...] Irgalmasságot akarok és nem

áldozatot. Mt.9/13

És borjút készítettenek azokban
a' napokban, és a bálványnak
áldoztanak ... Ap.7/41

áldüvanye slov.: darovanje; madž.: áldozat (Bezljaj 1977: 3; Hadrovics 1985: 114; Nyomárkay 1996: 2)

Po vnogi lejtaj szem pa prisao
álmstva csíniti národi mojemi i
áldüvanya. Ap.24/17

Sok esztendők múltván pedig
eljöttem, hogy én nemzetemnek
alamizsnát és **ajándékokat**
osztogatnék. Ap.24/17

áldüvati slov.: žrtvovati; madž.: áldozatot hoz (Bezljaj 1977: 3; Hadrovics 1985: 114; Nyomárkay 1996: 2)

...je li szte mi zarejzana i
vuzsgána **áldüvati** [...]? Ap.7/42

...hoztatok-é nékem véres **áldozatot**,
avagy égő **áldozatot** [...]? Ap.7/42

beteg slov.: bolezen; madž.: betegség (Hadrovics 1985: 143; SSKJ 1979, 125; Pleteršnik 1895: 23; Nyomárkay 1996: 8)

[...] i **betege** nase je on noszo.
Mt.8/17

[...] és a mi **betegségünket** ő
hordozta. Mt.8/17

betezszen slov.: bolan; madž.: beteg (Hadrovics 1985: 143; SSKJ 1979, 125; Pleteršnik 1895: 23; Nyomárkay 1996: 8)

...**betezszen** szem bio, i
priglednoli szte me; Mt.25/36

...**beteg** voltam és,
meglátogattatok; Mt.25/36

betezsnik slov.: bolnik; madž.: beteg ember (Hadrovics 1985: 143; SSKJ 1979, 125; Pleteršnik 1895: 23; Nyomárkay 1996: 8),

Vu tisztih je lezsalo veliko
vnozsina betezsnikov, ... J.5/3

Ezekben fekszik vala a'
betegeknek ... nagysokasága...
J.5/3

dicsiti slov.: slaviti; madž.: dicsőit (Bezljaj 1977: 101; Hadrovics 1985: 189; Nyomárkay 1996: 35)

...csi jasz **dicsim** szám szebé,
dika moja je nikaj. Je Ocsa moj,
kí mené dicsi, steroga ví právite,
ka je vas Boug. J.8/54

ha én magamat **dicsőitem**, az én
dicsőségem semmi: az Atyám
a', a ki engem megdicsőit, a
kiről ti azt mondjátok, hogy a ti
istenetek. J.8/54

díka slov.: slava; madž.: dicsőség (Bezljaj 1977: 101; Hadrovics 1985: 190; Nyomárkay 1996: 35)

...eta nemocsnost je nej k szmrti,
nego na Bozso **díko**, naj sze dicsi
Sin Bozsi po nyem J.11/4

ez a betegség nem halálra való,
hanem az Isten **dicsőségére**, hogy
dicsőíttessék Istennek fia által.
J.11/4

dzsündzs slov.: biser; madž.: gyöngy (Bezljaj 1977: 124; Hadrovics 1985: 206; Nyomárkay 1996: 48)

... iscejoucsemi **dobri dzsündzs**.
Mt.13/45

... a ki **igazgyöngyöket** keres
Mt.13/45

Steri, gda bi najsao eden **drági**
dzsünzs... Mt.13/46

Ne dajte to Szvéto pszom niti
ne mecste **dzsündzs** vase pred
szvinyé.. Mt.7/6

Ki, hogy egy **drága gyöngyöt**
talála ... Mt.13/46

Ne adjátok a' szentséget a'
ebeknek, se **gyöngyeiteket** ne
vessétek a' disznók eleibe [...]
Mt.7/6

jezero¹slov.: tisoč; madž.: ezer (Bezljaj 1977: 231, Hadrovics 1985: 283; Nyomárkay 1996: 89)

I vido szem i csüo szem
glász vnougi angelov okoli
králevszkoga sztoucza i ti sztvári
i ti sztarisov: i bio je racsún nyih
sztou krát **jezero jezér i jezero**
krát **jezér**. Ozn.5/11

És tekinték, és hallám a' királyi
szék körül lévő sok Angyaloknak,
és a' négy állatoknak és a'
Véneknek szavokat, és azoknak
az Angyaloknak számok, száz
ezerszerte való száz **ezer** és
ezerszerre való **ezer**. Ozn.5/11

jezernik slov.: polkovnik; madž.: ezredes (Hadrovics 1985: 283; Pleteršnik 1895: 370)

Gda bi ga pa steli vmoriti, gori
je sou glasz k **jezerniki** vojské:
Ap.21/31

Mikor pedig ötet megakarták ölni;
felment a hír a vitézlő seregnek
kapitánya eleibe, ... Ap.21/31

odicseni slov.: oslavljen; madž.: megdicsőült (Bezljaj 1977: 101; Hadrovics 1985: 189; Nyomárkay 1996: 186)

Ar escse nej bilo Dūha szvétoga,
da je Jézus escse nej bio
odicseni. J.7/39

...mert a'Szent Lélek még nem
vala, mivel Jézus még nem
dicsőített meg. J.7/39

odicsiti slov.: oslaviti; madž.: megdicsőít (Bezljaj 1977: 101; Hadrovics 1895: 189)

Ocsa, **odicsi** tvoje imé. Priso je
zato glász z nebé: i **odico** szem i
páli **odicsim**. J.12/28

Atyám, **dicsőítsd** meg a' te
nevedet; És szózat lön az égből:
Meg **dicsőítettem**, és ismét,
megdicsőítem. J.12/28

¹ jezero – v starejšem jeziku splošnoslovenska beseda (Megiser, Pohlin) izposojena iz madž. *ezer* preko alanskega *oezeroe* in perzijskega *hazar, hezar*. Iz madžarske besede *ezredes* je nastala beseda *jezernik* za 'polkovnika'. France Bezljaj: *Etimološki slovar slovenskega jezika I–III*. (Ljubljana, Mladinska knjiga, 1977, 1982, 1995.)

odicsiti sze slov.: oslaviti se; madž.: megdicsóít (Bezljaj 1977: 101; Hadrovics 1985: 189)

[...] pršla je vóra, naj **sze odicsi**
Szin cslovecsi ... J.12/23

[...] eljött az óra, hogy
megdicsőitessék az embernek
fia. J.12/23

sereg slov.: armada; madž.: sereg (Hadrovics 1985: 473; Pleteršnik 1895: 624; Nyomárkay 1996: 307)

Bio je pa dalecs od nyih eden
veliki **sereg szviny**, stere szo sze
tam paszle. Mt.8/30

Vala pedig jó messze tőlök nagy
sereg disznó, melyet őriznek
vala. Mt.8/30

Cezáriji po iméni Kornelius
sztotnik z onoga **serega**, ki se
zové Vlaski. Ap.10/1

Vala pedig Césáreában egy
Kornélius nevű férfiú, ama
seregből való százados, melly
Olasz országi **seregnek** mondatik.
Ap.10/1

tanacs slov.: svet; madž.: tanács (Hadrovics 1985: 491; Pleteršnik 1895: 656; Nyomárkay 1996: 316)

Farizeuske szo pa **tanács** meli
prouti nyemi vöidocsi; Mt.11/14

A farizeusok pedig kimenvén
tanácsot tartanak ellene,...
Mt.11/14

tanacs slov.: nasvet; madž.: tanács (Hadrovics 1985: 491; Pleteršnik 1895: 656; Nyomárkay 1996: 316)

Ár sze nej kraj vlejko, ka bi vám
nej nazvejsto vesz **tanács** Bozsi.
Ap.20/27

Mert el nem mulattam, hogy
hirdetném néktek az Istennek
minden **tanácsát**. Ap.20/27

tánacsivati slov.: svetovati; madž.: tanácsol (Hadrovics 1985: 491)

Bio je pa Kajafás té, kí je
tanácsivao Zsidovim, ka je bole
ednomi csloveki mrejtí za vsze
lüdsztvo. J.18/14

Vala pedig Kajafás ki **tanácsolta**
a Sidóknak, hogy jobb, egy
embernek meghalni a népért.
J.18/14

tánacsivati se slov.: posvetovati se; madž.: tanakodik (Hadrovics 1985: 491)

Od tisztoğa dnéva zátó
tánacsivali szo szi: naj ga bujejo.
J.11/53

Annakokáért azon naptól
tanáskoznak **vala**, hogy ötet
megölnék. J.11/53

tanácsnicza slov.: zbornica; madž.: tanácsterem (Hadrovics 1985: 491)

Zapovedali szo nyim záto z
tanácsnicze vö idti, i *premetavali*
szo med szebom. Ap.4/15

Hanem parancsolták, hogy a' **Tanáts**
elől ki lépnek és *tanátskoznak* vala
egymás között. Ap.4/15

vadlűvajocsi slov.: izpovedujoči; madž.: megvallva (Hadrovics 1985: 521; Pleteršnik 1895: 745)

[...] **vadlűvajocsi** grejhe szvoje
Mt.3/6 ...

[...] **megvallván** bűneiket Mt.3/6

vadlűvati slov.: priznati; madž.: vall, megvall (Hadrovics 1985: 521; Pleteršnik 1895: 745; Nyomárkay 1996: 347)

I **vadlűvao** je i nej je tajio, i
vadlűvao je, ka szem jasz nej
Krisztus. J.1/20

És **meg vallá** és nem tagadá; és
meg vallá, hogy: én nem vagyok
ama Krisztus. J.1/20

vadlűvati² slov.: spoznati za krivega; madž.: vádol (Hadrovics 1985: 521; Pleteršnik 1895:745; Nyomárkay 1996: 347)

Tak bos razmo VII. Táó, gde
Sz. Paveo szebé grejsnoga
vadlűje...P/342 str.

Igy érted a' 7. részt, melyben Sz.
Pál magát bűnösnek **vádolja**...
E/713 old.

V prevodu Nove zaveze so madžarske izposojenke, ki pomenijo posebnost v prekmurščini, nekatere so prastara dediščina madžarskega jezika iz ugrofinskega obdobja, druge pa so prevzete iz turškega jezika, med njimi so tudi take, ki jih v tej obliki ne najdemo v sodobnem madžarskem besedišču:

kepzovati slov.: paziti; madž.: vigyáz, figyel (Bezljaj 1982: 27, TESz 2: 452; Pleteršnik 1895: 393)

Kepzűjte, álmostvo vase ne
csinte pred lűdmi Mt.6/1

Meglássátok, hogy a ti
alamisnátokkat, ne osztogassátok
az emberek előtt. Mt.6/1

On je pa **kebzűvao** na nyidva
stímajoucsi, ka ka od nyidva
vzame. Ap.3/5

Az **figyelmez** vala ő reájok,
álítván, hogy valamit venne
tőlök. Ap.3/5

² TESz: glagol *vádol* je slovanskega izvora iz *vaditi* v pomenu 'tožiti, prijaviti'; gl. *vall*: je madžarski razvoj iz *vádol* – ima več pomenov tudi 'priznati'.

szálasivati slov.: prenočiti; madž.: elszállásolni (Hadrovics 1985: 445; Pleteršnik 1895: 459)

I zvajocsi zvidávali szo, csi bi
Simon, ki sze zové Péter, tam
szálasivao. Ap.10/18

És tudakozván mondanak, ha
Simon, ki Péternek mondatik, ott
volna-e a **szálláson**? Ap.10/18

setüvati³ slov.: hiteti; madž.: siet (Pleteršnik 1895: 626; Nyomárkay 1996: 307)

...**setüj** i hitro idi vö z
Jeruzsalema...Ap.22/18

...**siess** és menj ki hamar
Jeruzsaleméből Ap.22/18

öröcsína slov.: dediščina; madž.: örökség

I nej nyemi je dáo **öröcsíne** vu
nyé ni eden stopáj. Ap.7/5

De abban tsak egy láb-nyomni
örökséget sem adott neki. Ap.7/5

öröcsnik slov.: dedič; madž.: örökös

... eto je **öröcsnik**... Mt.21/38

... ez az **örökös**... Mt.21/38

öröküvao slov.: dedovan; madž.: örökölve

... i zsitek vekivecsni **öröküvao**
bode. Mt.19/29

... és az örök életet **örökségül**
bírja. Mt.19/29

öröküvati⁴ slov.: dedovati; madž.: örököl

Blázseni so ti krotki: ár oni bodo
zemlou **öröküvati** Mt.5/5
[...] **öröküj**te pripravleno vám
králesztvo od zacsétka szveta.
Mt. 25/34

Boldogok a szelídek: mert ők
örökségül bírják a földet. Mt. 5/5
Atyám áldozatai **bírájátok** az
országot [...] Mt. 25/34

zrendelüvati⁵ slov.: ukazati; madž.: elrendel (Novak 1985: 135)

Sator szvedosztva je pa bio pri
ocsáki nasi vu pücsavi, liki
je **zrendelüvao**, kí je Mouzesi
gúcsao, ka bi napravo pouleg
forme stero je vido. Ap. 7/44

De a bizonyoságnak sátora a'
pusztában volt, a' mint **el rendelte**
vala az, a' ki Mózesnek szolott;
hogy el-készítené azt annak
formájára, melyet látot. Ap. 7/44

³ TESz: *siet* – verjetno prastara dediščina iz ugrofinskega obdobja.

⁴ TESz – verjetno iz staroturške besede *ürük* 'trajen, stalen'. Franc Novak pozna besedo le v tem pomenu.

⁵ TESz – negotova etimologija besede, iz slovanske besede *red*.

Lastna imena:

András slov.: Andraž; madž.: András (Hadrovics 1985: 115)

Bio je pa **András**, brat **Simon**
Petra... J.1/41

Vala András az **Simon Péternak**
atyafia. testvére. J.1/41

Matyas szlov.: Matjaž, Matija; madž.: Mátyás (Hadrovics 1985: 354)

I vrgli szo sors na nyidva, i
szpadno je sors na **Matyasa**;
Ap.1/26

És **sorsot** vetnek reájok, és a
sors Mátyásra esett vala...
Ap.1/26

Miklos slov.: Nikola; madž.: Miklós (Hadrovics 1985: 366)

...I odébrali szo Stevana, moza
punga vere i Dūha szvetega, i
Filippa, i Prochora, i Nikánora,
i Tímona, i Parména, i k veri
obrnynoga Antiochuskoga
Miklosa. Ap.6/5

...és választák Istvánt, hittel és
Sz. Lélekkel teljes férfit vala,
Filipet, Prochorust, Nikánort,
Timónt, Párménást és amaz
Antióchiából való Prozelytus
Miklóst. Ap.6/5

Miklosánczi slov.: Nikolajci; madž.: Nikolaitak

Ali tou más; ka odürjávás dela
Miklosánczov... Ozn.2/6

Mindazáltal ez a' jó vagyon benned,
hogy gyűlöld a **Nikolaitákna**
tselekedeteit ... Ozn.2/6

Madžarske oblike latinskih imen:

Kajafás (Kajfa)

Bio je pa **Kajafás** té, kí je
tanácsivao Zsidovim, ka je bole
ednomi csloveki mrejtí za vsze
lüdsztvo. J.18/14

Vala pedig **Kajafás** ki tanátsolta
a Sidóknak, hogy jobb, egy
embernek meghalni a népért.
J.18/14

Mouzes (Mojzes)

Sator szvedosztva je pa bio pri
ocsáki nasi vu pücsavi, liki
je zrendelüvao, kí je **Mouzesi**
gúcsao, ka bi napravo pouleg
forme stero je vido. Ap.7/44

De a bizonyoságnak sátora
a' pusztában volt, a' mint el
rendelte vala az, a' ki **Mózesnek**
szolott; hogy el-készítené azt
annak formájára, mellyet látot.
Ap 7/44

Júdás (Juda)

Pravo je pa **Júdása Simonovoga**
szina, po iméni **Iskariotesa**.
J.6/71

Ezt mondja vala pedig **Júdás**
Iskáriótesről Simon fiáról...
J.6/71

Jeruzsalem (Jeruzalem)

...setűj i hitro idi vő z
Jeruzsalema... Ap 22/18

...siess és menj ki hamar
Jeruzsalemből Ap 22/18

Krisztus (Kristus)

I vadlűvao je i nej je tajio, i
vadlűvao je, ka szem jasz nej
Krisztus. J.1/20

És meg vallá és nem tagadá; és
meg vallá, hogy: én nem vagyok
ama **Krisztus**. J.1/20. J.1/20

Küzmič je za Slovence ustvaril veličastno delo; prekmurščino je povzdignil v knjižni jezik, ki se lahko pohvali tudi s prevodom Nove zaveze, istočasno pa je prekmurske Slovence obvaroval asimilacije. Na podlagi temeljitega pregleda Küzmičevega prevoda Nove zaveze in predgovorov lahko z gotovostjo trdimo, da je Küzmič poznal in uporabljal madžarske prevode Nove zaveze in je prav gotovo deloval v mednarodnih protestantskih krogih, ki so bili med seboj tesno povezani. Majda Merše v prispevku *Glagolski vid v stari knjižni prekmurščini in v osrednjem knjižnem jeziku* piše: »Nasprotno pa so trdna sestavina besedja osrednjega knjižnega jezika in prekmurske različice glagolski kalki, ki jih je v 16. stoletju opazno namnožila predvsem odvisnost od nemških prevodnih predlog, za knjižno prekmurščino pa je mogoče predvidevati dotok po drugih poteh, zlasti prek neposrednih govornih stikov, saj je Küzmičev prevod novega testamenta oprt na grško predlogo« (Merše 2005: 142). Na podlagi podrobne analize Küzmičevega prevoda Novega zakona je mogoče ugotoviti tesno vez med prekmurskim narečjem in prekmurskim knjižnim jezikom, primerjave prevoda z madžarskim prevodom pa tudi, da je Küzmič uporabljal madžarsko prevodno predlogo.

Vezi med narodi tega srednjeevropskega prostora so bile tesne, saj so jih povezovale ideologije, vere, skupne države. Madžarski kralj Sv. Ladislav je leta 1094 ustanovil zagrebško škofijo, ki je bila do sredine 19. stoletja sestavni del madžarske cerkvene uprave. Do leta 1777, ko je bila ustanovljena škofija v Sombotelu, je pod zagrebško škofijo spadalo

tudi Prekmurje. Veliko madžarskih izposojenk iz krščanske terminologije, madžarske oblike latinskih imen ter veliko slovenskih izposojenk iz slovenščine v madžarskem jeziku kažejo na tesno sožitje narodov v tem prostoru.

Razvoj besedilnih vrst in jezika pri prekmurskih evangeličanskih pisateljih 18. stoletja

Uvod

Prekmurski evangeličani so v 18. stoletju prevedli in napisali več katekizmov, ki so jih uporabljali pri verski vzgoji. Katekizmi so zbirka vprašanj in odgovorov, vsi pa poleg temeljnih naukov vsebujejo tudi pesmi in molitve. Obravnavani prekmurski evangeličanski pisci ne prinašajo novih besedilnih vrst, saj molitve in pesmi najdemo tudi v najstarejših slovenskih spomenikih, oboje so nadgradili slovenski protestanti. Molitve, pesmi, katekizmi in prevodi svetega pisma prekmurskih evangeličanov služijo istemu namenu kot v času osrednjeslovenskega protestantizma v 16. stoletju. Pietisti, med njimi tudi madžarski evangeličani, s katerimi so prekmurski pisatelji delovali v Nemescsóju (Čobi) in na območju širšega Zahodnega Prekdonavja, so poudarjali prav pomen molitve in pesmi, pisali so katekizme, končni cilj pa jim je bil evangeličanski prevod svetega pisma. Pri prekmurskih pisateljih 18. stoletja lahko spremljamo vsebinski, miselni in jezikovni razvoj teh besedilnih vrst, ki svoj vrhunec dosežejo v prevodu Nove zaveze.

Protestanti in evangeličani na območju Zahodnega Prekdonavja

Lutrove ideje so se zgodaj uveljavile na narodnostno mešanem Zahodnem Prekdonavju. V mestih (Sopron, Kőszeg, Sárvár, Győr ...) in na veleposestvih so ljudje že leta 1522 brali Lutrove knjige, ki so jih priskrbovali trgovci. Že zgodaj so imeli svoje duhovnike, po verskem miru, sklenjenem leta 1555 v Augsburgu, so se tudi javno ločili od Rima. Prekmurska naselja, ki so spadala pod Széchyje in Batthyányije,

so protestantske duhovnike zgodaj zamenjala z evangeličanskimi. Prekmurske slovenske evangeličanske fare so se zgodaj pridružile zahodnoprekdonavskemu okrožju, julija 1627 pa so po škofovem naročilu duhovniki István Lethenyei, István Zvonarics in János Terbócs opravili skrbno vizitacijo (*Visitatio generalis Ecclesiarum Schlavo-vendorum*). Ob vizitaciji sestavljeni zapisnik je še danes dragocen vir za raziskovanje Prekmurja v 17. stoletju (povzeto po Payru). Na Zahodnem Prekdonavju so bili pomembni duhovni centri, v katerih so ustvarjali intelektualci, v njih so že od 16. stoletja nastajala pomembna dela v madžarskem jeziku. Tak center je bil Sárvár, kjer je leta 1541 izšel prevod Nove zaveze Jánosa Sylvestra. Nádasdy je na Sylvestrovo željo v Sárváru ustanovil tiskarno in šolo, Sylvester je leta 1539 objavil tudi madžarsko-latinsko slovnico z naslovom *Grammatica Hungaro-Latina*. V Sárváru je deloval tudi Mihály Zvonarics, ki je leta 1613 napisal katekizem, po njegovi smrti pa so izdali dva zvezka pridig z naslovom *Magyar Postilla* (Madžarska postila). Na tem območju je služboval slovenski tiskar Janž Mandelc, ki je natisnil številna dela v madžarskem jeziku. Njegovo delovanje beleži tudi zgodovina madžarskega tiskarstva. V tem času so nastala številna druga verska in posvetna besedila, ta tradicija se je nadaljevala tudi kasneje. V 18. stoletju so se oblikovali novi centri, v težkih okoliščinah preganjanja so nastajala pomembna dela evangeličanov pietistov. Na začetku 18. stoletja so v času preganjanja evangeličanov v evangeličanski občini Zahodnega Prekdonavja cerkvene obrede zakonsko dovolili le v 8 krajih, in sicer v 4 artikularnih krajih (Nemescsó, Nemesdömölk, Nemeskér in Vadosfa), ter v štirih mejnih gradovih v Győru, Nagyvázsonyu, Várpaloti in Zalaszentgrótu (Csepregi 2000: 21). Pomemben center je postal Győr, kjer je s svojimi sodelavci deloval András Torkos, prevajalec Svetega pisma in katekizma, odličen duhovnik in znanstvenik. V Győru je začel delovati tudi György Bárány, njegov sin János Bárány pa je bil škof Zahodnega Prekdonavja, učitelj in pisatelj. Torkosev dober prijatelj in zvest sodelavec je bil János Szabó Sartorius, ki je bil od leta 1724 do leta 1756 učitelj in duhovnik v Čobi. Omeniti je treba tudi Józsefa Torkosa, sina Andrása Torkosa, ki je uredil očetov prevod Nove zaveze in napisal predgovor h Küzmičevemu prevodu Nove zaveze.

Pietisti

Pietizem je bil reformacija po reformaciji, ustanovitelji in najpomembnejši predstavniki so bili Johann Arndt, Philipp Jacob Spener in August Hermann Francke. S svojim delovanjem so uresničevali Lutrova vzgojna načela. S ceste so pobirali osirotele otroke, odpirali so sirotišnice in brezplačne šole. Namen in bistvo pietizma je bilo versko in moralno reformiranje družbe s pomočjo vzgoje. Spodbujali so ponovno uvedbo ljudskega jezika, saj se je po Lutru ponovno uveljavila latinščina. Za mladino so ponovno pripravljali katekizme in prevajali Sveto pismo. Francke je načrtoval in postavljajl ustanove, želel je postati vzor in vzgajati učitelje tudi tujim narodom. Številni tujci, med njimi Madžari in prekmurski Slovenci, so študirali v Halleu, ki je bil vsaj tako privlačen kot v času reformacije Wittenberg. V Halleu je študiral tudi Franc Temlin, ki je v svojem *Malem katekizmu* leta 1715 pokazal svojo zavezanost pietizmu (Rajhman 1997: 122) ter prosil pietiste, naj materialno podprejo prekmurske Slovence.

Pietistični vzgojitelji so se zavzemali predvsem za pouk v materinščini. Med Madžari so pouk in vzgojo v madžarščini že prej zagovarjali tudi drugi, npr. Komenski v Sárospataku. Istočasno je tudi János Apáczai Csere poudarjal, da je treba Madžarom znanost približati v njihovi materinščini. Njunim naukom je sledil Bárány, ki je skrbel za Madžare, Matija Bel pa je želel z madžarščino seznaniti tudi tujce in pripadnike narodnosti na Madžarskem.

Ustvarjalno delo madžarskih evangeličanov

Madžarski evangeličani so na območju Zahodnega Prekdonavja v 18. stoletju v zgoraj omenjenih centrih, delno tudi v tujini, objavili pomembna teološka dela in praktične priročnike za potrebe evangeličanske cerkve. Poudarjali so prednost »biblijskega krščanstva« pred »katekizemskim krščanstvom« (Csepregi 2009: 171). Zagovarjali so lasten prevod Svetega pisma, v kratkem času so objavili več prevodov Nove zaveze. Objavili so številne pesmarice; pesmi so prevajali iz nemščine, kasneje pa so jih pisali tudi sami. Madžarska strokovna literatura evangeličanske pesmarice, ki so nastale v 18. stoletju, ocenjuje kot pravi uspeh in pomemben

prispevek k razvoju madžarske kulture. Najpomembnejša pesmarica je bila *Zengedező mennyei kar* (Pojoči nebeški zbor), ki jo je uredil duhovnik iz Nemescsója Mihály Ács; prvič je izšla leta 1696 v Lötseju (Levoči) in doživela številne ponatise. Pesmarico z istim naslovom, ki je izšla leta 1735 v Kőszegu, sta uredila György Bárány in Márton Vázsonyi. Novo pesmarico *Új zengedező mennyei kar* (Novi pojoči nebeški zbor) pa je uredil József Torkos in je leta 1743 prav tako izšla v Kőszegu. Obe sta v 18. stoletju doživeli številne ponatise. Tudi ti pomembni deli sta povezani z Nemescsójem, kjer sta delovala tudi Mihael Sever in Števan Küzmič. Novo pesmarico so ocenili kot vrhunski teološki in pesniški dosežek, ki ga je sestavila skupina navdušenih in poduhovljenih ljudi, v njej so videli blagodejen vpliv pietizma, s katerim so se avtorji seznanili v Halleu (Csepregi 2000: 35). V tem duhu sta Sever in Küzmič na koncu svojega katekizma dodala pesmi, saj so imele pomembno vlogo pri cerkvenih obredih in tudi v domačem okolju. Po podatkih, ki jih najdemo pri Bakošu, je Küzmič sestavil *Stari graduval*, sam pa ga je upošteval pri svojem *Novem graduvalu* (Novak 1976: 61). Na Madžarskem so o madžarskih pesmaricah nastale številne študije. V podnaslovu pesmarice *Zengedező mennyei kar* (Pojoči nebeški zbor) iz leta 1699 piše, da vsebuje lepe božje hvalospeve, hvalnice in druge madžarske pesmi. V kasnejših izdajah pa piše, da je pesmarica dopolnjena z več kot sto pesmimi, historijo Kristusovega trpljenja, Jeremijevimi žalostinkami in propadom Jeruzalema. V podnaslovu Torkoseve nove pesmarice pa piše, da gre za graduale, ki vsebuje na novo urejene stare božje hvalospeve in duhovne pesmi za spodbudo vernikom ter nekaj molitev.

Na Madžarskem se je v 18. stoletju začel pravi razcvet molitvenikov; v molitvi se je izražala subjektivna pobožnost, milostna in čustvena književnost je premagala hladno protestantsko ortodoksijo, okrepila se je puritanska pobožnost (Szigeti 2002). V madžarskih evangeličanskih molitvenikih, katerih pobudniki so bili madžarski luterani, ki so študirali v Halleu, so se odražali pietizem, puritanska vzgoja in obujanje luteranske mistike. Prevedli so številna dela Arndta, Spenerja in Franckeja, zaslediti pa je tudi vpliv nizozemskega pietizma. Med najpomembnejše in najbolj priljubljene molitvenike sodijo molitvenik Mihály Ácsa *Aranylanc* (Zlata verižica) 1696, h katerega ponovni izdaji iz leta 1734 je predgovor napisal György Bárány, Gergely Fábri in János Szabó Sartorius pa sta ga predelala za šolske namene. Molitvenik je napisal tudi

András Torkos. Njegov *Engesztelő Áldozat* (Spravna žrtev) iz leta 1709 je kasneje doživel več izdaj. Med najlepše evangeličanske molitvenike s čudovitimi lirskimi molitvami uvrščajo molitvenik Györgya Hegyfalusija z naslovom *Centifolia*, omeniti pa je treba tudi molitvenik Jánosa Szabója Sartoriusa, ki vsebuje molitve iz zgoraj navedenih molitvenikov ter druge praznične molitve za praznike, ki so z izjemo treh latinskih prevedene iz nemščine v madžarščino.

Vire molitev je težko dokazati, gre za predelavo tujih molitev, največkrat je bil tudi vir prevod. Pietisti so strmeli po prosto oblikovani, samostojni molitvi, pripravi vernikov na prosto molitev. Francke je v osnovni šoli z otroki vadil izmenično molitev, glasno, na posebnem mestu in s sklenjenimi rokami. Otroke je navajal na samostojno molitev z lastnimi besedami. Molili so v odmorih, med sprehodom, na poti (Payr 1908: 40–41). Ob nastajanju molitvenikov v 18. stoletju so se ukvarjali tudi s teorijo molitve. János Pap Szathmári obravnava teološki pojem molitve, notranje in zunanje oblike vedenja molečega človeka, Zsigmond Nagy Borosnyai, ki je bil znan tudi kot pisec posmrtnih govorov, pa svoje delo namenja vsem vernikom, da bi lahko tudi sami oblikovali kratke molitve; vernike odvajajo od molitvenikov, zanj je molitev pogovor z Bogom, molitev je prosta, nevezana, lirska meditacija. V tem času so nastali številni molitveniki, ki so jih napisali madžarski plemiči, dolga pa je tudi vrsta molitvenikov protestantskih duhovnikov. Raziskovalci poudarjajo, da literarna dela, ki so predmet šolskega izobraževanja, niso imela tolikšnega vpliva na ljudsko dušo in na oblikovanje nacionalnega jezika, kot so ga imeli molitveniki in pesmarice. Te molitve so na prižnice in samotno, tiho pobožnost nekaterih vnetih madžarskih evangeličanov največkrat prispele s posredovanjem krščanstva zahodnoevropskih narodov (Szigeti 2002). Molitev obravnavajo kot literarno zvrst, ki odraža družbeno resničnost.

Prekmurski evangeličanski pisci

Čoba (Nemescsó) je bila artikularni kraj, v katerem so imeli svojo versko skupnost Madžari, Nemci in prekmurski Slovenci. Mihael Sever Vanečaj je bil v Čobi duhovnik do leta 1751, Števan Küzmič pa učitelj in duhovnik od leta 1751 do 1755. Prekmurski pisatelji so bili v stiku z

zgoraj omenjenimi avtorji, stičišče idej in spodbud je utegnila biti prav Čoba, saj so tam delovali pomembni madžarski evangeličani. Franc Temlin je imel tudi neposredne stike z nemškimi pietisti, saj je študiral v Halleu. Iz madžarske strokovne literature o delovanju evangeličanov na Zahodnem Prekdonavju je težko razbrati podatke o tem, kakšen odnos so imeli do slovenskih in nemških evangeličanov, ali so jih spodbujali k ustvarjanju v svoji materinščini. Dela, ki so nastala v prekmurskem jeziku, pa odražajo duh in miselnost tega časa; avtorji pišejo, prevajajo dela delno iz nemščine, delno iz madžarščine, zaslediti pa je tudi njihove lastne stvaritve.

Katekizmi

Katekizmi so bili temeljni priročniki za slovenske protestante in katoličane ter tako tudi za prekmurske evangeličane. Protestantski in evangeličanski prevajalci ter pisci katekizmov so se zgledovali po Lutrovem *Malem katekizmu* iz leta 1529 in *Velikem katekizmu* iz leta 1530. Prva slovenska knjiga je bila Trubarjev *Katekizem*, prva knjiga v prekmurskem jeziku pa Lutrov *Mali katekizem*, ki ga je leta 1709 v madžarščino prevedel András Torkos, iz madžarščine pa ga je leta 1715 v prekmursčino prevedel Franc Temlin z naslovom *Mali katechismus, touje tou krátki návuk vöre kerschanfzke dávno nigda, po D. Luther Martonni z fžvétoga pířzma vküp zebráni ino za droune Deczé volo fžpířzani, zdaj pa na szlovenszki jezik prelofeni*. V katekizmu, namenjenem otrokom, so kratka, preprosta vprašanja in kratki, preprosti odgovori na 48 straneh. Na koncu katekizma so kratke molitve, in sicer jutranja molitev, molitev pred večerjo in po večerji ter bolnikova molitev.

Severjev *Red zvelicsánsztva. Poleg ednoga znamenüvanya Toga najpoglavitiefega recsenya Jedro fžvetoga pířzma, vu kterom te Vöre naivekfí artikulusi grüntani jefszo, ravno i tak nířtere kratke molitve i peřzmi, vön dán záto, dabi nei li fžamo drobna decza zetoga mleiko fžpoznahya Bosjega, i Jesussa Kristussa zaimati mogli, fžebé vu nevoljái troustatí, nego i fžtareíři bi mogli fžoje. efche i vfza brátja vu Kristussi, poleg etoga rouké pelanya, vucsiti opominati, ino troustatí iz leta 1747 obsega 96 strani, samo besedilo je obsežnejše in zahtevnejše. Zastavljenim vprašanjem sledijo odgovori in zgledi iz Nove zaveze na*

96 straneh. Po Küzmičevem predgovoru k svojemu katekizmu naj bi bil Severjev *Red zvelicsánsztva* prevod iz nemščine. Na koncu katekizma so že daljše, bolj poglobljene molitve, pesmi, po Küzmiču je med temi veliko domačih, kar seveda drži, nekatere imajo tudi madžarski in nemški naslov, kot npr. *Rana pesem – Ditsérlek Uram tégedet – Hválim jafz tebe, Gofzpodne*, kar kaže na to, da so tudi prekmurski avtorji uporabili vse, kar je bilo dostopno, tako kot tudi madžarski evangeličani. Kot je razvidno iz naslova, katekizem ni namenjen le otrokom, ampak tudi odraslim, ki naj bi s pomočjo njega spoznali božja spoznanja in Jezusa Kristusa, se učili, opominjali in tolažili. Severjev katekizem kaže na kontinuiteto nastajanja prekmurskih slovenskih besedil, saj so zgledi in odlomki iz Nove zaveze jezikovno ustaljeni in izpiljeni.

Küzmičev katekizem, ki je izšel leta 1754 v Halleu z naslovom *VÖRE KRSZTSANSKE KRATKI NAVUK CSISZTE REJCSI BO'ZE VÖZEBRANI I NA NYOU vsejm vernim vu vsakom skűšavanji na podperanje, vu nevouli na pomaganje, vu smrti na troušt, ino potomtoga na vekivečno zveličanje, pouleg ništeri szem szpodobni molitev ino pejsen nazaj gori pocimprani* (Kratki nauk krščanske vere, izbrane čiste božje besede v podporo vsem vernim v vseh skušnjavah, v pomoč v težavah, v tolažbo v smrti in potem večno zveličanje, nekaj nanovo sestavljenih pripadajočih molitev in pesmi), je obsežno delo, ki na 222 straneh vsebuje 545 vprašanj in odgovorov. Gre za Lutrov *Mali katekizem*, ki ga je Küzmič razdelil na šest delov in ga dopolnil s predgovorom. To ni samo prevod, ampak povzetek in razširitev Lutrovega katekizma s številnimi zgledi iz Nove zaveze, psalmi itd. Besedila v primerjavi s Severjevimi kažejo jezikovni razvoj, jezikovna ubeseditvev je normativno-sistemska urejena in utečena (Orožen 2010: 451), svojo dokončno, dovršeno podobo pa dobi v prevodu Nove zaveze. Na koncu katekizma so dolge, miselno poglobljene, zapletene molitve in pesmi. V naslovu katekizma nakazano *szpodobni molitev ino pejsen nazaj gori pocimprani* – nanovo sestavljene pripadajoče molitve in pesmi pomeni, da jih je na novo »cimprak«, torej se je ravnal po madžarskih pietistih in jih tudi sam sestavljal. Zgledi, ki so navedeni ob odgovorih na posamezna vprašanja, so iz Stare in Nove zaveze, kar kaže na to, da so prekmurski Slovenci že pred izidom Küzmičevega prevoda imeli prevode Biblije, mogoče je celo Küzmič sam prevedel *Pentatevh* (Orožen 2010: 458).

Besedilne vrste v Küzmičevem prevodu *Nouvega zakona*

Küzmičev prevod *Nouvi zákon ali Testamentom Goszpodna nasega Jezusa Krsztusa* (Halle, 1771) ni zgolj prevod bibličnih besedil, ampak je zbirka različnih besedilnih vrst. Uvaja ga Predgovor Jožefa Torkosa, ki utegne biti Küzmičev prevod, po mnenju nekaterih raziskovalcev pa celo njegovo delo (Jesenšek 2013: 85), saj v njem podrobno piše o Slovanih, prekmurskih Slovencih, kranjščino pa primerja z jezikom, ki se govori med Muro in Rabo (Küzmič 1771). Küzmičev prevod Nove zaveze je po strukturi besedil zelo podoben prevodu Györgya Báránya, Jánosa Báránya in Jánosa Sartoriusa, ki je leta 1754 izšel v Laubanu z naslovom *A' mi urunk Jesus Kristusnak Uj testamentoma* (Nova zaveza našega gospoda Jezusa Kristusa). Tako kot trojica madžarskih evangelizatorjev je svoj prevod tudi Küzmič opremil s predgovori in razlagami, da bi bralcem pomagal razumeti biblično besedilo, tako kot so to učili pietisti. Predgovore najdemo pred vsako knjigo, pred pismom z naslovom *Sz. Pavla apostola k – Rimlanczom pizsani liszt* (Pismo Rimljanom) v obeh prevodih najdemo dolg predgovor. Zanimivost besedila je, da je v madžarskem prevodu zapisano, da gre za Lutrov predgovor (Bárány 1754: 709–716). Besedili – prevod v madžarščino in prekmurščino – se na številnih mestih vsebinsko in oblikovno popolnoma ujemata, toda v slovenskem prevodu le na koncu najdemo monogram D. M. L.

Vőra je nej cslovecse stímanje i fzen; stieroga níki za vőro májo: i csi vídijo, ka pobougsanye 'zítka i dobra dela ne nasfledűjo i dönők od vőre dofszta csűti i gücsati morejo, szpádnejo vu bloudnofzt i právjio; vőra je nej zadořzta, dobra dela trbej delati, csi fcsémo pobo'zni i zvelicsani biti. Zrok toga je: ka, gda fzlísijo Evangyeliom, tak ta szpádnejo i naprávjio zsfzvoje moucsi mislejnye vfzrci, stero veli: jafz vőrjem. I tou za právo vőro dr'zijo. Ali liki je tou li cslovecsa náprava i zmislejnye, od stieroga fzrcè nikaj ne vej: tak nikaj ne dela i nikse pobougsanye je ne nasfledűje.

A' Hit nem emberi vélekedés és álom, minéműt némellyek hitnek tartanak; és ha látják, hogy femmi jobbúlás; fe jó cselekedetek nem következnak, és még-is a' hitből fokát hallanak és tsatsognak, tehát olyan tévölgsébe esnek, hogy azt mondják: A' hit nem elégséges hanem cselekedeteket kell hozzá ragasztanunk, ha megigazúlni és idvezúlni akarunk. Oka ennek, hogy mikor hallják az Evangyéliumot, tehát (a' magok nyomorúságoknak esmérete, és így igaz penitencia nélkül) a' magok erejekből olyan gondolatra fakadnak, és mondják: Nó én híjzek! És ezt mindjárt igaz hitnek állítják De a' minthogy tsak emberi költemény

(históriai esméret) és gondolat, mellyről a' fzív femmit nem tud, akképen nints-is femmi munkája, és femmi jobbulás nem követi azt.

Küzmičev prevod *Nouvi zákon* vse do danes velja za najpopolnejše besedilo v prekmurskem knjižnem jeziku in prav o tem besedilu je bilo napisanih največ razprav. Tega besedila ne beremo kot prevod, ampak kot najbolj mojstrsko napisano besedilo, v katerem so ohranjene vse značilnosti prekmurskega jezika, ki ne ovirajo izrazne moči besedila.

Küzmič je svojemu prevodu *Nouvoga zakona* dodal molitve in pesmi za nedelje in praznike. Tudi s tem je sledil tradiciji prevajanja Nove zaveze madžarskih evangeličanov v 18. stoletju, saj molitve najdemo tudi na koncu *Biblie Sacre*, ki je izšla v sodelovanju Matije Bela. Na koncu prekmurskega prevoda najdemo seznam epistol in evangelijev, priporočenih za branje ob nedeljah in praznikih, nekaj epistol iz Stare zaveze ter molitve za nedelje in praznike. Epistole in molitve se skoraj v celoti ujemajo s tistimi, ki jih je na koncu svojega prevoda objavil András Torkos, ki svoje sklence z molitvijo *Templomnak vagy Oratóriumnak felszentelésekor olvasandó* (Molitev ob posvetitvi cerkve ali oratorija). Küzmič pa jim doda še štiri, in sicer z naslednjimi naslovi: *Na pokouro dr'zanya dén*, *Po 'zétvi i brátvi hválo zdávanye*, *Vu orszácskom Szpráviscsi*, *Na Krála posztávlanyá i koronüvanye dén*, in z njimi izstopa iz kroga nedeljskih in prazničnih molitev ter bralce Biblije vabi k skupni molitvi tudi v posvetnih zadevah.

V molitvi *Vu orszácskom Szpráviscsi* (V državnem zboru) je izražena prošnja za zbrane v državnem zboru v Požunu, ki je bil prvič sklican leta 1687:

[...] *Profzimo te: posli knám tvojega fž. Dúhà; naj on nász ravna vu etom nasem fžpráviscsi tak; da bode tvojemi fž. iméni na poshtenyè, nám i vszejm podlo'zánczom nafim na telovno i dúševno zvelicsanye. Naj fze fžrécsa milofcsa ino ifztina, pravicza i mér fze naj obímleta po tvojem predrágom Színi Gofzpodni nafem Jezufi Krifztusi; ki fztebom in z-Dühom fž. 'zivè i gofzpodüje na vfze veke. Amen.*

Molitev *Na Krála posztávlanyá i koronüvanya dén* prosi za kralja, ki:

ne bode Roboam niti Jeroboám; nego Dávid, Salamon i Ezechiás; fteri bode tvoje matere czérkvi dojka i czejloga országa lübléni ocsa. Dáj nyemi dúgi i mirovni 'zítek: da i mi pod nyegovimi perotami mirovni i pokojni zitek 'zivémo

*vu vfzoy Bogá bojaznofzti i vpostenyei tvojemí fz. iméni na poštenyé, díko i hválo
po tvojem fz. Színi Gofzpodni nafem Jezufi Kríftufi.*

Molitev je verjetno nastala pred letom 1741, saj je bila istega leta Marija Terezija kronana za kraljico Madžarske.

Po analizi jezika in vsebine zgoraj omenjenih besedil je mogoče ugotoviti, da se besedila po vsebini in strukturi ujemajo z besedili madžarskih evangeličanov, s prevodi Nove zaveze Torkosa, Báránya in njegovih soavtorjev, kar pa seveda ne pomeni, da so to dobesedni prevodi. Küzmič je bil mojster besede in se je odlično znašel tudi pri prevajanju zapletenih filozofskih besedil, kakršen je recimo predgovor k Pismu svetega Pavla. Pri tem moramo upoštevati dejstvo, da je tudi madžarsko besedilo prevod. Prekmurski evangeličani so v 18. stoletju z varovanjem svoje vere varovali tudi svojo materinščino in ustvarili besedila, ki so bila dolgo časa izhodišče tako za prekmurske evangeličane kot tudi za katoličane, Küzmičeve besedne zveze pa so vse do danes prisotne v molitvi porabskih Slovencev.

Jožef Košič, avtor prekmurske slovenske slovnične terminologije

V 18. stoletju se je tudi med prekmurskimi Slovenci pojavila potreba po knjižnem jeziku, več kot 150 let po izidu prve slovenske knjige so tudi Prekmurci dobili svojo prvo knjigo – prevod *Győrskega katekizma* v prekmurščino, ki ga je pripravil Franc Temlin. Protestantizem je bil v Prekmurju prisoten že v 16. stoletju, Lendava je bila pomembno središče reformacije, tam so delovale šole in so izdajali knjige v madžarščini. Ob koncu stoletja je v tej regiji našel zatočišče ljubljanski tiskar Janž Mandelc, ki ga priznava tudi madžarska zgodovina tiskarstva. Duh reformacije je bil močno prisoten, del prekmurskih Slovencev je sprejel vero svojih fevdalnih gospodov in ji ostal zvest, tudi ko so se ti ponovno pokatoličanili. Prav v času verskega preganjanja, v najtežjih letih, je Števan Küzmič prevedel Novo zavezo, s čimer je postavil temelje prekmurskemu slovenskemu knjižnemu jeziku. Ta jezik so kasneje razvijali evangeličanski in nato tudi katoliški pisci, tako da je do konca 19. stoletja postal funkcijsko popoln, v njem so izdajali časopise in prevajali madžarsko leposlovje.

K razvoju prekmurskega slovenskega jezika je bistveno prispeval Jožef Košič (1788–1867), ki je od leta 1828 do svoje smrti kot duhovnik služboval na Gornjem Seniku. Košič se je oddaljil od prejšnje tradicije, saj je v svojih delih obravnaval predvsem posvetne teme. V svojem delu *Magyarországi Vendus Tótokról* (O Slovencih na Ogrskem), ki ga je leta 1828 objavil tudi v madžarski reviji *Tudományos Gyűjtemény*, je podrobno predstavil kulturo, jezik in versko življenje prekmurskih Slovencev. Pod naslovom *Kratki návuk vogrskoga jezika* (1833) je prevedel madžarsko slovnico Imreta Szalayja, s čimer je prispeval k izobraževanju prekmurskih Slovencev in hkrati ustvaril osnovno slovnično terminologijo v prekmurščini ter k prevodu dodal še slovarček. Z namenom narodnega in jezikovnega izobraževanja je napisal deli *Zobriszani Szloven i Szlovenka med Mürov i Rábov* (1845–1848) in *Sztarine zseleznih ino szalaszkih Szlovenov*, ki je bilo objavljeno šele

leta 1914. Trudil se je, da bi svoj narod v domačem jeziku seznanil z zgodovino Madžarske, zato je napisal knjigo *Zgodbe vogerszkoga králesztva* (1848). Njegova vsestranska dejavnost je temeljila na široki razgledanosti in jezikovni spretnosti. Pri svojem delu je izhajal iz prekmurskega narečja, zaradi terminološke natančnosti je črpal tudi iz drugih virov, predvsem iz del štajerskih slovenskih in kajkavskih hrvaških avtorjev, hkrati pa je ustvaril številne nove besede (Bajzek Lukač 1994: 187–193).

Večino svojega življenja je preživel na Gornjem Seniku in med porabskimi Slovenci. Bil je pomembna osebnost tistega časa, saj je utrdil ljudski jezik, v Slovencih krepil zavest o svoji pripadnosti, poučeval jih je in vzgajal. Leta 1860 ga je ob obisku Slovencev na Madžarskem osebno srečal Božidar Raič, jezikoslovec in publicist. Kljub Košičevi visoki starosti ga je opisal kot močnega, pokončnega, vztrajnega in bistroumnega človeka, ki bere slovensko književnost in izobražuje svoj narod (Raič 1868: 61–62).

Leta 1833 so v Gradcu na stroške Železne županije izdali prevod slovnice Imreta Szalayja *A magyar nyelvtudomány rövid foglalatja* z naslovom *Kratki Návuk Vogrszkoga Jezika za zacsetníke, vödani od goszpona Szalay Imrea na Vandalszka Vüszta prenesseni*. Kaj je spodbudilo Jožefa Košiča, da je prekmurske Slovence seznanil z madžarsko slovnico? Zakaj ni napisal slovnice prekmurskega slovenskega jezika? Razlog je bil v tem, da je madžarski parlament leta 1830 z zakonom določil, da bo lahko od leta 1834 uradnik, na primer učitelj narodnostne šole, kantor ali notar, postal samo tisti, ki bo znal madžarsko. Košič je sicer veliko prispeval k izobraževanju in razvoju svojega naroda, vendar se za prevod Szalayjeve slovnice ni odločil sam – prevod so naročili. Slovnica je bila poleg v prekmursko slovenščino prevedena tudi v romunščino, slovaščino in srbščino (Nyomárkay 1999: 335), objavo pa so financirali državni organi.

Struktura omenjenih prevodov je zelo podobna, v uvodu vseh poudarjajo pomen znanja madžarskega jezika. V času nastanka prevoda je madžarski jezik že imel več slovníc, o čemer v svojem uvodu piše tudi Jožef Košič in poudarja, da zaradi skromnih finančnih sredstev prekmurskih Slovencev ni mogel samostojno odločati o tem, katero madžarsko slovnico bi prevedel. V kratkem in nenavadnem stavku dodaja, da bi bile obsežnejše in zahtevnejše slovnice velika preizkušnja za

neizkušenega prevajalca. Za Szalayjevo slovnico se je odločil tudi zato, ker je bil njen avtor, Imre Szalay, rojen v Železni županiji in povezan s sombotelsko škofijo.

V uvodu se Košič dotakne tudi svojih nasprotnikov, ki se z njim niso strinjali, vendar jih ni upošteval, saj so, kot pravi, »vpili dobro in slabo, kot sove v temi«. Verjel je v koristnost svojega dela in skušal o tem prepričati tudi bralce.

V poglavju pred prevodom slovnice z naslovom *Spodbujanje učenja madžarščine* piše, da prekmurski Slovenci po božji volji pod madžarsko vladavino nimajo lastnega narodnega voditelja, zato morajo ob južni meji živeti mirno, spokojno in delavno, dolžnost jim je braniti kraljestvo, spoštovati njegove odloke ter kot verni člani skrbeti za svojo blaginjo in čast – tako, kot pravi Jeremija 29,7: »In si prizadevajte za blaginjo mesta, [...] kajti njegova blaginja bo vaša blaginja.« V nadaljevanju citira še iz 1. Mojzesove knjige 11,6: »Glejte, ljudstvo je eno in vsi govorijo en jezik.« S tem želi potrditi, da naj bi v enem kraljestvu vladal en jezik. Nato nadaljuje, da noben narod ali skupnost ne more pričakovati nič dobrega, če je okužen in prepojen s tujimi jeziki. Zakonsko določbo, da lahko različne uradne funkcije opravlja le tisti, ki zna madžarsko, zagovarja z argumentom, da se ne da razumno zanikati pravice Madžarske – v kateri živijo tudi prekmurski Slovenci – da od svojih prebivalcev zahteva, naj se poleg lastnega jezika naučijo tudi madžarščine, in s tem prispevajo k splošnemu dobremu in blagostanju vseh.

Voditelji države si prizadevajo, da bi vsi prebivalci Madžarske znali govoriti madžarsko. Košič pa poziva k spoštovanju svaril domovine, ker se bodo sicer nad ljudstvo zgrnile grajajoče besede iz Matejevega evangelija 23,37: »Jeruzalem, Jeruzalem! Ti, ki pobijaš preroke in kamnaš tiste, ki so poslani k tebi, kolikokrat sem hotel zbrati tvoje otroke, kakor kokoš zbira svoje piščance pod peruti, pa niste hoteli.« Po njegovem mnenju ima prekmurski slovenski narod trojo dolžnost: (1) znanje madžarskega jezika je zanj primerno in dolžno, (2) koristno in nujno ter (3) možno in lahko. Kasneje znova postavi retorično vprašanje: »Država, v kateri živimo, je Madžarska – mar nam ni treba znati madžarsko?« Na vprašanje ne poda neposrednega odgovora, temveč ga pojasni. Poudari, da s tem, ko spodbuja učenje madžarskega jezika, ne želi vzbujati sovraštva do drugih živih jezikov, prav tako ne spodbuja lastnega naroda k zavrnitvi maternega jezika. Vsak narod mora ostati

zvest svoji družini, znanje več jezikov pa odpira pot tako k uspehu skupnosti kot k njenemu ohranjanju.

Vsak človek bi moral težiti k temu, da najprej spozna naravo svojega maternega jezika, nato pa se nauči jezika tistih, s katerimi sobiva. Kajti navezanost zgolj na lasten jezik in zavračanje tujih jezikov je enako pomanjkljivo, kot če bi človek ljubil le samega sebe, vse druge okoli sebe pa sovražil in jih nič ne cenil. Slovenec svojega jezika ne pozabi – a je vljudno in dolžno, da zna tudi madžarsko. Košič gre še dlje in svoj narod sooči z dejstvom, da živijo na madžarski zemlji, uživajo madžarski kruh, ščitijo jih madžarski zakoni – pa vendar ne znajo madžarsko. »Mar vas ni sram?« Domovino primerja z materjo in poziva k spoštovanju četrte božje zapovedi: »Spoštuj očeta in mater!« Na teoretično prepričevanje naveže še praktične koristi: možnost opravljanja različnih poklicev po vsej državi, izmenjave slovenskih in madžarskih otrok z namenom učenja jezika, morebitne mešane zakone ter – nekoliko provokativno – prednosti madžarizacije otrok (Košič 1833: I–XVIII).

Uvodno poglavje, ki ga je Jožef Košič napisal pred prevodom Szalayjeve madžarske slovnice v prekmurščino, razkriva splošni, kolektivni svetovni nazor, miselni in vrednostni sistem, ki odraža tedanje poglede madžarske družbe na jezik. V njegovih povedih odmeva ideja »en jezik – en narod«, koncept narodnega jezika, ki je v številnih evropskih jezikih postal del kolektivne zavesti, pa tudi nevarnost uresničitve Herderjeve prerokbe. Poudarjanje popolnosti in nadrejenosti narodnega jezika sovпада z jezikovnim nacionalizmom 19. stoletja, ki ni bil zgolj madžarski pojav, temveč je bil značilen tudi za Slovence – jezikovni patriotizem Marka Pohlina se je namreč v prvi polovici 19. stoletja preobrazil v jezikovni nacionalizem. Podobno se je zgodilo tudi z drugimi jeziki. Kar se zdi nenavadno in presenetljivo, je dejstvo, da je te poglede zagovarjal prekmurski slovenski duhovnik, od katerega bi – po Küzmičevi standardizaciji prekmurščine – pričakovali, da bo napisal prekmursko slovnico in si prizadeval za ohranjanje lastnega jezika. Tega ni storil – prav tako tega ni storil niti Agustič. Majhno ljudstvo je imelo le malo izobražencev, večinoma duhovnikov, ki so delovali v službi madžarske katoliške cerkve in Madžarskega kraljestva ter ravnali v skladu s pričakovanji teh institucij.

Stanko Vraz je ob Košičevem prevodu madžarske slovnice Imreta Szalayja napisal sonet Hoj Košič!, v katerem med drugim tako ocenjuje Košičevo delo:

Zastonj ti trud ves. Se smeje ti čedni;
bičujejo pa te satirni biči,
z rešetkom vodo grabiš in boš grabil.
Na priklad ti posluhni in pogledni:
Prej vranin krik do včili se slaviči,
Sloven'c kak z madjarino bo se davil!

Jožef Košič je bil pravzaprav pripravljen na takšne odzive, saj v uvodu slovnice piše: »Vido szam pri tom deli naprej vnouge loczne prouti meni nategnjene, – ali jasz szam sze nej zbojao lagojih jezikov, steri (fruges consumere nati) szami nikaj dobra neznajoucsi szpecsti, radi ospotavajo lüczke naj bougse reje, ino liki kakse szove v-kmici na hűdo i dobro ednako brecsijo ... vűpao szam sze, da ti csednejši premiszlivsi tou, kak 'smetno je prvomi po nevtretoj pouti hoditi.« Slovnico madžarskega jezika v prekmurskem slovenskem prevodu priporoča svojim rojakom, naj jo berejo in se iz nje učijo, saj jo je pripravil v njihovo korist.

Martina Orožen Košičev prevod madžarske slovnice ocenjuje kot naivnost njegove mladosti (Orožen 1996: 137). Njegova stališča pa je ostro kritiziral Stanko Vraz, ki je na Košičevo propagando v podporo madžarskemu jeziku odgovoril s sonetom (Novak 1958: 16) ter to dejanje in miselnost obsodil. Orožen v Košičevi zvestobi državnemu jeziku ne vidi nič spornega, saj je bila ta v tistem obdobju pogosta tudi med Slovenci, ki so živeli v Avstriji. Košič in prekmurški Slovenci niso imeli druge izbire, saj v 19. stoletju nanje niso računali ne slovenski kulturni center ne slovenski jezikoslovci, ki so delovali na Dunaju, in tudi ne različna jezikovna gibanja. Jernej Kopitar je za prevod Nove zaveze Števana Küzmiča izvedel šele od Čeha Dobrovskega. V svoji leta 1808 izdani slovnici *Grammatik der slavischen Sprache in Krain, Kärnten und Steyermark* ne omenja prekmurščine. Prvi slovničar, ki je omenil Slovence na Ogrskem, je bil Anton Murko, ki je leta 1832 v Gradcu izdal slovnico *Theoretisch–praktische Slowenische Sprachlehre für Deutsche nach den Volkssprachen der Slowenen in Steyermark, Kärnten, Krain und Ungarns westlichen Distrikten*.

Košič je napisal več poučnih in prosvetiteljskih del v prekmurščini, v katerih je uporabljal tudi slovenska besedila svojih slovenskih sodobnikov v Avstriji. Med njimi sta knjigi *Zobriszani Szloven i Szlovenka med Murov i Rabov*, za zgled mu je bilo delo Antona Martina Slomška *Blaže in Nežica v nedeljski šoli* in *Zgodbe Vogrszkega kralestva*, ki

jo je navdihnila knjiga Antona Krempla *Dogodivšine štajerske zemle*. Ustvarjalci iz Kranjske, Koroške, vzhodne Štajerske in Prekmurja so si prizadevali za blaginjo in napredek naroda ter za ohranjanje maternega jezika. V tem obdobju je izšlo več slovenskih slovnice. V Prekmurju bi lahko Košič napisal slovnico prekmurskega knjižnega jezika. Zakaj je ni? Najverjetneje zato, ker tega Madžari niso podpirali, na avstrijskih slovenskih območjih pa je bila Dajnкова slovnica v tem času že prepovedana in obtožena separatizma. Anton Martin Slomšek je ves čas zagovarjal oblikovanje skupnega slovenskega jezika, boril se je za njegovo enakopravnost in družbeno sprejemanje. Leta 1862 je zapisal: »Verli Slovenci! ne pozabite, da ste sini matere Slave; naj vam bo drago materno blago: sveta vera in pa beseda materna. Prava vera bodi vam luč, materni jezik bodi vam ključ do zveličanske narodne omike.«

Jožef Košič je v svojih delih dokazal, da je v prekmurščini mogoče tvoriti najrazličnejše vrste besedil. Ta vsestranski avtor je v svojih žanrsko raznolikih besedilih dejansko oblikoval zgodovinsko, etnološko in slovnično terminologijo (Bajzek Lukač 1994: 185–193).

Na naslovni strani prevoda slovnice beremo: *Krátki NávuK Vogrszkoga Jezika za Zacsetnike, vödani od Goszpona Szalay Imrea. Na Vandalszka Vüszta prenesseni po Kossics Jó'sefi, Gornyo-Szinicskom Plebánosi, Sztroskom Plemenite 'Seleznoga Vármegyéva Obszine vöstampáni. V-Grádci, 1833. Papir ino Natiszkanye od Leykam Andrása*. (Kratki nauk madžarskega jezika za začetnike, ki ga je pripravil gospod Szalay Imre. V prekmursko slovenščino prevedel Jožef Košič, župnik na Gornjem Seniku, natisnjeno na stroške plemenite Železne županije. V Gradcu leta 1833. Na papirju in v tiskarni Andreja Leykama.) Že sam naslov veliko pove o stanju jezika v tistem času, o takratni madžarski ortografiji, ki jo je uporabljal Košič (Dudás 2013: 112), o rabi madžarskih osebnih imen, o poimenovanju naroda, ki ga uporablja Košič, ter o prevzemanju in domačenju madžarskih in nemških besed (Ulčnik 2009: 97).

Po dolgem, vsebinsko bogatem in programsko naravnanim uvodu Košič natančno sledi strukturi Szalayjeve slovnice, ki je razdeljena na dva dela: *O pravilni izgovarjavi in pisanju* ter *O etimologiji*. Svojo slovnično terminologijo gradi na latinščini, v oklepaju pa podaja tudi madžarske in prekmurske slovenske izraze, npr. *Od Nomena* (*Név, Imé*), *Od Adverbiumov* (*Határázó, Prirejcsje*), *Ablativus* (*fosztó, odnesziven*). V nekaterih primerih pa najprej navede prekmurski slovenski izraz in

še le nato latinski ter madžarski, npr. *jedinszki* (*singularis*, *egyes*). Pri poimenovanju besednih vrst je dosleden in uporablja zgolj latinske termine (*Substantivum*, *Adjektivum*, *Verbum*, *Participium*, *Adverbium*), medtem ko za slovnične kategorije večinoma uporablja izraze v prekmurski slovenščini, kot so: *Pometávanye* (sklanjatev samostalnika), *Racsun* (število), *Priszpodabljanje* (stopnjevanje), *Vugibanje* (spreganje glagola). Sklone navaja v treh jezikih – *Nominativus* (*nevező, imenüivaven*), *Genitivus* (*nemző, rodiven*) – vendar nato dosledno uporablja zgolj latinske izraze. Zanimivi so tudi mešani izrazi, kot na primer: *ládavni ali poszvájajoucsi Pronomen* (svojljni zaimék), *djanszki verbum* (glagol dejanja), *trpiven verbum* (trpni glagol), *zapovediven modus* (velelnik).

Strokovno terminologijo, ki jo je ustvaril Košič, lahko razvrstimo v naslednje skupine:

1. Dobesedni prevodi madžarskih terminov (t. i. kalki):

végpont koncsna piknya ‘končna pika’
kettőspont duplinszka piknya ‘dvojna pika/dvopičje’
vessző őiba ‘vejica’
kérdőjel pitanye znamenye ‘vprašaj’
felkiáltójel goriskričanja znamenje ‘klicaj’
kivétel vővzétje ‘izjema’
felszólító mód zapovediven modus ‘velelnik’

2. Latinska terminologija (pri kateri je latinski izraz naveden na prvem mestu, s slovenskim in madžarskim ustreznikom v oklepaju):

Nomen (*ime, név*) ‘ime’
Pronomen (*zaime, névmás*) ‘zaimék’
Verbum (*rejs, ige*) ‘glagol’
Substantivum ‘samostalnik’
Adjektivum ‘pridevnik’
Participium, ‘deležnik’
Personszi Pronomen ‘osebni zaimék’
casus (*szpadaj, ejtés*) ‘sklon’
litera ‘črka’
regula ‘pravilo’
szillaba ‘zlog’

3. Mešane tvorbe

racsunszki nomen ‘števník’

4. Slovnicična terminologija, ustvarjena v duhu prekmurskega jezika:

imenüven 'imenovalnik'
rodiven 'rodilnik'
dajaven 'dajalnik'
tozsiven 'tožilnik'
jedinszki, vnozsinszki racsun 'ednina, množina'
pometanye 'sklanjanje samostalnikov'
vugibanye 'spreganje glagolov'
glasznicke 'samoglasniki'
szkoncsani in neskončani imenik 'določni in nedoločni člen'
veznik 'veznik'
vküprivesüvajoucsi veznik 'vezalni veznik'
medsztavek 'medmet'
radosztznamenüvajoucsi medsztavek 'razpoloženski medmet'
dosztavek 'obrazilo'
trétja priszpodablajoucsa sztuba 'presežnik'
glavni racsun 'glavni števnik'
rédiwni racsun 'vrstilni števnik'
razdelni racsun 'ločilni števnik'
poredüvanye rejcsi 'vrstni red besed'
nepremenlivi tali govorejnya 'nepregiben besedne vrste'

Z vidika jezikovnega razvoja ni pomembna zgolj slovnicična terminologija, temveč celoten prevod, saj ne gre le za naštevanje jezikovnih pojavov, sklanjatvenih in spregatvenih vzorcev, temveč je bilo treba uporabnika slovnice v slovenščini natančno usmeriti v vse podrobnosti madžarskega jezika in prevesti njegova pravila. Tudi to nalogo je Košič mojstrsko opravil, saj je povedi in stavke oblikoval ter povezoval v duhu prekmurskega jezika. Kot v vsaki slovnici je tudi v Szalayjevi madžarski slovnici veliko primerov in zgledov. Zaradi omejenega obsega prevoda jih Košič ni prevedel. To je navedel v opombi in pozval učitelje madžarščine, da to storijo pri pouku (Košič 1833: 13). V besedilu slovnice najdemo številne madžarske besede, ki so bile zgodaj prevzete v prekmurščino (*féle* 'vrsta', *forma* 'oblika', *péllda* 'zgled, primer', *haszek* 'korist', *sztolmacsiti* 'pojasniti', *pohaszni* 'uporabiti', *prikapcseni* 'priključen', *pajdásje* 'prijatelji', *ország* 'država', *várás* 'mesto'), pa tudi nemške (*merkati* 'označevati', *czona* 'vzdevek', *nenützamo* 'ne uporabljamo') in celo kajkavske hrvaške izposojenke (*zamucsati* 'utihniti', *mucsanje* 'molk', *pokedob* 'včasih', *kre szebe* 'poleg sebe'), ki jih narečje sicer ne pozna. Poleg tega je Košič tvoril nove besede, kot npr.

ladavec 'posestnik', *okolsztojnoszt* 'okolščina', ter take glagolske oblike, ki jih prekmursko narečje ne pozna: *postüvajoucse rejcsi* 'besede, ki izražajo spoštovanje', *znamenüvajoucsi* 'označujoč', *naszledüvajoucsa* 'naslednja', *naprejprioucsa litera* 'naslednja črka', *naszledüvajoucsa znaménya* 'naslednji znaki'. Prevajalec slovnice je pripravil tudi madžarsko-prekmurski slovarček (Trstenjak 2006: 166; Ulčnik 2009: 97), ki pomeni začetek slovaropisja v prekmurščini, vendar pa ta slovar vsebuje le osnovno besedišče in ne vključuje slovnične terminologije.

István Nyomárkay se je ukvarjal s slovniciami slovanskih narodov, tako tudi s Košičevim prevodom Szalayjeve madžarske gramatike. Ugotavlja, da je Košič slovnično terminologijo sicer prevedel iz madžarščine v prekmurščino, v razlagah in vajah pa je pogosto uporabljal latinske izraze ter ni uporabljal terminologije iz Pohlinove *Kraynske grammatike*. Nyomárkay to razlaga s Košičevo previdnostjo in distanco do kranjščine. Vprašanje pa je, če je Košič sploh vedel za Pohlinovo slovnico. Avtor prispevka pri drugi izdaji Pohlinove slovnice leta 1783 ugotavlja vpliv dunajske slovnice. Podobnosti med *Kraynsko grammatiko*, Szalayjevo in Košičevo slovnico vidi v njihovi zgradbi. Nyomárkay nadalje ugotavlja, da v Szalayjevi slovnici v opisu besedoslovja in oblikoslovja prevladuje latinsko-nemški vpliv, tudi če to ni v skladu s strukturo madžarskega jezika. O Košičevem opisu in prevajanju sklonov izpostavi, da je Košič ablativ, latinski sklon za izražanje izhodišča ali odmikanja, prevedel z besedo *odnesziven* ('odvzemalni, ločilni'), ki točno ustreza latinskemu terminu, in tudi točno povzema Szalayjevo razlago. Nyomárkay svojo predstavitev sklene z ugotovitvijo, da Szalayjeva slovnica in tako tudi Košičev prevod v prekmurščino odražata vpliv dunajske slovnice, ki temelji na Gottschedovem pristopu in posredno izhaja iz latinske tradicije. Latinsko in nemško predlogo vidi predvsem v strukturi same slovnice in v obravnavi oblikoslovja (Nyomárkay 1999: 340).

Košič je bil pravi mojster prekmurske slovenščine, za izvirno in domiselno pa lahko štejemo tudi njegovo slovnično terminologijo, ki sta jo delno prevzela tudi Imre Agustič (Ulčnik 2009) in Janoš Kardoš (Jesenšek 2010: 172). Slednji je v jezikoslovni terminologiji iskal lastne rešitve, med katerimi je veliko madžarskih dobesednih prevodov. Razvoj prekmurske strokovne terminologije je potekal podobno kot razvoj prekmurskega knjižnega jezika. Strokovna besedila so nastajala zgodaj na različnih področjih življenja, o številnih lahko rečemo, da so nastala še

pred standardizacijo jezika. Tudi v teh primerih lahko govorimo o jeziku, ki presega narečja, saj njihova vsebina, besedna in stavčna zgradba presegajo krajevne govore. Analizirana slovnica jasno odraža rojstvo in razvoj prekmurske slovnične terminologije, njen vrhunec pa je bil dosežen v Prekmurski slovenski slovnici (*Vend nyelvtan*) Avgusta Pavla (Bajzek Lukač 2013: 390), ki pa je ostala dolgo v rokopisu; natisnjena je bila šele leta 2013.

Stari prekmurski in hrvaški molitveniki

Možne predloge in viri *Knige molitvene*

Mikloša Küzmiča

Uvod

Južni del Prekmurja je do leta 1777, ko je Marija Terezija ustanovila sombotelsko škofijo, pripadal zagrebški škofiji, severni del pa győrski. Ozemlje, ki so ga tedaj v madžarščini imenovali Tótság, v prekmurščini pa Slovenska krajina, je z duhovniki oskrbovala zagrebška škofija, ki je tja pošiljala duhovnike, šolane v Zagrebu, in z njimi tudi bogoslužna besedila v kajkavskem jeziku. V 18. stoletju so se kljub preganjanju predvsem na območju Goričkega okrepili evangeličani. Njihovi razsvetljeni duhovniki so opravili pomembno delo pri ohranjanju vere, izobraževanju vernikov, razvoju kulture in ohranjanju prekmurskega slovenskega jezika.

Leta 1715 je izšel Győrski katekizem, ki ga je prevedel Franc Temlin. Evangeličanski duhovniki so pisali tudi abecednike in matematične priročnike, prevajali verska besedila, leta 1771 pa je izšel prevod Nove zaveze v prekmurščino, ki ga je pripravil Števan Küzmič. To delo ni le verskega, ampak tudi velikega jezikovnega pomena. Küzmič, ki je bil učitelj in župnik v Nemescsóju, pozneje pa v Surdu, je s svojim prevodom Svetega pisma postavil temelje regionalnemu prekmurskemu knjižnemu jeziku, na katerega so se v naslednjih desetletjih opirali katoliški in kasneje tudi posvetni pisci.

János Szily, prvi škof Sombotela, je pripravil zakonik za duhovščino škofije, podpiral je umetnost in kulturo ter za to žrtvoval tudi lastna sredstva. Predpisal je uporabo enotnega katekizma, leta 1787 pa je v Sombotel povabil Józsefa Siessa, tiskarja iz Soprona, ki je natisnil več literarnih del in knjig v prekmurski slovenščini. Škofova mecenska vloga je bila znana po vsej državi. Leta 1778 je opravil vizitacijo tudi v Slovenski krajini, kjer je med verniki zaznal veliko materialno in

duhovno revščino. Škof Szily in katoliška duhovščina so spoznali, da je treba prebivalstvo naučiti brati in pisati, da bi se lažje znašlo v življenju.

Molitvenik je bil pogosto prva in edina knjiga v družini. Na prazne strani so zapisovali pomembne družinske datume, lastnika pa so pogosto pokopali skupaj z njo. Molitveniki so imeli pomembno vlogo pri negovanju in ohranjanju materinščine ter pri usvajanju krščanske terminologije, branja in pisanja. Cilj te študije je predstaviti stare prekmurske, kajkavske in čakavske molitvene knjige ter raziskati njihov jezikovni, literarni in kulturni vpliv ter zgledovanje po njih.

Mikloš Küzmič: *Kniga molitvena* (1783)

Mikloš Küzmič se je rodil leta 1737 v Dolnjih Slavečih, teologijo je študiral v Győru. Do svoje smrti leta 1804 je deloval kot duhovnik v Kančevcih. V letu, ko je bil posvečen škof János Szily, je bil Küzmič imenovan za namestnika dekana Dekanata Slovenske krajine. Škof ga je spodbudil k prevajanju evangelijev in k pisanju molitvenika in čitanke, s čimer je želel podpreti rabo in poučevanje prekmurske slovenščine. Leta 1780 je Küzmič v Sopronu izdal katekizem z naslovom *Krátká summa velikoga katekizmusa*, zbirko prevodov evangelijev z naslovom *Szvéti Evangyeliomi*, abecednik za otroke *Szlovenszki Silabikár* ter knjigo za pomoč bolnikom in umirajočim *Pomoucs beté'snih, i mirajoucsih*. Leta 1783 je prav tako v Sopronu izdal svoj molitvenik z naslovom *Kniga molitvena* [...] *na haszek Szlovenszkoga národa*, leta 1796 pa v Sombotelu še zbirko svetopisemskih zgodb z naslovom *Sztároga i novoga testamentoma szvéte histórie kratka summa*. Leta 1790 je Küzmič prevedel abecednik *ABC könyvetske a nemzeti iskoláknak hasznokra* (*ABC kni'sica na národní sölul haszek*) Miklósa Révaija, ki je izšla v madžarskem in prekmurskem jeziku. Na koncu knjige je objavil tudi slovarček. Révaijeva čitanka (Pozsony, 1770) in njena prekmursko-madžarska različica (Buda, 1790) sta se ujemali z izobraževalnimi načeli razsvetljenstva, saj je zakon *Ratio Educationis*, sprejet leta 1777, poudarjal pomembnost pravilne vzgoje.

V Révaijevi dvojezični izdaji v madžarščini in nemščini (1786), v njegovi enojezični nemški izdaji (1783) ter v Küzmičevi prekmursko-madžarski različici (1790), kakor tudi v Felbigerjevi vadnici iz leta 1777,

najdemo več istovrstnih kratkih poučnih in moralno-vzgojnih pripovedi. Njihov skupni vir je bila knjiga Franza von Rochowa *Der Kinderfreund. Ein Lesebuch zum Gebrauch in Landschulen* (1776) (Lábadi 2008: 7). Leta 1778 je z naslovom *Vadenje sa brati v' usse sorte pissanji sa sholarje teh deshelskeh shol v' zessarskih krajlevih deshelah* izšel tudi abecednik Blaža Kumerdeja, slovenskega šolnika in prevajalca učbenikov, njegova vsebina se v veliki meri ujema s Küzmič-Révajevim abecednikom.

Dolg naslov molitvenika *Kniga Molitvena v-steroj sze nahájajo razlo-csne ponizne molitvi, z-dvójim pridavekom, na haszek Szlovenszkoga národa sz-pobo'snim sztroskom niki plemenitih dobro csinitelov na fzvetloft dána. Stampana, v-Soproni pri Siess József Jánosi vu leti 1783* vsebuje vse pomembne informacije o njegovi vsebini (pobožne molitve in dve prilogi, o mecenu, ki je bil na prošnjo Mikloša Küzmiča tudi tokrat škof János Szily).

Vsebina Knige molitvene

Molitvenik je sestavljen iz treh glavnih delov in dveh prilog. V prvem delu najdemo več litanij, molitev in prošenj, povezanih z litanijami, ter *Oče naš*, ki je napisan po predlogi molitve v molitveniku Pétra Pázmánya. Drugi del vsebuje molitve, ki se molijo pred in med mašo ter po maši. V tem delu najdemo tudi odlomek iz začetka Janezovega evangelija, ki ga najdemo tudi v molitvenikih Katarine Zrinski in Lovrenca Bogovicha. Sledijo molitve pred spovedjo in po njej ter po obhajilu, vključno s prošnjami in vzkliki. Tretji del vključuje večernice, zahvalne molitve, vzklike in nekaj psalmov, s katerimi molivec prosi za posredovanje Boga, Device Marije in angelov varuhov. Zadnje poglavje tega dela vsebuje molitve za pripravo na smrt, kesanje, pripravo duše na nebesa in se konča z molitvami bolnika, ki se pripravlja na smrt, s prošnjami k Jezusu in zadnjimi vzdihom umirajočega.

Prilogi molitvenika

Prva priloga vsebuje premišljevanja o smrti, božji sodbi, peklu in nebeški slavi, druga pa cerkvene pesmi za različne praznike in litanije. Velik del

pesmi govori o kesanju, božjem posredovanju, ljubezni do Boga, desetih zapovedih, smrti, božji sodbi ter o večni sreči ali pogubi.

V svoji molitveni knjigi je Mikloš Küzmič objavil osem litanij: *Litanie od Preszvétoğa Trojsztva* (Litanije o sveti trojici), *Litanie k-Ocsi Bougi* (Litanije k nebeškemu Očetu), *Litanije od szlatkoga Iména Jezuffovoga* (Litanije Jezusovega imena), *Litanie od Duha Szvétoga* (Litanije k Svetemu Duhu), *Litanie od Preszvetoga Oltárszkoga Szvesztva* (Litanije presvetega Rešnjega telesa), *Litanie od 'Sitka, i Szmrti Goszpodna naffega Jezuffa Krisztuffa* (Litanije o življenju in smrti našega Gospoda Jezusa Kristusa), *Litanie k-Blázsenoj Div. Marii* (Litanije k blaženi Devici Mariji) ter *Litanie Vszejh Szvécov* (Litanije vseh svetnikov).

Küzmičevo *Molitveno knigo* so do leta 1891 v njeni izvirni obliki in vsebini izdali osemnajstkrat, do leta 1931 pa v popravljeni izdaji še devetkrat (Novak 1976: 57). Novakovi ugotovitvi deloma oporeka izdaja iz leta 1846, ki jo je odobrilo graško škofovsko središče. Ta izdaja vključuje koledar in vsebinsko kazalo, besedilo pa je bilo delno preurejeno. Zapisovanje diftonga *ou* so spremenili v *o*, zapisovanje diftonga *ei* pa je nedosledno, črko *ŷz* so dosledno nadomestili s *sz* (npr. *ŷzpouvid* → *szpovid*, *Boug* → *Bog*, *grehov* → *grejhov*). Poleg tega je bila uvedena enotna raba male začetnice pri samostalnikih, ki niso lastna imena, izpuščene so bile določene molitve, v drugem dodatku pa so bile objavljene povsem nove cerkvene pesmi. V tretji dodatek so vključili molitve in pesmi na temo križev pot. Popravljen izdaja iz Radgone leta 1914 je bila prav tako objavljena z dovoljenjem graške škofije in že kaže pomembne spremembe, med katerimi je najbolj opazna uporaba gajice. Leta 1931 je molitvena knjiga ponovno izšla z dovoljenjem škofije v Sombotelu in v madžarskem črkopisu.

Možne predloge, viri in vzorci

Péter Pázmány: *Keresztényi imádságos könyv*, 1606

Molitvena knjiga Pétra Pázmánya, ki je izšla leta 1606, je imela ključen pomen na madžarsko govorečem območju in je v veliki meri zaznamovala nastajanje novih molitvenikov v 17. stoletju (Bajáki 2012: 12). Njegov zgled je spodbudil izdajanje molitvenikov tudi pri drugih narodih. Prva molitvena knjiga, ki je v obravnavanem obdobju in regiji

vzbudila večje zanimanje, je bila prav Pázmányeva. Z vidika proučevane teme je posebej pomembna, saj se je Pázmány v času nastanka te knjige nahajal na območju, ki ga obravnava pričujoča raziskava, in je bil v stiku z lokalnim plemstvom (družina Pethe, Zrinski). Njegove obsežne molitve so lahko služile kot vir tudi avtorjem, ki jih raziskujem, ali pa so tako kot Pázmány tudi ti avtorji črpali iz istih tujih del. Péter Pázmány je bil vplivna osebnost v katoliški cerkvi, kar potrjuje tudi podatek, da je na sinodi v Trnavi leta 1629 prav on predložil škofovski konferenci v uporabo rimski misal in brevir (Bogár 2012: 54).

Péter Pázmány se je rodil leta 1570 v Velikem Varadinu (Nagyvárad). Izhajal je iz protestantske družine, vendar je leta 1583 prestopil v katoliško vero, leta 1587 pa vstopil v jezuitski red. Zaradi njegovega vpliva se je več plemiških družin vrnilo h katoliški veri, močno je vplival tudi na Nikolo Zrinskega in njegovega brata Petra. Poučeval je na univerzi v Gradcu, kjer je leta 1606 na pobudo Anne Kapi napisal molitvenik z naslovom *Keresztyéni imádságos könyv* (Krščanska molitvena knjiga), ki je bil pomemben mejnik za madžarsko katoliško cerkev in njene vernike, saj sta bila pred tem v tisku objavljena le dva katoliška molitvenika. Njegovo molitveno knjigo so štirikrat natisnili že za časa njegovega življenja, v 19. stoletju pa več kot tridesetkrat (Bogár 2016: 59); poleg tega je navdihnili tudi druge avtorje (Bajáki 2012: 12). Ime Anne Kapi se pojavlja tudi med meceni (Bogár 2015: 47). Pázmány je *Uvodno pismo* posvetil »plemeniti gospe Anni Kapi«, soprogi »spoštovanega Lászla Petheja iz Hetesa«, lastnika gradu Ormož. V Gradcu mu je Anna Kapi potožila o pomanjkanju krščanskih molitvenih knjig in ga spodbudila, naj pripravi takšno delo. V ponatisu molitvenika leta 1610 v Pozsonyu je *Uvodni govor* ponovno posvetil Anni Kapi, v katerem piše o uspehu prve izdaje in potrebi po drugi izdaji. V tej drugi izdaji je dodal še *Uvodno pismo*, namenjeno krščanskemu verniku, v katerem se pritožuje, da je neki pridigar iz Eperjesa (Prešov) v kraju Bártva (Bardejovo) izdal njegovo knjigo pod svojim imenom in jo precej spremenil.

Pázmányev molitvenik temelji na Svetem pismu, prve izdaje pa so bile opremljene tudi z opombami. Njegovi viri so bili predvsem tuja dela, zlasti jezuitov (Petrus Canisius, Petrus Michaelis, Petrus Brillmacher), uporabljal pa je tudi protestantske avtorje; bogata zbirka molitev je torej nastala iz več virov (Bogár 2006: 47, 50). Pázmányeva molitvena knjiga, izdana leta 1606, je imela odločilen pomen. Prepoznal je potrebo

po tovrstnih knjigah, saj katoliški verniki v 16. stoletju niso imeli na voljo veliko duhovnega branja. Pázmányeva knjiga je pokazala, da tudi katoliški verniki potrebujejo knjige ter spodbudila pisanje in izdajanje molitvenikov, pogosto celo več ponatisov iste knjige. Raziskave so pokazale, da ni vplivala le sama izdaja, ampak tudi raba molitvenika, saj so ga dejansko uporabljali, iz njega prepisovali in si izposojali krajše ali daljše odlomke.

Nikola Sartorius Krajačević: *Molitvene Knyisicze*, 1640

Molitvena knjiga Nikole Sartoriusa Krajačevića z naslovom *MOLITVENE KNYISICZE Vszem CHRISTUSEVEM Věrnem Szlovenzkoga Jezika, priztoyne i hafznovite. Z-DOPUSCSENJEM Górných, drugócs obilnéh pířzane, i řtampane* (Primerna in koristna molitvena knjiřica za vse Kristusove vernike slovenskega (kajkavsko-hrvaškega) jezika) bi lahko bila prav tako predloga za molitvenik Mikloša Kűzmiča. Po navedbah hrvařkih raziskovalcev je knjiga leta 1640 ře drugič izřla v Pozsonyu, za tretjo izdajo pa je leta 1657 poskrbel njegov sodobnik in redovni tovariř Boltiřar Milovec, saj je Druřba Jezusova potrebovala molitvenik. Izraz »slovenski jezik« v naslovu je v tistem řasu med Hrvati pomenil kajkavsko hrvařřino.

Krajačević se je rodil leta 1581 v Sisku, bil je vojak na hrvařko-turřki meji, kasneje duhovnik, leta 1615 pa je vstopil v jezuitski red in sedem let vodil Druřbo Jezusovo (Kádár 2014: 1260). Njegovi biografski podatki navajajo, da je tekoče govoril latinsko, hrvařko, mađarsko in italijansko ter da je pri dvanajstih letih sprejel katoliřko vero. Med njegovimi deli se je ohranila tudi knjiga *Szveti evangeliomi* (Sveti evangeliji), ki je bila natisnjena leta 1651 v Gradcu in je verjetno sluřila za zgled Miklořu Kűzmiču pri pisanju knjige *Szvéti Evangyeliomi*. Krajačević je svoja dela pisal v kajkavsko-hrvařkem knjiřnem jeziku.

Njegova molitvena knjiga je razdeljena na pet delov: v prvem delu razmiřlja o molitvah, njihovi koristi in nujnosti, drugi del vsebuje jutranje in večerne molitve, molitve med bogosluřjem in na dneve svetnikov, npr. *Molitve Juterne* (Jutranje molitve), *Molitve Vecřérne* (Večerne molitve), *Ztolni blagofřlov* (Blagoslov pred jedjo), *Pozdravlyenje Vűdov Těla Chriřtufeve* (Pozdrav posameznim delom Kristusovega telesa), *Na děn Szvete Devicze* (Na dan Svete Device). V tretjem delu so zbrane molitve za pripravo na spoved, za řas po spovedi in obhajilu, npr.

Molitva pred Zpovedjum (Molitev pred spovedjo). Četrty del vsebuje molitve za bolnike in pripravo na smrt, npr. *Molitva za dobro fzmert* (Molitev za dobro smrt). V petem delu so molitve za različne osebe, npr. *Za Roditele mértve* (Za pokojne starše), *Za Hifne tovarufse* (Za zakonca), za dobro letino, proti neurju in toči. V tem delu najdemo tudi pet litanij, cerkvene himne v čast Mariji, prevedene iz latinščine v kajkavsko hrvaščino (vključno s *Salve Regina*), in cerkvene pesmi, s katerimi se knjiga tudi zaključí.

Katarina Frangepan Zrinski: *Putni tovaruš*, 1661

V 17. stoletju molitvenikov niso pisali samo cerkveni možje, temveč tudi plemíči. Tako je na primer evangeličanski molitvenik *Áhítatos és buzgó imádságok* (Pobožne in goreče molitve) leta 1631 v Csepregu izdal Pál Nádasdy v tiskarni, ki je bila prej v lasti Janža Mandelca (Reichardt 2012: 191). Sam avtor priznava, da njegovo delo ni povsem izvirno, temveč je – v skladu s tedanjo prakso – prevzemal besedila drugih avtorjev. Pázmány je to početje kritiziral in obsojal samovoljno spreminjanje besedil brez avtorjevega dovoljenja (Reichardt 2012: 200). Nádasdyjevo delo je tesno povezano s Pázmányevim molitvenikom; pripravil ga je predvsem za svoje otroke in podložnike, zato je stremel k jasnosti in razumljivosti. Podoben primer je katoliški plemíč Ádám Batthyány, čigar molitvenik *Lelki kard* (Duhovni meč) je izšel leta 1654 na Dunaju in je iz Pázmányevega molitvenika prepisal kar 201 stran (Reichardt 2012: 199). V to kulturno-zgodovinsko okolje sodi tudi Katarina Zrinski in njen molitvenik *Putni tovaruš* (Sopotnik), ki je izšel leta 1661 v Benetkah. Pod istim naslovom je bil že leta 1639 izdan tudi madžarski molitvenik (druga izdaja 1686), vendar se ni ohranil noben izvod (Bogár 2016: 9). Hrvati so zgodaj prepoznali pomen in vrednost molitvenikov. Zrinski in Frankopani so bili predani hrvaški kulturi in jeziku – Katarinin dedek Bernardin Frankopan je že v 16. stoletju prevedel Sveto pismo, čeprav se prevod ni ohranil. Kasneje je nastal t. i. Ozaljski književni krog, v njem so avtorji ustvarjal v značilni mešanici štokavskega, čakavskega in kajkavskega hrvaškega jezika. Hrvaška se lahko ponaša z več kot sto let starejšim molitvenikom Katarine Frankopan, žene Nikole Zrinskega, ki je že leta 1560 izdala molitvenik, preveden iz latinščine v hrvaščino, prevedel pa ga je njen spovednik Nikola Dešić. Hrvaška javnost ga je spoznala šele leta 1967. Raziskovalci stare hrvaške književnosti so

ugotovili, da gre za prvi tiskani molitvenik v latinici za potrebe hrvaške ljudske pobožnosti.

Družinska tradicija se je nadaljevala z Ano Katarino Frankopan, ženo Petra Zrinskega, ki je govorila hrvaško, nemško, madžarsko, latinsko in italijansko. Prevedla je nemški molitvenik *Christlich Bettbüchchens. Erster Theil...* Ludwiga Rabusa (Frankfurt na Majni, 1592) in ga leta 1661 izdala v Benetkah. Zvonimir Bartolić, ki je leta 2005 pripravil faksimilirano izdajo tega molitvenika in mu posvetil obsežno študijo, ocenjuje, da je Katarina Zrinski avtorica več molitev, ne zgolj prevajalka. Gre za resnično »ženski« molitvenik, ki ga je plemkinja napisala, prevedla in uredila sama.

Madžarska cerkvena književnost iz tega obdobja pozna več ženskih avtoric molitvenikov – med drugim Eszter Pongrácz, ki je kot vir uporabila Pázmányev molitvenik in leta 1719 izdala delo z naslovom *Arany korona* (Zlata krona). Tudi Pázmány je svoj molitvenik napisal na pobudo plemkinje Anne Kapi (Bogár 2015: 1). Judit Bogár pri Eszter Pongrácz ne najde izrazitih ženskih značilnosti, povsem drugačno podobo pa kaže molitvenik Katarine Zrinski.

Že majhen format knjige in estetska ureditev pričata o ženskem okusu: tiskana je bila s kurzivnimi in navadnimi črkami, poudarki pa so izpisani z rdečimi velikimi in malimi črkami. Tudi vsebina odraža žensko avtorstvo. V uvodu delo posveča Bogu in Devici Mariji, Kraljici neba in zemlje, ter vsem svetnikom in svetnicam, nato pa nagovarja voditelje in plemiče obeh spolov. Svoj molitvenik imenuje *sopotnik* in *ogledalo duše*, ki naj pomaga vernikom pri priprošnji svetnikom. V knjigi je presenetljivo veliko molitev posvečenih Devici Mariji – denimo *Petnajft chudnovatih Salve Regina Sz. Iuana Gersson* (15 čudovitih molitev *Salve Regina* svetega Ivana Gersona), ki namigujejo na Katarinine vsakdanje pobožnosti (Bartolić 2005: 306). Te molitve je v verzih napisal tudi Pázmány. V molitveniku najdemo molitve svetnic, npr. *Molitua i Hymnus Sz. Barbare* (Molitev in hvalnica sv. Barbare), *Molitva k-Sz. Catharine* (Molitev k sv. Katarini) ter *Petnajft pobošnih Molitui Sz. Brigitte* (15 pobožnih molitev sv. Brigite), s katerimi naj bi si zaslužila pogovor z razpetim Kristusom. Tudi te molitve najdemo pri Pázmányu. Bartolić meni, da je *Putni tovaruš* najlepši molitvenik stare hrvaške književnosti (Bartolić 2005: 346). Katarina Zrinski v knjigi sicer piše, da je molitve prevedla iz nemščine, vendar hrvaški raziskovalci (npr.

Zvonimir Bartolić, Blaženka Novak) menijo, da je poznala in uporabljala starejše hrvaške molitvenike (Dešić, Krajačević, Milovec), iz katerih je prevzela tudi celotna besedila. Bartolić dvomi, da bi prevajala psalme iz nemščine, če so bili ti že objavljeni v Dešićevem molitveniku (Bartolić 2005: 337).

Lovrenc Bogovich: *Hiša zlata*, 1754

Možna predloga molitvenika Mikloša Küzmiča bi lahko bila tudi knjiga Lovrenca Bogovicha *Hiša zlata z marljivim trudom in z velikim skrbnim zidanjem postavljena pri sv. hribu Kalvarije* (Zlata hiša, z marljivostjo in veliko skrbjo zgrajena na Kalvarijskem hribu), ki je izšla leta 1754 v Sopronu v čakavsko-hrvaškem jeziku. Bogovich je bil sodobnik Mikloša Küzmiča, oba sta delovala za kulturno in duhovno rast Slovencev in Hrvatov v Železni županiji. Bogovich se je rodil v Velikem Borištofu na Gradiščanskem. Vstopil je v red sv. Frančiška; njegovo molitveno knjigo so izdali petnajstkrat, bila je priznana in priljubljena publikacija tudi v času škofa Jánosa Szilyja. Kasnejše izdaje je predelal in uredil Jožef Ficko, župnik v kraju Prisika, po rodu prekmurski Slovenec. Bogovicha so iz Gornje Radgone poslali za duhovnika k cistercijanom v Monošter (Szentgotthárd). Predhodnica njegove molitvene knjige je bila knjiga *Vertlyacz, Duhovni –, z trimi rožicami v Novem Gradu, od duhovnih sinov reda sv. Frančiška naklonjena. Bogu in Mariji darovana ter očetu Serafu* (Duhovni vrt), ki jo je leta 1753 prav tako v Sopronu izdal skupaj z Gottfriedom Palkovicsem. Molitvenik *Hiša zlata* je posvetil Devici Mariji, imenuje jo najsvetejša, najmogočnejša in nepremagljiva cesarica neba in zemlje, svetla kraljica angelov, gospa vse Madžarske in Hrvaške, zaščitnica grešnikov, pomočnica revežev, najčistejša Devica Marija, ki na Kalvarijskem hribu ponuja usmiljenje. Te vrstice so pisane v baročnem slogu in celotna knjiga sledi baročnemu duhu, s ciljem vzpostavitve kulta Blažene Device Marije (Sapunar 2012). Tudi naslov knjige se nanaša na Marijo, saj ta metafora izvira iz Lavretanskih litanij (*Domus aurea* – Zlata hiša), Pázmány pa Marijo v svojem molitveniku imenuje hiša iz zlata.

Molitvena knjiga vsebuje jutranje in večerne molitve, molitve med mašo, molitve ob spovedi in obhajilu, litanije, molitve k svetnikom in svetnicam ter vsakodnevne molitve. Knjigi je dodan del s cerkvenimi pesmimi, ki so vezane na praznike (advent, božič, velika noč), ter pesmi

o svetem Duhu, Devici Mariji, Jezusu in svetnikih. Knjigo zaključuje katekizem. Ne vsebuje molitev, ki so neposredno povezane s sveto mašo.

Tipi molitvenikov

Preučevane molitvenike lahko razvrstimo v različne tipe. Hrvaška raziskovalka Zlata Šundalić razvršča molitvenike glede na njihov obseg, krog bralstva, avtorja, strukturo in vsebino (Horváth 2012: 127). Med molitveniki, ki sem jih analizirala, je najobsežnejši Pázmányev. Njegova prva izdaja je bila velikega formata, obsegala je 261 strani in bila razdeljena na deset poglavij, medtem ko je izdaja iz leta 1892 obsegala 554 strani. Po obsegu je najskromnejši Kűzmičev molitvenik, ki je tudi vsebinsko omejen, saj je razdeljen le na tri dele in vsebuje dve prilogi.

Glede na krog bralstva je med analiziranimi deli *Putni tovaruš* Katarine Zrinski tisti, ki je namenjen ljudstvu, to nakazuje že sam naslov. Gre za pravega »popotnega spremljevalca« v vseh življenjskih okoliščinah, s pomočjo katerega se lahko verniki pogovarjajo z Jezusom, Devico Marijo in drugimi svetniki, jih prosijo za pomoč in v molitvah poiščejo tolažbo. Molitve so namenjene ženskam, romarjem in bolnikom, to potrjuje tudi njihov izbor. Molitvenik lahko štejemo za ženski molitvenik, saj je njegova avtorica plemkinja, to potrjuje tako vsebina kot tudi nagovor obeh spolov v predgovoru in v molitvah. Z vidika ženskega avtorstva in nagovora je madžarske molitvenike preučevala Rita Bajáki, ki je iskala posvetila za ženske in ženske posebnosti. Ugotovila je, da ni mogoče jasno opredeliti retoričnih figur, značilnega besedja ali slogovnih značilnosti, ki bi bili značilni izključno za molitve, namenjene ženskam (Bajáki 2015: 25).

V predgovoru Katarina Zrinski nagovarja tako moške kot ženske (*Vfzega hervatczkoga i szlovinszkoga orszaga gofzpodi i poglavitnim lyudem oboiega fzpola*), v svoji knjigi pa vključuje številne molitve k svetnicam oziroma o svetnicah. V litanijah vseh svetnikov je seznam svetnic daljši kot v drugih molitvenikih (Sveta Margareta, Sveta Anastazija, Sveta Barbara, Sveta Elizabeta, Sveta Klara, Sveta Helena, Sveta Apolonija, Sveta Terezija, Sveta Rozalija, Sveta Uršula ...).

Po strukturi in vsebini so preučevane knjige molitveniki in pesmarice, razen knjige Katarine Zrinski, ki ne vsebuje pesmi. Glede na avtorstvo

sta Krajačević in Bogovich redovnika, Pázmány in Küzmič duhovnika, Katarina pa plemkinja. Z izjemo *Putnega tovaruša* so vsi molitveniki služili liturgičnim namenom in bili namenjeni pobožnim bratovščinam, vsi so bili zelo razširjeni, uporabljali so jih verniki iz ljudstva.

Ženske molitvene knjige in ženskam namenjene molitve

V molitvah *Molitva Hišnih Tovarisseu, iednoga za drugoga* (Molitev zakoncev drug za drugega) Krajačevića in Katarine Zrinski moli ženska, ki prosi blagoslov zase in za svojega zakonca (»daruyti mene, i moiega hišnoga touarufsa«) ter moli za spočetje otrok, ne glede na spol (»dainam dobiti szad hiftva, budi muskoga budi fenfzkoga fzpola«). Molitvi kažeta številne skupne značilnosti s Pázmányevo molitvijo *Pobožna molitev zakoncev*. V hrvaškem jeziku je zaradi ločevanja spolov jasno, da žena moli za svojega moža, za oba, za njune otroke in za Božjo pomoč v mladosti in starosti.

Raziskovalci molitvene knjige Katarine Zrinski so dokazali, da je Katarina Zrinski poznala in uporabljala prej izdane hrvaške molitvene knjige, vključno s Krajačevićevo. To potrjuje ta molitev, ki kaže le jezikovne (narečne) razlike in lahko nakazuje, da je Krajačević poznal Pázmányevo delo ter podobna vsebina in slog morda izhajata iz skupnega vira. Krajačević v svoji molitvi uporablja dvojino (»ti naju brani, da bude naju telo, a nama, daje nama bolje, ne pozabise znáju«), medtem ko Katarina Zrinski uporablja množino (»nafz brani, da budo nafsa tela, a nam, da je nam bolje, nefzpozabi se z-nafz«).

To molitev najdemo tudi v Bogovichevi molitveni knjigi *Hiša Zlata*, kjer mož moli za svojo ženo (»darui ti meni y mojoj tovarussiczi«), avtor pa v oklepaju predlaga ženi (»ali ako szi sena, reci: mojemu tovarussu«), naj tudi ona moli za svojega moža. Vsebina molitve je pri vseh treh hrvaških avtorjih enaka, razlike so le v jeziku, kar je značilno za vse tri molitvene knjige. Krajačević uporablja kajkavsko narečje, Zrinski mešanico štokavskega, čakavskega in kajkavskega narečja ozaljskega kroga, Bogovich pa knjižni jezik gradiščanskih Hrvatov, ki temelji na čakavskem narečju. Te jezikovne razlike so pri besedilih z enako vsebino lahko razpoznavne, na primer: szveta/szvita/szvita.

Pri vseh treh avtorjih najdemo dobesedne prevode madžarskih besednih zvez: *első házas törvényben* : vu pérveh Hifnikeh, u pervih hifnikih, va pervom hisnom zakonu; *házastárs* : hifno tovaruštvo, hifno touaruštvo, hisno tovaruštvo; sveta zakonska zveza : *szvéto Hiftvo*, sveto hiftvo, sveto Hiftvo.

Struktura, vsebina in slog molitvenikov

Struktura in vsebina molitvenikov kažeta veliko podobnosti. Z izjemo Küzmičevega molitvenika imajo vsi uvod, ki je pogosto obsežnejši, v katerem avtorji pišejo o resnem pomanjkanju knjig v maternem jeziku. Uvodu sledi koledar, ki je z jezikovnega vidika zanimiv zaradi poimenovanja mesecev in svetnikov. Vrste molitev so si podobne, vendar se za istim naslovom molitve pogosto skriva drugačno besedilo. V Pázmányevem molitveniku, in še posebej v Krajačevićem, najdemo dolga razmišljanja o božji milosti, sveti cerkvi, nujnosti dobrih del in molitve. Pri Pázmányu, Bogovichu in Küzmiču se pojavi tudi molitev Oče naš, ki je razširjena razlaga vsakodnevne molitve. V vseh molitvenikih najdemo vsakdanje molitve, molitve, povezane s spovedjo in obhajilom, prošnje k Devici Mariji in svetnikom ter molitve, ki se molijo med mašo (pri Pázmányu, Krajačeviću, Bogovichu in Küzmiču). Veliko podobnosti najdemo pri Krajačeviću, Katarini Zrinski in Küzmiču v molitvah o Kristusovem križanju, trpljenju in svetih ranah. Pri Katarini Zrinski, Bogovichu in Küzmiču najdemo tudi začetek Janezovega evangelija (*Nafledouanie SZ. Euangelioma SZ. Iuana. Szlaua tebi Gofpodine, Zadnye Evangyelye Sz. Ivana, Evangyeliom fz. Jánosa vu I. Táli*). Pri Pázmányu, Krajačeviću, Bogovichu in redkeje pri Küzmiču najdemo opombe in splošna navodila, ki pomagajo molivcu pri molitvi. Pri Krajačeviću najdemo dolgo razlago o rožnem vencu in navodilo o načinu molitve rožnega venca, pri Katarini Zrinski pa molitev z naslovom *Jedna lipa krunica za vse verne kerščanske duše* (Lep rožni venec za vse verne krščanske duše).

Preučevani molitveniki so nastali v baroku, zato njihova besedila odražajo značilnosti baroka: bogato okrašen slog, izobraženost, dramatičnost, kontraste in iluzionistične učinke. Dolga besedila pri Küzmiču, Krajačeviću in Bogovichu v bralcu oz. molivcu vzbujajo tesnobo in

strah, z negativnimi čustvi spodbujajo pozitivno naravnost, duhovno občutljivost in moralnost (Horváth 2012: 141). Manj obremenjujoče so vsakdanje molitve in litanije, popolnoma drugačno razpoloženje pa vzbuja »popotni spremljevalec« Katarine Zrinski.

Litanije

Avtorji preučevanih molitvenikov so v svojih knjigah objavili tudi litanije – Lovrenc Bogovich jih je v svoj molitvenik vključil kar petnajst. Ta oblika molitve je bila v skladu z duhom časa. Med verniki so bile litanije verjetno poznane že pred izidom molitvenikov, tako v latinščini kot v maternem jeziku, podobno kot evangeliji in druga svetopisemska besedila.

V vsebini preučenih litanij ni velikih razlik, najbolj izstopajo jezikovne značilnosti. V Pázmányevem molitveniku iz leta 1892 najdemo posebno poglavje z naslovom *Litanije svete matere Cerkve*, ki obravnava ta žanr. Litanije so ponižne, iz srca izvirajoče prošnje, s katerimi verniki kličejo na pomoč Boga in svetnike (Pázmány 1892: 344). Na koncu poglavja je z zvezdico označena opomba iz leta 1860, v kateri piše, da je pri javni bogoslužni rabi brez posebnega dovoljenja cerkvene oblasti dovoljeno moliti le tri litanije: litanije vseh svetnikov, litanije Presvetega imena Jezusovega in litanije Matere Božje oziroma lavretanske litanije.

Tudi v Pázmányevem molitveniku iz leta 1606 najdemo šest litanij, kljub temu da je papež Klemen VIII. leta 1601 dovolil zgolj litanije vseh svetnikov in lavretanske litanije, ostale pa prepovedal (Bogár 2012: 55). Najstarejše, *litanije vseh svetnikov*, najdemo v vseh pregledanih molitvenikih. Ta liturgična oblika je nastala iz krstne liturgije in priporočanja duše kot samostojna prošnja, v njej verniki kličejo na pomoč Sveto Trojico, Kristusa, Devico Marijo, angele in svetnike (Diós 2022).

Iz predstavljenih avtorjev in njihovih del je razvidno, da so na tem območju imeli Hrvati prvi molitvenik v lastnem jeziku, ki ga je prevedel Nikola Dešić, izdala pa ga je Ana Katarina Frankopan leta 1560 z naslovom *Raj duše* (Nebeško kraljestvo duše). Knjigo so odkrili šele leta 1967 in šele nato jo je bilo mogoče analizirati. V preučevani korpus molitvenikov je vključen tudi molitvenik *Keresztyéni imádságos*

könyv Pétra Pázmánya, ki je izšel leta 1606 v Gradcu, saj je pomembno vplival na versko življenje v regiji in spodbudil nastanek podobnih del. Njegovo delo je močno vplivalo na izdajo madžarskih molitvenikov, kar dokazujejo raziskave na področju duhovne zgodovine in pregled izdanih molitvenikov (Bajáki 2011: 11).

Določene molitve so bile iz Pázmányevega molitvenika prevzete v hrvaške molitvenike, čeprav se njihova vsebina pogosto razlikuje. Najverjetneje so prav pod njegovim vplivom vključene litanije v Krajačevićev molitvenik, prek njega pa tudi v molitvenik Katarine Zrinski. Slovenska raziskovalca Krvina in Lažeta menita, da so Marijine litanije v Prekmurje prinesli jezuiti (Krvina in Lažeta 2018: 1053), v svoji študiji omenjata delo *Molitvene knyisicze* iz leta 1640, katerega avtor naj bi bil jezuitski duhovnik – hrvaški raziskovalci pa menijo, da je to prvi kajkavski hrvaški molitvenik (Krvina in Lažeta 2018: 1054). Ta jezuit je bil Nikola Krajačević, ki je morda osebno poznal Pázmánya, saj je imel stike z družino Zrinski.

Mikloš Küzmič je dokazano črpal iz Pázmánya – prevedel je več njegovih molitev; v besedilih obstajajo konkretna mesta, ki to potrjujejo.

Bolj kompleksne molitve iz analiziranih molitvenikov so bile verjetno razumljive in uporabne le ozkemu krogu vernikov. Iz raziskav Zsuzsanne Erdélyi poznamo številne apokrifne molitve v kajkavščini, čakavščini in prekmurščini, ki so se širile predvsem po ustnem izročilu in prepisovanjem. Cerkev teh molitev ni priznavala, vendar so bile vernikom lažje razumljive in zapomnljive. Med porabskimi Slovenci, gradiščanskimi in zalskimi Hrvati je zaradi pomanjkanja domačih duhovnikov materni jezik izginil iz liturgične rabe v cerkvah, toda litanije, rožni venec in pesmi iz starih molitvenikov še danes molijo in pojejo.

Avgust Pavel in standardizacija prekmurskega knjižnega jezika (1909–1942)

Avgust Pavel, raziskovalec prekmurskega narečja

Avgust Pavel se je leta 1905 vpisal na univerzo v Budimpešti, kjer je študiral madžarščino in latinščino, pri znanem madžarskem slavistu Oszkárju Asbóthu pa je poslušal predavanja iz slovanskega jezikoslovja. Asbóth ga je spodbujal k raziskovanju lastnega narečja in vključil v svojo raziskavo glasovne premene $j > dj$. Še kot študent je napisal *Glasoslovje slovenskega narečja v Cankovi (A vashidegkuti szlovén nyelvjárás hangtana)*, ki ga je leta 1909 objavila Madžarska akademija znanosti, urednik pa je bil Oszkár Asbóth. Oddelek akademije za jezikoslovje je leta 1903 sklenil, da bo ob raziskovanju madžarskih narečij spodbujal tudi znanstveno raziskovanje narečij nemadžarskih narodov na Madžarskem. Z vodenjem teh raziskav je pooblastil Komisijo za jezikoslovje. Oddelek je po predlogu komisije začel z raziskovanjem nemških in slovanskih narečij. V seriji zvezkov o nemških narečjih je izšlo več publikacij, v katerih so predstavili glasoslovje in oblikoslovje različnih nemških narečij v sedmih naseljih na območju takratne Madžarske. Med slovanskimi narečji je bil opisan le govor Cankove.

Pavel je pri opisu govora, glasoslovja svoje rojstne vasi Cankove sledil ustaljeni strukturi glasoslovja nemških narečij (Hajnal 1906). V vseh monografijah je najprej opisana lokalna zgodovina naselja, sledi predstavitev narodnostne in verske sestave prebivalstva ter samoglasniškega in soglasniškega sistema. Vsak zvezek je sklenjen z izborom iz ljudskega slovstva. Temu vzoru je sledil tudi Pavel, ki je v prvem, uvodnem delu predstavil Slovence na Madžarskem in govor Cankove. Prebivalce Prekmurja je uvrstil v 7 skupin in navedel njihova ljudska poimenovanja, in sicer: 1. *Bomectye* (današnje Porabje in sosednja naselja), 2. *Bakargye* (vasi okrog naselja Grad), 3. *Ravenci* (prebivalci ravenskega

dela Prekmurja od Cankove do Murske Sobote), 4. *Dolenci* (prebivalci v okolici Murske Sobote v smeri Beltincev), 5. *Goricsanci* (prebivalci Goričkega), 6. *Ledascargye* (prebivalci doline Ledave) in 7. *Marki* (prebivalci Rakičana, Beltincev, Črenšovcev, Bistrice, Odrancev). Ta razvrstitev se v glavnem ujema z današnjimi podnarečji prekmurskega narečja. Pavel je v tem kratkem uvodu natančno opisal geografsko lego Cankove, ki se nahaja na meji s Štajersko; ugotavlja, da je slovenski naselji Zankovce in Gorca na drugi strani reke Kučnice že močno načela germanizacija. Ljudje se med seboj razumejo, čeprav gre za dva različna govora. Pavel navaja tudi tuje jezikovne vplive na cankovsko narečje. Iz smeri Radgone prodira nemščina, ki se kaže predvsem v besedju, z druge strani Kučnice vpliv štajerskega slovenskega narečja, zaradi madžarske državne uprave, šolstva pa je čutiti močan vpliv madžarščine, ki se kaže v leksiki in tudi glasoslovju.

Avgust Pavel in prekmurski knjižni jezik

Leta 1916 je v reviji *Nyelvtudomány* objavil študijo z naslovom *Jezik najnovejšega prekmurskega slovstva* (A legújabb vend irodalom nyelve), v kateri sodobnim prekmurskim pisateljem sicer priznava trud, da bi prekmurskemu bralcu ponudili primerno branje, z jezikovno, estetsko kakovostjo objavljenih del pa zdaleč ni zadovoljen. Z obžalovanjem ugotavlja, da je katolikom na voljo le *Marijin list*, evangeličanom pa *Dober Pajdas*, v katerih v glavnem objavljajo besedila z versko vsebino, nešolani bralci pa si bistveno več niti ne želijo. Pavel podrobno piše o nekritičnem približevanju pisateljev k osrednjemu slovenskemu knjižnemu jeziku. Sprašuje se, ali ob avstrijskoslovenskem (tj. osredneslovenskem) knjižnem jeziku obstaja še potreba po domačem prekmurskem knjižnem jeziku. Njegov odgovor je pritrdilen, saj ima prekmurski idiom številne glasoslovne značilnosti, ki se razlikujejo od avstrijskoslovenskih. Pravi, da je med prekmurskim in avstrijskoslovenskim knjižnim jezikom večja razlika kot med srbskim in hrvaškim knjižnim jezikom (Pável 1916: 7–8). Prekmurski pisci so pisali za preprostega bralca, prav zaradi tega so vsaj deklarativno vztrajali pri ljudskem jeziku, pri »právem, sztároszlovenszkem jeziku«, njihova pisanja pa so se vedno bolj približevala osrednjemu slovenskemu knjižnemu jeziku, kar se je

kazalo tudi v črkopisu. Pavel ni podpiral prehoda na gajico, ker je nov črkopis ogrožal samosvoj glasoslovni značaj prekmurskega slovenskega jezika (Pável 1916: 8). Meni, da pisci brez upoštevanja osnovnih značilnosti prekmurščine uvajajo nove, izumetničene in smešne oblike, ki jih ljudski jezik ne pozna:

Ne vem, ali se sodobni pisci zavestno postopoma in vedno bolj približujejo avstrijskoslovenskemu knjižnemu jeziku. Rad bi verjel, da to počnejo samo zato, ker nimajo jezikoslovnega predznanja, in s poštenim namenom, da bi skromen ljudski jezik obogatili, da bi bil tako primeren tudi za doseganje višjih slovstvenih ciljev. Toda če bodo to počeli zavestno in v vedno večjem obsegu, ne da bi podrobneje preučili ljudski jezik, bodo po nepotrebnem tvorili besede in etimologizirali, mi pa bomo upravičeno protestirali proti uničevanju, ogrožanju čistejšega in naravno lepšega ljudskega jezika starih piscev (Pável 1916: 9).

Svojo misel zaključuje z naštevanjem morebitnih posledic:

Če bodo tako nadaljevali, se bodo morali kmalu odpovedati tudi svoji izhodiščni točki, in takrat se bo prekmurski knjižni jezik izmuznil s pomočjo peresa najbolj marljivih sodelavcev ali pa se bo zgubil v labirintu nekega nemogočega mešanega jezika (Pável 1916: 17).

S tem je povedal, kaj misli o vplivu slovenskih duhovnikov, ki so prekmursko duhovščino spodbujali, naj sprejme osrednji knjižni jezik; o nespretnosti avtorjev, ki niso poznali ne ljudskega jezika in ne jezika starih prekmurskih piscev, prav tako pa niso bili večji osrednjega slovenskega knjižnega jezika (zaradi verske pristranskosti pa niso črpali iz jezika starih evangeličanskih piscev). Pavel je z znanstvenimi argumenti v sedemindvajsetih točkah navedel značilnosti prekmurskega knjižnega jezika, zaradi katerih se le-ta najbolj razlikuje od osrednjeslovenskega. Pri sodobnih pisateljih je pogrešal izdelan jezikovni program in znanstveno izobrazbo, navajal je pomanjkljivosti novega knjižnega jezika, in sicer je poudarjal pomen označevanja naglasa, v pravopisu je zasledil pretirano etimologiziranje, nedosledno upoštevanje glasovnih premen, uporabo dvoglasnikov in značilnih prekmurskih glasov. Priznal pa je, da so pisci natančnejši pri oblikoslovju in skladnji, toda tudi tam je veliko razhajanj. Za prekmursko besedje je ugotovil, da je besedni zalog ljudskega jezika res skromen in tudi prevzemanje ni vedno prava rešitev. Sodobni pisci so besede prevzemali iz osrednjega slovenskega knjižnega jezika, včasih tudi iz hrvaščine oziroma so nove besede tvorili

s pomočjo ljudskega jezika. Ob prevzemanju besed niso upoštevali zakonitosti prekmurskega slovenskega jezika, uvajali so novotvorbe in prevzete besede, ki jih ljudje niso razumeli. Iz navedenih Pavlovih točk je razvidno, da bi prekmurski knjižni jezik potreboval slovnico že bistveno prej, že v času Števana Küzmiča v 18. stoletju. Tako bi bilo mogoče prekmurski knjižni jezik normirati že ob nastanku, toda tega kasneje tudi katoliški pisci niso storili. Dokončna kodifikacija jezika je bila v prvih dveh desetletjih 20. stoletja še aktualna, saj je Prekmurje imelo tudi jezikoslovca, ki bi lahko to nalogo strokovno opravil, toda jezikovna ideologija v tem času ni podpirala takih prizadevanj. Madžari zaradi možne madžarizacije in vendske teorije niso bili zainteresirani, da bi podprli kodifikacijo in z njo okrepili prekmurski knjižni jezik. Istega mnenja je bila tudi madžarska katoliška cerkev. Slovenska katoliška cerkev in njena duhovščina pa je prekmurske duhovnike dokaj uspešno spodbujala k združitvi z osrednjim knjižnim jezikom. Vse to pa je potekalo brez vsakršnega jezikovnega načrtovanja, brez pomoči strokovnih ustanov in virov, ki bi strokovno usmerjali tako jezikovno zbliževanje. Pavel bi lahko prekmurski knjižni jezik postavil na trdne temelje, znal bi kodificirati jezik, toda takrat za to ni bilo več potrebe ne na eni in ne na drugi strani.

Prekmurska slovenska slovnica

Slovnica z naslovom *Vend nyelvtan* (Prekmurska slovenska slovnica) je nastala leta 1942, v neugodnem času, lahko bi rekli, da je zapoznelo dejanje v razvoju prekmurskega jezika. O nastanku slovnice je bilo že veliko napisanega, znana so številna dejstva, poznamo različne interpretacije. Pavel v *Predgovoru* svoje slovnice med drugim piše:

Ko je Madžarska akademija znanosti leta 1909 izdala moje Prekmursko glasoslovje (*A vashidegkuti szlovén nyelvjárás hangtana*, op. M. B. L.), sem takoj začel zbirati gradivo za obsežno prekmursko slovnico. V mislih sem imel veliko, primerjalno slovnico za strokovnjake, v kateri bi obdelal vse različice prekmurskih narečij. Do konca leta 1916 mi je uspelo v celoti zbrati in urediti gradivo, ki pa zaradi nastalih težkih razmer ni izšlo, obsežen rokopis pa sem spravil na dno pisalne mize. Tam je ležal skoraj 30 let. Pričujoča slovnica je izvleček iz tega gradiva, ki sem jo po naročilu prilagodil šolskim in praktičnim potrebam.

Prekmurje so leta 1941 najprej zasedli nemški vojaki, od njih je oblast prevzela madžarska vojska. Uvedli so vojaško upravo, organizirali so sistem vojaške uprave, ki so ga sestavljala vojaška poveljstva na županijski ravni. Vojaško povelje je veljalo tudi za področje šolstva. Na območjih s pretežnim madžarskim prebivalstvom so morali uvajati madžarske šole, v Prekmurju so zaprli slovenske šole, dovolili pa so le slovenske oddelke, če je to upravičeval sestav prebivalstva. Ukaz se je nanašal tudi na učitelje; te je bilo treba izbirati med bivšimi učitelji, ki so bili odslovljeni iz šol, med upokojenimi in predvsem tistimi, ki so bili zvesti madžarski državi (Göncz 2006: 18–21). Že 21. maja 1941 so sklicali izredni občni zbor Madžarskega izobraževalnega društva Slovenske krajine (Vendvidéki Magyar Közművelődési Egyesület – VMKE), ki je na seji 1. septembra 1941 že odločal o pripravi in izdaji slovnice vendskega jezika. To delo je bilo zaupano univerzitetnemu profesorju Avgustu Pavlu in šolskemu svetovalcu Jenőju Antauerju, ki je pripravil strokovno mnenje o Pavlovi slovnici, ki ga je datiral na 13. december 1942. Najprej navaja, da je bil pobudnik za pripravo vendske slovnice, saj trenutno jezikovno stanje spominja na babilonsko zmešnjavo – nekateri trdijo, da vendskega jezika ni, ker nima svoje slovnice. Meni tudi, da bi se društvo moralo odločiti za natis in s tem omogočiti vendskemu narodu, da dobi prvo slovnico svojega jezika. Ugotavlja, da je Pavlovo delo prva celostna, sistematizirana, z znanstvenim pristopom napisana slovnica, ki jo odlikujejo: (1) strokovnost, (2) treznost pri zasnovi glasoslovja, saj je Pavel uporabil gradivo iz leta 1909, (3) sistematičnost in metodološka natančnost. Priporočal je krajše poglavje o glasoslovju, ki bi ga kasneje lahko razširil v samostojni učbenik. Antauer v nadaljevanju predstavlja strukturo slovnice in ugotavlja, da z razdelitvijo na poglavja (glasoslovje, oblikoslovje, besedoslovje in skladnja) ter s kratkim uvodom (Narod, jezik, narečja) sledi praksi madžarskih slovnice in ne slovenskih. Ugotavlja, da Pavel uporablja madžarski črkopis in etimološki pravopis, ki ga zelo pohvali, saj meni, da številnih različic, ki se govorijo med ljudstvom, ni mogoče normirati. Ocenjuje, da je poglavje o glasoslovju preobširno, in predlaga, da naj avtor pravopisna pravila zbere v krajši, zgoščeni obliki in jih izda v posebni knjigi. Ugotavlja, da je vendski jezik ljudski, ta slovnica pa je prvi poskus, da se mu določita norma in predpis. S tem upravičuje pogosto Pavlovo navajanje ljudskih oblik. Bralec tako ni le pasivni opazovalec, ampak udeleženec postopka za nastajanje knjižnega jezika.

Pavlova slovnica je pisana v madžarskem črkopisu, čeprav so prekmurski pisci in tisk do konca 19. stoletja večinoma že prevzeli gajico. Odgovor za tako odločitev najdemo v zadnjih vrsticah Pavlovega *Predgovora*:

Prekmurski slovenski jezik je v moji slovnici prvič normiran in predpisan, zato se zavedam, da ni brez napak. Strokovnjakom se opravičujem zaradi teh neizogibnih začetniških težav in drugih nestrokovnosti.

Pavlova slovnica naj bi bila namenjena madžarskim učiteljem, ki so bili napoteni v Prekmurje in niso obvladali prekmurskega jezika. Pavel je ta prvotni namen močno presegel, saj je napisal obsežno znanstveno slovnico prekmurskega knjižnega jezika. Pri tem se lahko vprašamo, katero vrsto slovnice je želel napisati, kako je uresničil svoj namen in katera prekmurska narečja je izbral za osnovo knjižne norme. Mnenja glede tega so različna, na podlagi celotnega gradiva in strukture slovnice pa je mogoče z gotovostjo zapisati, da se je Pavel odločil za opis živega prekmurskega jezika, ki se je v tistem času uporabljal v Prekmurju, torej jezika, ki se je v času dvaindvajsetletnega sožitja z osrednjim slovenskim jezikom oplemenitil z besedami slovenskega knjižnega jezika, npr. *bolezen, očali, očale, prijateo, otrobi* ipd. To je lepo razvidno v zgradbi slovnice in tudi iz ilustrativnega gradiva. V celoti gledano je to sinhrona kontrastivna slovnica, ki si pri opisu knjižnega jezika v številnih primerih pomaga s stanjem v prekmurskih govorih. Pogosto najdemo tudi sklicevanje na madžarski jezik.

Med viri slovnice je treba navesti Pavlovo *Glasoslovje slovenskega narečja v Cankovi* (A vashidegkuti szlovén nyelvjárás hangtana) iz leta 1909. Prav gotovo pa je uporabljal tudi madžarske slovnice, saj na številnih mestih navaja primere iz madžarskega jezika. Zagotovo je poznal in uporabljal Breznikovo *Slovensko slovnico za srednje šole* (1934). Dokaz za to je zgradba slovnice. Pavel je svojo slovnico prav tako razdelil na posamezna poglavja (narečja, glasoslovje, oblikoslovje, besedoslovje, skladnja) in njihova vsebina (izpeljava samostalnikov je metodološko enako predstavljena, ima enake pripone in /deloma/ enako gradivo), terminologija (podvojitve, sestava, pomenoslovje, slovniški osebek, delni rodilnik, stalna stava, naslonice) in številni primeri (primeri za podvojitve: *glágol, plapolati, prepelica, prápor, veverca, mrmrati*) so vsi vzeti iz Breznika. Pavel pa je številna poglavja in točke zelo poglajbeno samostojno izdelal. Taki sta poglavji o zaimkih in prislovih,

v katerih predstavlja staro plast prekmurskega jezika in jo ponazarja s številnimi zanimivimi primeri. Zanimivo pa je, da se nikjer ne sklicuje na knjižno slovenščino.

Pavel v slovnici uporablja dvojezično terminologijo (madžarsko in prekmursko). Ponavadi na prvem mestu navaja madžarski strokovni izraz in v oklepaju prekmurskega (npr. *Melléknév: Pridévník; Kijelentő mondat: Pripovédni sztávek*). Prekmurska terminologija je prilagojena knjižni slovenski (npr.: *Predmet v predložnem sklonu: predlogovni predmet; vrstilni števniki: vrsztilni stêvniki; imenovalnik ali nominativ: imenüvalnik*), to pa mu Antauer v svoji oceni tudi očita in mu svetuje uporabo latinske terminologije.

Avgust Pavel je s standardizacijo in opisom prekmurskega slovenskega jezika opravil pomembno znanstveno nalogo. Bogato ilustrativno gradivo daje slovnici dodano vrednost, s katero ni obogatil le slovnice, ampak je rešil pred pozabo veliko prekmurske leksike. Posebno dragoceni so prekmurski pregovori, s katerimi ilustrira posamezne oblike in jezikovne pojave. Za slovenske slovnice 19. in 20. stoletja je značilno ponazarjalno gradivo iz leposlovja. Kdaj pa kdaj se tudi Pavel zateče k prekmurskim pisateljem in navedke iz del starejših pisateljev uporablja za ponazarjanje posameznih pravilnih oblik, primeri iz del mlajših pisateljev pa so bolj svarilo pred napačno uporabo. Pavlovi primeri so zanimivi tudi s sociolingvističnega vidika. Med njimi je veliko takih, ki govorijo o materi, družinskih članih, Bogu, državni ureditvi. Tako posredno spoznamo tudi Pavlovo osebnost; iz skrbno zbranih primerov je razvidno, da je bil močno navezan na mater in družino, do njih je imel spoštljiv odnos.

Iz *Bibliografije prekmurskih tiskov* je razvidno, da se veliki načrti madžarskih oblasti niso uresničili – učbeniki in šolski priročniki niso bili napisani, Pavlova slovnica pa je ostala v rokopisu. V tem času so objavili le nekaj katekizmov, v Budimpešti pa je izšel Fliszárjev slovar. Leta 1943 so zaprli izpostavo za šolstvo v Murski Soboti in jo premestili v Sombotel, tja so premestili tudi referenta za šolska vprašanja. Pavlova slovnica je prispela na ministrstvo in to je tako rekoč zadnji (dostopen) dokument o zgodovini nastajanja prekmurske slovnice.

Vsesplošen razvoj prekmurskega jezika na koncu 19. stoletja je pokazal, da Küzmičev standard in ljudski jezik ne zadovoljujeta več potrebe

knjižnega jezika, tako so pisatelji vedno bolj pogosto prevzemali besede iz osrednjega slovenskega knjižnega jezika in po tem vzorcu tvorili nove besede. Tako se je ta jezik vedno bolj oddaljeval od ljudskega jezika, včasih je bil že težko razumljiv, prav zaradi tega ga je Pavel imenoval lunin jezik. Nastale okoliščine, skromno število izobražencev, zgodovinski dogodki, madžarski in slovenski jezikovni nacionalizem niso omogočili znanstvene utemeljitve in nadgradnje prenovljenega prekmurskega knjižnega jezika. Avgust Pavel se je na začetku 20. stoletja z znanstvenim pristopom lotil obnove in nadgradnje prekmurskega jezika, toda njegova prizadevanja niso bila deležna primerne pozornosti. Dvajset let kasneje, leta 1942 se je z vidika jezikovnih ideologij znašel v podobnem položaju. Prekmurski knjižni jezik takrat že dvajset let ni opravljal svoje vloge, saj se je v Prekmurju uporabljal slovenski knjižni jezik. Zaradi spremenjnih razmer je bilo treba prekmurski jezik ponovno dvigniti na raven knjižnega jezika, saj dijaki niso znali več madžarsko, da bi se lahko vključevali v pouk v madžarskem jeziku. Po drugi strani bi bilo mogoče na tak način ponovno uzavestiti obstoj prekmurskega jezika in se vrniti k načelom madžarizacije v 19. stoletju. Avgust Pavel, Vilko Novak in drugi prekmurski izobraženci, ki so se znašli v tej novi situaciji, so si prizadevali, da bi se strokovno korektno odzvali na te izzive. Pavel je sprejel naročilo za pripravo slovnice, saj je dobro poznal to področje. Napisal je strokovno korektno slovnico, ki je ni bilo mogoče uporabiti za namene madžarizacije prekmurskega prebivalstva. To so spoznali tudi njegovi kritiki, predstavniki lokalnih oblasti in društva. Prav zaradi tega je ostala slovnica vse do leta 2013 v rokopisu. Lahko pa se vprašamo, zakaj se je slovenistična stroka toliko časa obotavljala in čakala z objavo slovnice. Po sedemdesetih letih je bil že čas odstraniti prah z rokopisa, se seznaniti z vsebino, zapisanimi pravili jezika, ki so bogato ilustrirana in predstavljajo pravo vrednost slovnice. Prekmurski jezik se tudi danes uporablja v Prekmurju in Porabju, in ne le kot narečje, ampak tudi v višji knjižni obliki, ki pa prav tako ni standardizirana. Pavlov standard bi lahko bil dober temelj za standardizacijo sodobnega pisnega prekmurskega jezika. Hočemo ali nočemo, slovenski jezik ima danes spet več centrov, ponovno je v ospredju zanimanje za narečja, značilna je njihova aktivna raba, kar je naravno, saj je to pravi materni jezik in z njimi standardiziran slovenski knjižni jezik ni ogrožen.

Od rokopisa do prevoda in objave Pavlove slovnice

Naloga prevajalca je, da korektno, verodostojno prevede besedilo, ki mu je bilo zaupano. Prevajalec pa nikoli ni indiferenten do besedila, ki ga prevaja, pa naj gre za najbolj preprosto, strokovno, znanstveno ali umetnostno besedilo. Zanimajo ga okoliščine nastanka besedila, njegov tvorec, skratka vsako novo besedilo je nova izkušnja in tudi preizkušnja. Velika prednost prevajalca tako obsežnega znanstvenega dela, kot je Pavlova slovnica, pa je, da se lahko dolge mesece »druži« z besedilom, spremlja avtorjev koncept tvorbe besedila in išče prave rešitve pri njegovem prevajanju. Moja tokratna naloga je bila večplastna, in sicer iz več razlogov. Pavlova *Prekmurska slovenska slovnica* (Vend nyelvtan) je pisana v dveh jezikih: slovníčna pravila so pisana v madžarščini, ilustrativno gradivo pa v prekmurščini (primeri so velikokrat navedeni tudi iz različnih prekmurskih govorov). Strokovna terminologija je prav tako dvojezična, ki jo je bilo treba prevesti v sodobni slovenski knjižni jezik.

Avgust Pavel in prekmurski knjižni jezik

Avgust Pavel je kot mladi raziskovalec prekmurskega jezika leta 1909 v madžarščini objavil *Glasoslovje slovenskega narečja v Cankovi* (A vashidegkuti szlovén nyelvjárás hangtana) in se je aktivno vključil v Asbóthovo raziskovanje glasovne premene *j > gy*. Leta 1916 je v reviji *Nyelvtudomány* objavil študijo z naslovom *Jezik najnovejšega prekmurskega slovstva* (A legújabb vend irodalom nyelve), v kateri sodobnim prekmurskim piscem sicer priznava trud, da bi prekmurskemu bralcu ponudili primerno branje, z jezikovno, estetsko kakovostjo objavljenih del pa zdaleč ni zadovoljen. Z obžalovanjem ugotavlja, da je katolikom na voljo le *Marijin list*, evangeličanom pa *Dober Pajdas*, v katerih v glavnem objavljajo besedila z versko vsebino, nešolani bralci pa si bistveno več niti ne želijo. Bralci res niso bili bogve kako šolani,

dejstvo pa je bilo tudi to, da drugega ni bilo na razpolago. Pavel je v svojem prispevku zapisal tudi informacijo, da cerkvene oblasti sprva niso bile navdušene nad listom in so dovoljenje izdale šele potem, ko so se prepričale, da je tak list potreben, njegovi kulturni in verski cilji so jasni, namen pa pošten. Pavel podrobno piše o nekritičnem približevanju piscev k osrednjemu slovenskemu knjižnemu jeziku. Sprašuje se, ali ob avstrijskoslovenskem knjižnem jeziku obstaja še potreba po domačem prekmurskem knjižnem jeziku. Njegov odgovor je pritrdilen, saj ima prekmurski idiom številne glasoslovne značilnosti, ki se razlikujejo od avstrijskoslovenskih. Pravi, da je med prekmurskim in avstrijskoslovenskim knjižnim jezikom večja razlika kot med srbskim in hrvaškim knjižnim jezikom (Pável 1916: 7–8). Prekmurski pisci so pisali za preprostega bralca, prav zaradi tega so vsaj deklarativno vztrajali pri ljudskem jeziku, pri »právem, sztároszlovenszkem jeziku«, njihova pisanja pa so se vedno bolj približevala osrednjemu slovenskemu knjižnemu jeziku, kar se je odražalo tudi v črkopisu. Pavel ni podpiral prehoda na gajico, ker je nov črkopis ogrožal samosvoj glasoslovni značaj prekmurskega slovenskega jezika, ki opravičuje jezik kot takega (Pável 1916: 8). Meni, da pisci brez upoštevanja osnovnih značilnosti prekmurščine uvajajo nove, izumetničene in smešne oblike, ki jih ljudski jezik ne pozna:

Ne vem, ali se sodobni pisci zavestno postopoma in vedno bolj približujejo avstrijskoslovenskemu knjižnemu jeziku. Rad bi verjel, da to počnejo samo zato, ker nimajo jezikoslovnega predznanja, in s poštenim namenom, da bi skromen ljudski jezik obogatili, ki bi bil tako primeren tudi za doseganje višjih slovstvenih ciljev. Toda, če bodo to počeli zavestno in v vedno večjem obsegu, brez da bi podrobneje preučili ljudski jezik, bodo po nepotrebnem tvorili besede in etimologizirali, mi pa bomo upravičeno protestirali proti uničevanju, ogrožanju čistejšega in naravno lepšega ljudskega jezika starih pisateljev. (Pável 1916: 9)

Svojo misel zaključuje z naštevanjem morebitnih posledic:

Če bodo tako nadaljevali, se bodo morali kmalu odpovedati tudi svoji izhodiščni točki, in takrat se bo prekmurski knjižni jezik izmuznil s pomočjo peresa najbolj marljivih sodelavcev, ali pa se bo zgubil v labirintu nekega nemogočega mešanega jezika. (Pável 1916: 17)

S tem je povedal vse: svoje mnenje o vplivu slovenskih duhovnikov, ki so prekmursko duhovščino spodbujali na prehod na osrednji knjižni jezik, o nespretnosti avtorjev, saj niso poznali ne ljudskega jezika in ne jezika starih prekmurskih pisateljev, in niso bili vešči osrednjega slovenskega knjižnega jezika. Zaradi verske pristranskosti pa niso črpali iz jezika starih evangeličanskih pisateljev. Pavel je v svojem prispevku z znanstvenimi argumenti v sedemindvajsetih točkah navedel značilnosti prekmurskega knjižnega jezika, zaradi katerih se le-ta najbolj razlikuje od avstrijskega slovenskega. Pri sodobnih piscih je pogrešal izdelan jezikovni program in znanstveno izobrazbo, navajal je pomanjkljivosti novega knjižnega jezika, in sicer je poudarjal pomen označevanja naglasa, v pravopisu je zasledil pretirano etimologiziranje, nedosledno upoštevanje glasovnih premen, uporabo dvoglasnikov in značilnih prekmurskih glasov. Priznal pa je, da so pisci natančnejši pri oblikoslovju in skladnji, toda tudi tam je dovolj napetosti. O prekmurskem besedju je ugotovil, da je jezikovni zaklad ljudskega jezika res skromen in tudi prevzemanje ni vedno prava rešitev. Sodobni pisci so besede prevzemali iz osrednjega slovenskega knjižnega jezika, včasih tudi iz hrvaščine oziroma so nove besede tvorili s pomočjo besed ljudskega jezika. Ob prevzemanju besed pa niso upoštevali zakonitosti prekmurskega slovenskega jezika, uvajali so besede, ki niso bile razumljive za ljudi, enako pa se je dogajalo tudi s tvorbo novih besed.

Iz zgoraj navedenih Pavlovih točk je razvidno, da bi prekmurski knjižni jezik potreboval slovnico že bistveno prej, že v času Števana Küzmiča. Tako bi bilo mogoče prekmurski knjižni jezik dokončno kodificirati, toda tega kasneje tudi katoliški pisci niso storili. Dokončna kodifikacija jezika je bila v prvih dveh desetletjih 20. stoletja še aktualna, saj je Prekmurje imelo tudi jezikoslovca, ki bi lahko to nalogo strokovno opravil, toda jezikovna ideologija v tem času ni podpirala tovrstnih prizadevanj. Madžari zaradi možne madžarizacije in vendske teorije niso bili zainteresirani, da bi podprli kodifikacijo in z njo okrepili prekmurski knjižni jezik. Istega mnenja je bila tudi madžarska katoliška cerkev. Slovenska katoliška cerkev in njena duhovščina pa je prekmurske duhovnike dokaj uspešno spodbujala k združitvi z osrednjim slovenskim knjižnim jezikom. Vse to pa je potekalo brez vsakršnega jezikovnega načrtovanja, brez pomoči strokovnih ustanov in virov, s pomočjo katerih bi bilo mogoče to jezikovno zbliževanje podpreti. Pavel bi znal prekmurski

knjižni jezik postaviti na odlične jezikovne strokovne temelje, znal bi kodificirati jezik, toda v teh letih za to ni bilo več potrebe, ne na eni in ne na drugi strani.

Arhivi o okoliščinah nastanka slovnice

Slovnica je nastala v neugodnem času, lahko bi rekli, da je zapoznelo dejanje v razvoju prekmurskega jezika. O samem nastanku slovnice je bilo že precej napisano, znana so številna dejstva, poznamo različne interpretacije. Pavel v *Predgovoru* svoje slovnice med drugim piše:

Ko je Madžarska akademija znanosti leta 1909 izdala moje *Prekmursko glasoslovje* (A vashidegkuti szlovén nyelvjárás hangtana, op. M. B. L.), sem takoj začel z zbiranjem gradiva za obsežno prekmursko slovnico. V mislih sem imel veliko, primerjalno slovnico za strokovnjake, v kateri bi obdelal vse različice prekmurskih narečij. Do konca leta 1916 mi je uspelo v celoti zbrati in urediti gradivo, ki pa zaradi nastalih težkih razmer ni izšlo, obsežen rokopis pa sem spravil na dnu pisalne mize. Tam je ležal skoraj 30 let. Pričujoča slovnica je izvleček iz tega gradiva, ki sem jo po naročilu prilagodil šolskim in praktičnim potrebam.

To podkrepljuje tudi njegovo pismo,⁶ ki ga je leta 1918 napisal ministru brez listnice za narodnostna vprašanja v takratni Károlyijevi vladi ter raziskovalcu in poznavalcu narodnostnega vprašanja na Madžarskem Oszkárju Jásziju.⁷ Pismo Avgusta Pavla je nastalo v občutljivem

⁶ Pismo je v Madžarskem državnem arhivu v Budimpešti odkril dr. Marin Mandić, odličen strokovnjak in raziskovalec manjšinskega šolstva na Madžarskem (X 1515–7053 škatla).

⁷ Oszkár Jászi (1875–1957), družboslovec in politik, vrhunski mislec madžarskega meščanskega radikalizma in njegov politični vodja, prvi pomemben raziskovalec nastajajoče madžarske sociologije. Urejal je znanstveno revijo *Huszadik Század* (Dvajseto stoletje) (1906–1919), v kateri je predstavljal svoje misli o meščanskem radikalizmu in obravnaval številna socialna vprašanja tega časa. V času vojne je ustanovil Državno meščansko radikalno stranko in je bil dolga leta njen predsednik (1914–1919). V letu konca prve svetovne vojne je na strani grofa Mihályja Károlyija, ki se je s svojimi reformami zoperstavil politiki Istvána Tisze, postajal vedno bolj priljubljen. Oktobra 1918 so ustanovili Madžarski narodni svet, predsedoval mu je Károlyi, ki ga je kralj na pritisk

zgodovinskem in političnem trenutku. Izrazil je svoje nezadovoljstvo s položajem šolstva v Prekmurju in poudaril, da so tukaj živeči ljudje ponosni na svoje slovenstvo. Ministru je ponudil svoje sodelovanje, da bi pripomogel k izobraževanju prekmurskih Slovencev v slovenskem jeziku.

[...] Na gospoda ministra se obračam zaradi vendskega (pravilneje prekmurskega slovenskega) narodnostnega vprašanja. Do zdaj ni bilo vendskega narodnostnega vprašanja, in ne zato, ker do zdaj ni bilo Vendov, ampak zato, ker so številčno šibki, in ker jim je bila v dosedanjem nesrečnem sistemu usojena nešolanost in omejenost, zaradi katere niso prepoznali pomena svojega položaja.

V nadaljevanju opozarja na nemogoče razmere in brezupen položaj šolstva:

Dosedanje šolanje je bilo zaman, madžarske kulture ni moglo posredovati, ker za to ne zadostuje le nekaj ljudskih šol, širjenje narodnostne kulture pa se je štel za greh, tudi če so to počeli v duhu zvestobe do svoje države. Majhen krog navdušencev pa je kljub temu vrsto let skrbel za to, da bi predvsem dvignil nizko duhovno raven svojega naroda, se je požrtvovalno trudil, da bi razsvetljeval svoj narod, pri čemer se ni oziral na spotikanja, posmehovanja in preganjanja. Plod tega neutrudljivega dela je, da vendski kmet danes tudi zunaj šole bere, se v določeni meri zanima za usodo svojega naroda, države in sveta. Na kratko povedano, se je otrešel vegetativnega stanja in je postal človek. Od takrat imajo »Vendi« (Slovenci) višja pričakovanja in so spoznali, da tudi njihovi očetje, praočetje, otroci, vnuki govorijo slovensko, razmišljajo slovensko, so zvesti svoji državi, toda svoje identitete za nobeno ceno niso pripravljeni žrtvovati, saj bi s tem izdali svojo mater, očeta. In država mora, tudi v lastnem interesu, računati s temi povečanimi zahtevami. To vprašanje je treba vsekakor rešiti, in sicer v zadovoljstvo obeh strani. Zaradi uspešnega reševanja tega vprašanja se obračam na gospoda ministra in ponujam svoje usluge. Izviram iz vendskega naroda in ne poznam le njegovega jezika (s starši se pogovarjam le vendsko), ampak tudi navade, način razmišljanja, poglede na svet, posebne želje in položaj tega naroda. Poznam pa tudi jezikovne in literarne razmere štajerskih in kranjskih Slovencev [...] Še naprej se ukvarjam s tem narodom in njegovim jezikom, to »ukvarjanje« ni le fraza, ampak živa resničnost, dokaz za to so številne moje

množice imenoval za predsednika vlade. Oszkár Jászi je bil v Károlyijevi vladi (od 31. oktobra 1918 do 19. januarja 1919) minister brez listnice za narodnostna vprašanja. Na področju svojega znanstvenega in političnega delovanja je največ pozornosti posvetil prav narodnostnemu vprašanju. Prihodnost tukaj živečih narodov na ruševinah razpadle monarhije je videl v konfederaciji po vzoru Švice. Po padcu Károlyija je emigriral, umrl je v Ameriki.

študije [...] Napisal sem tudi vendsko slovnico [...] Spoštovani gospod minister! Ta narod si zasluži vso pozornost [...] Napočila je 24. ura. Periculum in mora! [...] Zakaj se obračam na gospoda ministra? Zato, ker so se pojavili taki, ki jim za ta narod in jezik nikoli ni bilo mar, nikoli se niso ukvarjali z njuno usodo, narod so zaničevali, tudi jezik komajda poznajo, štajerščine in kranjščine in tamkajšnje razmere pa prav tako ne, in zdaj se vseeno imajo za »Vende« ter pristojne za reševanje tega vprašanja. Upravičene za to se imajo zato, ker so se slučajno rodili na vendski ravnici, ampak ne od vendske matere. Ti novodobni junaki lahko le diskreditirajo to zadevo, izničijo, narod pa preženejo v naročje jugoslovanskih bratov. (Bajzek Lukač 2003: 44–47).

Med opisom krutih zgodovinskih dejstev najdemo potrditev, da je Pavel načrtno dolga leta pripravljal slovnico prekmurskega slovenskega jezika in ta ni nastala leta 1942 zgolj po naročilu takratnih šolskih oblasti. Pravijo, da se zgodovina ponavlja, to velja tudi v našem primeru. Károlyi-jeva vlada in Jászijevo ministrovanje se je leta 1919 končalo, Prekmurje je razen Porabja postalo del Jugoslavije. Pavlova prizadevanja bi lahko potem veljala za porabske Slovence, toda njihovo skromno število je odtehtalo še manj. Pavlove besede so postale čez dobrih dvajset let spet aktualne in moral je delno s tistimi, ki jih je leta 1918 imenoval za nepravne Vende, sodelovati v pospeševanju pouka prekmurskega slovenskega jezika v Prekmurju.

Prekmurje so 6. aprila 1941 najprej zasedli nemški vojaki, od njih je 16. aprila oblast prevzela madžarska vojska. Guverner Miklós Horthy je ob madžarski zasedbi Prekmurja in Medžimurja izdal razglas z naslovom »Naprej do tisočletnih meja!« Uvedli so vojaško upravo, organizirali sistem vojaške uprave, ki so ga sestavljala vojaška poveljstva na županijski ravni. Jugoslovanskim uradnim organom so prepovedovali delovanje. Osebe so delno prerazporedili na različna področja vojaških poveljstev, prednost so imeli tisti, ki so govorili slovensko. Na podlagi vojaškega povelja so med prebivalci ločili avtohtone in priseljene. Vojaško povelje je veljalo tudi za področje šolstva. Na območjih s pretežnim madžarskim prebivalstvom so morali začeti s sprotnim uvajanjem madžarskih šol, v Prekmurju so morali takoj zapreti slovenske šole, dovolili so le slovenske oddelke, če je to upravičeval sestav prebivalstva. Ukaz se je nanašal tudi na sestavo učiteljev, te je bilo treba izbirati med bivšimi učitelji, ki so bili odslovljeni iz šol, med upokojenimi, predvsem tistimi, ki so bili zvesti madžarski državi (Göncz 2006: 18–21).

Že 21. maja 1941 so sklicali izredni občni zbor Madžarskega izobraževalnega društva Slovenske krajine (Vendvidéki Magyar Közművelődési Egyesület – VMKE)⁸, ki je na svoji seji 1. septembra 1941 že odločalo o pripravi in izdaji slovnice vendskega jezika. To delo je zaupalo univerzitetnemu profesorju Avgustu Pavlu in šolskemu svetovalcu Jenőju Antauerju.

Spomladi, 22. aprila 1942 sta se ministrski tajnik dr. György Lahmann ter referent za šolstvo in vodja izpostave v Murski Soboti Rezső Rhosóczy sestala s predstavniki šolstva v Prekmurju. Prisotni so na sestanku povedali, da pouk na šolah poteka v madžarskem jeziku, in sicer na izrecno željo staršev. Pouk v drugih jezikih poteka le v razredih z učenci, ki se zaradi svojega dosedanjega šolanja niso mogli vključiti v pouk v madžarskem jeziku, in sicer v 7. in 8. razredu gimnazije. V teh razredih imajo dva oddelka, enega za madžarski in enega za vendski jezik. V zapisniku nadalje poročajo, da so v ljudskih šolah prerazporedili učitelje, ki so jih prevzeli iz jugoslovanskih šol, in sicer tako, da bi vsaka šola imela učitelja, ki obvlada jezik tukaj živečih prebivalcev in v višjih razredih poučuje materinščino. Ministrski tajnik je zaprosil prisotne, da predstavijo svoje stališče glede uvedbe pouka materinščine, in sicer brez spremembe sedanjega sistema in v zadovoljstvo prebivalstva. Prisotni so po temeljiti obravnavi sproženega vprašanja prosili, da

⁸ Društvo je bilo ustanovljeno 28. oktobra 1895 v Murski Soboti in je delovalo do konca prve svetovne vojne. Za predsednika društva so izvolili Nándorja Hartnerja, za podpredsednika in generalnega sekretarja Jenőja Antauerja, za častnega predsednika Sándorja Mikolo, med častnimi člani društva pa je bil tudi János Fliszár. V statutu so navedeni cilji društva, in sicer širjenje madžarskega jezika in kulture ter domoljubnega duha med prebivalstvom slovenskega jezikovnega območja v murskosoboškem in monoštrskem okraju Železne županije ter v dolnjelendavskem okraju Zalske županije. Za uresničitev ciljev bo društvo pozorno spremljalo ljudsko vzgojo; vplivalo bo na ustanavljanje otroških zavetišč, vrtcev in šol; otrokom bo delilo madžarske molitvenike, pesmarice in čitanke ter nagrade; v cerkvenih in skupnih šolah bo spodbujalo poučevanje petja v madžarskem jeziku; pomagalo bo pri ustanavljanju ljudskih knjižnic, pevskih krožkov in čitalnic, obstoječim pa nudilo pomoč v skladu s svojimi materialnimi možnostmi; širilo bo in prispevalo k širitvi zapisov v madžarskem jeziku ali zapisov v zvezi z njim, ki bodo objavljeni v madžarskem in vendskem jeziku v eni knjigi, ki pa mora biti napisana v domoljubnem duhu – torej bo izkoristilo vsa zakonsko dovoljena sredstva za uresničevanje domoljubnih nalog.

se pouk v madžarščini ohrani pri vseh predmetih, materinščina pa naj se poučuje kot poseben predmet. V gimnaziji naj se vendsščina obvezno poučuje vsem učencem tedensko 2 uri kot obvezni izredni predmet. Ljudske šole naj delujejo na podlagi 3. člena uredbe št. 11.000 ministrstva za verska in šolska vprašanja, torej vsi predmeti naj se poučujejo v madžarščini, vendsščina oziroma medžimurski jezik v Medžimurju pa kot obvezen predmet za vse učence. Prisotni so predstavili tudi potrebe po učnih pripomočkih za posamezne tipe šol. Za pouk vendsčine v gimnaziji so navedli potrebo po vendski slovnici. Ugotovili so, da slovnico pripravljata dr. Avgust Pavel in Jenő Antauer, za katero pa še nimata uradnega naročila, predlog zanj pa bo podal vodja izpostave. Navedli so potrebo po vendski čitanki s pripadajočim vendsko-madžarskim in madžarsko-vendskim slovarjem za 1.–4. razred gimnazije, vendski čitanki s pripadajočim vendsko-madžarskim in madžarsko-vendskim slovarjem za 5.–8. razred srednjih šol ter vendsko-madžarskim in madžarsko-vendskim slovarjem, ki bi bil primeren tudi za odrasle. Ugotovljeno je bilo, da slovar pripravljata Avgust Pavel in Jenő Antauer, prav tako brez uradnega naročila. Predstavili so tudi potrebe trgovske, meščanske dekliške šole in ljudskih šol. Prva šola bi potrebovala poseben trgovski učbenik v vendsčini z vajami, trgovskimi strokovnimi izrazi, trgovsko korespondenco, vzorci. Podrobna učna snov je navedena v ministrski uredbi številka 62.500/1940. V/2. Ljudske šole pa potrebujejo madžarski in vendski abecednik ter primeren slovarček, čitanko za 2. razred s slovarčkom, madžarsko-vendsko čitanko za 3.–4., 5.–6. in 7.–8. razred s slovarčkom. Zapisnik še navaja, da berila v vendskem jeziku morajo služiti namenu pouka materinščine, izbrati je treba predvsem berila, povezana s poznavanjem naroda in ljudskimi običaji. V naštetih učbenikih morajo biti berila v madžarskem in vendskem jeziku sorazmerna.⁹ V zgornjem zapisniku navedeno potrebo po učbenikih so posredovali Svetu za javno šolstvo v Budimpešti in zaprosili, da pri avtorjih uradno naročijo te učbenike. Pri vendski čitanki za 1.–2. in 3.–4. razred gimnazije sta bila kot avtorja navedena gimnazijski učitelj Vilko Novak in

⁹ Arhiv Železne županije (v nadaljevanju AŽŽ). A muraszombati Közoktatásügyi Igazgatási Kirendeltség elnöki iratai 35/1943. Zahvaljujem se sodelavcu Arhiva županije Vas Gyuli Bencziku za strokovno pomoč, ki mi jo je nudil pri zbiranju gradiva o Avgustu Pavlu.

univerzitetni profesor Avgust Pavel, kot recenzenta pa dr. Ede Törnar in Sándor Mikola. Pri določanju vsebine pa glede na to, da pouk poteka v madžarščini, navajajo, da naj bi v učbenikih bilo 3/4 madžarskih beril z madžarsko-vendskim, vendsko-madžarskim slovarčkom, 1/4 beril pa s povsem drugačno, predvsem lokalno, domoznansko, zgodovinsko in gospodarsko tematiko v vendskem jeziku. Referent za šolstvo, vodja izpostave, podpisnik vloge Rezső Rhosóczy je predlagal, da se slovnice, slovarji in učbeniki pripravijo za šolsko leto 1942/43.¹⁰

6. novembra 1942 so se na Izpostavi prvostopenjske uprave za šolstvo v Murski Soboti zbrali ministrski tajnik dr. György Lahmann, vladni svetovalec kraljevine Madžarske, referent za šolstvo Imre Mattay, referent za šolstvo in vodja izpostave Rezső Rhosóczy ter referent za šolstvo Jenő Antauer. Obravnavali so jezikovno vprašanje Prekmurja in Medžimurja ter oskrbo s potrebnimi učbeniki. V zapisniku so zapisali, da je profesor Avgust Pavel že končal redakcijo slovnice, ki jo bo odobrilo društvo na svoji javni seji. Vodja sestanka je predlagal, da štiri izvide slovnice še pred javno obravnavo dostavijo Jenőju Antauerju in Sándorju Mikoli, ki bosta uradna recenzenta slovnice, ter uglednima slovenskima (vendskima) duhovnikoma katoliške in evangeličanske verske skupnosti, da bi lahko v kratkem času oblikovala mnenje o slovnici. Ko bodo na razpolago predhodna stališča, je treba nemudoma sklicati javno sejo društva, ki naj odloči, ali slovnico sprejema za temelj prekmurske slovenščine ali ne. V zapisniku se naj navedejo tudi morebitna nasprotna načelna stališča in izid glasovanja. Naročil je tudi, da se sklep društva in izvod slovnice dostavita ministru za verska in šolska vprašanja. Udeleženci sestanka so sklenili, da se bodo zaradi priprave učbenikov ponovno sestali, ko bodo sprejete potrebne odločitve.¹¹

Jenő Antauer je pripravil strokovno mnenje o Pavlovi slovnici, ki je opremljeno z datumom 13. december 1942. Mnenje začenja v osebnem tonu; navaja, da je bil pobudnik vendske slovnice, ker jezikovno stanje spominja na babilonsko zmešnjavo in ker nekateri trdijo, da vendskega jezika ni, saj nima svoje slovnice. Meni tudi, da bi bila s strani društva

¹⁰ AŽž. A muraszombati Közoktatásügyi Igazgatási Kirendeltség elnöki iratai 35/1943.

¹¹ AŽž. A muraszombati Közoktatásügyi Igazgatási Kirendeltség elnöki iratai 35/1943.

lepa gesta, če bi se odločilo za slovnico in bi vendski narod obdarilo s prvo slovnico svojega jezika. Navaja, da je društvo pripravo slovnice zaupalo njemu in Avgustu Pavlu. Sam se v to delo ni vključil, saj je njegov sodelavec imel za sabo že precejšnje samostojne znanstvene predpriprave. Recenzentski nalogi pa se ni mogel izogniti, saj so ga uradno pozvali, da to delo opravi. V recenziji navaja, da Pavlovo delo pozna že od prej, saj sta avgusta 1942 sodelovala na tečajih, ki so jih organizirali za učitelje. Pavel je na teh tečajih predaval vendsko slovnico, Antauer pa je vodil vaje. Zaradi uspešnosti tečaja sta redno konzultirala; takrat je videl bogato gradivo, ki ga je Pavel zbral za šolskem potrebe in del rokopisa vendske slovnice. Ugotavlja, da je Pavlovo delo prva celostna, sistematizirana, z znanstvenim pristopom napisana slovnica. Naštevava Pavlove zasluge: prva in glavna zasluga je strokovnost, druga treznost pri zasnovi glasoslovja, saj je naredil izvleček iz glasoslovja, ki ga je napisal leta 1909. Tretja Pavlova zasluga je njegova sistematičnost in metodološka natančnost. Četrta zasluga pa bo, če bo skrajšal glasoslovje in pripravil poseben učbenik.

Antauer v nadaljevanju predstavlja strukturo slovnice in ugotavlja, da z razdelitvijo na poglavja (glasoslovje, oblikoslovje, besedoslovje in skladanja) ter s kratkim uvodom z naslovom »Narod, jezik, narečja« sledi praksi madžarskih slovnice in ne slovenskih. Ugotavlja, da Pavel uporablja madžarski črkopis in etimološki pravopis, slednje šteje za zelo pozitivno, saj meni, da cele vrste variant, ki se govorijo med ljudstvom, tudi v najbolj nemarni knjižni uporabi ni mogoče dovoliti. Ocenjuje, da je poglavje o glasoslovju preobširno, in predlaga, naj avtor pravopisna pravila zbere v krajši, zgoščeni obliki in jih izda v posebni knjigi. Ugotavlja, da je vendski jezik ljudski jezik in da je ta slovnica prvi poskus, da se kodificira kot knjižni jezik in se zavestno postavi kot knjižni jezik. S tem upravičuje pogosto sklicevanje na ljudske oblike. Bralec tako ni le pasiven opazovalec, ampak udeleženec postopka za nastajanje knjižnega jezika.¹²

¹² AŽž. A muraszombati Közoktatásügyi Igazgatási Kirendeltség elnöki iratai 9/1943.

Pavel v svojem predgovoru govori tudi o pripravi učbenikov in drugih pripomočkov:

Prekmursko jezikovno območje je sicer majhno, za naše šole pa je zaradi goste naseljenosti vendarle zelo pomembno. Hkrati pa nič ne upravičuje, da bi takoj na začetku izdali celo vrsto učbenikov za jezikovni pouk za posamezne tipe šol ali celo prilagojene gradivu posameznih razredov. Menim, da se moramo zadovoljiti z enim edinim učbenikom za jezikovni pouk, namenjenim za vse tipe šol in razredov ter za vse otroke in odrasle, učence in učitelje ter profesorje. Pričakujem, da bodo učitelji z modrim didaktičnim čutom in zmernostjo izbrali gradivo, ki bo primerno stopnji zrelosti posameznih razredov in predpisanim zahtevam.

V pismu Komisiji za učbenike pri Državnem svetu za javno šolstvo v Budimpešti pa med drugim navaja:

Podpisani s spoštovanjem vlagam svojo Prekmursko slovnico, ki sem jo pripravil za prekmurske šole, in sicer s prošnjo, da jo odobrite kot učbenik za prekmurske osnovne, srednje, poklicne srednje šole. Madžarsko izobraževalno društvo Slovenske krajine je jeseni 1941 prvo sprožilo vprašanje, da je treba nujno napisati in izdati prekmursko slovensko slovnico. Društvo je zaprosilo mene, sam pa sem ocenil, da zaradi morebitnih pripomb in ocen tudi njemu predložim rezultat svojega dela. Prav zaradi tega sem tri izvode rokopisa izročil vodstvu Izpostave prvostopenjske uprave za javno šolstvo, ki bo svoje pripombe na željo tvojega Visočanstva dostavilo Visoko spoštovani Komisiji za šolstvo. Po mojem skromnem mnenju bi uradni recenzenti lahko bili univerzitetni profesor dr. István Kniezsa, univerzitetni profesor dr. László Hadrovics kot poznavalca splošnega slovanskega jezikoslovja ter rektor Dominikanske teološke visoke šole dr. Domonkos Ratnik (XIV. okrožje Szent Domonkos u. 3), titularni glavni direktor kraljevega šolskega okrožja Sándor Mikola, zunaj Budimpešte pa papeški prelat in kanonik dr. Ferenc Rogács (Sombotel), ki je objavil številna dela v prekmurščini, in sicer kot Prekmurci in znanstveniki, ki poznajo prekmurski slovenski jezik.

Zapisano se v glavnem ujema z odločitvijo, ki je bila izrečena na sestanku odgovornih za šolstvo. Med dokumenti, ki jih v zvezi z nastankom prekmurske slovnice hranita Arhiv županije Vas in Državni arhiv v Budimpešti, je zaslediti le Antauerjevo oceno slovnice. O ostalih ocenjevalcih ni podatkov in tudi recenzij ni bilo mogoče izslediti.

O črkopisu

Pavlova slovnica je pisana z madžarskim črkopisom, pa čeprav so prekmurski pisci in tisk na koncu 19. stoletja prešli na gajico. Odgovor za tako odločitev najdemo v zadnjih vrsticah Pavlovega *Predgovora*: »Moja slovnica je prva uzakonitev pravil in značilnosti prekmurskega slovenskega jezika. Kar pomeni, da kot prvi poskus, ni brez napak. Strokovnjakom se opravičujem zaradi teh neizogibnih začetniških zmot in drugih nujnih nestrokovnosti.« Tudi odločitev za madžarski črkopis lahko prištejemo med nujne nestrokovnosti, ki jih razumem kot dejanje zaradi zunanjih pritiskov, saj Pavel v pismu, ki ga je naslovil komisiji za učbenike, piše: »Pri zapisu prekmurskih besed sem uporabil madžarski črkopis, toda tudi glede tega vprašanja se želim v celoti prilagoditi sklepu Visoko spoštovanega Sveta za šolstvo.«

Šolske in druge oblasti so seveda delovale načrtno tudi glede določitve črkopisa vendske slovnice, o tem priča zapisnik, sestavljen na zasedanju 6. novembra 1942, na katerem so obravnavali jezikovno vprašanje Prekmurja in Medžimurja. Društvo je predlagalo, da se medžimurski jezik zapisuje z madžarskim črkopisom, ker z gajico to ni mogoče in ker so pred uvedbo gajice na hrvaškem jezikovnem območju v glavnem uporabljali madžarsko ortografijo. Menili so tudi, da bi taka odločitev imela tudi povsem praktičen razlog, saj bi se učenci tako morali naučiti le ene abecede. Na sestanku je bil tudi predstavnik ministrstva, referent za južnoslovanske zadeve, ki pa predstavnikov društva ni mogel prepričati, da je lahko uvedba madžarske ortografije iz zunanjepolitičnih razlogov škodljiva; končno odločanje o tem vprašanju so prepustili Uradu predsednika vlade. Odločitev za madžarsko ortografijo je padla in veljala tudi za Prekmurje.¹³

Tip slovnice

Pavlova slovnica naj bi bila namenjena madžarskim učiteljem, ki so bili napoteni v Prekmurje in niso obvladali prekmurskega jezika. Pavel

¹³ AŽž. A muraszombati Közoktatásügyi Igazgatási Kirendeltség elnöki iratai 64/1943.

je ta prvotni namen bistveno presešel in napisal obsežno znanstveno slovnico prekmurskega knjižnega jezika. Postavlja se vprašanje, za kakšen tip slovnice se je odločil in kako mu je uspelo realizirati svoj prvotni namen. Takoj tukaj je treba postaviti tudi vprašanje, katero stanje prekmurskega jezika je ovekovečil v tej slovnici. Mnenja glede tega so različna (M. Bajzek, M. Greenberg, M. Jesenšek, V. Novak), na podlagi celotnega gradiva in strukture slovnice je mogoče z gotovostjo zapisati, da se je Pavel odločil za opis živega prekmurskega jezika, ki se je v tistem času uporabljal v Prekmurju. Torej jezik, ki se je v času dvaindvajsetletnega sožitja z osrednjim slovenskim jezikom oplemenitil z besedami slovenskega knjižnega jezika, npr. *bolezen*, *očali*, *očale*, *prijateo*, *otrobi* itn. To se jasno vidi iz strukture slovnice in tudi iz ilustrativnega gradiva. V celoti gledano, je to sinhrona kontrastivna slovnica, ki pri opisu aktualnega stanja jezika v številnih primerih primerja s stanjem v prekmurskih govorih, npr. v nekaterih krajih se *gospon* ne sklanja (*goszpon* vucsiteli), v drugih se pravilno sklanjata obe besedi (*goszpona* vucsitela). »V ljudskem jeziku se pred *nj* pojavlja tudi predlog *zs*, npr.: *zs njive je prneszo* (z njive je prinesel).« Pogosto najdemo sklicevanje na madžarski jezik: »Madžarščina ima veliko besedic splošnega pomena, kot so *bár-*, *vala-*, *akár/koli/- né-*, in prav tako ima tudi prekmurščina celo vrsto nepregibnih besedic, ki se lahko povežejo skoraj z vsemi zgoraj naštetimi oziralnimi zaimki, da bi spremenili pomen.« »Tudi madžarščina rada kopiči nikalnice (*nikálnica*), (senki sem = nihče, sohasem = nikoli).« V slovnici pa so tudi mesta, ko je njen avtor med navajanjem narečnih primerov pozabil na svoj prvotni namen, in sicer na standardizacijo prekmurskega jezika. Med primeri namreč navaja vse oblike, ki se uporabljajo, ne pove pa, katera naj se uporablja v knjižnem standardu. Npr. uporabljajo se dve ali tri oblike primernika, npr. *nizki*: *nizsisi*, *nizsejsi*, *nizsji*, *grdi*: *grdejši*, *grsi*, *grisi*; pravi tudi, da je znanih 15 različnih oblik zaimka *jaz*, itn.

Viri Pavlove slovnice

Med viri slovnice je treba vsekakor omeniti Pavlovo *Glasoslovje slovenskega narečja v Cankovi* (A vashidegkuti szlovén nyelvjárás hangtana) iz leta 1909. Prav gotovo pa je uporabljal tudi madžarske slovnice, saj

na številnih mestih navaja primere iz madžarskega jezika. »V tej skupini so številna imena in glagoli povezani s predlogi, besednicami, ki so identične z madžarskimi glagolskimi predponami. Te besedice so: *samostalniški prilastek* (*szamosztálniski prilászte*; *sz. pr. v. rodilniki*) v glavnem stoji v rodilniku, največkrat se ujema z madžarskim svojilnim prilastkom, npr.: *zslica medű* (žlica medu).« »Pisatelji velikokrat kršijo pravilno zaporedje prilastkov, predvsem zaradi togega prevajanja madžarskih prilastkovih zvez.«

Zagotovo je poznal in uporabljal Breznikovo *Slovensko slovnico za srednje šole* (1934). Dokaz za to so sama struktura slovnice (Pavel je svojo slovnico prav tako razdelil na posamezna poglavja (narečja, glasoslovje, oblikoslovje, besedoslovje, skladnja) in njihova vsebina (izpeljava samostalnikov je predstavljena z isto metodo, priponami in delno istimi primeri), terminologija (podvojitve, sestava, pomenoslovje, slovniški osebki, delni rodilnik, stalna stava, naslonice) in številni primeri (primeri za podvojitve: glágol, lapolati, prepelica, prápor, veverca, mrmrati so vsi vzeti iz Breznika). Pavel pa je številna poglavja, točke zelo poglobljeno samostojno izdelal. Takšni sta poglavji o zaimkih in prislovih, v katerih predstavlja staro plast prekmurskega jezika in jo ponazarja s številnimi zanimivimi primeri. Zanimivo pa je, da se nikjer ne sklicuje na knjižno slovenščino.

Terminologija

Pavel v slovnici uporablja dvojezično terminologijo (madžarsko in prekmursko). Po navadi na prvem mestu navaja madžarski strokovni izraz in v oklepaju prekmurskega, npr. Melléknév. Pridévník; Kijelentő mondat (Pripovédni sztávek). Prekmurska terminologija je prilagojena knjižni slovenski, npr.: Predmet v predložnem sklonu (predlogovni predmet), vrstilni števniki (vrsztílني stêvniki), imenovalnik ali nominativ (imenüvalnik). To mu Antauer v svoji oceni tudi očita in mu svetuje uporabo latinske terminologije.

Ponazarjalno gradivo

Avgust Pavel je s standardizacijo in opisom prekmurskega slovenskega jezika opravil pomembno znanstveno nalogo. Bogato ilustrativno gradivo daje slovnici dodatno vrednost, s katero ni obogatil le slovnice, ampak je rešil pred pozabo precejšnji del prekmurske leksike. Posebno dragoceni so prekmurski pregovori, npr. Z mánjosztjov ne prides dalecs., Kak szí poszteles, tak bos ležo, vrstice iz ljudskih pesmi npr.: Szunce szíja, dezsdsz gré; Ita, ita, hitro príta, na Bogá szí zmiszlita, s katerimi ilustrira posamezne oblike, jezikovne pojave. Za slovenske slovnice 19. in 20. stoletja je značilno ponazarjalno gradivo iz leposlovja. Kdaj pa kdaj se tudi Pavel zateče k prekmurskim pisateljem, vrstice iz del starejših pisateljev uporablja za ponazarjanje posameznih pravilnih oblik, primeri iz del mlajših pisateljev pa so bolj svarilo pred napačno rabo.

Pavlovi primeri so zanimivi tudi s sociolingvističnega vidika. Med njimi je veliko takih, ki govorijo o materi, družinskih članih, Bogu, državní ureditvi. Tako posredno spoznamo tudi Pavlovo osebnost, iz skrbno zbranih primerov je razvidno, da je bil močno navezan na mater, družino, do njih je imel spoštljiv odnos. Navedeni primeri kažejo tudi na to, da je bil globoko verujoč. Npr.: Nasa zláta mati szo sze ..., Brat, mati, sztríc pa vüna szo na szenje odísli, Vszi njegovi: ocsa, mati, szesztre i brati szo zse mrtvi. Bôg ne placsuje vszako szoboto. Szvét je od Bogá sztvoren. K Bôgi szrcé! Csüváj sze grêha, bôj sze Bogá! Vsze je delo Bôgi v (ali na) csaszt. Veliki stavek *Lehko prerômas cêli szvét od szevernoga do jűzsnoga tecsája: lehko naletis na pravlicsno lêpe pokrajíne in na bogásztva vszêh bogásztev; lehko szí navézsés nôve, neszebicsne prijátele i zvêszte szodelavce na vszêh krajaj szvetá: na víski tvoje zemeljszke szrecse de ti v tűjini menjkala domácsa grűda, stera te je rodíla i v steroj pocsívajó vecsnom szne tvoji drági sztarisi in tvoji ocsáki* pa bi lahko bil tudi avtobiografsko obarvan.

O usodi slovnice

Pavel je slovnico v določenem roku dokončal, jo poslal ocenjevalcem, odločevalcem v presojo. In pri tem je ostalo. Okoliščine, ki so spodbujale vsestransko dejavnost v prekmurskem jeziku (priprava slovnice,

učbenikov, slovarjev, molitvenikov, katekizmov itn.), so se počasi spreminile. Antauer je v svoji recenziji z določenimi pripombami, ki naj bi se upoštevale, pozitivno ocenil Pavlovo slovnico. V arhivskem gradivu ni mogoče zaslediti Mikolove recenzije in tudi drugih ne, če so sploh nastale. Iz različnih zapisnikov in pisem pa je jasno, da je bilo prav društvo najbolj razdeljeno. Oblasti so pričakovale odločitev društva in so sporočile, da bodo sicer odločale brez njega. Rhosóczy je György Lahmannu 5. 1. 1943 pisal: »Kot vidiš, je vprašanje vendske slovnice dvignilo veliko prahu, to bo trd oreh, upam, da bodo tudi tukaj sprejeli nekakšno odločitev.«¹⁴ Minister za verska vprašanja in javno šolstvo je izdal uredbo številka 204053/1943.VI/6, na podlagi katere so odredili, da je treba v vseh ljudskih šolah, na katerih pouk ne poteka po t. i. sistemu pouka materinščine ali pa po mešanem šolskem sistemu, takoj uvesti šolski sistem po 3. členu uredbe št. 11.000/1935. To je pomenilo, da so morali govorne vaje, vaje razumevanja, branje, pisanje, petje v vseh ljudskih šolah, v katerih je pouk potekal v madžarščini (te so bile v večini, saj so se oblasti sklicevale na podatek, da se je leta 1941 67 % staršev vendske narodnosti prostovoljno odločilo za pouk v madžarščini), poučevati kot obvezni predmet, tedensko vsaj 6 ur tudi v jeziku prebivalstva. Za pouk in spoštovanje maternega jezika se je pred izdajo ministrske uredbe na seji županijskega sveta zavzela tudi znana osebnost madžarske zgodovine, papeški prelat József Pehm Mindszenty:

[...] v duhu svetoš Stefanske misli je treba v šoli ob državnem jeziku pot odpreti tudi materinščini [...] V tem trenutku temu ne moremo zadostiti, ker 65,7 % učiteljev v Prekmurju sploh ne obvlada materinščine te pokrajine [...] V vsaki šoli je treba zagotoviti vsaj enega učitelja, ki govori materni jezik učencev.¹⁵

Iz zgoraj navedenega se jasno vidi, da je bilo nalog veliko, v Prekmurju pa je ostalo le malo strokovnjakov, ki bi jih lahko opravili. Oditi so morali številni katoliški duhovniki in izobraženci, med njimi tudi Vilko Novak. Vodja soboške izpostave je v svojem poročilu 22. 11. 1942 pod naslovom zadeve *Delovanje učitelja Vilka Novaka – Stanje v Prekmurju*

¹⁴ AŽž. A muraszombati Közoktatásügyi Igazgatási Kirendeltség elnöki iratai 9/1943.

¹⁵ AŽž. A muraszombati Közoktatásügyi Igazgatási Kirendeltség elnöki iratai 9/1943.

na kratko zapisal: »Pristojni oddelek sem ustno informiral. Novak in Maučec sta premeščena.«¹⁶ V istem dosjeju se nahaja tudi nepodpisano pismo z oznako zaupno, ki ga je vladnim organom napisal Lendavčan z namenom, da bi vladi olajšal nemoteno sožitje Madžarov in Vendov. O sebi piše, da dobro pozna slovenske razmere in že dolgo raziskuje madžarsko-južnoslovanske razmere. Pozna tudi jezikovno stanje v Prekmurju, saj je bil član maturitetne komisije in se je sam prepričal, da so učenci odgovarjali v knjižni slovenščini, saj je pouk pretekla leta potekal v tem jeziku. S tem dejstvom skuša prepričati oblasti, da od učencev ni mogoče pričakovati, da čez noč začnejo uporabljati jezik, ki ga prej v šoli nikoli niso vadili. Govori o dobronamernih, toda naivnih starčkih, ki se nočejo sprijazniti z dejstvom, da je v preteklih dveh desetletjih odrasla nova generacija. Ti stari gospodje so lahko zelo dobri domoljubi, ampak nimajo pravice zviška govoriti o vendskem vprašanju, s svojimi informacijami pa zavajajo uradne forume, njihovo nepotrpežljivo stališče o jezikovnem vprašanju pa več škodi, kot pomaga zadevi vendsko-madžarskega razumevanja.¹⁷ Ta ugotovitev lahko velja tudi za kritike Pavlove slovnice in zagovornike vendske teorije. Pisec pisma ob splošnem orisu stanja v Prekmurju okrcra tudi tiste, ki so predano služili Jugoslaviji in so govorili »o madžarskem jarmu«, zdaj pa glasno zagovarjajo madžarsko stran in hočejo prikriti svojo kompromitirano jugoslovansko preteklost. Prvotni namen tega pisma pa je bila obramba Vilka Novaka. Avtor na dolgo našteva njegova dela in pravi:

Na podlagi tega, da Novak v svojih delih vendski jezik šteje za narečje slovenskega jezika in govori o »domači slovenščini«, ni mogoče sklepati na nikakršno protimadžarsko držo, saj isto misel zasledimo pri naših znanstvenikih, kot sta npr. Oszkár Asbóth in János Melich, njuno madžarstvo pa ni dvomljivo.¹⁸

¹⁶ AŽž. A muraszombati Közoktatásügyi Igazgatási Kirendeltség elnöki iratai 185/1942.

¹⁷ AŽž. A muraszombati Közoktatásügyi Igazgatási Kirendeltség elnöki iratai 185/1942.

¹⁸ AŽž. A muraszombati Közoktatásügyi Igazgatási Kirendeltség elnöki iratai 185/1942.

Načrti so ostali načrti

Iz *Bibliografije prekmurskih tiskov* je razvidno, da se iz velikih načrtov madžarskih oblasti ni nič uresničilo. Niso izšli učbeniki, šolski priročniki in tudi Pavlova slovnica je ostala v rokopisu. V tem času so objavili le nekaj katekizmov, v Budimpešti pa je izšel Fliszárjev slovar.

Leta 1943 so zaprli izpostavo za šolstvo v Murski Soboti in jo premestili v Sombotel, tja so premestili tudi referenta za šolska vprašanja. Pavlova slovnica je prispela na ministrstvo in to je tako rekoč zadnji (dostopni) dokument o zgodovini nastajanja prekmurske slovnice.

Jezik v slovarjih

O zgradbi in vsebini gornjeseniškega slovarja

Slovenska leksikografija beleži bolj skromno število narečnih slovarjev (Kenda in Weiss 1999), Bernard Rajh pa ugotavlja, da slovenska dialektologija ne posveča pozornosti inventarizaciji narečnega besedja (Rajh 2002). V zamejstvu je mogoče to ugotovitev potrditi, saj je narečje v zamejstvu še bolj izpostavljeno in ranljivo, strokovna terminologija starih obrti je že šla v pozabo, in enako se bo zgodilo tudi z ostalim besedjem, če ne bomo nič ukrenili za njegovo zbiranje in ohranjanje. Jezikoslovci, dialektologi, etnologi in številni ljubitelji slovenskih narečij se zavedajo pomembne naloge, da je treba bogato slovensko narečno gradivo zbrati in objaviti v slovarjih, toda to gradivo vse do danes ni bilo sistematsko zbrano in zapisano v enotnem slovenskem narečnem slovarju. V preteklih letih je izšlo nekaj samostojnih slovarjev, ki pa predstavljajo besedje posameznih govorov. Pri zbiranju in sestavljanju gornjeseniškega slovarja mi je bil v oporo slovar Petra Weissa *Slovar govorov Zadrečke doline med Gornjim Gradom in Nazarjami* (Weiss 1998).

Za vzor bi nam lahko bila tudi madžarska dialektologija, ki že od 19. stoletja naprej namenja veliko pozornosti madžarskim narečjem doma in v zamejstvu (Kolláth 2005: 155–165). Plod skrbnega zbiranja narečnega gradiva so številni splošni, regionalni in krajevni narečni slovarji. Že na koncu 19. stoletja je izšel *Magyar tájszótár I–II* (Madžarski narečni slovar I–II, 1893–1901), v 20. stoletju pa *Új Magyar Tájszótár I–III* (Novi madžarski narečni slovar I–III, 1979–1792) (Bokor 2002). Ob velikih narečnih slovarjih so nastali tudi številni krajevni slovarji, npr. Imre Lehel Markó je izdal *Kiskanizsai szótár* (Slovar Kiskanizse, 1981), znani madžarski dialektolog Jenő Kiss pa je pripravil slovar *Mihályi tájszótár* (Narečni slovar vasi Mihályi, 1979), ki vsebuje le tiste narečne besede, ki jih ni v zbornem madžarskem jeziku. Narečno slovaropisje se je razmahnilo tudi pri manjšinah, živečih na Madžarskem. Július Dedinski je objavil *Čabjanski nářečovní slovník* (1993), narečni slovar Slovakov v Békéscsabi na Madžarskem, Juraj Synčok pa razlagalni narečni slovar Slovakov v Tótkomlósu *Komlóšsky slovenský výkladový*

nárečový slovník (2000). Svoj narečni slovar so dobili tudi pomurski Hrvatje na Madžarskem z naslovom *Mura menti horvát tájszótár* (Blažeka, Nyomárkay in Rác 2009).

Prekmursko slovaropisje ima pomemben delež v slovenski narečni leksikografiji, saj so skozi desetletja nastali številni slovarji. Pretežen del slovarjev je bil objavljen v preteklih stoletjih v duhu zagotavljanja vseh inštrumentov, ki jih je potreboval regionalni knjižni jezik. Sodobni slovarji so plod raziskovalne vneme posameznikov, ljubiteljskih zbiralcev; njihov trud ima neprecenljivo vrednost pri ohranjanju prekmurskega in porabskega narečja. Na koncu 18. in na začetku 19. stoletja so nastali prvi dvojezični slovarji. Prvi je izšel v učbeniku *ABC kni'sicza* (1790), in sicer v prevodu učbenika Miklósa Révaija *ABC könyvetske a nemzeti iskoláknak hasznokra* (Abecednik v korist narodnih šol). Učbenik je prevedel in sestavil Mikloš Küzmič, izdala pa ga je univerzitetna tiskarna v Budimu leta 1790 (Király 2003: 215–218). Slovensko-madžarski slovarček se nahaja na koncu dvojezičnega učbenika in vsebuje 215 gesel. Leta 1833 je v Gradcu izšel prevod slovnice Imreta Szalayja *Magyar Nyelvtudománya rövid oktatásokban a kezdő tanulók számára* (Madžarska slovnica za začetnike, 1828) (Nyomárkay 2002). Slovnico je prevedel Jožef Košič in jo objavil z naslovom *Kratki Navuk Vogrszkoga Jezika za Zacsetnike*. Na koncu slovnice je dodal madžarsko-slovenski slovar z naslovom *Roucsna Kniga niki korenastih i penyasztih Vogrszkih Rejcsih*. Slovar vsebuje 1500 besed in je pisan z madžarskim črkopisom. Leta 1833 je nastal tudi dvojezični učbenik Števana Lülika, ki pa je ostal v rokopisu (Kozar-Mukič 1998: 85–89). Tudi ta se zaključí s slovensko-madžarskim slovarčkom, ki je postavljen v obliki vprašanj in odgovorov, šteje pa 956 gesel.

Prekmursko besedišče je večji pomen in prostor dobilo v Pleteršnikovem *Slovensko-nemškem slovarju* (1894) (Jakopin 1994). Pleteršnik je za prekmurske iztočnice uporabljal izpiske Oroslava Cafa iz prekmurske književnosti. Leta 1919 je v Murski Soboti izšel slovar Aleksandra Kardoša z naslovom *Magyar-vend szótár*. Leta 1922 je bil v Budimpešti objavljen slovar *Magyar-vend szótár/Vogrszki-vendiski (vogrszkiszlovenszki, sztari szlovenszki) recsник* Jánosa Fliszárja. Ta slovar je leta 1942 doživel še eno popravljeno izdajo. Leta 1943 pa je bil prav tako v Budimpešti objavljen Fliszárjev *Vend-magyar szótár/Vendiski-vogrszki (vogrszko-szlovenszki, sztaro-szlovenszki) recsник*. Obsežna Fliszárjeva

rokopisna slovarja hrani Državna knjižnica Széchényi v Budimpešti (Bajzek Lukač 2006).

Leta 1985 je pri Pomurski založbi v Murski Soboti izšel *Slovar bel-tinskega prekmurskega govora*, čez dobrih deset let, leta 1996, pa druga, popravljena izdaja. Besedišče zanj je zbral Franc Novak, uredil pa Vilko Novak. Plemenito delo je bilo sprejeto z velikim navdušenjem, izražene so bile številne pohvale strokovnjakov in laikov, številnim domačim in tujim slovenistom in slavistom pa je dragocen vir za nadaljnje raziskovanje.

Vilko Novak je veliko truda in znanja vložil tudi v pripravo *Slovarja stare knjižne prekmurščine*. Poskusni snopič je izšel leta 1988 v interni publikaciji Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša. Skoraj dvajset let po izidu poskusnega snopiča je *Slovar stare prekmurščine* vendarle izšel (Novak 2006). Pred tem je Francek Mukič v Monoštru objavil *Porabsko-knjižnoslovensko-madžarski slovar* (Mukič 2005). Zanimiva oblika narečnega slovarja je razlagalni-slikovni slovar Mihaele Koletnik z naslovom *Prekmursko lončarsko izrazje* (Koletnik 2008). Avtorica v bogatih slovarskih sestavkih predstavlja strokovno besedje prekmurskega lončarstva. Omeniti je treba tudi Slovar Agustičevega časopisa *Prijatelj*, ki ga je pripravila Natalija Ulčnik (Ulčnik 2009).

Slovar Gornjega Senika

Slovar Gornjega Senika predstavlja besedje Gornjega Senika, največje slovenske vasi v Porabju na Madžarskem, ki je pred nekaj desetletji štela še več kot tisoč prebivalcev, danes pa jih ima le okrog 700, od teh se je leta 2001 ob popisu prebivalstva 476 izreklo za Slovence. Pripadniki srednje in starejše generacije med seboj še vedno uporabljajo porabsko narečje, pri mladih pa raba peša. Današnje stanje narečja je odraz večstoletne zgodovine, življenja, kulture in sedanjosti narodnostne skupnosti. Vsebuje vse tiste jezikovne (glasoslovne, oblikoslovne, leksikalne in skladenjske) značilnosti ter kulturne in civilizacijske posebnosti, ki so jih porabski Slovenci prevzeli od narodov, s katerimi so skupaj živeli na tem prostoru, predvsem pa od Madžarov in Avstrijcev. Pomembne zgodovinske spremembe so vplivale tudi na stanje in razvoj jezika. Po Trianonski mirovni pogodbi leta 1920 so porabske vasi ostale še naprej

del Madžarske, toda peščica Slovencev s skromnim izobraženstvom, pomanjkanjem slovenskih šol in drugih neugodnih okoliščin ni mogla razvijati jezika in narečje je ostalo na ravni, ki ga je doseglo do začetka 20. stoletja. Število govorcev se je postopoma zmanjševalo predvsem zaradi splošnega zmanjševanja prebivalcev v Porabju, ki je bilo posledica množičnega odseljevanja v osrednje dele Madžarske, mešani zakoni in dvojna železna zavesa, ki je Porabje vse do leta 1989 na eni strani ločevala od Slovenije na drugi strani pa delno tudi od osrednjih delov Madžarske, saj je bil vstop na to območje omejen za prebivalce, ki so živeli zunaj mejnega pasu.

Zbiranje besed

Zbiranje in zapisovanje besed gornjeseniškega govora poteka že vrsto let. Pri zbiranju besedja sem uporabljala *Slovar slovenskega knjižnega jezika*, Pleteršnikov *Slovensko-nemški slovar*, samo gradivo pa sem zbirala pri informatorjih tudi s pomočjo različnih vprašalnikov. Pri preverjanju oblik in pomenov so se najbolj obnesli sproščeni, neformalni pogovori s prebivalci Gornjega Senika.

Zgradba slovarskega sestavka

V slovarju Gornjega Senika narečni iztočnici sledijo fonetični zapis besede v prvi in drugi slovarski obliki, besednovrstna oznaka, pomenska razlaga v knjižni slovenščini, ki je podkrepljena s fonetično zapisanim ponazarjalnim gradivom, ter pomen v madžarskem in nemškem jeziku. Slovarski sestavek vsebuje glavo in razlagalno-ponazarjalni razdelek.

Glava

Glava sega od iztočnice do vključno besednovrstnega podatka. V njej sta navedeni narečna iztočnica in njen fonetični zapis. Iztočnica je zapisana v izhodiščni obliki, v primeru samostalniške besede imenovalnik ednine, pridevniške besede v imenovalniku ednine moškega spola, glagoli pa v

nedoločniku. Pri pregibnih besednih vrstah sledi druga osnovna oblika, z rodilniško končnico pri samostalniški besedi, pri pridevniški besedi obliki za ženski in srednji spol, pri glagolu pa sedanjiška oblika prve osebe ednine. V glavi je navedena tudi besednovrstna oznaka. Iztočnica je nenaglašena, naglas besede je označen v fonetičnem zapisu.

balagasti bala'ga:stę -a -o prid. *levičar* (*kdor pri delu uporablja predvsem levo roko*): 'tɔ:ɹ je bala'ga:stę č'lɔ:vęk 'pi:so **balkezes** *Linkshänder*

Razlagalno-ponazarjalni razdelek

Razlage in razvrstitve pomenov so povzete po *Slovarju slovenskega knjižnega jezika*. Iztočnica ima vsaj en pomen, če pa ima beseda več pomenov, so pomeni označeni z arabskimi številkami. Razlagi v knjižni slovenščini sledijo ponazarjalni primeri.

balanckati ba'la:nckatę -an nedov. 1. *bingljati*: ba'lan:cka z no'ga:mę 2. *slabš. zvoniti*: žę pa ba'la:nckajo 3. *ekspr. klatiti se*: gę žę pa ba'la:nckaš **1. himbál** **2. harangozik** **3. lóg (kóborol)** 1. *baumeln* 2. *läuten* 3. *streunen*

Frazeološki razdelek

Gornjeseniško besedje je frazeološko bogato, številni frazemi se ujemajo s frazemi v slovenskem knjižnem jeziku, drugi pa so nastali pod vplivom nemščine in madžarščine. V slovarju so uvedeni z znakom ●.

boben bo'bę:n -a m boben: na bo'bę:n š'pi:la ● na bo'bę:n m'la:tętę – razglašati **dob** *Trommel*

gledati g'lę:datę -an nedov. 1. *gledati*: 'dę:laj, 'ne:ɹ kâ 'sâmo g'lę:daš 2. *obiskati*: betęž'ni:ka je g'lę:dat 'ɔ:do ● *g'lę:da kâk 'tele 'be:ɹla v'ra:ta* – zelo neumno ali začudeno **1. néz** **2. látogat** 1. *schauen* 2. *aufsuchen*

bodjati se bo'd'a:tę se/bo'd'âtę se bo'gi:n se nedov. 1. *bati se*: bo'gi: se f k'mi:cę 2. (*čutiti spoštljiv strah*): 'sâmo mate're: se bo'gi: 3. (*s strahom pričakovati kaj neprijetnega*): bo'd'a:tę se s'mřtę 4. (*ne imeti dovolj poguma*): 'pɔdę se bo'gi:jo so'da:kon 'ti:tę 5. (*biti v skrbeh za koga ali za kaj*): bo'gi: se za s'vɔ:jo 'mâter 6. *ekspr. domnevati*: bo'gi:n se ka 'nede do'ma: ● *bo'gi: se kâk v'ra:k s'vę:čane vo'dę:* – zelo se bati **1. fěl** vmitöl **2. tart** vmitöl **3. retteg** vmitöl **4. fěl** vmitöl,

nincs kellő bátorsága 5. aggódik vkiért 6. tart vmitől 1.–2. sich fürchten 3. befürchten 4. gebricht ihm an Mut dazu 5. sich beängstigen 6. fürchten

bogatec bo'ga:tec bo'ga:ca m *bogataš*: tɛ bo'ga:ce je tr'be:j̥ 'sāmo 'n'a:tɛ • 'sāmo bo'ga:ce je f'kü:pza'mela – le večji del **gazdag (ember) Reiche**

brüsiti b'rü:sɛtɛ -ɛn nedov. *brusiti*: b'rü:sɛtɛ 'nɔ:užic • *pa sa za'ma:n pa'tɛ: b'rü:so* – hoditi brez uspeha; *žɛ pa 'čɔ:be b'rü:sɛjo* – opravlja **köszörül** *schleifen*

buja 'buja -jɛ: ž *bolha*: bu'je: 'pi:kajo • *sā 'pu:n 'dɛ:la, kāk 'pes 'pu:n 'bu:j* – imeti veliko dela **bolha Floh**

cerkveni cerk'venɛ -a -o prid. *cerkven*: cerk'vene kot'ri:ge • *s'mɔ: sr'ma:cke kāk cerk'vena 'müš* – zelo revni **egyházi kirchlich**

črkniti 'črkneɛ -en dov. *črhnuti*: 'sāmo 'eno 're:j̥č 'črkne • '*nika ne 'črkne* – molčati **megmukkan sich mucken**

dačas da'ča:s vez. *dokler*: da'ča:s kā mo 'mɔ:go mo 'dɛ:lo • *da'ča:s kā de mɛ 'za:dn'a 'ži:la 'ɔ:jɫa, ge 'tɔ:uke p're:j̥k na 'da:n* – imeti stvari pod kontrolo **amíg solange**

düša 'dū:ša -e ž *duša*: 'ti: 'nemaš 'dū:še • '*dū:šo pis'ti:tɛ* – umreti; '*dū:ša sa ma je pɽ'vɛ:zala* – uresničiti željo ♦ *ne'mertelna 'dū:ša* – nesmrtna duša **lélek Seele**

Terminološki razdelek

V terminološkem razdelku so navedeni termini, uvedeni so z znakom ♦.

borovi 'bɔ:rovɛ -a -o prid. *borov*: 'bɔ:rova 'dɽva ♦ '*bɔ:rovo gos'tür:van'e fenyő-Kiefern*-

bougin 'bɔ:uɣɛn -a -o prid. *božji*: 'bɔ:uɣɛn 'kɔ:uɔɔš ♦ '*bo:uɣɛna mar'ge:itɛca* – pikapolonica; '*bɔ:uɣɛna pasta'ričɛca* – *pastirica, tresorepka istenadta Gottes-*

dinski 'di:nskɛ -a -o prid. *ajdov*: 'māɛ so 'di:nskɛ š'terc s'pekɫ ♦ '*di:nskɛ gr'ba:n* – ajdovec; '*di:nska 'mela* – ajdova moka **hajdina- Buchweizen-**

gotovi 'gɔ:tovɛ -a -o prid. *gotov*: 'dɛ:lo je žɛ 'gɔ:tovo ♦ '*gɔ:tovɛ 'pɛ:nas* – gotovina **kész fertig**

gospočki gos'pɔ:čkɛ -a -o prid. *gosposki*: gos'pɔ:čkɛ g'va:nt 'nɔ:sɛ ♦ *gos'pɔ:čka 'ti:kef úri* **herrschaftlich**

gronski g'rɔ:nskɛ -a -o prid. *hudičev*: g'rɔ:nskɛ m'la:jšɛ ♦ *g'rɔ:nska s'pi:ca* – strelvod **ördögadta verteufelt**

Pomen v madžarskem in nemškem jeziku

V tem razdelku je naveden najprej madžarski pomen in potem še pomen v nemščini.

Zaporedje iztočnic

Iztočnice so krepko tiskane in nenaglašene. Razporejene so po slovenskem abecednem redu, vanj so razporejene tudi iztočnice s posebnimi grafemi, npr. *d'abko*, *öročina*, *ülanca*. Iztočnice so v glavi zapisane po pravilih prekmurskega knjižnega jezika. Upošteevane so tudi posebnosti govora (npr. besede z grafemoma *ö* in *ü*). Dvoglasnika *e:ĩ*, *o:ũ* sta zapisana kot *ej* in *ou* (*mlejko* < *m'le:ĩko*, *boug* < *'bõ:ũk*), *gy* pa z *dj* (*djukati* < *'d'u:kati*).

Homonimi

Homonimov je v podnarečju malo, v slovarju so označeni s številkami:

bejliti¹ 'be:ĩlẽtẽ -en nedov. *beliti* (*pokrivati stene z beležem ali belilom*): 'be:ĩlẽtẽ 'kü:n'o **meszel** *bleichen*

bejliti² 'be:ĩlẽtẽ -en nedov. *beliti* (*dodajati jedi maščobo*): za'kõ:j 'be:ĩlẽš ž'gõ:nke **zsíroz** *abschmalzen*

Fonetični zapis

Fonetični zapis je opravljen po znanstveni dialektološki transkripciji, ki se uporablja v slovenskih in mednarodnih lingvističnih atlasih ('pi:satẽ, š'tẽ:tẽ, 'lãflẽ).

O vsebini gornjeseniškega slovarja

Slovar predstavlja današnje stanje, to besedje v glavnem obvlada prebivalstvo Gornjega Senika nad 40 let starosti. Vsebuje tudi besede, ki se ujemajo z besedami knjižnega jezika in je razlika le v naglasu, samoglasniških in soglasniških premenah ('gɔ:ʊs, v'râna, 'i:ža, 'mɔ:lɛtɛ, 'meša, 'pes), besedje, ki je skupno z ostalimi govori prekmurske narečne skupine, posebno porabsko (gornjeseniško) ter izposojenke iz madžarskega in nemškega jezika.

Zbiranje besed sem razširila in sem ob splošnih, vsakdanjih besedah zbiralala tudi strokovno besedje, predvsem povezano s kmečkim življenjem (oprema in njeni deli): 'ɔ:plan – oplén (del voza), 'vɔ:ʊže – debela vrv, mot'vɔ:ʊz – tanka vrv, mot'vɔ:ʊzatɛ – iti, hoditi, eksp. hlačati, št'ri:k – vrv, št'ri:ček – vrvica, špa'gɔ:ʊt – vrvica, ž'nɔ:ʊra – vrvica; delovni procesi: žetev, oranje, sejanje, okopavanje; rastlinske kulture: ber, dina, 'ci:rok – sirk, g'râ – fižol, g'ra:jšček – grah, djablan; ljudska prehrana: zonke, krapci, ž'gɔ:nke – žganci, močnek, 'ta:madlɛ – cvrtina itn. Slovar vsebuje tudi splošno znano besedje starih poklicev ('šɔ:ʊštar – čevljar, mlinar, kovač, sodar – pintar, 'ti:šlar – mizar, 'ti:šlaraj – mizarstvo, beš'tɔ:ʊk – mizarska delavnica, 'ɔ:ʊblepan – skobeljnik. To izrazje je mogoče danes zaslediti le delno, saj so mojstri teh poklicev že zdavnaj umrli, mlajši rodovi pa se ne ukvarjajo s tovrstno obrtjo. Jedro slovarja tvorijo besede, ki jih tudi sama poznam in uporabljam, pri zbiranju pa sem se trudila, da bi zapisala vse besede, ki se redkeje uporabljajo ali pa se pojavljajo le v starejših besedilih. V slovarju Gornjega Senika pa sem zapisala tudi lastna imena (hišna, ledinska, osebna imena, imena naselij – *Do'rɛ:nɛ, B'rezdan, 'D'ɔ:žɛ, Eng'la:ndar, Do'lɛ:n'ɛ Si'ni:k*), čeprav ta v podobnih madžarskih in slovenskih narečnih slovarjih ponavadi niso zapisana.

Po analizi besedja je mogoče ugotoviti, da v besednem zakladu govora Gornjega Senika prevladujejo slovenske besede. Govor je ohranil stare slovanske/slovenske besede 'ɔ:zmica – trepalnica, 'vɔ:zger – smrkelj, vozg'ri:vɛ – smrkljiv, vozg'ri:vec – smrkelj (razposajen, objesten otrok), tudi številne take, ki so jih v osrednjih slovenskih narečjih zamenjale nemške izposojenke 'mi:lošča – gnada. Govor hrani tudi nekatere stare madžarske izposojenke, ki jih pozna tudi slovenski knjižni jezik ('beteg, be'tɛ:žen, 'hi:ba).

Govor Gornjega Senika je prevzel številne besede iz nemščine, kajkavščine in predvsem iz madžarščine. V slovarju sem zapisala vse iz nemščine, kajkavščine in knjižne prekmurščine prevzete besede, saj gre za stare prevzeme, ki so postali del govora. Pri madžarskih izposojenkah pa sem ob starih prevzemih zapisala besede, ki so nujno potrebne v vsakdanji narečni komunikaciji. Govorci narečja se ob zahtevnih temah največkrat odločajo za komunikacijo v madžarskem jeziku, saj omejeni narečni besedni zaklad ne omogoča nemotenega pogovora o političnih dogodkih, znanstvenih dosežkih itn. Največ slovenskega besedja se je ohranilo na področju kmetijstva, hišnih opravil, duhovnega življenja. Ob analizi besed novejšega predmetnega sveta, obrti in družbenega življenja pa je mogoče ugotoviti, da prevladujejo iz nemščine in kasneje iz madžarščine prevzete besede. Če pogledamo opremo hiše, najdemo besede **'pe:č** – krušna peč, **'kɔ:teu** – kotel, vse ostalo v funkciji peči je prevzeto iz nemščine **'ka:le** – peč na drva, premog, lončena peč, **š'pājē** – štedilnik, **'ro:ur** – dimnik, **p'lɔ:utlɛ** – plošča, **ci'li:nder** – obroč, **'redlɛ** – pečica in kasneje zloženke iz madžarske in nemške besede: **'vilan's'pājē** – električni štedilnik, **'ga:zš'pājē** – plinski štedilnik. Slovenske besede se uporabljajo za pripadajoče predmete in spremljajoče pojave **'di:n** – dim, **'vɔ:ugald'e** – oglje, **'sāje**, **'tɔ:plo**, **'mrzlo**, **'drva**, **pr'kɔ:u** – poleno, **poda'ži:gan'e** – podžiganje, **smo'la:k**, **smola'ti:n'e** – smolenjak.

Enak razvoj je mogoče zabeležiti tudi na področju družbenega življenja: **'vɛs** – vas, **p'red'en** – predsednik, **'šɔ:ula** – šola, cerkev, **pra'vi:ca** – izkaznica, **gos'pi:čena** – gosposčina, podložniške dajatve zemljiškemu gospodu/duhovniku, **'tānač** – vaški svet, **kanca'la:j/'iroda** – pisarna, **'engedɛl** – dovoljenje, **š'ti:me** **'da:vati/'sāvaznɛvatɛ** – glasovati, **'pāšoš/'u:tlevɛl** – potni list.

Presenetljivi so iz nemščine in madžarščine prevzeti členki, medmeti in prislovi: **'i:ba'ha:p** (überhaupt) sploh; nasploh; **'ba:r** – vsaj, **'geli'ba:r** – kajne, **'ha:js** – na levo, **'ha:t** – pač, mhm, **'perse** – seveda.

Težave pri določanju pomena

Pri zbiranju besed me je vodilo, da bi zbrala čim več besed, ki so še žive med ljudmi. Po zapisu le-teh pa se je pri nekaterih zapletlo pri določanju pomena. Pri tem delu sem si pomagala z različnimi slovarji, narečnimi

in etimološkimi, razlage sem iskala tudi v etnoloških študijah. Težave so mi povzročale predvsem stare besede za predmete, ki se jih ljudje še spominjajo, jih znajo opisati, ne poznajo pa besede v madžarščini, kot npr.:

bütra 'bü:tra -e ž butara (krstno darilo): 'bü:tro so pɿ'neslə **batyú** (keresztelői ajándék) *Bündel*

Beseda **bütra** se na Gornjem Seniku uporablja samo za darilo, po navadi hrano, pecivo, ki so ga podarili materi ob rojstvu otroka. SSKJ ima pri besedi butara razlago »več skupaj povezanih istovrstnih predmetov«, Bezljaj pa v *Etimološkem slovarju* navaja tudi ukr. butora »prtijaga, zaloga jedi«. Na to besedo se navezuje beseda

butor 'bu:tor -a m *pohištvó*: 'bu:tor so 'kü:pələ **bútor** *Möbel*

ki sta jo kot butara »velik naramni koš« poznala tudi Trubar in Dalmatin, v ukrajiniščini beseda butyrъ pomeni pohištvó, v ruskem dial. pa »imetje, pohištvó, krama«, v madžarščini prav tako pohištvó in v tem pomenu so besedo prevzeli tudi porabski Slovenci in jo imajo v zavesti kot madžarsko besedo. Prav zaradi tega sem morala pri številnih besedah navesti le opisni pomen, ker ljudje besede ne poznajo v madžarščini in je ni mogoče najti v strokovni literaturi.

Za besedo **bosman** imam v knjižni slovenščini le opisni pomen, madžarska pomena boszvány in morvány sem našla v madžarski etnološki literaturi:

bosman 'bɔ:sman -a m (*pletena ženitovanjska pogača*): da boš sã 'ženəla tɛ 'bɔ:sman do'bi:š **boszvány, morvány** (lakodalmi kalács) *Hochzeitsstriezel*

Za besedo **čatringe** imam v vseh jezikih le opisni pomen. V takšnih primerih bi se obnesel slikovni slovar, saj bi lahko narisala pripomoček, ki so ga uporabljali pri prevažanju stelje.

čatringe 'čãtrɛnge -e ž *del voza (pri prevažanju stelje)*: 'na:stalo so nak'lãlə pa so 'čãtrɛnge 'gɔr'dã:lɛ (**szekér tartozéka levélalom szállításához**) (*Teil /von/ Wagen*)

Lastna imena v narečnem slovarju

Posebno pozornost si zasluži pestrost lastnih imen, v katerih se odražajo različni jezikovni vplivi. Ledinska imena predstavljajo starejše jezikovno stanje (*B'rezdan*, *'Du:ga z'nɔ:už*, *'Kutɛn 'd'a:rek*, *'Miklɛn 'dɔ:u*), pravo pestrost jezikovnega sovplivanja pa kažejo osebna imena *József* > *'D'ɔ:užɛ*, *'Se:ipek*, *'Pe:ipe*, *'Jɔ:ška*, *Mária* > *Ma'ri:ja* /le Devica Marija/, *'Mård'a*, *'Ma:rca*, *'Mi:cka*, *'Mårɛka*, *'Mårɛška*. V Porabju so matične knjige vedno vodili v madžarščini, porabski Slovenci so bili v matično knjigo vpisani z madžarsko ortografijo in madžarskim osebnim imenom (Szukics István, Császár Anna). V preteklosti se je v matično knjigo zapisani István uporabljal le pred uradno madžarsko oblastjo, doma v družini, v vasi pa vedno *Š'te:iflɛ*, *Š'tɛ:vek*, *Š'te:ipek*, kasneje – *'Pi:šta*, *Anna* pa *'A:na*, *'Nana*, *'A:nčɛka*. Danes, ko je tudi v Porabju velik vpliv tujih imen, temu ni več tako, po navadi jih kličejo po imenu, zapisanem v matični knjigi – Mónika je *'Mɔ:nɛka*, Róbert je *'Rɔ:bert*, Gyöngyi pa *'D'önd'ɛ*. Vse do danes so se ohranila hišna imena in vzdevki. Gospodarska hiše ne poznajo le po priimku (npr. *Bajzek*), ampak predvsem po imenu hiše (*Če'meštarnɛ* 'Mežnarjevi', *Kala'ma:sarnɛ* 'Kolomazovi'). Hišna imena izvirajo iz različnih poklicev (*Ko'va:čɛnɛ* – kovač, *M'li:narsɛ* – mlinar) ali pa iz osebnih imen (*'Va:nkašnɛ* – Vanko – Ivan). Skoraj vsak prebivalec vasi pa ima tudi vzdevek (*K'ru:c*, *'Hi:tlar*, *S'tålɛn*, *'Pɔ:gan*), ki pa po navadi ima tudi svoj par v ženskem spolu (*K'ru:cojca*, *'Hi:tlarca*, *S'tålɛnɛn'a*, *Pɔ'gǎnka*). Zanimivost govora Gornjega Senika je tudi, da so v preteklosti pri nekaterih družinah moškemu osebnemu imenu dodali besedo *st'ri:na* (teta) in so svakinjo imenovali *'Pe:ipe st'ri:na*, *'Mɔ:u(cek) st'ri:na*, *'Lu:j(zek) st'ri:na* in je niso ogovarjali po njenem osebnem imenu.

Hišna imena

Abraham *'a:brahan* -a m 1. *Abraham*: *s'ta:rɛ 'A:brahan* 2. *hišno ime (moški iz te hiše)*: *'A:brahan* pa *'A:brahankɛn'a k'mešɛ 'dɛ:ta* • *s'rɛ:čatɛ 'A:brahana* – napolniti petdeseti rojstni dan 1. **Ábrahám** 2. (*háznév* – e *házhoz tartozó férfi*) 1. *Abraham* 2. (*Hausname*)

Abrahamkenja *'a:brahankɛn'a* -e ž *hišno ime (ženska iz te hiše)*: *'A:brahan* pa *'A:brahankɛn'a k'mešɛ 'dɛ:ta* (*háznév* – e *házhoz tartozó nő*) (*Hausname*)

- Babalni** 'ba:balnɛ (*hišno ime*): 'Ba:balna 'D'u:la (**háznév**) (*Hausname*)
- Ločarini** lo'ča:rɛnɛ (*hišno ime*): Lo'ča:rɛn 'Tɔnɛ (**háznév**) (*Hausname*)
- Ernesni** 'ernɛsnɛ (*hišno ime*): 'Ernɛsna 'Vâlɛka: (**háznév**) (*Hausname*)
- Djūrašni** 'd'ü:raʃnɛ m (*hišno ime*): 'D'ü:raʃ do'mɔ:ɥ 'dɛ: (**háznév**) (*Hausname*)
- Djüreni** 'd'ü:rɛnɛ (*hišno ime*): 'D'ü:rɛn 'Kâdlɛ (**háznév**) (*Hausname*)

Ledinska imena

- Bardjalaz** bard'a'la:z -a m (*ledinsko ime*): v Bard'a'la:zɛ 'n'i:vo 'dɛlajo (**dűlőnév**) (*Flurname*)
- Begnjec/Bednjec** 'begn'ɛc -a m (*ledinsko ime*): v 'Begn'ɛcɛ 'lɛ:ɪs 'ma:jo (**dűlőnév**) (*Flurname*)
- Bekavaraš** 'bɛka'va:raʃ m (*ledinsko ime*): v 'Bɛka'va:raʃɛ 'i:ʒo 'zi:da (**dűlőnév**) (*Flurname*)
- Calinka** ca'linka (*ledinsko ime*): v Ca'linkɛ g'rünt 'dɛlajo (**dűlőnév**) (*Flurname*)
- Grbenšček** gr'ɛ:nbɛʃɛk -ščka m (*ledinsko ime*): na Gr'ɛ:nbɛʃɛkɛ se dɪ'ʒi: (**dűlőnév**) (*Flurname*)
- Glatek lec** g'la:tek 'lec (*ledinsko ime*): G'la:tek 'lec so 'ɛrbalɛ (**dűlőnév**) (*Flurname*)

Imena praznikov

- ceplana Mardja** 'cɛ:plana 'mârd'a *Marijino oznanjenje*: na 'cɛ:plano 'Mârd'o je s'vɛ:tek gɛ **Gyümölcsoltó Boldogasszony** *Mariä Verkündigung*
- djürdjovo** 'd'ü:rd'ɔvɔ *jurjevo*: na 'd'ü:rd'ɔvɔ 'tikvɛ sa'di:jo ♦ 'd'ürd'ɔvɔ 'va:pno **György-nap** *Georgtag*

Imena živali

- Cifra** 'ci:fra -e z (*ime krave*): 'Ci:fra je 'lɛ:ɪpa ra'dɛ:ča k'râva **Cifra** (**tehénnev**) (*Kuhname*)
- Čibes** 'či:bɛs -a m 1. *pobalin*: tɛ 'či:bɛsɛ tɪ'be:ɪ 'n'a:tɛ 2. (*pasje ime*) 'Va:nkaʃɛn 'Čibɛs je ko'ko:ʊʃ 'mɔ:ɥro 1. **csibész** 2. **Csibész** (**kutyanév**) 1. *Gassenbube* 2. (*Hundname*)

Čöpi 'čöpe -na s (*ime psa*): 'Čöpe mã je vg'ri:zno **Csöpi** (*kutyanév*) (*Hundname*)

Liša 'li:ša -e ž 1. *lisa*: 'pes pr 'vü:je 'be:ilo 'li:šo 'ma: 2. *ime krave*: 'Li:ša je s'kø:təla **1. folt 2. Lisa** (*tehénnev*) 1. *Fleck* 2. (*Kuhname*)

Vzdevki

Čejki 'če:ike -na (*vzdevok*): Do'rē:n 'Če:ike (**ragadványnév**) (*Zuname*)

Čöpi 'čöpe -na s (*ime psa*): 'Čöpe je f krč'mø:u p'ri:šo **Csöpi** (**ragadványnév**) (*Zuname*)

Djoka 'd'ø:ka (*vzdevok*): 'D'ø:ka 'd'ajca o'da:va (**ragadványnév**) (*Zuname*)

Osebna imena

Lorenc 'lø:renc -a m *Lovrenc*: 'U:pkašēn 'Lø:renc **Lórin**c *Laurenz*

Lori 'lø:rē -na m *Lovrenc*: 'A:ndarēn 'Lø:rē **Lóri** *Laurenz*

Lujzek 'lu:jzek -a m *Lojzek*: Č'e'mēštarēn 'Lu:jzek **Alajos** *Alois*

Lujzli 'lu:jzlē -na m *Lojze*: Č'e'mēštarēn 'Lu:jzlē **Alajos** *Alois*

Gusek 'gu:sek -a m *Avgust*: 'Erņēšēn 'Gu:sek **Ágoston** *Augustin*

Gusli 'gu:slē -na m *Avgust*: Ko'la:rēn 'Gu:slē **Ágoston** *Augustin*

Gusti 'gu:stē -na m *Avgust*: 'Gu:stē je 'dē:lat o'di:šo **Ágoston** *Augustin*

Ejma 'e:ima -e ž *Ema*: 'Mi:lēkēna 'E:ima **Emma** *Emma*

Ejmi 'e:imē -na m *Emil*: Sa'bø:uske 'E:imē **Emil** *Emil*

Ernes 'erņēš -a m *Ernest*: 'Erņēš je f'la:j'šo:u:kar 'bü:u **Ernő** *Ernest*

Eržika 'eržika e ž *Lizika*: 'ma:la 'Eržika že f 'šo:ulo 'ø:dē **Erzsike** *Lieschen*

Djoško 'd'ø:ško -na s *Joško*: 'D'ø:ško pa 'Re:izek k 'meše 'dē:ta **József** *Josef*

Djoži 'd'ø:žē -na m *Jože*: Ž'ni:ndarēn 'D'ø:žē **József** *Josef*

Djouži 'd'ø:užē -na m *Jože*: Š'tē:vakēn 'D'ø:užē **József** *Josef*

Djula 'd'u:la -e ž *Julija*: 'Fi:ncēna 'D'u:la **Julianna** *Julia*

Djule 'd'u:lē -na m *Julij*: 'Kø:lmanē 'D'u:lē **Gyula** *Julius*

Djulec 'd'u:lec -a *Julija*: 'Nē:matna 'D'u:lec **Julianna** *Julia*

Djüra 'd'ü:ra -o m *Jure*: 'Törkēn 'D'ü:ra **György** *Georg*

Zemljepisna imena

Grac g'ra:c -a m *Gradec*: G'ra:c je 'ne:ɨ 'dāleč od 'na:s **Graz** *Graz*

England eng'la:nd -a m *Anglija*: v Eng'la:nd je o'di:šo **Anglia** *England*

Imena narodov

Englander eng'la:ndar -a m *Anglež*: 'Ku:jsarən Eng'la:ndar je pa do'ma: **angol** (**férfi**) *Engländer*

Pri lastnih imenih (razen osebnih) so navedeni v glavnem opisni pomeni tako v knjižni slovenščini, madžarščini in tudi v nemščini.

Glagoli z glagolskimi predponami

dojgledati 'dɔ:jg'lɛ:datɛ -an nedov. 1. *gledati dol*: s 'törma je 'dɔ:jg'lɛ:do 2. *omaloževati*: 'sākšoga 'dɔ:jg'lɛ:da **1. lenéz 2. lenéz, megvet 1. hersbschauen 2. herabschauen auf**

dojpistiti 'dɔ:jpis'ti:tɛ -ti:n dov. 1. *spusti dol*: ko'kɔ:uše je 'dɔjpis'ti:la 2. *odvo-dnjavati*: vo'dɔ:u 'dɔ:j'pü:stɛ 3. *shujšati*: t'ri: 'ki:le je 'dɔ:jpis'ti:la **1. elenged 2. leereszt 3. lefogy 1. herunterlassen 2. hinunterlassen 3. abnehmen**

dojplačuvati 'dɔ:jpla'čüvatɛ -jen nedov. 1. *odplačevati*: 'du:k 'dɔ:jpla'čü:je 2. *podkupovati*: f'i'na:nce 'dɔ:jpla'čü:je **1. kifizet 2. lefizet 1. abzahlen 2. bestechen**

gornositi 'gɔ:r'nɔ:sɛtɛ -ɛn nedov. 1. *nositi gor*: 'mɔ:ške 'si:lge 'gɔ:r'nɔ:sɛjo 2. *stretči*: 'dɛ:kle do na gos'tü:van'ɛ 'gɔ:r'nɔ:sɛle **1. felhord 2. felszolgál 1. herauf-bringen 2. bedienen**

gorpisati 'gɔ:r'pi:satɛ -šen 1. *zapisovati*: i'mɛ: sɛ 'gɔ:rs'pi:šen 2. *zapisati*: 'pi:tɛ ma 'gɔ:r'piše 3. *predpisati*: v'ra:stvo mɛ 'gɔ:r'piše **1. felír 2. hitelez 3. rendel 1. aufschreiben 2. anschreiben 3. verschreiben**

gorpotegniti 'gɔ:rpo'tɛ:gnetɛ -en dov. 1. *naviti*: 'vöro je 'gɔ:rpo'tɛ:gno 2. *razjeziti*: 'tāk me je 'gɔ:rpo'tɛ:gno kāk v'ra:k **1. felhúz (órát) 2. felhúz (felidegesít) 1. aufziehen 2. böse machen**

Številne predpone se ujemajo s predponami slovenskega knjižnega jezika in je enaka tudi njihova funkcija: (*do – dopo'vödatɛ dos'távɛtɛ*,

na – *na'vɔ:zɛtɛ*, *na'māzɛtɛ*, *na'f'ci:tɛ se*, *o* – *o'lü:patɛ*, *o'vāɖɛtɛ*, *od* – *od'pelatɛ*, *po* – *po'nü:catɛ*, *s* + *po* – *spok'läɛtɛ*, *pod* – *podlo'žɛ:tɛ*, *vö* /*iz*/ – *vö'kɔ:patɛ*, *pr* /*pre*/ – *pr'stɛ:tɛ*, *vö* + – *pr'svtɛ:tɛ*, *pr* /*pri*/ – *pr'gnātɛ*, *raz* – *raz'lü:čɛtɛ*, *s* – *s'pāɖnɛtɛ*, *nüt* /*v*/ – *'nü:ts'tɔ:upɛtɛ*, *s/z* – *z'nɔ:sɛtɛ* *fküp* /*s*, *z*/ – *f'küpz'nɔ:sɛtɛ*, *za* – *zag'lɛ:ɖatɛ*). Govor pozna tudi nemške predpone: *cüj* (*zu*) *'cüjzɛp're:itɛ*, *'cüj'd'a:tɛ*. Smerni prislovi *doj*, *gor*, *fküp*, *cüj*, *nüt*, *vö*, *prejk* so vlogo predpon prevezeli pod vplivom madžarščine in nemščine.

Slovenski glagoli nimajo madžarskih predpon, toda številni glagoli so dobesedni prevod (kalk) madžarskih, npr. *'dɔ:js'pi:satɛ* (leírni) in ne *napisati*. Številni glagoli so dvopredponski, npr. *'gɔ:r-po'nü:catɛ* (felhasználni – uporabiti), *'dɔj-pr'nɛstɛ* (lehozni – prinesti dol), verjetno zaradi vpliva madžarščine. Podvojitev predpon podkrepi smer dejanja, dodana pripona pa je tudi izraz »absolutne dovršitve dejanja«.

Slovar gornjeseniškega govora torej vsebuje veliko število predponskih glagolov s številnimi pomeni. Določanje pomena ni bila enostavna naloga, saj je pri številnih le majhna razlika v pomenu. Predpona dovrši nedovršne glagole, praviloma ima vsak nedovršni glagol svoj dovršni par (*k'lɛ:catɛ* – *'dɔ:jpok'lekɛtɛ*). Zanimiva je primerjava pomenov glagolov in predponskih glagolov in mogoče je ugotoviti, da predpona daje glagolu nov pomen: *'nɔ:sɛtɛ* – *z'nɔ:sɛtɛ* (znositi) – *'gɔr'nɔsɛtɛ* (nositi gor, streči) – *'dɔj'nɔsɛtɛ* (nositi dol) – *'cüj'nɔ:sɛtɛ* (nositi k, »podajati«) – *'ta:nɔsɛtɛ* (odnašati) – *f'küp'nɔ:sɛtɛ* (skupaj nositi) – *'nüt'nɔ:sɛtɛ* (nositi noter) – *'vö'nɔ:sɛtɛ* (iznašati). Tudi zgornji primeri kažejo, da predpona daje glagolu nov pomen, včasih tudi več pomenov, konkretne in abstraktne.

Takih glagolov je v seniškem govoru veliko. Glagolske predpone največkrat določajo smer glagolskega dejanja, spremenijo nedovršne glagole v dovršne. Številni predponski glagoli pa so dobili dodaten, preneseni pomen. To so večinoma kalki iz madžarščine in nemščine, ki bogatijo jezik.

Onomatopejski glagoli

balanckati ba'la:nckatɛ -an nedov. 1. *bingljati*: ba'lan:cka z no'ga:mɛ 2. *slabš. zvoniti*: žɛ pa ba'la:nckajo 3. *ekspr. klatiti se*: gɛ žɛ pa ba'la:nckaš 1. **himbál** 2. *harangozik* 3. **lóg (kóborol)** 1. *baumeln* 2. *läuten* 3. *streunen*

bavkati 'bǎfkatę 'bǎfčen nedov. 1. *bevskati, lajati*: ka pa 'te:uko 'bǎfče 'tę:j 'pes
2. *slabš. zadirčno govoriti s kom*: 'ce:ile 'dę:n 'bǎfče na 'na:s **1. ugat 2. veszekszik** 1. *kläffen* 2. *streiten*

bezekniti be'zeknęę -en dov. *brizgniti*: g'nọ:uk so be'zeknęę pa je 'voda sfa'li:la
fecskendez spritzen

bizikati bi'zi:katę -'zi:čen nedov. 1. *bezljati (splaseno se poditi)*: k'rǎve bi'zi:čejo
2. *dirjati, divjati*: kǎ pa bi'zi:češ 'ce:ile 'dę:n **1. eliramodik 2. rohangál**
1. *rasen* 2. *rennen*

bladjati bla'dǎ:tę bla'dę:n nedov. *pej. blejati*: pi'dǎ:ncę bla'dę:jo do'mo:u po
'po:ųęę **bóg blöken**

blesketati bles'ketatę bles'kečen nedov. *blesketati se (odbijati iskrečo se svetlobo)*: kǎ 'ta:n na 'n'i:ivę bles'keče **villog, csillog flimmern**

brblati 'brǎblatę -an nedov. *brbljati* 1. (*govoriti mnogo in nepotrebne stvari*): kǎ
pa 'te:uko 'brǎbla 2. (*dajati kratke, nerazločne glasove, podobne govorjenju*):
'de:įte 'ce:ile 'dę:n 'brǎbla **1. fecseg 2. csacsog** 1. *schwätzen* 2. *plappern*

brlenckati br'le:nckatę -an nedov. *kruliti*: sfi'n'ę: f'le:įvę br'le:nckajo **röfög**
grunzen

brundevati b'ru:ndęvatę -an nedov. *brundati (z govorjenjem, mrmranjem izražati nevoljo, nesoglasje)*: 'ce:ile 'dę:n b'ru:ndęva **dünnnyög brummen**

brülitati b'rü:letę -ęn nedov. *kruliti*: svi'n'ę: b'rü:lejo **röfög** *grunzen*

kovülitati ko'vü:letę -'ę:n nedov. 1. *dreti se*: žę 'ce:ile 'dę:n ko'vü:le 2. *tuliti*: 'pes
ko'vü:le **1. ordít 2. vonyít** 1. *schreien* 2. *jaulen*

Govor pozna veliko takih glagolov, ki posnemajo glasove živali in narave. Njihove pomene je zelo težko natančno določiti, razložiti, saj gre za odtenke, ki jih je težko ujeti v drugem jeziku, recimo knjižni slovenščini, kaj šele v nemščini.

Besede z več pomeni

Večina besed v gornjeseniškem govoru ima en pomen, so pa številne z več pomeni. Moj namen je bil odkriti čim več pomenov in z njimi predstaviti bogato semantično stran jezika.

cecek 'cecek -cka m 1. *sesek*: k'rǎva 'sǎmo na 'tri: 'cecke do'gi: 2. *jeziček*: (*jezičasti podaljšek mehkega neba*): v 'gu:tę sa ma 'cecek 'vi:dę 3. *nos*: (*sesku*

podoben predmet ali tak del priprave): 'cecek na 'cügļę **1. csecsbimbó, tőgybimbó 2. nyelvcsap (uvula) 3. cserépfül 1. Zitze 2. Zäpfchen 3. Nase**

cmavkati c'máfkatę c'máfčęn nedov. *cmokati*: 1. (z ustnicami in z jezikom dajati nizke, nezveneče glasove) 'obet je tåk 'døber 'bü:ų kå so si c'máfkalę 2. (dajati cmakanju podobne glasove) b'låto c'máfče **1. cuppant 2. cuppog (sárban) 1. schmatzen 2. quatschen**

kresati k'resatę -šen *kresati* – 1. s tolčenjem, udarjanjem delati ogenj, iskre: tåk 'vög'lę:da, kå de tr'bölo 'o:gen k'resatę 2. počasi, težko hoditi: po'måļę je do'mo:ų k'reso 3. lokati: po'måļę k'rešeta **1. csihol 2. caplat 3. vedel 1. schlagen 2. streifend 3. saufel**

Bogato besedje govora Gornjega Senika bi ob slovarski obdelavi zaslужilo tudi temeljito leksikološko, sociolingvistično, psiholingvistično in imenoslovno obravnavo, s pomočjo katerih bi bilo mogoče natančneje dognati razvoj narečja, vplive na ta jezik in vzroke za njegovo umikanje iz javnega življenja. Porabsko narečje se namreč v zadnjem času uporablja vedno bolj le za sporazumevanje med starejšimi v ožji vaški skupnosti in v družini. Inventarizacija besed ni potrebna zgolj za ohranjanje besedja, ampak morda tudi za spodbudo mlajšim rodovom, ki iščejo korenine svojih prednikov.

Slovenska krajevna in vodna imena v Porabju in širši okolici

Lastna imena (osebna in krajevna) v vsakem jeziku predstavljajo staro plast jezika in skrivajo številne zanimivosti za raziskovalce, še zlasti za etimologe. To velja tudi za porabsko narečje, ki se je razvijalo na stičišču več jezikov in kultur ter je prav zaradi tega toliko bolj zanimivo, od raziskovalcev pa zahteva poznavanje razvoja teh jezikov in kultur. Za Prekmurje in Porabje ne moremo reči, da sta onomastično in toponomastično dobro obdelana. Drugi kraji, še zlasti zamejski, so obdelani v priročnikih, tržaško področje je predstavljeno v *Krajevnem leksikonu Slovencev v Italiji*, ki je leta 1990 izšel v Trstu, goriško pa v *Krajevnem leksikonu Slovencev v Italiji*, ki je bil objavljen leta 1995 v Gorici, slovenska krajevna imena na Koroškem v Avstriji pa so predstavljena v Zdovčevem delu *Slovenska krajevna imena na avstrijskem Koroškem*, objavljenem leta 1993 na Dunaju (druga izdaja Ljubljana, 2010). Nekatera porabska in prekmurska krajevna imena najdemo v Snojevem *Etimološkem slovarju slovenskih zemljepisnih imen*. Ivan Zelko pa je v knjigi *Prekmurje do leta 1500* navedel vsa prekmurska krajevna imena, tudi tista, ki so izginila. Žal v njej niso navedeni porabski toponimi. V seznamu krajevnih imen pod *Dobra, pokrajina-zemljišče* našteva le naselja, ki so v listini iz leta 1387 navedena kot kraji, ki so spadali pod upravo gradu Dobra (Zelko 1982: 29). Milko Kos v svoji študiji navaja, da je v Porabju 9 krajev na -ci, omenja pa le Ritkarovce (Kos 1968: 256).

Poimenovanja krajev, zemljišč, ulic, potokov, hiš in predmetov skrivajo psihološko motivacijo. Torej ne gre zgolj za identifikacijo, ampak je vsako ime povezano tudi s subjektivnim momentom, ki ga največkrat ni mogoče racionalno opisati. Ne le vsak posameznik, ampak tudi vsaka jezikovna skupnost, družba skupaj imata drugačen odnos do posameznih imen, saj ima vsaka drugačne navade, tradicije, predsodke do imen in do njihove uporabe. Ob uporabi jezika je uporaba imen, lastnih imen prirojena lastnost človeške narave, prastar nagon. Človek stvari poimenuje, ko jih identificira z glasovi, ti glasovi so ime, ki postane del denotata,

mu ne pripada, ampak se z njim poistoveti in drug brez drugega ne obstajata (Hajdú 2003: 102).

Pričujoči članek želi podati pregled krajev v Porabju in njegovi okolici ter hkrati poiskati psihološko motivacijo nastajanja in semantiko teh imen v različnih jezikih (slovenščina, madžarščina, nemščina, latinščina).

Prve podatke o krajih v okolici *villa S. Gotthardi* (danes slov. *Monošter*, madž. *Szentgotthárd*, nem. *St. Gotthard*) zasledimo iz časa ustanovitve cistercijanskega samostana leta 1183. Papež Urban III. v listini iz leta 1187 omenja *villa S. Gotthardi* in štiri grangiarije: *Nagfalu* (danes madž. *Nagyfalva*, nem. *Mogersdorf*, knj. slov. *Modinci*, prekm. *Magdinci* ali *Moudinci*), *Badafalu* (danes madž. *Badafalva*, nem. *Weichselbaum*), *Janafalu* (danes nem. *Jennersdorf*, prekm. *Žanavce*), *Pacfalu* (danes madž. *Pócsfalu*, nem. *Rosendorf*). Ilona Valter, avtorica prispevka *Zgodovina Monoštra do bitke pri Mohaču*, domneva, da je bil kraj Monošter naseljen že pred ustanovitvijo samostana, ker ga sicer štiri leta po ustanovitvi v papeški listini ne bi imenovali villa (vas) (Valter 1981: 36). S cistercijanskim samostanom so tesno povezana tudi številna druga naselja, v katerih so imeli menihi svoja posestva. Med njimi najdemo številna taka, ki imajo tudi slovenska imena. Oglejmo si najprej krajevna imena nekdanje Slovenske okrogline/krajine (madž. *Tótság*), katere del so bila tudi današnja porabska naselja.

Slovenska okrogline/krajina – Tótság

Po Ivanu Zelku je madžarsko poimenovanje Tótság cerkveno in sega v čas, ko je gornje Prekmurje pripadalo győrski škofiji, in v čas, ko je bilo območje župnij Dobre, Sv. Martina in Veleméra še slovensko, torej v 12. stoletje (Zelko 1982: 89). Madžari so z imenom *tót* imenovali Slovane, ki so se sami imenovali *Sloveni* in svoj jezik *slovenski* (Melich 1926–1929: 417–418). Območje Tótság je prvotno obsegalo ozemlje južno od Rabe do Zalske županije in od avstrijske meje do Őrséga (Stražne krajine) na vzhodu. V 18. in 19. stoletju je distrikt Tótság vključeval slovenske župnije v murskosoboški dekaniji. Izraz Tótság so v istem pomenu uporabljali tudi protestanti: *ecclesiae schlavonice* (1627) in *Tótság* (1732). V drugi polovici 18. stoletja Tótság predstavlja samostojen okraj, v 19.

stoletju pa je izraz označeval širše območje, celotno slovensko Prekmurje in slovensko ozemlje v Zalski županiji (Zelko 1996: 140).

Krajevna imena slovenskega Porabja

Ime *Porabje* za pokrajino ob Rabi na Madžarskem se pojavi po Trianonski mirovni pogodbi (1920), ko je večji del Prekmurja postal del Slovenije oziroma Jugoslavije, na Madžarskem pa je ostalo devet slovenskih vasi. Madžari so ime *Tótság* (Slovenska krajina) v 19. stoletju spremenili v *Vendvidék* (Vendska pokrajina), torej so tako poimenovali celotno Prekmurje. Madžarsko ime *Vendvidék* se še vedno uporablja, pojavlja pa se tudi poimenovanje *Rábavidék* (Porabje). V tem poglavju obravnavam porabske vasi z večinskim slovenskim prebivalstvom. Imena naselij so navedena v porabščini in ne v poknjženi obliki.

Andovce – madž. *Orfalu*, vas je danes skupaj z naseljem *Otkovci* (madž. *Újbalázsfalva*) del Števanovcev. Naselje je v listinah omenjeno leta 1538 kot *Orfalou*. Izpeljanki iz besede *Andovce* sta prid. *andovski*, preb. im. pa *Andovčar*. Ženske oblike za prebivalce porabskih vasi se izražajo opisno '*una je od Andovec doma*'. Ime verjetno izvira iz osebnega imena Adrijan, v Prekmurju pa sta še dve podobni krajevni imeni *Odranci* (1379 *Adrianch*) in *Adrijanci* pri Gornjih Petrovcih (1366 *Adrian*). Ta krajevna imena potrjujejo povezanost slovenskega prebivalstva s Pribinovicim in Kocljevim Blatogradom in češčenjem mučenca sv. Adrijana, v čast katerega je salzburški nadškof Liupram v Blatogradu posvetil cerkev (Zelko 1996: 95).

Dolenji Sinik – 1387 *Zelnuk inferior*, madž. *Alsószölnök*, nem. *Untierzemming*, knj. slov. *Dolnji Senik*, izpeljanke iz *Sinik* so prid. *sinički*, preb. im. *Sinčar*, *Sinčarica*. (Glej *Gorenji Sinik*.)

Gorenji Sinik – 1387 *Zelnuk superior*, 1698 *Fölső Szölnék*, *Fölseő Szölnék* (Zelko 1996: 78), madž. *Felsőszölnök*, nem. *Oberzemming*, knj. slov. *Gornji Senik*. Izpeljanki iz imena *Sinik* so: prid. *sinički*, preb. im. *Sinčar*, *Sinčarica*. Marko Snoj navaja, da je ime nastalo iz slovanskega občnega imena **sěňnik*, v knjižni slovenščini *seník* 'prostor za shranjevanje sena',

beseda je izpeljanka iz besede *seno* < slovan. **sěno* (Snoj 2009: 373). Podobno etimološko razlago ima tudi Lajos Kiss za ime naselja *Szenna*, 1443 *Zana* v županiji Somogy. Kiss navaja, da je beseda slovanskega izvora, podobna krajevna imena so v blg. *Sena* mn., sbh. *Sena*, polj. *Sienna* (Kiss 1980: 604). V porabskem narečju poznamo besedo *senou*, ne poznamo pa občnega imena *senik*. *Seno* se na Gornjem Seniku spravlja 'gor na pod' (na podstrešje) ali pa v 'oslico' (v kopo). Beseda *senik/sinik* ni zapisana v *Slovarju stare knjižne prekmurščine* (Novak 2006). Marko Snoj meni, da izpeljava iz občnega imena *selnik* 'preseljenec' ni verjetna pa tudi ne iz **sě(d)lnikъ*. Ime naselja *Selnica* pa izvaja iz besede **sě(d)lō* 'vas, naselbina, selo', ki naj bi nastala iz občnega imena *sě(d)lnica*, ohranjenega v cslovan. *selnica* 'naselbina, kmetija'. Snoj še navaja, da gre za ime, ki je bilo prvotno vodno in je verjetno tvorjeno po univerbizaciji iz zveze **Sě(d)lna vodā/rěkā* (Snoj 2009: 371). V zvezi s *Selnico* je še zanimiv podatek iz leta 1289, in sicer, imeni *in Inferiori Celntz* in *in superiori Celntz* (Snoj 2009: 371), kar je lahko povezano z zgornjim in spodnjim tokom vode, ki je tekla skozi ta kraj.

Če zgornje navedbe držijo za *Selnico*, potem držijo tudi za *Zelnuk* > *Selnek* > *Selnik*. Nastanek imena *Zelnuk* je mogoče povezati z občnim imenom ide. **sal* 'potok, tekoča voda, tok', -*nuk* pa je obrazilo, iz katerega se je v slovenščini razvil -*nik*, v madžarščini pa -*nek/-nök*. Slovenska zemljepisna imena na -*nik* in madžarska na -*nek/-nök* so najpogostejše tvorjena iz osnov, ki označujejo kakšno naravno posebnost, rastlinje npr. *Slatnik*, *Molnik* v slovenščini in *Szepetnek*, *Csörötnek*, *Szölnök* v madžarščini. Oblika slednjih dveh je v listinah v 14. stoletju enaka obliki *Zel-nuk*, torej 1350 *Chyre-nuk* v korenu s prasl. **čertъ* 'trst, močvirnati, gozd, barje', 1325 *Sepeth-nuk* v korenu s slov. besedo *sōpot* 'izvir, slap' (Kiss 1980: 610). Tako je ob zgornjem toku potoka ležal *Zelnuk superior*, ob dolnjem pa *Zelnuk inferior*. Prav tako po reki *Lyndva* sta poimenovani *Lyndve superiori* 1398 (Gornja Lendava – Felsőlendva) in *inferiori Lyndua* 1349 *Lendava*, *Lendva*, po reki Krka (Mala Krka) pa *Kereka superior* (Čepinci, madž. *Kerkafő*) (Zelko 1982: 55).

Omeniti je treba še zanimivo ime kraja *Szeleste* v Železni županiji. Ime je leta 1247–1249 izpričano kot *Selusta*. Kiss ugotavlja, da je beseda južnoslovanskega izvora, podobna krajevna imena so tudi v blg. *Selištata*, sbh. *Selišta* (mn.), *Selište*. Kiss meni, da je krajevno ime nastalo iz blg. občnega imena *selište* 'kraj, naselje', sbh.: *selište* 'pusta vas, vas,

zaselek' (Kiss 1980: 602). Marko Snoj v krajevnem imenu *Selo pri Bledu* slovensko besedo *selo* razlaga kot prostor, kjer stoji hiša ali naselbina, poenostavljeno vas, naselje, zaselek. Snoj pravi, da je mogoče domnevati sovpad slovanskih besed **sèdlō* in **selō*. Beseda *selišče* pa je zapisana tudi v *Slovarju stare prekmurščine* (Novak 2006).

Iwanfalua – 1387, kraj je bil verjetno del Gorenjega Sinika, saj sta naselje tvorila naselbina ob cerkvi sv. Janeza Krstnika in Jankeberg (Zelko 1982: 30). Ime je tvorjeno iz lastnega imena Ivan. Ta del vasi se v madžarščini tudi danes imenuje *János-hegy* (*Janezov breg*).

Otkovce – madž. *Újbalázsfalva*, nem. *Wergelin* je danes skupaj z naseljem *Andovce* (madž. *Orfalu*) del Števanovcev. Leta 1548 je omenjeno kot *Berghelen*, kasneje *Bergelen*, *Börgelen*, *Börgölin*. Ime *Otkovci* se pojavi v 19. stoletju, leta 1895 so ga pomadžarili v *Balázsfalu*, leta 1907 pa spremenili v *Újbalázsfalva*. Slovensko ime verjetno izvira iz osebnega imena, podobno kot krajevno ime *Otovce* na Goričkem.

Permiše – 1387 *Perbese*; 1548 *Prybysthor*; 1552 *Kisperbise*; 1581 *Perbyske*; 1620 *Pebischa*. Danes sta vasi *Permiše* in *Ritkarovce* združeni v *Verica-Ritkarovci*, madž. *Kétvölgy*. Ime *Permiše* je nastalo iz slovenskega osebnega imena. Kraj *Permiše* je bil del posestva v *Dobri*, (madž. *Vasdobra*, nem. *Neuhaus am Klausenbach*), ki je bilo po ustanovitvi v lasti cistercijskega samostana v Monoštru. Kraj *Permiše* je bil v zvezi z neko kupoprodajo omenjen že leta 1284.

Ritkarovce – kraj se je do leta 1944 imenoval *Permiše*, ko so naselji *Permiše* (1387 *Perbese*) in *Ritkarovce* (latinsko ime: *Perbese et Mech-nuk*, nemško ime: *Permisch und Riegersdorf*) združili in v madžarščini poimenovali *Vashegyalja*, leta 1954 pa *Kétvölgy*, slovensko ime vasi je danes *Verica-Ritkarovci*. Izpeljanke iz besede *Ritkarovce* so prid. *ritkarovski*, preb. im. pa *Ritkarovčar*, *Ritkarovčarca/doma od Ritkarovec*. Madžari so ime *Ritkarovce* pomadžarili in so vas najprej imenovali *Ritkaróc*, kasneje pa *Ritkaháza*. Marko Snoj s svojim slovarju navaja *Rihtarovce* (kraj pri Radencih) in pravi, da je ime izpeljano iz slovenske besede *rihtar* 'sodnik, župan' iz srvnem. *rihtære* in prvotno pomeni 'prebivalci rihtarjevega (sodnikovega) naselja' (Snoj 2009: 355).

Sakalovce – 1350 *Zakonfolua*, *Zakulfolua*; 1552 *Zakonfalva*; 1581 *Zakaffalwa*; 1593 *Zakonfalva*; 1620 *Sakhonfalwa*, madž. *Szakonyfalu*. Ime je nastalo iz madžarskega osebnega imena *Szakony* ali *Szakoly*. Kiss navaja tudi srbohrvaško ime *Sakulj* in češko *Sakulin* (Kiss 1980: 592).

Slovenska ves – 1221 *Villa Sclavorum*; 1350 *Tothfolua*; 1548 *Tothfalw*; 1593 *Thottfalw*; 1620 *Totfalu* in *Tothfolua*, madž. *Rábatótfalu*, danes je del Monoštra. Poimenovanje iz leta 1221 zgovorno priča o slovenskih prebivalcih tega kraja.

Števanovce – 1350 *Stephanfolua*; 1548 *Estwanfalwa*; 1552 *Istvanfalva*; 1620 *Istvanfalua* (Istvánd), madž. *Istvánfalva*, danes *Apátistvánfalva*. Viri pravijo, da je naselje dobilo ime po služabniku cistercijanskega samostana, ki se je imenoval Stephan in je živel v tem kraju. Izpeljanke besede *Števanovce* so: prid. *števanovski*, im. preb. *Števanovčar*, *Števanovčarca/doma od Števanovec*.

Krajevna imena zunaj Porabja

Črepnjek – 1350 *Chyrenuk*; 1538 *Cheretnek*; 1620 *Cheretnekh*, danes madž. *Csörötnek*, Lajos Kiss navaja, da je krajevno ime slovenskega izvora, in sicer izvira iz besede *Črèjtnik*, v korenu besede pa je praslovanska beseda **čertь* 'trst, močvirnati gozd, barje' (Kiss 1989: 169).

Dobra – 1213 *terra de Dobra*, 1387 *Dobra*, madž. *Dobrafölde*, lat. *Terra Dobra*, nem. *Neuhaus am Klausenbach*. To zemljišče je bilo sestavni del srednjeveškega Prekmurja, torej Tótsága, danes znaten del pripada Sloveniji, manjši del pa Avstriji. Osrednji del zemljišča je bil kraj *Dobra*, madž. *Vasdobra*. Del Dobre kot pokrajine, zemljišča so bila tudi naselja *Strason inferior*, *Strason superior* (slov. *Gornja Straža*, nem. *Oberdrosen*), *Ztoykwlg* (Tauka), *Gerencher cum molendino* (Gritsch) (Zelko 1982: 29), ki so danes del Avstrije in so že dolga stoletja ponemčena.

Farkašovce – 1350 *Farkasfalua*; 1373 *ville Wolfer*; 1581 *Farkasffalwa*, vas se danes v madžarščini imenuje *Farkasfa* in je upravno del Monoštra. Ime je nastalo iz osebnega imena lastnika posestva Wolferja, ki je bilo

v madžarščino prevedeno kot *Farkas* (volk), slovensko krajevno ime pa je bilo tvorjeno iz madžarske podstave in s slovenskim obrazilom *-ovce*.

Kalindicsfalva – ime je omenjeno le enkrat, in sicer leta 1350 kot *Kalaindych-folua*. Naselje se je nahajalo nekje v bližini Števanovcev in Židove (Valter 1981: 60, 65).

Kradanovce – 1350 *Gardunfolua*; 1538 *Kardonffalwa*; 1593 *Gardonfalwa*, v madž. *Gárdonyfalva*, danes se vas v madžarščini imenuje *Kondorfa*. Ime je morda nastalo iz češkega krajevnega imena Kradenov (Kiss 1980: 351).

Trouške – 1350 *Kedhel*, danes madž. *Rábakethely*, nem. *Marckl*. Kraj je madžarsko ime dobil po sejmi, ki so jih v tem kraju organizirali ob torkih (Valter 1981: 36–37). Podobna madžarska poimenovanja so še *Szerdahely*, *Csütörtökhely*, *Szombathely* (slov. *Sombotel*). Večina sejmišč, poimenovanih po dnevih v tednu, se je po postavitvi madžarske državne uprave v 11. stoletju nahajala na obrobju območja, naseljenega z Madžari, predvsem na stičišču slovanskega in madžarskega etničnega ozemlja. V zahodnem Podonavju so se nahajala točno na stičišču nenaseljenega gozdnega in naseljenega območja. *Trouške* je ležalo v bližini trgovskega naselja *Židove* in *Podgrada* (madž. *Várszentmiklós*), ki je danes del *Güssinga* (madž. *Németújvár*), kjer je Wolfer leta 1157 ustanovil benediktinsko opatijo (Major 1956: 50, 78). Razlaga madžarskega imena naselja *Kethely* je jasna, gre torej za kraj, v katerem so ob torkih prirejali sejme. Zanimivo pa je slovensko ime *Trouške*. Ob analizi imena se pojavi vprašanje, katero je starejše. Na podlagi izsledkov arheologov in zgodovinarjev (Šavel 1997: 13–23, Hozjan 1997: 45–55) bi si upala trditi, da je *Trouške* starejše, in sicer zaradi naslednjih razlogov: 1. Območje doline Rabe je bilo naseljeno od neolitika, torej od 5. do 4. tisočletja pred našim štetjem, številni najdeni predmeti in gomile pa zagotovo potrjujejo naseljenost teh krajev v času Rimljanov ter tudi to, da so bili ti kraji del Panonije. Za Rimljani so se na tem območju pojavili tudi drugi narodi, o katerih pa ni veliko podatkov. Po ugotovitvah madžarskega zgodovinopisja je bilo to območje v 10. stoletju naseljeno, kar dokazujejo najdbe zgodnjega železarstva in tudi imena naselij, v katerih je bilo razvito železarstvo, in sicer *Szarvaskend*, *Vasverőszék*

(danes *Eisensicken* v Avstriji). Madžarski vojvoda Árpád je na zahodu države naselil Kende (o tem priča ime naselja *Szarvaskend*) in druge turške narode, ki so na slovanskih temeljih železarstva razvili madžarsko železarstvo (Valter 1981: 36–37). Ta ugotovitev pa je lahko dokaz za slovansko/slovensko kontinuiteto v tem prostoru. 2. *Gyepűelve* – mejni pas med Madžari in sosednjimi narodi je pomenil široko nenaseljeno ali redko naseljeno območje. Mejni pas, madžarsko *gyepűvonal*, je v 10. do 11. stoletju na zahodu potekal od izliva Mure v Dravo, v smeri Nove, Zalalövőja, doline Rabe, torej v času Štefana I. je zahodna meja potekala na območju današnjega Monoštra. Že v tem času se omenja kraj *Podgrad/Schloss grund* (madž. *Várszentmiklós*), ki je danes del *Güssinga* (madž. *Németújvár*) (Kniezsa 2000: 427). Pri poskusu razlage krajevnega imena bi se oprla na madžarsko ime *Kethely*, ki pomeni ‘sejem ob torkih’. Na podlagi zgoraj navedenih podatkov je mogoče trditi, da je bilo tudi to območje zgodaj naseljeno in so v tem kraju sejme prirejali že pred prihodom Madžarov. Tako je mogoče slovensko ime *Trouške* povezati z občnim imenom *trg*, *trgovišče*. Marko Snoj pri krajevnem imenu *Trst* navaja čakavsko obliko *Trěšć*, rod. *Trěšćä* iz ben. it. V nadaljevanju pa našteva krajevna imena s sorodnim korenem v antičnem krajevnem imenu *Opitergium*, danes *Oderzo* v severni Italiji, v antičnem krajevnem imenu *Tergolape* v Noriku (Snoj 2009: 440). Isti koren domnevam tudi v imenu *Trouške*. Ilona Valter ugotavlja, da je bil ta kraj naseljen v času Rimljanov, prebivalstvo pa je po vsej verjetnosti izviralo iz Norika. O tem priča tudi rimski nagrobni kamen, ki je bil vgrajen v zid cerkve v Trouškah in upodablja ženski v noši, značilni za Norik, moškega pa v oblačilih in pričeski iz časa Antonija (Valter 1981: 30). Branko Kerman pa v svoji študiji navaja, da je Pribina v Panonijo naseljeval priseljence iz jugovzhodnih Alp (Kerman 1997: 39). Vse to je lahko dokaz za zgodnji nastanek kraja in toponima.

Varaš – 1187 *Villa S. Gotthardi*; 1198 *in Sancto Gothardo*; 1391 *Szent Gotthard*, madž. *Szentgotthárd*, porabsko *Varaš*, nem. *St. Gotthard*, knjiž. slov. *Monošter*, kar je prevzeto iz stvnem. *Monasteri* ‘samostan’. Kraj je poimenovan po cistercijskem samostanu s cerkvijo sv. Gotarda, ustanovljenem leta 1183 (Snoj 2009: 269). V listini iz leta 1528 je naselje omenjeno kot *oppido Sancti Gothardi*, torej je takrat že imelo trške pravice (Valter 1981: 36–37). V porabskem narečju se kraj omenja

le kot *Varaš*, prid. *varaški*, preb. im. *Varašanec*, doma od *Varaša*, torej s prevzeto besedo iz madžarščine, ki pomeni mesto, večje naselje. Anton Krempl v *Dogodivščinah Štajerske zemlje* kraj navaja pod imenom sv. *Gothard* (Krempl 1974: 188), Jožef Košič v *Starinah Železnih ino Salaskih Slovenov* (Košič 1992: 173) pa *Sveti Gotthard*, s. *Gotthard*.

Velemér – 1273/1349 *Welemyr*. Kraj je ime dobil po potoku *Velemér*, ki je levi pritok *Kobiljskega potoka*. Kiss ime povezuje s sbh. osebnim imenom *Velimir* (Kiss 1980: 687). Zelko navaja, da je bil *Velemér* na podlagi zanesljivih virov del gospodarskega središča v Gornji Lendavi, kar pomeni, da je območje *Velemerja* prišlo pod madžarsko civilno upravo istočasno z drugim gornjelendavskim zemljiščem, in sicer šele po letu 1075 (Zelko 1996: 141).

Židova – 1350 *Sydoufolua*; 1538 *Zydo*; 1552 *Sydo*; 1593 *Sido*; 1620 *Schydo*, madž. *Zsidófalva*, vas je danes del Monoštra. Glede poimenovanja naselja so mnenja različna, eni trdijo, da je kraj dobil ime po tam živečem Židu, saj se je sodnik vasi leta 1350 pisal *Zsido*, ta priimek pa je bil dokaj pogost tudi med tukaj živečimi slovenskimi družinami. Drugi pa menijo, da je naselje svoje ime dobilo po Judih, ki so živeli v tem kraju in so se ukvarjali s trgovino.

Krajevna in vodna imena slovenskega/slovanskega izvora zunaj območja Slovenske okrogline

Csákánydoroszló – 1248 *Chakan*; 1388 *Dorozlouchakana*; 1471 *Dorozlo*. Lajos Kiss domneva, da je ime *Chakan* turškega izvora, navaja pa tudi avtorje, ki so ime povezovali s češkim *Čakanom* in *Čekanom* (Kiss 1980: 154). Bezljaj v etimološkem slovarju navaja samostalnik *čekàn* v pomenu 'kladivo', ki je bil prevzet iz turških jezikov, v madžarščino pa s posredovanjem slovanskih jezikov (Bezljaj 1977: 77). Torej je Kisseva domneva na mestu. Madžarsko občno ime *csákány* pomeni 'kramp', ki bi ga lahko povezali z rudnikom železove rude, po katerem je mogoče dobilo ime naselje *Rönök*. *Csákánydoroszló* in *Rönök* sta namreč sosednji vasi, Železna županija pa je bila znana po železarstvu. Drugi del imena, ki je bil v listini leta 1388 prvi, pa je zagotovo slovenskega/

slovanskega izvora, in sicer je bil kraj poimenovan po osebi, ki se je imenovala *Drslav*, *Draslav* (Kiss 1980: 154).

Csörnöc-Herpenyő – Potok se v Železni županiji v reko Rabo izliva v bližini mesta *Sárvár*. 1244/1270/1328 *Cernech*, 1217/1412 *Hrepyna*. *Csörnöc* je slovenskega/slovanskega izvora, v korenu besede je praslovanski *čьrnъ 'črn'. Ime *Herpenyő* pa je prevzeta slovanska beseda *chrapina* – *charpina* 'zarast, ki raste v močvirnatem okolju' (Kiss 1980: 169). Vodna imena *Črna*, *Črnica*, *Črnec* so zelo pogosta v Slovenji, potok *Črnec* v Prekmurju se leta 1366 omenja v obliki *Chernech* (Bezljaj 1956: 1, 122).

Mala Krka – *Mala Krka* izvira v bližini kraja Čepince in se izliva v Muro. 1121/1420 *Carca*, danes v madž. *Kerka*. V madžarščino je bila prevzeta stara slovenska oblika **Kьrka* (Kiss 1980: 230).

Moudince – 1187 *Nagfalu*; 1350 *Mochfolua*; 1538 *Naghffalw*; 1593 *Nagifalwa*; 1620 *Nagyfalwa* in *Nagyfalua*, danes v madž. *Nagyfalva*, v nem. *Mogersdorf*.

Rába – Reka Raba iz Avstrije pri Dolnjem Seniku priteče v Porabje in se pri Győru izliva v Donavo. Latinsko ime *Ar(r)abo* je bilo v madžarščino prevzeto prek slovanskega poimenovanja *Raba* (Kiss 1980: 532).

Rábca – 1150/13-14 st. *Rabuceum*. Ime pritoka reke Rabe je bilo v madžarščino prevzeto s slovanskim posredovanjem oblike **Rabica* (Kiss: 1980: 534).

Répcé – 1220 *rebucha*. Etimološko se ujema z *Rabco*, gre prav tako za pritok reke Rabe. Oblika je bila prevzeta iz slovanske *Rabice*, le da se je glasovno realizirala kot *Répcé*. Prvotno se je cela reka imenovala *Rábca* ali *Répcé*, konec 18. stoletja pa že štejeta za dve ločeni reki. Danes se zgornji tok imenuje *Répcé*, dolnji tok pa *Rábca* (Kiss 1980: 542).

Rönök – 1270 *Rydnak*; 1336 *Ryunuk*; 1413 *Rednek*. Lajos Kiss domneva, da je *Rednek* slovanskega izvora, in ga primerja s slovenskim *Rudnikom*, češkim *Roudnikom*. V korenu teh besed je praslovanska

beseda **rudь* ‘rdeč’, ki je prvotno pomenila rdečo snov, **ruda* ‘ruda’ (Kiss 1980: 550). Istega korena sta še krajevni imeni *Ruda* in *Rudno* v Snojevem slovarju, kjer navaja tudi kraj *Reidling* v Spodnji Avstriji: 976/979 *Rûznic*, 1034 *Rûdnicham*, 1160 *Rûdenich*, po 1160 *Rudnich* (Snoj 2009: 362). Omeniti je treba še zanimiv podatek, da je nemško ime kraja *Rönök Radling*.

Zala – Reka *Zala* izvira v Porabju in se izliva v Blatno jezero. 840 *Sala* (Bezljaj 1961: 2, 328), 1232 *Zalam*, 1141–1161 *czalaensis*. V madžarščino je bila prevzeta stara slovenska oblika *Sala*. V podstavi se skriva indoevropski **sal-* ‘potok, tekoča voda, tok’. Današnja slovenska oblika *Zala* je prevzem iz madžarščine (Kiss 1980: 713).

Žanavce – 1187 *Janafalu*; 1350 *Ganoufolua*; 1451 *Janofalwa*; 1528 *Gyanafalwa*; 1548 *Janoffalwa*; 1620 *Gyanafalwa*, *Jabafalua*, v madž.: *Jánosfalva*, danes v madžarščini *Gyanafalva*, v nemščini *Jennersdorf*. Ime je nastalo iz osebnega imena.

Zgodovinsko, kulturno, jezikovno in psihološko ozadje zgoraj navedenih krajevnih imen

1. Krajevna imena na -ce

Če si podrobneje ogledamo slovenska imena zgoraj navedenih krajev, ugotovimo, da se večina končuje na *-ce* (*Števanovce*, *Kradanovce*, *Sakalovce*, *Otkovce*, *Farkašovec* itn.) V tem primeru lahko govorimo o jezikovni oz. besedotvorni analogiji, saj so imena tvorjena na enak način ali pa so oblikovana na istih pomenskih izhodiščih (Majdič 2003: 262–263). Zgoraj naštetá krajevna imena na *-ce* so množinska imena moškega spola, očetnoimenskega izvora. V rodilniku imajo ničto končnico iz *Števanovec*, *Sakalovec*, *Farkašovec*. Silvo Torkar meni, da gre za nominalizacijo prvotnih množinskih tožilnikov smeri, nastalih kot odgovor na vprašanje: *Kam greš?* V času standardizacije slovenskih krajevnih imen v začetku 20. stoletja so številna imena na *-e* popravili v oblike na *-i* (Torkar 2009: 411). Tako imamo tudi v Porabju vasi *Števanovci*, *Sakalovci*, v rodilniku pa iz *Števanovcev*, *Sakalovcev*.

2. Dvobesedna poimenovanja

Med zgoraj navedenimi krajevnimi imeni je malo dvobesednih poimenovanj, takšna so *Gorenji Sinik* in *Dolenji Sinik*, *Slovenska ves* ter zloženska *Csákánydoroszló*. Dvobesednih poimenovanj med krajevnimi imeni ni veliko, pravo bogastvo tovrstnih poimenovanj pa je opaziti med ledinskimi imeni (*Meleken vrej*, *Duga znouž*, *Vrajži dou* itn.), ki bi si zaslužila posebno obravnavo. Za tip priredne zloženske pa imamo samo en primer, značilen pa je za madžarsko toponomastiko npr.: *Pókasze-petk* – *Póka*, ime lastnika posestva + *Szepetk*, krajevno ime slovanskega izvora, *Katafa* – *Kata*, žensko ime + *fa*, skrajšana oblika samostalnika *falu* v pomenu ‘vas’.

3. Poimenovanja

a) po osebi/prebivalcih

Že zgoraj je bilo ugotovljeno, da so bila krajevna imena na *-ce* poimenovana po osebi: *Števanovce* po služabniku Števanu, *Farkašovce* po lastniku Farkašu. *Kradanovce* iz češkega imena Kradenov (Kiss 1980: 351), *Židova* po verski pripadnosti prebivalca/sodnika vasi, *Ritkarovce* pa je bilo poimenovano po rihtarju. *Slovenska ves* pa je svoje ime dobila po slovenskih prebivalcih.

b) po naravni posebnosti, vodi, rastlinju

Med porabskimi krajevnimi imeni je poimenovanje po naravni posebnosti bolj razširjeno med ledinskimi imeni, npr.: *Bourkonje*, *Gaj*, *Tranek*, *Stara Bükonja*. Po vodi sta poimenovana *Gorenji Sinik* in *Dolenji Sinik*, če drži predpostavka, da sta bila poimenovana po potoku, ki ju povezuje. Z vodo bi povezala tudi ime *Črepnjek* iz besede *Črèitnik*, saj je v korenu besede praslovanska beseda **čertъ* ‘trst, močvirnati gozd, barje’.

c) po živalih

Med zgoraj naštetimi krajevnimi imeni ni poimenovanj po živalih, med ledinskimi imeni pa najdemo poimenovanje po živalih *Bekavaraš* (Žabje mesto). Podobno poimenovanje zasledimo tudi na avstrijski

strani, in sicer *Bekato* za *Krotendorf*. Najdemo tudi poimenovanja, povezana z živalmi, npr. *Grebenšček*, v madž. *Kakasdomb*.

d) po površini zemlje

V to skupino uvrščam krajevno ime *Rönök*, ki je nastalo iz praslovan-ske besede **rudь* 'rdeč', kar je prvotno pomenilo rdečo snov, **ruda* 'ruda'. Krajevno ime *Dobra zemlja*, ki je veljalo za večje območje in je danes del Avstrije, Slovenije in Madžarske, center pokrajine pa je bil kraj *Dobra*. Po površini zemlje so poimenovana številna ledinska imena, kot npr. *Žgalina*, *Potegnjenca*, *Polouva*, *Celinka*.

4. Vzporedna poimenovanja

Naselja na območju, kjer živijo različni narodi, se srečujejo različne kulture, imajo največkrat dve ali več imen, ki se pomensko bolj ali manj pokrivajo, lahko bi rekli, da so prevodi iz enega v drug jezik. Na Madžarskem sta se s tem vprašanjem temeljito ukvarjala znana slavista János Melich in István Kniezsa. Prvi je v svoji študiji o krajevnih imenih, poimenovanih po osebi, ugotovil, da so paralelna imena nastala še v času življenja osebe, po kateri je bil kraj poimenovan (Melich 1923: 105–111, 137–142). *Števanovce* (*Stephanfolua*, *Estwanfalwa*, *Istvanfalva*), danes v madž. *Apátistvánfalva*; *Sakalovce* (*Zakonfolua*, *Zakulfolua*, *Zakonfalva*, *Zakaffalwa*, *Zakonfalva*, *Sakhonfalwa*), danes v madž. *Szakonyfalva*; *Farkašovce* (*ville Wolfer*, *Farkasfalua*, *Farkasffalwa*), danes v madž. *Farkasfa*. Takrat je namreč obstajala možnost, da je vsak narod iz istega osebnega imena tvoril ime po pravilih svojega jezika. Slovensko krajevno ime je tvorjeno iz osebnega imena in obrazila -ov-ce. Pri madžarskem krajevnem imenu *Farkasfalua* gre za prevod imena lastnika posesti *Wolferja* v *Farkas*, ki se mu doda beseda *falua*, slovensko ime je tvorjeno iz madžarskega osebnega imena in obrazila -ov-ce. Kniezsa nadalje ugotavlja, da so različni narodi prav gotovo živeli na obravnavanem območju, pa tudi če se je ime dosledno pojavljalo le v enem jeziku (Kniezsa 2003: 116). Ernst Schwarz pa trdi, da v tem primeru gre za vzajemno izmenjavo obrazil in osnovnih besed (Schwarz 1931: 209–213). Meni namreč, da so pari krajevnih imen nastali s prevzemom krajevnih imen drugega naroda in so bili prilagojeni pravilom

poimenovanja v lastnem jeziku. Na podlagi izvora osebnega imena pa je mogoče določiti jezik, iz katerega je bilo ime prevzeto (Kniezsa 2003: 117). Na območju današnjega Porabja in njegovi širši okolici so živeli in živijo različni narodi, kar se lepo odraža tudi v toponomastiki. Številni kraji so poimenovani celo v treh jezikih. Vprašanje pa je, kdaj so ta poimenovanja nastala, ali gre za vzporedna poimenovanja ali pa za istočasne ali kasnejše prevode. Večji del obravnavanega območja je bil skozi stoletja vključen v madžarsko državno in cerkveno upravo, tako se krajevna imena v različnih listinah, vizitacijskih zapisnikih, pogodbah itn. pojavljajo v madžarski obliki, ki pa v sebi skriva slovenski/slovanski izvor imena, kar potrjujejo tudi oblike, izpričane v živem govoru Slovencev v Porabju. Primeri za vzporedno poimenovanje: *Gorenji Sinik*, *Zelnuk superior*, *Felsőszölnök*, *Oberzemming*; *Moudince*, v madž. *Nagyfalva*, v nem. *Mogersdorf* v Avstriji, 1187 *Nagfalua*; 1350 *Mochfolua*; 1538 *Naghffalw*; 1593 *Nagifalwa*; 1620 *Nagyfalwa* in *Nagyfalua*; *Slovenka ves* (*Villa Sclavorum*, *Tothfolua*, *Tothfalw*, *Thottfalua*, *Totfalua*, *Tothfolua*), danes v madž. *Rábatótfalu*; *Žanavce*, *Jánosfalva*, danes v madžarsščini *Gyanafalva*, v nemščini *Jennersdorf*; *Židova* (*Sydoufolua*, *Zydo*, *Sydo*, *Sido*, *Schydo*), danes v madž. *Zsida*. Stara slovenska/slovanska krajevna imena pa so le prilagojena madžarskemu glasovnemu sistemu: *Črepnjek* > *Csörötnek*, *Rednek* > *Rönök*. Vodna imena pa so prevzeta iz slovenskega/slovanskega jezika in prilagojena madžarskemu glasovnemu sistemu.

O času nastanka obravnavanih toponimov

Milko Kos o krajevnih imenih na *-ci* med Dravo in Rabo meni, da so nastala v času nove in intenzivne slovenske kolonizacije v 12. in naslednjih stoletjih. Ta ugotovitev velja seveda tudi za porabska naselja na *-ce*. Po Kosovem mnenju so v Prekmurju kolonizirali zemljiški gospodje, ki so z darovnicami ogrskih kraljev prejeli ogromna ozemlja, saj so tako zavarovali in utrdili meje Ogrske (Kos 1968: 262). Za druga krajevna in vodna imena v Porabju in zunaj Porabja pa je mogoče trditi, da so nastala še pred naselitvijo Madžarov na tem območju. Dokaz za to so stare slovenske/slovanske oblike, ki so bile prilagojene sistemu madžarskega jezika. To hkrati pomeni tudi

kontinuiteto slovenske/slovanske naseljenosti tega območja, prepletanje kultur in jezikov. Za celostno podobo onomastike tega območja pa bo treba obdelati tudi mikrotoponimijo, ki skriva številne jezikovne posebnosti in zanimivosti.

Narečni slovarji in prekmurščina v njih

Naloga dialektologije je med drugim zbiranje narečnih besed in njihov zapis v slovarjih. Narečno slovaropisje je v razmahu tako na Madžarskem kot tudi v Sloveniji. Madžarska dialektologija že od 19. stoletja naprej namenja veliko pozornosti madžarskim narečjem doma in v zamejstvu. Plod skrbnega zbiranja narečnega gradiva so številni splošni, regionalni in krajevni narečni slovarji. Že na koncu 19. stoletja je izšel *Magyar tájszótár I–II* (Madžarski narečni slovar I–II, 1893–1901), v 20. stoletju pa *Új Magyar Tájszótár I–III* (Novi madžarski narečni slovar I–III, 1979–1992) (Bokor 2002). Ob velikih narečnih slovarjih so nastali tudi številni slovarji krajevnih govorov, npr. Imre Lehel Markó je izdal *Kiskanizsai szótár* (Slovar Kiskanizse, 1981), znani madžarski dialektolog Jenő Kiss je pripravil slovar *Mihályi tájszótár* (Narečni slovar vasi Mihályi, 1979), ki vsebuje le tiste narečne besede, ki jih ni v madžarskem zbornem jeziku. Narečno slovaropisje se je razmahnilo tudi pri manjšinah, živečih na Madžarskem. Július Dedinski je objavil *Čabjanski nářečovní slovník* (1993), narečni slovar Slovakov v Békéscsabi na Madžarskem, Juraj Synčok pa razlagalni narečni slovar Slovakov v Tótkomlósu *Komlóssky slovenský výkladový nářečový slovník* (2000). Svoj narečni slovar so dobili tudi pomurski Hrvatje na Madžarskem z naslovom *Mura menti horvát tájszótár* (Blažeka, Nyomárkay in Rác 2009).

Slovenski narečni slovarji

Slovenska leksikografija beleži bolj skromno število narečnih slovarjev (Kenda in Weiss 1999). Jezikoslovci in dialektologi se zavedajo velike naloge, da je treba bogato slovensko narečno gradivo zbrati in objaviti v slovarjih, toda to gradivo vse do danes ni bilo sistematsko zbrano in zapisano v slovarju. V preteklih letih je izšlo nekaj samostojnih slovarjev, ki predstavljajo besedje posameznih govorov. Ivan Tominec je v svoji

monografiji predstavil črnovrško narečje (Tominec 1964). Stanislav Hafner in Erik Prunč sta pripravila slovar avstrijske Koroške od črke A do H. V uvodu *Thesaurusa* podrobno predstavljata najpomembnejše značilnosti narečja, metodo pisanja slovarja in način njegove uporabe (Hafner in Prunč 1982–1994). Ludvik Karničar pa je napisal monografijo o koroškem obirskem narečju, ki ob fonoloških, morfoloških, mikrotoponimskih in drugih poglavjih vsebuje tudi slovar (Karničar 1986). Slovar govora Bile (S. Giorgio) v Reziji pa je prispeval nizozemski dialektolog Han Steenwijk (Steenwijk 1992). Dialektolog Peter Weiss se poglobljeno ukvarja z metodologijo slovenskega narečnega slovaropisja (Weiss 1999) in je s pomočjo lastne metode pripravil slovar govorov v Zadrečki dolini od črke A do H (Weiss 1998).

Prekmurski slovarji

Začetki slovenskega slovaropisja segajo v 15. stoletje in so vezani na Stiški rokopis. Prekmursko besedišče pa je prisotno že v *Registru besed* v Dalmatinovi *Bibliji* (1584), ki ga Velemir Gjurin šteje za »najvišji vzpon slovenskega protestantovskega slovarništva pred izidom Megiserjevega knjižnega štirijezičnika (1592) in mnogojezičnika (1603)« (Gjurin 1988: 131). Dalmatin navaja iztočni niz besed pod rubriko *Kranjski*, ustreznične nize pa pod rubrikami *Koroški*, *Slovenski ali Bezjački* ter *Hervacki*, *Dalmatinski*, *Istrianski ali Kraški*. Zajema torej dva različna slovenska kulturna prostora, kranjskega in koroškega na eni strani ter slovenskega ali bezjaškega na drugi strani. Zanimive so kranjske iztočnice in slovenske ali bezjačke ustreznice: *lakota* – *glad*, *otroci* – *deca*, *priča* – *svedok*, *praznik* – *svetek*, *keha*, *tranča* – *tamnica*, *voza*. Oznaka *Slovenski ali Bezjački* govori o sožitju knjižne kajkavščine in prekmurščine. Med besedami, navedenimi v *Registru*, pa je težko ločiti kajkavščino od prekmurščine, zakonitosti nekaterih refleksov so prisotne, toda ne dovolj izrazito. Poudariti pa je treba, da gre za staro plast obredne terminologije, ki je bila skupna v obeh jezikih.

Zanimive so Gjurinove raziskave začetkov slovenskega slovaropisja in prisotnost prekmurščine v njih. Raziskuje problematiko madžarizmov v slovenskem slovarstvu in v *Registru* (1578), izkazuje okrog 20 madžarizmov od skupno okrog 540 uslovarjenk. Gjurin ugotavlja, da je večina

madžarizmov uvrščena v stolpec *Slovensko oli Bezjačko* in redko kateri v stolpec *Hervatski*. V svoji študiji podrobno obravnava besede *baršun* (žamet), *betež* (bolezen), *betežen* (bolan), *cipeliš* (čevelj), *jaldov* (daritev), *karika* (obroček), *katan* (konjenik). Spremlja jih v raznih hrvaških in slovenskih slovarjih, literarnih delih, poskuša najti pravo etimologijo teh besed. Gjurinova razmišljanja, raziskovanja so zelo zanimiva in izčrpna, njegovo odkritje teh besed v *Registru* in njegove ugotovitve pa nam še dodatno potrjujejo prisotnost prekmurskih besed v *Registru*, ne glede na to, ali so madžarizmi ali besede madžarskega izvora, saj so tudi te bile del prekmurskega knjižnega jezika in so del tudi današnjega prekmurskega narečja. Gjurin spremlja te besede v prekmurskih besedilih in kasnejših slovenskih in hrvaških slovarjih. Večino v *Registru* izpričanih *slovenskih oli bezjačkih* besed so prevzeli tudi kasnejši slovarji. Megiser je v svoja slovarja prevzel skoraj vse madžarizme, sprejel jih je tudi Pohlin v *Tu malu besedišče treh jezikov* (1781).

V Prekmurju so na koncu 18. in na začetku 19. stoletja nastali prvi dvojezični slovarji. Prvi je izšel v učbeniku *ABC kni'sicza* (1790), in sicer v prevodu učbenika Miklósa Révaija *ABC könyvetske a nemzeti iskoláknak hasznokra* (Abecednik v korist narodnih šol). Učbenik je prevedel in sestavil Mikloš Küzmič, izdala pa ga je univerzitetna tiskarna v Budimu leta 1790 (Király 2003: 215–218). Slovensko-madžarski slovarček se nahaja na koncu dvojezičnega učbenika in vsebuje 215 gesel, najosnovnejše besede iz vsakdanjega življenja, npr. *megla*, *rouka*, *bej'sati*, *ödörjavati*, *ottrnyacs*, zanimivi sta besedi *szamecz*, *szamicza* za moškega in žensko.

Leta 1833 je v Gradcu izšel prevod slovnice Imreta Szalayja *Magyar Nyelvtudományá rövid oktatásokban a kezdő tanulók számára* (Madžarska slovnica za začetnike, 1828) (Nyomárkay 2002). Slovnico je prevedel Jožef Košič in jo objavil z naslovom *Kratki Navuk Vogrszkoga Jezika za Zacsetnike*. Na koncu slovnice je dodal madžarsko-slovenski slovar z naslovom *Roucsna Kniga niki korenastih i penyasztih Vogrszkih Rejsih*. Slovar vsebuje 1500 besed in je pisan z madžarskim črkopisom. Zanimiva so opisna gesla: *Balaton* – mlaka v vogrszkon orszagi naj veks; *barát* – priateľ, klosterski redovnik; *érsek* – érsek, prejdnyi püspek; skovanke: *ács* – drejvo-delavec (czimerman); *paraszt* – poloobdelavec; *remek* – mujszterszko lejpo delo, mujszterstük; iz kajkavščine prevzete besede: *krumpli* – kromper; *násznagyasszony* – posznehalja;

gesla z več sopomenskimi pomeni: *polgár* – pürgar, varašáncz, me-sztáncsar, szveczki (v pridevniškem pomenu); *paraszt* – kmet, poloob-delavec, páver; *próba* – próba; *ragyogni* – szvetliti, lesznoti, lescsiti se; *szivárvány* – descsevnyek, des'sdnyevi roug; pravni izrazi: *tőkepénz* – capitál, summa poszojena na interes; *szikely* – razlocsek, sztavek, stük; *uzsorálni* – uzsoro prosziti, ober pravdenoga interesa; *visszaélés* – hüdov'sivanye, lagoja sega, odvada; v slovarju je le nekaj madžarizmov: *áldomás* – áldomás, ki mu dodaja pomen 'pilo'; *bérmálás* – potrdjenje (od szvesztva), bérmanye; in še manj izposojenk iz nemščine: *gazda* – vert; *harisnya* – stunfa, nogavicza.

Prav tako leta 1833 je nastal dvojezični učbenik Števana Lülíka, ki pa je ostal v rokopisu (Kozar-Mukič 1998: 85–89). Tudi ta učbenik je sklenjen s slovensko-madžarskim slovarčkom, ki je postavljen v obliki vprašanj in odgovorov, šteje pa 956 gesel.

Prekmursko besedišče je večji pomen in prostor dobilo v Pleteršniko-vem *Slovensko-nemškem slovarju* (1894) (Jakopin 1994). Pleteršnik je za prekmurske iztočnice uporabljal izpiske Oroslava Cafa iz prekmurske književnosti. V svojem uvodu k slovarju piše, da so se ob zbiranju slovarskega gradiva obrnili tudi na O. Cafa, ki je poslal svoje bogato gradivo, več zabojev listkov. Te listke so uredili po abecednem redu in jih izpisali na pole. Caf je sicer zatrjeval, da je vso slovensko literaturo pregledal in izpisal za slovar. Kasneje so mnogi podvomili v verodostojnost teh izjav oziroma so menili, da je prišlo do napak pri prepisovanju. Velika škoda pa je nastala s tem, da so Cafove listke po prepisu uničili. Tako besedam iz Cafove zbirke ni bilo mogoče označiti vira, iz katerega je Caf besedo izpisal. Na podlagi Pleteršnikovih ugotovitev je marljivo zbiral in imel izpiske iz vse slovenske in tudi vse ogrskoslovenske tiskane literature, iz številnih rokopisov, besede pa je zbiral tudi med ljudmi od Režije do Prekmurja. Cafov namen je bil sestaviti slovar, ki bi vseboval gradivo knjig iz najstarejšega časa do najnovejšega in iz vseh slovenskih krajev. Prizadeval si je, da bi bilo v slovarju zajeto čim več ogrske slovenščine. V Pleteršnikovem slovarju so Cafovi izpiski označeni s C., najdemo pa tudi besede, označene s kratico *ogr.*, kar pomeni ogrsko narečje in knjištvo, ki so jih Caf in drugi zbrali na terenu ali iz knjig. To pri posameznih besedah izgleda takole: *dramfati* vzh. Št., *domanji* v smislu domanji človek, domanje platno C., Pjk. (Črt.), (J. Pajek, Črtice iz duševnega žitka štaj. Slovencev, 1884), *dragoča* – ogr. – Valj. (Rad) (M.

Valjavec, Prinos k naglasu (novo) slovenskom jeziku, Rad jugoslavenske akademije), *drтина* Fr-C. vzh. Št., *drvotan* ogr. Raič, Raič, B. Raiča (Slov.) (Slovanstvo: Bolgari 1973 in drugi spisi v Letopisih Slovenske Maticе), *foringa* – Mik. Vzh. Št., *foringaš* – ogr. – Valj. Rad, *fotiv* – ogr. Valj., *goslar* – ogr. Valj. (Rad), *goževfka* – ogr. C., *granfor* (brinovka) – neka ptica, ogr. – Valj. (Rad) (= krokar: C), *gubač* ogr. – Valj. (Rad), *katan* = vojak C. ogr. – M madž. *katona*, *kormanuš* – iz madž. Mik. (Et.), *kepenjek* = plašč C. madž. *köpenyeg*. Rudolf Kolarič je v spremni besedi na koncu II. dela leta 1974 obranil Cafo obsodbe površnosti in poudaril, da je pri zapisovanju vseh prleških govorov ugotovil, da so Cafovi zapisi točni. Verjetno enako velja tudi za prekmurske besede, res pa je, da Caf ni bil doma iz Prekmurja in je lahko tudi kaj spregledal. Tudi to plat bi bilo dobro preučiti.

Leta 1919 je v Murski Soboti izšel slovar Aleksa Kardoša z naslovom *Magyar-vend szótár*. Knjižnice v Budimpešti nimajo Kardoševega slovarja, hrani ga le knjižnica v Murski Soboti. Leta 1922 je bil v Budimpešti objavljen slovar *Magyar-vend szótár/Vogrszki-vendiski (vogrszki-szlovenszki, sztari szlovenszki) recsник* Jánosa Fliszárja. Ta slovar je leta 1942 doživel še eno popravljenno izdajo. Leta 1943 pa je bil prav tako v Budimpešti objavljen Fliszárjev *Vend-magyar szótár/Vendiski-vogrszki (vogrszko-szlovenszki, sztaro-szlovenszki) recsник*. Slednjega je mogoče dobiti tako rekoč nedotaknjene, saj so izvodi s stranmi še vedno z nerazrezanimi polami, tako kot so bile natisnjene. V strokovni literaturi se Fliszár omenja zelo sramežljivo (Novak 1976: 98), nekateri bibliografski podatki navajajo le, da je madžarsko-prekmurski slovar izšel leta 1922 in 1942 (Mihelič 1998: 197), ne omenjajo pa podatka, da je leta 1943 objavljen prekmursko-madžarski slovar. Fliszár je v uvodni besedi madžarsko-prekmurskega slovarja v madžarščini zapisal, da je objavljeni slovar izveček večjega korpusa, na katerem že vrsto let dela, bolj iz ljubezni kot kakšne strokovne zagnanosti, in sicer s pomočjo del prekmurskih piscev. Pred prekmursko-madžarskim slovarjem je objavljen Fliszárjev predgovor v prekmurščini. V njem navaja, da je prebral in pri svojem slovarju upošteval dela Küzmiča, Košiča, Czipota, Barle, Kardoša, Terplana in Agustiča ter jezik, ki ga govorijo ljudje. Pravi, da je v slovarju več kot 50.000 iztočnic, toda v tem slovarju je le okrog 13.000–15.000, v leta 1922 objavljenem pa okrog 7.000–8.000. Priznava, da je v prekmurskem jeziku veliko izposojenk iz nemščine,

madžarščine, latinščine, ki so počasi postale del jezika. Le-teh ni zamenjal z »znova szkovanimi«, ker ne bi imelo smisla. Po Fliszárjevem predgovoru sledi uvodna beseda urednikov v madžarskem jeziku. Na podlagi tega je mogoče sklepati, da je Fliszár leta 1927 pripravil obsežnejše gradivo, ki so ga hranili v Madžarskem narodnem muzeju. Uredniki objavljenih slovarjev so trdili, da izvirnega gradiva ni bilo mogoče objaviti zaradi njegovega obsega in strukture. Izšel je torej skromnejši slovar od prvotno zasnovanega. Na madžarskem besedju se vidi, da ga je prečistil strokovnjak, prekmurščina pa je ostala v svoji bujnosti, pestrosti, s tujkami in skovankami. Vilko Novak v članku *Madžarske izposojenke v prekmurščini* Fliszárju očita, da si je precej besed izmislil, tako tudi besedi *baja* 'Ungluck' in *djűjta* 'Heusammeln' (Novak 1974/75: 104–105). Novakova trditev ne drži, saj porabski Slovenci na Gornjem Seniku poznajo obe besedi. Novak omenja tudi *cecatni papir* za pivnik, Fliszár je prevedel madžarsko besedo 'ítatőspapír' in naredil dokaj duhovito skovanko. Takih biserov je seveda veliko: *letecsi ماشین* za letalo (na drugem mestu navaja tudi besedo *letalo*), *železa raztapnica* za železarno, *železa zlevanca* za železolitarno. Moteče je tudi veliko število pomenov za določeno besedo, recimo za madžarsko besedo *láp* (barje) ima kar pet – *musgyina*, *draga*, *berecsina*, *drmozsdje*, *műzga*; za *nyomorék* (pohabljenec) *nevolák*, *bohar*, *romar*, *bozsek*, *vbogi*. Ta pestrost je sigurno motila uporabnika slovarja, raziskovalca prekmurskega jezika. Danes, več desetletij po izidu obeh slovarjev, pa je tak slovar primeren le za raziskovanje. Bogato besedje je več kot zanimivo, seveda pa je treba ločiti pleve od zrnja.

Omeniti je treba tudi neugodne zgodovinske okoliščine, v katerih so bili slovarji objavljeni. Prvi je izšel leta 1922, torej dve leti po Trianonski mirovni pogodbi in priključitvi Prekmurja Jugoslaviji, drugi leta 1942 in tretji leta 1943, v času, ko je madžarska vojska okupirala Prekmurje. Glede obravnave slovarskega gradiva so danes tudi te letnice le zgodovinsko dejstvo. Slovarja si zaslužita strokovno obdelavo že zaradi bogatega besedja in tudi napake, neprave rešitve so lahko poučne. Oba Fliszárjeva rokopisna slovarja hrani Državna knjižnica Széchényi v Budimpešti (Bajzek Lukač 2006).

Leta 1985 je pri Pomurski založbi v Murški Soboti izšel *Slovar bel-tinskega prekmurskega govora*, čez dobrih deset let, leta 1996, pa druga, popravljena izdaja. Besedišče zanj je zbral Franc Novak, uredil pa Vilko

Novak. Plemenito delo je bilo sprejeto z velikim navdušenjem, izražene so bile številne pohvale strokovnjakov in laikov, številnim domačim in tujim slovenistom in slavistom pa je dragocen vir. Vilko Novak je veliko truda in znanja vložil tudi v pripravo *Slovarja stare knjižne prekmurščine*. Poskusni snopič je izšel leta 1988 v interni publikaciji Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša. Marc L. Greenberg v svoji oceni Novakovega *Slovarja prekmurskega govora* ugotavlja naslednje »... kliče slovar beltinskega govora po nadaljevanju sestavljanja slovarjev ostalih prekmurskih govorov, ker bomo šele tako dobili kolikor toliko popoln besedni zaklad in glasoslovno ter oblikoslovno podobo prekmurskega narečja« (Greenberg 1988: 453). Skoraj dvajset let po izidu poskusnega snopiča je *Slovar stare prekmurščine* vendarle izšel (Novak 2006). Pred tem je Francek Mukič v Monoštru objavil *Porabsko-knjižnoslovensko-madžarski slovar* (Mukič 2005). Zanimiva oblika narečnega slovarja je razlagalni-slikovni slovar Mihaele Koletnik z naslovom *Prekmursko lončarsko izrazje* (Koletnik 2008). Avtorica v bogatih slovarskih sestavkih predstavlja strokovno besedje prekmurskega lončarstva. Omeniti je treba tudi Slovar Agustičevega časopisa *Prijatelj*, ki ga je pripravila Natalija Ulčnik (Ulčnik 2009). Avtorica pričujočega prispevka pa sem pripravila *Slovar Gornjega Senika od črk A do L* in s svojim delom nadaljujem.

Prekmursko slovaropisje se torej lahko pohvali s kar bogato bero. Pretežen del slovarjev je bil objavljen v preteklih stoletjih v duhu zagotavljanja vseh inštrumentov, ki jih je potreboval regionalni knjižni jezik. Sodobni slovarji so plod raziskovalne vneme posameznikov, ljubiteljskih zbiralcev, njihov trud ima neprecenljivo vrednost pri ohranjanju prekmurskega in porabskega narečja. Bernard Rajh ugotavlja, da slovenska dialektologija ne posveča pozornosti inventarizaciji narečnega besedja (Rajh 2002). V zamejstvu je mogoče to ugotovitev potrditi, saj je narečje v zamejstvu še bolj izpostavljeno in ranljivo, strokovna terminologija starih obrti je že šla v pozabo in enako se bo zgodilo tudi z ostalim besedjem, če ne bomo nič ukrenili za njegovo ohranitev.

Verba volant, scripta manent

Veliki madžarsko-slovenski slovar

Uvod

Ideja o velikem madžarsko-slovenskem in slovensko-madžarskem slovarju se je porodila na začetku 21. stoletja. Hkrati z idejo so se pojavili tudi dvomi, ali so takšni slovarji sploh potrebni in komu bodo ti slovarji namenjeni. Argumentirali so tudi z angleščino, ki je vedno bolj prisotna v gospodarskem življenju, diplomaciji, znanosti in tudi zasebni komunikaciji. Na voljo so madžarsko-angleški in angleško-slovenski slovarji, ki bi lahko premostili komunikacijske potrebe. Nas pa je pri delu na velikem madžarsko-slovenskem spletnem slovarju vodil moto naveden v naslovu, saj je končno zbrano gradivo, ki na enem mestu predstavlja leksikološko bogastvo obeh jezikov, je zrcalo, ki kaže kulturo, jezik in še marsikaj v madžarskem stolpcu in sliki vsega tega v slovenščini. V slovarju se lepo vidijo ujemanja in razhajanja, kaj je mogoče prevesti v drugi jezik in kaj je treba opisno razložiti. Kje so stične točke kulture in zgodovine in kje so bistvena razhajanja. Namen slovarja je predvsem praktična pomoč vsem, ki ta dva jezika uporabljajo, ponuja pa se tudi priložnost za protistavno analizo dveh besednih zakladov na poimenovalni, pomenski, skladijski, frazeološki, terminološki itn. ravni.

Pregled madžarsko-slovenskih in slovensko-madžarskih slovarjev

Prekmurski slovarji

Števan Kūzmič je s prevodom Nove zaveze leta 1771 prekmursko narčje dvignil na raven regionalnega prekmurskega knjižnega jezika. Ta standard so uporabljali evangeličanski in tudi katoliški pisci, pozneje pa tudi posvetni. Prekmurski slovenski knjižni jezik je bil v tesnem

stiku z madžarskim jezikom in književnostjo, ta vpliv je dokazan v prvi prekmurski pesmarici, pravnih besedilih, katekizmih, prevodih svetega pisma in tudi učbenikih. V Prekmurju se je kmalu pojavila tudi potreba po dvojezičnih slovarjih. Prvi madžarsko-prekmursko-slovenski slovar je bil objavljen v prevodu abecednika *ABC könyvetske a nemzeti iskoláknak hasznokra* (ABC knjižica za dobro javnih šol) Miklósa Révaija, ki ga je v prekmurščino prevedel in leta 1790 izdal Mikloš Küzmič. To seveda še ni bil pravi slovar, ampak slovarček z 215 iztočnicami, torej z najpomembnejšimi besedami vsakdanjega življenja. Leta 1833 so v Gradcu objavili prevod madžarske slovnice Imreta Szalayja *Magyar Nyelvtudomány rövid oktatásokban a kezdő tanulók számára* (Kratka madžarska slovnica za začetnike) (1828). Slovnico je v prekmurščino prevedel Jožef Košič z naslovom *Kratki Navuk Vogrszkoga Jezika za Zacsetnike*, na koncu pa je dodal madžarsko-prekmursko-slovenski slovarček z naslovom *Roucsna Kniga niki korenasztih i penyasztih Vogrszkih Rejcsih*, ki vsebuje 1500 iztočnic. Leta 1919 je v Murski Soboti izšel madžarsko-prekmurski slovar Aleksandra Kardoša z naslovom *Magyar-vend szótár: a vend nyelv alapos elsajátítása tanító nélkül* (Madžarsko-prekmurski slovar: za učenje prekmurščine brez pomoči učitelja), le na 32 straneh in je sestavljen iz dveh delov *Kis szótár a legszükegebb szavakra – Mali rêcsnik za nájpotrebnejse rêcsi* in *Beszélgetések – Zgucsavanye*. Po slovarčkih skromnega obsega je leta 1922 v Budimpešti izšel slovar Jánosa Fliszárja *Magyar-vend szótár/Vogrszki-vendiskí (vogrszkiszlovenszki, sztari szlovenszki) recsni*; popravljen in dopolnjen slovar so leta 1942 ponovno izdali, leta 1943 pa je v Budimpešti izšel tudi slovar z naslovom *Vend-magyar szótár / Vendiskí-vogrszki (vogrszko-szlovenszki, sztaro-szlovenszki) recsni*.

Sodobni dvojezični slovarji

Po drugi svetovni vojni je leta 1961 prvi madžarsko-slovenski slovar z naslovom *Magyar-szlovén szótár* v Ljubljani izdala Državna založba. Urednik slovarja je bil Franc Šebjanič, samo gradivo pa je nastalo v sodelovanju z Jožetom Hradilom in Vilkom Novakom. Slovar na 59 straneh vsebuje osnovne madžarske besede in njihove slovenske pomeni. Državna založba je leta 1969 objavila tudi slovar z naslovom

Slovensko-madžarski slovar, avtor slovarja je bil Franc Šebjanič, ki je leta 1966 objavil tudi *Madžarski za popotno rabo*. Vsi trije so skromnega obsega in štejejo za žepne slovarje. Prvi strokovno napisan slovar je bil *Madžarsko-slovenski slovar – z izbranim šolskim besediščem*, ki je leta 1982 izšel v sodelovanju budimpeške založbe Tankönyvkiadó in ljubljanske Državne založbe. Avtor slovarja je bil Jože Hradil, madžarski geslovnik pa sta sestavila István Kosaras in Gyula Szabó, recenzenti pa so bili dr. József Kelemen, dr. Ivan Mokuter in dr. Vlado Peteršič. V uvodu slovarja piše, da vsebuje 25 tisoč geselskih člankov in 18 tisoč besednih zvez, namenjen pa je predvsem šolarjem, saj vsebuje tudi najpomembnejše termine poučevanih predmetov. Slovar v primerjavi s starejšimi pomeni napredek tudi glede leksikografskih podatkov, saj za iztočnico najdemo podatek o besedni vrsti, oblikoslovne podatke, tu in tam tudi kvalifikatorje, sopomenke, besedne zveze in tudi nekaj frazemov. Cankarjeva založba je leta 1995 objavila *Madžarsko-slovenski moderni slovar / Szlovén-magyar szótár* Elizabete Bernjak. Slovar prinaša številna presenečenja, najbolj nenavadno je to, da se slovar začne z madžarsko-slovenskim delom in se na 601. strani nadaljuje s slovensko-madžarskim delom, na platnici pa piše *Madžarsko-slovenski slovar*. Srečen je kupec, ki mu je uspelo kupiti slovar 2 v 1. Očitna je tudi razlika v obsegu, saj madžarsko-slovenski del vsebuje 599 strani, slovensko-madžarski pa samo 446, madžarsko-slovenski del kaže veliko pomensko pestrost, v slovensko-madžarskem delu pa imajo slovenske iztočnice v glavnem samo en pomen. Slovar vsebuje potrebne slovnične podatke, slovenski pomeni in iztočnice so onaglašene, kar je velika prednost za tiste, ki se učijo slovenščine. V madžarsko-slovenskem delu so iztočnice nestrokovno zbrane v besedne družine, kar povzroča zmedo na pomenski strani. Avtorica navaja številne pomene določene madžarske iztočnice, med katerimi se uporabnik težko znajde, saj ne uporablja kvalifikatorjev, zaporedje sopomenk pa prav tako ne kaže pravila pogostosti ali pa najbližjega ekvivalenta. Tako se uporabnik, ki je šele na začetku učenja slovenščine, težko odloči za primeren ekvivalent, tisti, ki pa bi slovar rabil za zahtevnejša besedila, pa ugotovi, da v slovarju ni besed in besednih zvez, ki jih išče. Največja pomanjkljivost slovarja pa je, da ga ni več v prodaji.

Po slovarjih Elizabete Bernjak sta kmalu izšla dva nova Hradilova slovarja. Leta 1996 je Državna založba izdala *Slovensko-madžarski*

slovar, Pomurska založba pa leta 1998 *Madžarsko-slovenski slovar*. Po avtorjevih podatkih slovensko-madžarski slovar vsebuje 40.000 iztočnic in dodatnih 60.000 besednih zvez. Sami slovarski sestavki pa ne odražajo tega bogastva, saj ima večina iztočnic le en ekvivalent, veliko je napačnih, nejasnih, zavedljivih pomenov (npr. **platinica** *f* (*knjige*) *könyvtábla*, *a könyv táblája*; **platno** *n* 1. *vászongyolcs*; *laneno* ~ *lénvászongyolcs* 2. (*slikarsko*) *vászon*; **ličar** *m* *lakkozó*), kar spravlja uporabnika v negotovost. Veliko je nenavadnih, zastarelih iztočnic, ki niso opremljene s kvalifikatorjem (npr. *lezija*, *lifernat*, *pametiti*, *kovarnik*).

Jože Hradil v predgovoru *Madžarsko-slovenskega slovarja* navaja, da slovar vsebuje 50.628 iztočnic, skupaj 312.943 besed in 36.164 madžarskih in slovenskih besednih zvez, pregovorov, zgledov, torej skupaj 2.115.485 znakov. V slovar je vključil tudi termine predvsem s področja medicine, biologije, naravoslovja in tehnike. Poudarja pomen podatkov o vezljivosti, ki jih navaja z okrajšavami. V uvodu predstavljene številke so zelo ambiciozne, med uporabo slovarja pa se hitro pokaže, da je sicer bogatejši od prej naštetih, ampak se vseeno uvršča med priročne slovarje, saj manjka globina slovarskih sestavkov, primerna razporeditev ekvivalentov, navajanje vezljivosti in kvalifikatorjev pa ni dosledno. Zgradba slovarskega sestavka je v Hradilovem *Madžarsko-slovenskem slovarju* iz leta 1982 bolj strokovna, prav zaradi tega bi bilo smiselno slediti tam postavljenemu vzorcu in bi bil novi slovar bogatejši in preglednejši (npr. iztočnica *gerinc* v slovarju iz leta 1982:

gerinc *fn* -et, -ek, -e 1. (*hátgerinc*) *hrbtenica*; 2. (*hegyé*) *greben* (*gorski*); 3. (*tetőé*) *slame*; 4. (*átv.*) **ehhez gerinc kell** *za to je treba imeti hrbtenico/trden značaj* – v slovarju, objavljenem leta 1998, pa: **gerinc** *anat.* *hrbtenica*; **gerincére esett** *padel je na hrbtenico*; **látszik ige -ott, látsszék/látson, lássék, látzani** 1. (*látható*) *videti se*; 2. (*nyilvánvaló, vélhető*) *zdeti se, kazati, videti je, podobno je*; **nyoma sem látszik** *ni ne sledu ne tiru*; **úgy látszik. hogy** *kaže/podoba je/videti je/zdi se, da*; **fáradtnak látszik** *kaže podoba je/videti je, zdi se, da je utrujen* – **látszik** 1. *videti je*; **messziről látszik** *od daleč se vidi*; **látszik rajta** *vidi se na njem* 2. *zdeti se, dozdevati se, kaže*; **úgy látszik** *zdi se, kaže*.

Terminološki, etnološki, frazeološki in narečni slovarji

Na slovensko-madžarskem in madžarsko-slovenskem dvojezičnem območju so v 20. in 21. stoletju ob madžarsko-slovenskih in slovensko-madžarskih dvojezičnih slovarjih nastali tudi drugi slovarji. V kronološkem vrstnem redu je bil prvi slovar Sándorja Szúnyogha *Szlovén-magyar társadalmi-politikai műszótár* (Slovensko-madžarski slovar družbeno-politične terminologije), ki je leta 1990 izšel v Lendavi. Irma Benko je v imenu založbe zapisala, da bo terminološki slovar bogatil besedni zaklad Madžarov v Sloveniji in bo koristen priročnik vsem, ki madžarščino in slovenščino uporabljajo vsak dan v šolstvu, politiki, gospodarstvu in javnem življenju. Izpostavila je terminologijo, ki jo uporabljajo le Madžari v Prekmurju. V imenu založbe se je zavezala, da bodo slovar vsako leto dopolnili z novimi termini. V resnici gre za geslovnik, saj slovar ob iztočnici in ekvivalentu ne vsebuje drugih leksikografskih podatkov. Slovar je izšel eno leto pred osamosvojitvijo Slovenije, tako vsebuje gospodarsko, politično in pravno terminologijo, ki se je uporabljala v Jugoslaviji. To pomeni, da je slovar že v naslednjih letih zastarel, saj se v samostojni Sloveniji številni prej vsakdanji termini niso več uporabljali, npr. *Jugoslovanska ljudska armada/Jugoszláv Néphadsereg, marksistična šola/marxista iskola, temeljna organizacija združenega dela/társultmunka-alapszervezet* itn. Za slovar je skrbel številčen uredniški odbor, več recenzentov ter lektorjev in kljub temu najdemo presenetljive iztočnice in ekvivalente, besede, ki ne sodijo med termine, ki jih uporablja le madžarska skupnost v Sloveniji, npr. **stvar, ki ni v prometu** – *ingatlan*; **solidarnostno stanovanje** – *szolidáris lakás*; **neupravičeno bogatenje** – *indokolatlan gazdagodás*; **razširitev obtožbe** – *a vád túllépése*.

Francek Mukič se je leta 1996 lotil zanimive naloge in je objavil *Magyar-szlovén frazeológia szótár* (Madžarsko-slovenski frazeološki slovar), s katerim je tudi on zapolnil vrzel, saj pravilna raba terminov in frazemov nemalokrat povzroča težave, še zlasti če niso na voljo primerni dvojezični priročniki. Avtor v uvodu navaja, da slovar vsebuje 22.000 frazeoloških enot, kar je seveda lepa številka, zapisati pa je treba, da avtor preširoko razlaga frazeološko enoto, saj sem uvršča glagolsko, samostalniško in pridevniško vezljivost, stalne besedne zveze, jezikovne klišeje, reke, rekla in pregovore. Zbiranje gradiva in iskanje njihovih

ekvivalentov je bilo ogromno delo, naslov slovarja pa vendarle zavede uporabnika, saj ob pravih frazemih najde tudi besedne zveze, kot so npr. *diplomát szerez* – diplomirati; *Amerikai Egyesült Államok* – Združene države Amerike; *általános orvos* – splošni zdravnik; *fagylaltot fogyaszt* – uživati sladoled itn. Mogoče bi bilo bolj posrečeno izbrati manj ambiciozen naslov, ki bi povzel bogato vsebino slovarja. Nenavadna in leksikografski praksi tuja je tudi razvrstitev frazeoloških enot, saj jih ne navaja po sestavinah, ampak same frazeološke enote razvršča po abecednem redu.

Leta 1996 je v Monoštru in Sombotelu izšel slovar Marije Kozar Mukič z naslovom *A magyarországi szlovének néprajzi szótára* (Etnološki slovar Slovencev na Madžarskem), ki vsebuje več kot 300 slovenskih in madžarskih slovarskih sestavkov, v katerih enciklopedično predstavlja materialno, duhovno in družbeno kulturo Slovencev na Madžarskem v 20. stoletju. Na prvem mestu je navedena iztočnica v knjižni slovenščini, potem pa še v gornjeseniškem in števanovskem narečju: npr. *ajda* (*dina, dèjna*) hajdina; *črna (dimnata) kuhinja* (*dijnata künja, tjünja*) *füstöskonyha*. Avtorica je nekatere značilne predmete tudi slikovno ponazorila.

Seznam slovenko-madžarskih slovarjev zaključujeta narečna slovarja. Francek Mukič je leta 2005 v Sombotelu objavil *Porabsko-knjižnoslovensko-madžarski slovar* (Rábavidéki szlovén–irodalmi szlovén és magyar szótár), Marija Bajzek Lukač pa je leta 2009 v Mariboru objavila *Slovar Gornjega Senika A–L*, v katerem so zbrane besede gornjesniškega govora in pomeni teh besed v knjižni slovenščini, madžarščini in nemščini.

O slovarskem projektu na ELTE v Budimpešti

Priprava velikega slovarja je tudi danes velik finančni in strokovni izziv. Idejo velikega slovensko-madžarskega in madžarsko-slovenskega slovarja je podprla tudi politika in vladi Madžarske in Slovenije sta po podpisu izjave o nameri zagotovili tudi sredstva. Oddelek za leksikografijo Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša je kmalu začel z delom in pripravil črki A in B. Ministrstvo za človeške vire na Madžarskem je leta 2015 pripravo velikega madžarsko-slovenskega spletnega slovarja

zaupalo slovenistiki, ki deluje v okviru Inštituta za slovanske in baltske filologije Filozofske fakultete ELTE. Uredniški odbor je z delom začel julija leta 2015 po pripravi koncepta in podpisu pogodbe z založbo Akadémiai Kiadó. Založba je v okviru sodelovanja z ELTE zagotovila madžarski geslovnik, ki so ga vrsto let nadgrajevali ugledni madžarski leksikografi; vsebuje nevtrarno knjižno, pogovorno in stilno zaznamovano leksiko, s katero je mogoče predstaviti družbeno, kulturno, gospodarsko, zgodovinsko in drugo podobo Madžarske in madžarskega jezika. Avtorji slovarja so se v okviru projekta zavezali, da pripravijo slovar z 80.000 iztočnicami, zato so slovar dopolnili z dodatnimi iztočnicami, značilnimi za madžarsko-slovenske odnose, dvojezičnost, Porabje in Prekmurje ter so slovarske sestavke dopolnili z dodatnim ponazarjalnim gradivom. Založba je madžarske geselske članke zagotovila z iztočnico, zaglavjem s slovničnimi podatki, zgledi in frazeološkim gnezdrom. Na razpolago je bil tudi njihov program za urejanje slovarjev, odprla je vse svoje na spletu dosegljive slovarje, nudila je strokovno pomoč, gotov slovar pa objavila na svoji spletni strani <http://www.szotar.net>.

Veliki madžarsko-slovenski slovar obsega 79.500 iztočnic, ekvivalenti so opremljeni s potrebnimi kvalifikatorji, podatki o vezljivosti, glagolski ekvivalenti so navedeni v vidskih parih. Raba iztočnice je predstavljena v bogatih zgledih. Posebna pozornost je namenjena frazemom, saj imajo vsi veliki slovarji založbe Akadémiai Kiadó vidno ločeno frazeološko gnezdo. Uredniki so slovarskemu gradivu dodali značilne besede in besedne zveze iz madžarske in slovenske kulture, vključili so vsa poimenovanja naselij narodnostno mešanega območja in njihove izpeljanke. V slovar so vključili tudi nove, aktualne besede s področja družbenega življenja, informatike itn.

Pri strukturi pomenske strani slovarja so upoštevali široki krog bodočih uporabnikov slovarja, pri čemer so upoštevali izkušnje pridobljene pri poučevanju slovenskega jezika, kulture in slovenščine na budimpeški slovenistiki.

Zgradba velikega slovarja

Glava

V glavi slovarskega sestavka so zapisani iztočnica in slovnični podatki.

Iztočnica

Iztočnica je v slovarju zapisana s krepko pisavo, ki vidno izstopa iz ostalega dela slovarskega sestavka. Iztočnice so predvsem enobesedne, izjema so povratni glagoli, ki se uporabljajo skupaj s povratnim zamkom, npr. *elszólja magát*, in dvodelna lastna imena, npr. *Srí Lanka*.

Madžarske iztočnice so zapisane po pravilih madžarskega pravopisa, pri čemer so bile upoštevane tudi najnovejše spremembe, objavljane leta 2015 v 12. izdaji Madžarskega pravopisa, ki se nanašajo na pisanje skupaj in narazen, ter druge manjše korekcije, npr. pisanje skupaj: *fekete doboz* → *feketedoboz*, *fekvő beteg* → *fekvőbeteg*, *görög katolikus* → *göröghkatolikus*, *keresztes pók* → *keresztespók*; pisanje narazen: *cserbenhagy* → *cserben hagy*, *kisméretű* → *kis méretű*; sprememba kakovosti samoglasnika: *árboc* → *árbóc*.

Slovarski sestavki so razvrščeni po abecedi iztočnic ne glede na to, ali je iztočnica eno- ali večbesedna.

Madžarska iztočnica hkrati predstavlja tudi koren besede, izjema so madžarski glagoli z značilno končnico -ik v 3. osebi ednine in postpozicije z osebilo, pri teh je koren besede označen z navpično črto npr. *úsz|ik*, *mögé|m*.

Enako pisane iztočnice – homonimi so označene s številko zadaj nad iztočnico. Npr.

vár¹

- I. *tn i (vkire/vmire)* čakati koga/kaj, počakati koga/kaj, čakati na koga/kaj, počakati na koga/kaj
arra várhatsz! *gúny* na to lahko čakaš!
büntetés vár vkire kazen čaka koga
kedvező alkalomra vár čakati ugoden trenutek
kire vársz? koga čakaš?
már egy órája várok čakam že eno uro

- várj csak! počakaj malo!
(na) várj csak! [*fényegetés*] le počakaj!
- II. *ts i vkit/vmit (vkitől/vmitől)* pričakovati *koga/kaj*
gyermeket vár pričakovati otroka
nem sokat várok ettől ne pričakujem preveč od tega
vendéget várok čakam/pričakujem gosta
alig várom, hogy... komaj čakam, da ...
amint azt/ezt várni lehetett kot je bilo pričakovati
sokat várnak tőled veliko pričakujejo od tebe
válaszát várva pričakujem vaš odgovor
vár² *fn* grad
egy vár romjai ruševine nekega gradu
várat ostromol oblegati grad
az én házam az én váram moja dom

Pod *vár¹* so pod pomenskim oddelkom I navedeni pomeni neprehodnega glagola, pod II pa prehodnega in pod *vár²* pomeni samostalnika. Tako so označeni homonimi, ki nimajo le drugačnega pomena, ampak so tudi različne besedne vrste, ali pa se razlikujejo po drugih slovničnih lastnostih. Kot homonimi so označene tudi iztočnice, ki so enako pisane in imajo enake slovnične lastnosti ter popolnoma drugačen pomen, npr.:

- ár¹** *fn* [*összeg*] cena
az árak emelkednek cene rastejo/se dvigajo
az árak esnek cene padajo/se nižajo
mennyi az ára? koliko stane?
ár-érték arány razmerje med ceno in kakovostjo
átlagos ár povprečna cena
baráti ár bratovska cena [*poud.*]
kedvezményes ár ugodna cena
kikiáltási ár [*árverésen*] izklicna cena
mérsékelt ár znižana cena
piaci ár tržna cena
számlázott ár fakturna cena
vkivel megegyezik az árban dogovoriti se s/z kom za ceno, zmeniti se s/z kom za ceno [*knj. pog.*]
ezen az áron po tej ceni, za to ceno
potom áron za smešno ceno, smešno poceni
még élete árán is átv tudi za ceno življenja
minden áron átv za vsako ceno; naj stane, kar hoče
semmi áron átv za nobeno ceno, na noben način

ár² fn [vízár]

1.

- a)** poplava, povodenj, tok
előnt vmit az ár poplava zalije kaj
a tenger árja tok morja
a víz árja tok vode

b) átv tok

- 2.** átv [nagy mennyiség] poplava
a beszéd árja poplava besed, nenehno govorjenje
könnyek árja potoki solz

ár³ fn [szerszám] šilo

ár⁴ fn [területmérték] ar

Pri vseh štirih gre za samostalnike, ki pa imajo popolnoma različne pomene.

Če je mogoče pomene določene iztočnice uvrstiti v različne besedne vrste, potem niso navedene kot homonimne iztočnice, ampak so navedene pod eno iztočnico in pomenske oddelke, ki so označeni z rimskimi številkami, npr.:

arany

I. fn

- 1.** [fém] zlato
tízkarátos arany 10-karatno zlato
színtiszta arany čisto zlato
aranyba foglal vmit pozlatiti kaj
aranyat ás pridobivati zlato

2. [érme] zlato

II. mn zlat

Pod pomenskim oddelkom I je naveden pomen samostalnika, pod II pa pridevnika.

körül

I. nu

- 1.** [térben] okoli koga/česa, okrog koga/česa
a nap körül kering krožiti okoli/okrog Sonca
minden a gyerek körül forog átv vse se vrti okoli otroka
a/e körül a város körül okoli tega/tistega mesta
2. [időben/mennyiségben] proti komu/čemu, okoli koga/česa, okrog koga/česa
nyolc óra proti osmi uri, okoli/okrog osmih/osme ure
dél körül proti poldnevu, okoli/okrog poldneva

úgy egymillió körül okoli/okrog milijon

II. *hsz [körbe]* (na)okoli, (na)okrog

V tem primeru so pod pomenskim oddelkom I navedeni pomeni postpozicije, pod II pa prislova.

Ekvivalenti

Sopomenski niz

V slovarju so slovenski ekvivalenti navedeni z normalnimi črkami, po veljavnem slovenskem pravopisu, dvojnice so ločene s stično poševnico, npr. volivka/volilka, jazz/džez. Če ima iztočnica več pomenov, je na prvem mestu naveden najbližji pomen, nadaljnji ekvivalenti pa so ustrezno razporejeni po pogostosti. Splošni, nevtralni pomeni so na začetku, sledijo jim označeni pomeni. Sopomenke so v sopomenskem nizu ločene z vejico, če pa pomen npr. stilistično izstopa iz sopomenskega niza, je ločen s podpičjem; s podpičjem so ločene tudi besedne zveze, npr.:

kiabál *tn i* kričati, zakričati, vpiti, zavpiti; (*vkível v. vkire*) nadirati *koga* [*poud.*], nadreti *koga* [*poud.*], *magára vesz vmit* (i) [*felhúz, felvesz*] obleči kaj; (ii) [*magára terít*] ogrniti si kaj čez ramo; (iii) *átv [vállal]* vzeti nase kaj, vzeti kaj osebno. Z (i), (ii), (iii) so ločeni pomenski odtenki besednih zvez.

Pomenski odtenki

Pomenski odtenki so navedeni s polkrepko tiskano črko z oklepajem in so podrejeni pomenom, označenim s polkrepko tiskanimi arabskimi številkami. Npr.:

edzett *mn ign*

1. [*ember*]

a) [*fizikailag*] streniran, natreniran, utrjen

b) [*sokat látott*] izurjen

2. [*fém*] kaljen

Pomenski oddelki

V najvišjo pomensko stopnjo sodijo pomenski oddelki, ki so razvrščeni po slovničnih lastnostih iztočnice (npr. prehodni/neprehodni/povratni glagol, samostalni, pridevnik) in so označeni s polkrepko tiskanimi rimskimi številkami. Npr.:

vall

I. *ts i*

1. [*állít, kinyilvánít*] priznavati *koga/kaj*, priznati *koga/kaj*, priznati *komu/čemu kaj*, priznavati *komu/čemu kaj*, izpovedovati *komu kaj*, izpovedati *komu kaj* azt (a nézetet) vallo *jaz sem mnenja, menim*
eskü alatt vall vmit izpovedati kaj pod prisego
szerelmet vall izpovedati komu ljubezen
színt vall *átv, fraz* pokazati svojo pravo barvo, *fraz* priti s pravo barvo na dan
vmit magának vall priznati kaj za svoje
2. [*elszenved*]
kudarcot vall doživeti poraz
szégyent vall osramotiti se, blamirati se

II. *tn i*

1. [*bírószágon/rendőrségen*] pričati *proti komu/čemu*, pričati *za koga/kaj*, pričati *zoper koga/kaj*, izjaviti *kaj*
vki ellen/mellett vall pričati *zoper/za koga*
2. [*mutat*] *vkire/vmire* kazati *na koga/kaj*
irigységre vall to kaže na zavist
ez rá vall *pejor* to mu je podobno [*poud.*]

- III. *vh i* **vallja magát** *vkinek/vminek v. valamilyennek* opredeliti se *za koga/kaj*,
izreči se *za koga/kaj*
a barátjának vallja magát imeti koga za prijatelja
bűnösnek vallja magát priznati krivdo
kereszténynek vallja magát opredeliti/izreči se za kristjana

Vezljivost

Madžarske glagolske iztočnice so opremljene s podatki o vezljivosti, zato smo se odločili za navajanje podatkov vezljivosti tudi za slovenski-mi ustreznici. Pri večpomenskih leksemih so pomeni predstavljeni ločeno, kar pomeni, da ima vsaka glagolska ustreznica svojo pomensko vezljivost, pomeni pa so razvrščeni in obravnavani od osnovnega pomena k manj navadnim zaznamovanim pomenom. Vezljivost slovenskih

glagolov se pogosto razlikuje od madžarskih oziroma podatki o vezljivosti uvajajo dodaten pomen. Pri madžarsko-slovenskem jezikovnem stiku je največ interferenc prav zaradi vezljivosti glagolov. Npr. *csinál vmit delati kaj; vkinek a kezére dolgozik iti komu na roke; ellen dolgozik vkinek/vminek delati proti komu/čemu; dolgozik vmin delati pri čem in NE delati na čem; követ vkit/vmit slediti komu/čemu NE slediti koga/kaj*, vezljivost *koga/kaj* je možna pri glagolih *zasledovati koga/kaj*, *zaslediti koga/kaj*.

Raba je ponazorjena v zgledih geselskega sestavka, ki tudi v spodnjem primeru nazorno kaže razlike in ujemanja.

követ¹ ts i

1. *vkit/vmit slediti komu/čemu, zasledovati koga/kaj, zaslediti koga/kaj*
feltűnés nélkül v. titokban követ vkit neopazno slediti komu
követi a nyomot iti po sledi
kocsival követ vkit peljati se za kom
nyomon követ vkit biti na sledi komu, zasledovati koga
a tekintetével követ vkit/vmit slediti koga/kaj z očmi/s pogledom
vmilyen célt követ átv is zasledovati cilj
követi a gondolatmenetet slediti miselnemu toku
2. [*vmi után következik*] *vmit slediti čemu*
az előadást vita követte predavanju je sledila diskusija
3. [*vkíhez/vmíhez igazodik*] *vkit/vmit slediti komu/čemu*
követi vkinek a tanácsát slediti nasvetom koga
követi vkinek a példáját slediti zgledu koga

Vezljivost madžarskih glagolov je navedena z okrajšavo zaimka »valaki« (kdo) in »valami« (kaj), s primernimi sklonili in postpozicijami (npr. *vkíhez* (komu), *vkire/vmire* (na koga/kaj), *vmin át* (čez kaj)). Podatek o vezljivosti je lahko tudi prislov, npr. *vhol* (nekje), *vhová* (nekam). Vezljivost slovenskih glagolskih ekvivalentov navajamo z zaimkoma »kdo« in »kaj« v primernem sklonu (npr. *koga/česa, komu/čemu, koga/kaj, pri kom/čem, s kom/čim*).

Določeni madžarski glagoli imajo tudi prislovno vezljivost, kot kaže 1. pomen spodaj navedenega glagola *átdob*, saj je mogoče pomen le tako natančno določiti.

átdob ts i

1. *vhova* vreči *koga/kaj kam*, metati *koga/kaj kam*
átdobta a labdát a szomszéd udvarára vrgel je žogo na sosedovo dvorišče

2. *vmin* vreči *koga/kaj* čez *kaj*, metati *koga/kaj* čez *kaj*, vreči *koga/kaj* skozi *kaj*, metati *koga/kaj* skozi *kaj*
átdobta a labdát a tetőn žogo je vrgel čez streho
3. *kat* [*csapatot*] spraviti/preusmeriti vojaško enoto na drugo stran

Podatek o vezljivosti imajo tudi ustreznice madžarskih postpozij, saj je le tako mogoče razložiti pomen madžarske iztočnice, kot je razvidno tudi iz naslednjih dveh primerov:

mögé *nu* za *koga/kaj*
az *ajtó* **mögé** za vrata
a/e **mögé** az *asztal* **mögé** za *tisto/to* mizo

mögött *nu* za *kom/čim*
a *hátam* **mögött** za *mojim* hrbtom
a/e **mögött** a *ház* **mögött** za *ono/tisto/to* hišo

Vezljivost imajo tudi določeni pridevniški ekvivalenti pridevniške iztočnice, npr.:

- főlényes** *mn*
1. [*főlénnysel elért*] premočen, superioren, močnejši *od koga/česa*, boljši *od koga/česa*
főlényes győzelem gladka zmaga
 2. [*beképzelt*] vzvišen *do koga/česa*, vzvišen *nad kom/čim*, aroganten, objesten, ošaben

Kvalifikatorji

Glede na to, da so lahko tako iztočnice kot tudi ekvivalenti večpomenski, so potrebne dodatne informacije, ki pojasnjujejo pomene. Posredujemo jih s pomočjo kvalifikatorjev, podatkov o vezljivosti in razlagami v oglatem oklepaju v poševnem tisku. Madžarsko besedje vsebuje knjižno nevtralne, pogovorne, stilno zaznamovane, narečne in tudi določene zastarele iztočnice. Zaznamovane iztočnice so označene z ležeče tiskanimi okrajšavami, kvalifikatorji, ki jih določajo časovno in krajevno, govorijo o njihovi stilni uvrstitvi, razširjenosti in vrednosti ter nakazujejo preneseno rabo. Madžarske iztočnice imajo slovnične, pomenske, terminološke, stilno-zvrstne, ekspresivne, časovno-frekvenčne kvalifikatorje, s slovenskimi kvalifikatorji so označeni tudi

ekvivalenti, s tem da pri ekvivalentih ni besednovrstnih oziroma so s kvalifikatorjem *[nevtr.]* označene ustreznice takrat, ko ima zaznamovana iztočnica nezaznamovano ustreznico. Npr. **ádámcsutka** *fn közb* adamovo/Adamovo jabolko *[nevtr.]*; **abszolvál** *ts i, vál* absolvirati *kaj [nevtr.]* V slovarju so iztočnice, ki imajo več kvalifikatorjev (npr. *kat, rep*), kar pomeni, da je iztočnica termin s področja vojaške in letalske tehnike ali pa je hkrati (*rég/tréf*) zastarela in šaljiva. Kvalifikator, ki velja za iztočnico, stoji za iztočnico (**vulkanizál** *vegy*), tisti, ki se nanaša na pomensko varianto ali pomenski odtenek, pa stoji za zaporedno številko ali črko pomena, npr.:

váltó *fn*

1. *gazd* menica
idegen váltó tuja menica
saját váltó lastna menica
lejár a váltó menica poteče
váltót kiállít izdati menico
váltót (meg)óvatol vložiti protest menice
2. *[sín]* kretnica
átállítja a váltókat prestaviti kretnice
3. *sp*
 - a) *[csapat]* štafeta
 - b) *[verseny]* štafeta

Če se kvalifikator iztočnice ne nanaša na vse ustreznice (ekvivalente) ciljnega jezika, je v sopomenskem nizu na prvem mestu ustreznica po kvalifikatorju iztočnice, sledeče pa so opremljene s primernim slovenskim kvalifikatorjem, npr. **dődölle** *fn nép* dödoli, beli žganci *[nevtr.]*. Slovenska ustreznica je označena s kvalifikatorjem *[nevtr.]*, če s kvalifikatorjem označena iztočnica nima ekvivalenta z enakim kvalifikatorjem, npr. **igéz** *ts i vál* uročiti *koga/kaj [nevtr.]*, očarati *koga/kaj z/s čím [nevtr.]*. Slovenske ustreznice so vedno opremljene s kvalifikatorjem, če nevtralna iztočnica nima nevtralnega ekvivalenta.

Opis

V slovarju smo lahko številne iztočnice le opisali. To zlasti velja za besedje iz madžarske kulture in zgodovine. Torej, ko iztočnici ni bilo

mogoče najti enobesedne ali besednozvezne ustreznice, so te opisne in so v lomljenih oklepajih. Npr. **hadar** »hitro in nerazločno govoriti«; *kőzb* žlobudrati [*poud.*]; **bikavér** *fn* [*bor*] »madžarsko vino iz rdečega grozdja trt modra frankinja, kadarka, merlot in modri pinot«; bikavér, bikova kri; **díszmagyar** *fn, rég* »madžarska paradna uniforma«. Opisne pomene imajo tudi številni madžarski deležniki, npr. **oldó** *mn ign, vegy* »ki topi«; **hatalmaskodó** *mn ign* »ki oblastno/samovoljno ravna«.

Razlage

Iztočnice, ki potrebujejo natančnejšo določitev pomena, so opremljene z razlagami, ki so navedene v oglatem oklepaju v ležečem tisku, npr.:

kitereget *ts i*

1. [*kihajtogat*] razgrniti *kaj*, razgrinjati *kaj*, razprostoreti *kaj*, razprostirati *kaj*
2. [*szárítani*] obesiti *kaj*, obešati *kaj*

Madžarska lastna imena

V slovarju so navedena madžarska moška in ženska osebna imena, ki nimajo ustreznice v slovenščini. V teh primerih je osebno ime zapisano kot ekvivalent in v oklepaju je navedeno, da gre za madžarsko osebno ime, npr. **Előd** *tul* Előd (madžarsko moško ime). V slovarju so zapisana imena vseh dvojezičnih naselij v Prekmurju in Porabju ter izpeljanke iz njih, med madžarskimi iztočnicami so navedena tudi imena slovenskih pokrajin in tudi njihove izpeljanke, npr.:

Alsó-Krajna *tul* Dolenjska

alsó-krajnai

- I. *mn* dolenski
alsó-krajnai nyelvjárás dolensko narečje
- II. *fn* [*férfi*] Dolenjec; [*nő*] Dolenjka

Vidski pari

Ustreznice madžarskih glagolov so navedene v glagolskih parih, dovršni iztočnici je pripisan dovršni in nedovršni par slovenskega ustreznika, nedovršni pa nedovršni in dovršni par, npr.:

lemásol *ts i* [*írás*] prepisati *kaj*, prepisovati *kaj*; [*egyéb alkotást*] posneti *kaj*, posnemati *kaj*, kopirati *kaj*; [*(fény)másolatot készít*] (foto)kopirati *kaj*

nyit

I. *ts i*

1. *átv is* odpirati *kaj*, odpreti *kaj*, odpirati *komu/čemu kaj*, odpreti *komu/čemu kaj*, odpirati *kaj za koga/kaj*, odpreti *kaj za koga/kaj*, razpirati *kaj*, razpreti *kaj*

tágra nyitja a szemét široko razpreti oči

ajtóat nyitott nekem odprl mi je vrata

utat nyit odpreti cesto

az üzleteket reggel nyolckor nyitják trgovine odpirajo ob osmih zjutraj

2. [*létesít*] odpirati *kaj*, odpreti *kaj*
számlát nyit *gazd* odpreti račun
tűzet nyit vkire *kat* odpreti ogenj
üzletet nyit odpreti trgovino

Raba je dodatno ponazorjena v zgledih.

Deležniki

V madžarščini so zelo pogosti deležniki, številni so navedeni v pomenskih oddelkih, in sicer deležnik v I. in samostalni v II. oddelku. Deležnikom tipa *író*, *síró*, *éneklő*, *ülő* (pišoč, jokajoč, pojoč, sedeč) smo našli primerne ekvivalente, številne pa smo lahko le opisali ali pomen ponazorili z zgledom, npr. **ügető** I. mn ign »ki teče/jaha v kasu«. Nismo pa jih hoteli izpustiti, saj bi pustili uporabnika slovarja v negotovosti.

Določna in nedoločna oblika pridevnika

Madžarščina pozna le nedoločno obliko pridevnika, zato nam je zapisovanje nedoločne in določne oblike povzročalo preglavice. Slovarske

oblike so nedoločne, raba pa je predstavljena z zgledi, npr. **alkalmi** *mn* priložnosten, občasen **alkalmi vétel** priložnostni nakup.

Glagolniki

Tako kot deležniki so tudi glagolniki zelo pogosta besedna vrsta v madžarščini. V slovenščini so sistemsko mogoči, saj so navedeni v Slovenskem pravopisu, vendar številni niso potrjeni v rabi.

Moške in ženske oblike

V slovarju pri edninskih samostalniških iztočnicah, ki se nanašajo na osebe, dosledno navajamo moške in ženske ustreznice. Madžarščina, ki ne pozna slovničnih spolov, to rešuje besedotvorno in se ženske oblike tvorijo po analogiji. V slovenščini je tudi to bolj zapleteno, še zlasti, ko se ob dveh zapisanih oblikah pojavi tudi tretja, npr. dekanica, dekanica in dekanja.

Ponazarjalno gradivo

V slovarju je precej iztočnic s samo enim pomenom, ki so lahko prav tako dodatno razložene s ponazarjalnim gradivom. Primeri rabe pa so zelo pomembni pri iztočnicah z več pomeni, saj z njimi ponazarjamo značilno pomensko okolje iztočnice in še zlasti pri ekvivalentih iztočnic, ki jih z eno besedo ni mogoče jasno razložiti. Ponazarjalno gradivo sestavljajo besedne zveze, celi stavki, vljudnostne fraze, v afektu izrečene besede, ki so lahko v madžarščini in slovenščini zelo različne, ter tam, kjer iztočnice ni mogoče prevesti s pomočjo ustreznice.

Termini

Strokovni izrazi s področja prava, gospodarstva, družboslovja, humanistike itn. so zapisani v samostojnih iztočnicah ali pa kot pomeni večpomenske iztočnice.

Frazemi

V slovarju je navedenih več kot 1700 frazemov, ki so običajno navedeni v frazeološkem gnezdu na koncu slovarskega sestavka. Glede na to, da vsem madžarskim frazemom nismo našli slovenskih frazemov, smo slovenske frazeme označili z okrajšavo *fraz*, da bi tako jasno ločili frazem od opisa. Določene madžarske iztočnice in primere smo lahko prevedli s slovenskim frazemom, tudi te smo označili s *fraz*. Npr. **a fürdővízzel a gyereket is kiönti** zavreči zrnje skupaj s plevami [poud.], pri pospravljanju po nesreči vreči kaj stran; prevneto si prizadevati kaj.

Pomagala

Pri iskanju, preverjanju pomenov, določanju kvalifikatorjev in drugih podatkov smo si pomagali s Slovenskim pravopisom, Slovarjem slovenskega knjižnega jezika, dvojezičnimi in terminološkimi slovarji. V veliko pomoč nam je bila spletna stran fran.si, pomene in njihovo pogostnost smo preverjali na spletni strani gigafida.net. Pri številnih iztočnicah je bilo potrebno poglobljeno iskanje, poizvedovanje in pomoč strokovnjakov določenega strokovnega področja.

Sodelujoči

Slovar je nastal s požrtvovalnim delom in strokovnim znanjem urednikov: Brigitte Soós, Alme Várkonyi, Előda Dudása, Györgya Rágyanszkija in Tímea Tomka, lektorjev Natalije Ulčnik in Mladena Pavičiča, glavne urednice Marije Bajzek Lukač, nosilca projekta Istvána Lukácsa ter Zoltána Gála, sodelavca založbe Akadémiai Kiadó.

Spletna površina

Slovar je dosegljiv na spletni strani založbe Akadémiai Kiadó <http://www.szotar.net>, pet let je bil dostopen brezplačno, konec leta 2024 je imel več kot 4000 registriranih uporabnikov.

Jezik na meji

Prihodnost slovenskega jezika, literature in kulture v Porabju

Zgodovinski pregled

Slovenščina in madžarščina sta v stiku že več stoletij. Madžari, ki so se v 9. stoletju naselili v Karpatskem bazenu, so v Panoniji na območju današnjega zahodnega Prekdonavja našli panonske Slovence in od njih ter tudi drugih Slovanov prevzeli številne besede, predvsem kmetijsko besedje, krščansko in upravno terminologijo (Kniezsa 1974: 2000). Razvila se je slovansko-madžarska dvojezičnost, Madžari so se na začetku tudi s sosednjimi neslovanskimi narodi sporazumevali predvsem v slovanskem jeziku, torej jim je bil svet zunaj naseljenega območja dostopen s pomočjo slovanskih jezikov (Zoltán 2005: 23). Dokončna meja Kraljevine Madžarske je bila na zahodu določena do konca 11. stoletja. Okolica Murske Sobote se je v madžarščini imenovala Belmura (notranja Mura); poimenovanje so kasneje uporabljali tudi za širše upravno in cerkveno območje. Ime Tótság, ki je že izražalo etnično pripadnost, je bilo prav tako madžarsko poimenovanje in sega v čas, ko je gornje Prekmurje pripadalo győrski škofiji, in v obdobje, ko je bilo območje župnij Dobre, Sv. Martina (danes Avstrija) in Veleméra (danes Madžarska) še slovensko, torej v 12. stoletje (Zelko 1982: 89). Imeni Prekmurje za celotno območje in Porabje za pokrajino ob Rabi na Madžarskem se pojavita po Trianonski mirovni pogodbi oz. že po koncu 1. svetovne vojne (1918), ko je večji del Prekmurja postal del Slovenije oziroma Jugoslavije, na Madžarskem pa je ostalo devet slovenskih vasi. Madžari so ime Tótság (Slovenska krajina) v 19. stoletju spremenili v Vendvidék (Vendska pokrajina), torej so tako poimenovali celotno Prekmurje. Madžarsko ime Vendvidék se še vedno uporablja za Porabje, bolj pogosto pa je poimenovanje Rábavidék (Porabje).

Prvi pisni viri v prekmurskem jeziku so na voljo iz 17. stoletja; potreba po knjižnem oz. pisnem jeziku se je najprej pojavila na pravnem področju, ko je bilo treba zapisati medsebojne odnose, razmerja. Tako

so nastali dokumenti *Martjanska pogodba* (1643), razni »artikuluši« (oz. členi), ki so urejali red v vinogradih. V tem času so nastale tudi številne pesmarice, v katerih so ljudje zapisovali zaklade slovenskega ljudskega slovstva. V pravnih besedilih je opazen močan vpliv madžarščine, saj je pravna terminologija skoraj popolnoma madžarska, v pesmaricah, predvsem v *Martjanski pesmarici*, pa je mogoče ob vplivu madžarščine zaslediti tudi močan vpliv kajkavščine.

Leta 1715 so izdali prvo tiskano knjigo v prekmurščini, in sicer *Győrski katekizem* v prevodu Franca Temlina. K standardizaciji, kodifikaciji prekmurščine je veliko prispeval Števan Küzmič, ki je s prevodom Nove zaveze določil smer razvoja tega jezika. Kasneje so se po njem zgledovali tudi katoličani Mikloš Küzmič, Jožef Košič in drugi ter razvijali jezik, kakor je to zahteval čas. Imre Agustič je v Budimpešti ustanovil prvi prekmurski časopis *Prijatelj* in s tem postavil temelje prekmurske publicistike (Ulčnik 2009), evangeličan Janoš Kardoš je uspešno prevajal znane madžarske pisatelje in pesnike v prekmurščino.

Slovenščina na madžarskih univerzah

Leta 1849 so v obeh centrih večnacionalne monarhije – v Budimpešti in na Dunaju – istočasno ustanovili katedri za slovanske jezike. Na Madžarskem so na začetku kljub slovanski narodnostni pestrosti predavali le splošno slovansko književnost in slovanske jezike; predavanja edinega profesorja so potekala v nemščini, madžarščini ali latinščini, od študijskega leta 1860/1861 pa izključno v madžarščini. Specializirana predavanja o hrvaški, srbski in češki književnosti ter slovaškem jeziku so bila na voljo šele od študijskega leta 1857/1858. Zakon o narodnostih iz leta 1868 je vladi naložil ustanovitev katedre za slovaški in srbski jezik ter zagotovitev izobraževanja pripadnikov narodnosti v maternem jeziku, vendar se to ni uresničilo. Kasneje je bila izbira predavanj pestrejša, a se o slovenski književnosti in jeziku še vedno ni govorilo. Šele v študijskem letu 1869/1870 je bilo objavljeno primerjalno predavanje o staro- in novoslovenskih, hrvaških in srbskih narečjih. Leta 1880 je katedro prevzel Oszkár Asbóth, ki je s svojo odprtostjo do slovanskih jezikov v študij slovanskih književnosti in jezikov vnesel precejšnjo pestrost, npr. predavanja o ruski književnosti in specializirana predavanja o

slovanskih jezikih (Póth 2001). Asbóthov študent je bil Avgust Pavel, ki je študij končal leta 1909, doktoriral pa leta 1913. Znan madžarski slavist ga je spodbujal k raziskovanju jezika Slovencev na Madžarskem, Avgust Pavel pa se je kot prvi šolani jezikoslovec lotil strokovnega opisovanja narečja svoje rojstne vasi in objavil knjigo z naslovom *A vashidegkuti szlovén nyelvjárás hangtana* (Glasoslovje Cankove, 1909). V delu *A legújabb vend irodalom nyelve* (Jezik najnovejše prekmurske književnosti, 1916) je ostro kritiziral položaj in stanje prekmurskega jezika v prvih desetletjih 20. stoletja. Sodeloval je tudi pri Asbóthovi raziskavi glasovne premene $j > dj$. Neugodne zgodovinske razmere žal niso bile v prid nadaljevanju Pavlove znanstvene poti. Po priključitvi Prekmurja Sloveniji leta 1920 je Pavel ostal na Madžarskem, njegove težnje po standardizaciji, ohranitvi in izboljšanju prekmurskega knjižnega jezika niso bile več aktualne, zaradi zgodnje, nenadne Asbóthove smrti je izgubil tudi svojega mecena. Pavel se je uveljavil na drugih področjih, vseskozi pa je ostal povezan s slovenskim jezikom. Leta 1942 je napisal *Vend nyelvtan* (Prekmurska slovenska slovnica), ki pa je ležala v rokopisu do leta 2013, ko je izvirnik v madžarskem jeziku in prevod v slovenski jezik izdala založba Zora. Od njenega nastanka je minilo 70 let, sama slovnica pa je odraz stanja prekmurščine v času druge svetovne vojne. Bila je napisana skrbno, strokovno in korektno, ne glede na to, s kakšnim namenom je bila naročena. Danes je lahko dragocen vir za raziskovalce in ljubitelje prekmurščine.

Slovenistika v Budimpešti

V 20. stoletju so bile na univerzi v Budimpešti ustanovljene številne katedre za slovanske jezike. Učitelje za potrebe porabskih šol so v petdesetih letih izobraževali na Pedagoški fakulteti Jánosa Csereja Apácizja v Budimpešti. Po zaprtju visoke šole so se porabski učitelji na Madžarskem izpopolnjevali na Visoki šoli Dániela Berzsenyija v Sombotelu, kjer so na začetku sedemdesetih let odprli lektorat za slovenski jezik, leta 1981 pa katedro za slovenski jezik. Istega leta so na Filozofski fakulteti ELTE v Budimpešti odprli lektorat za slovenski jezik. Pot slovenščini kot študijski smeri se je na ELTE odprla v času akreditacijskega postopka bolonjskega študija, ko je takratni predstojnik

Katedre za slovanske jezike in književnosti István Lukács pripravil program prvostopenjskega študija slovenščine, ki je bil skupaj z ostalimi smermi uspešno akreditiran, kasneje tudi kot program druge stopnje. Študij slovenščine na prvi stopnji je torej omogočen od leta 2006, od leta 2009 pa tudi na drugi stopnji. Vsako leto je precejšnje zanimanje študentov ELTE različnih smeri za študij slovenščine tudi kot stranskega (drugega) predmeta ali pa kot drugega slovanskega jezika. Slovenščina je zanimiva tudi kot pedagoška smer, saj sodelovanje z ostalimi fakultetami Univerze omogoča nešteto kombinacij, ne le s področja humanistike, ampak tudi naravoslovja. Slovenistika v Budimpešti ni le študijska smer, temveč tudi znanstvena delavnica, v kateri se študenti seznanjajo s prevajanjem in tolmačenjem, prevajanjem literarnih del, z branjem in analizo starih prekmurskih besedil, s pripravo slovarjev. Študenti aktivno sodelujejo v različnih programih Centra za slovenščino kot drugi/tuji jezik: v madžarščino so prevajali slovensko leposlovje in slovenske dokumentarne filme. Na slovenistiki vsako leto sprejememo več gostujočih profesorjev iz Slovenije, naši študenti pa v okviru programa Erasmus ali drugih oblik sodelovanja obiskujejo predavanja na Filozofski fakulteti v Ljubljani in Mariboru. Večkrat kdo vpraša, kje se bodo naši slovenisti zaposlili. Morda se zdi neverjetno, ampak naši študenti so v madžarskem prostoru iskani. Možnost zaposlitve se jim ponuja v državni upravi, na različnih mestih v obmejnih županijah, šolah za tuje jezike, pri multinacionalkah, ki iščejo diplomante, ki ob velikih jezikih obvladajo tudi male jezike. Na področju slovensko-madžarskih odnosov je nalog veliko. Dobrodošli so mladi literarni prevajalci, slovaropisci, raziskovalci slovensko-madžarskih jezikovnih in literarnih stikov, narečij, manjšinskega šolstva, manjšinskih medijev, jezikovnega položaja porabskih Slovencev itn. Nekateri študenti se že aktivno vključujejo v slovenistični znanstvenoraziskovalni prostor, npr. z nastopi na konferencah in z objavami izvirnih znanstvenih člankov.

Nove možnosti v Porabju

Sosedski odnosi med Madžarsko in Slovenijo so oživali v šestdesetih letih, tudi v Porabje so šele takrat prispele prve kulturne skupine, prve novinarske ekipe. Raziskovalci slovenskega jezika, novinarji, poslovneži,

radovedneži, ki so se v šestdesetih in sedemdesetih letih podali v Porabje ter notranjost Madžarske, se spominjajo strogo varovanega mejnega območja in prijaznih, a zadržanih domačinov. V sodelovanju madžarske založbe Evropa in slovenske Pomurske založbe so izšla številna leposlovna dela v madžarskem in slovenskem prevodu, v teh desetletjih so nastala tudi številna druga slovenistična dela (Mihelič 1990; Lukács 1991; Várkonyi 2012). Med mejnimi območji se je razvilo tudi plodno gospodarsko sodelovanje. Mladim Porabcem je bil omogočen študij na ljubljanski univerzi, prvi diplomanti so se domov v Porabje vrnili na koncu sedemdesetih let prejšnjega stoletja. Območje ob slovensko-avstrijsko-madžarski tromeji, ki je bilo do šestdesetih let 20. stoletja močno izolirano zaradi svojih tradicij, gospodarske nerazvitosti, potisnjenosti v objem neprehodnih meja, se je v sedemdesetih letih vendarle začelo odpirati. Ljudje so se zaposlovali v Monoštru, odhajali so na sezonsko delo na oddaljena madžarska državna posestva. Z odpiranjem meja so se v tem prostoru pojavili tudi dejavniki, ki so načeli v glavnem enojezično slovensko skupnost, madžarščina je vedno bolj prodirala v življenje družin in vaško okolje. Cerkveni obredi so se opravljali v narečju, upravne zadeve so se urejale v madžarščini z madžarskimi obrazci, a splošna komunikacija z uradniki je še potekala v slovenščini. Šola je bila pretežno madžarska, knjižno slovenščino so poučevali le nekaj ur tedensko, popolnoma madžarsko pa je bilo zunanje okolje, kamor so naši ljudje odhajali na delo in kjer so se soočali s težavami zaradi svojega pomanjkljivega znanja madžarščine. Tako se je začelo. Naslednji korak pa je bil, da so se starši začeli zavestno pogovarjati s svojimi otroki madžarsko, da bi jih obvarovali težav, ki so jih doživljali sami (Bajzek Lukač 2003). Leta 1984 je v sodelovanju Inštituta za narodnosti v Sloveniji in Državne knjižnice Gorki v Budimpešti potekala sociološka raziskava Slovencev na Gornjem Seniku in Madžarov v Dobrovniku. Družboslovne, zgodovinske, kulturološke in jezikovne študije so predstavile položaj teh dveh manjšin. Na podlagi takratnih študij, zlasti tistih o jeziku, smo menili, da slabše ne more biti več. Strokovnjaki so pri šolskih otrocih na Gornjem Seniku ugotovili zelo nizko kompetenco znanja slovenskega in madžarskega knjižnega jezika, počasen premik iz enojezičnosti v dvojezičnost, nadalje pa tudi to, da materinščino ohranjajo cerkev in babice (Győri-Nagy 1987: 547).

Leta 1992 sta Slovenija in Madžarska podpisali Sporazum o zagotavljanju posebnih pravic slovenske narodne manjšine v Republiki Madžarski in madžarske narodne skupnosti v Republiki Sloveniji, istega leta je bila sprejeta Evropska listina regionalnih ali manjšinskih jezikov Sveta Evrope. Njene določbe veljajo od leta 2001 in pomenijo del standarda manjšinskega varstva, leta 1993 pa je bil na Madžarskem sprejet zakon o pravicah narodnih in etničnih manjšin. Zagotovljeno je bilo torej pravno ozadje za zagotavljanje pravic slovenske narodne skupnosti na Madžarskem. Po tranziciji, še zlasti po članstvu Slovenije in Madžarske v EU, ko sta uradna jezika EU postali tudi slovenščina in madžarščina, se je povečal prestiž malih jezikov, jeziki narodnosti pa so postali pomembno politično in družbeno vprašanje v Evropi. Evropska unija s 24 uradnimi jeziki spodbuja večjezičnost, kar je velika prednost za tako majhno narodnostno skupnost, kot je slovenska v Porabju na Madžarskem. Odprtje meja je približalo tudi rojake na obeh straneh meja, povečala se je vrednost narečja, saj so Porabci na drugi strani meje našli govorce istega narečja, ki se je v času ločitve oplajal s slovenskim knjižnim jezikom, porabsko narečje pa je ohranilo arhaično podobo, zdavnaj prevzete nemške besede, nove besede pa je prevzemalo iz madžarščine. Iz narodnostnega, manjšinskega zornega kota lahko rečemo, da so bili dani idealni pogoji za ustavitev asimilacije, za prepoved slovenske narodne skupnosti na Madžarskem. Z vsestransko pomočjo Slovenije in Madžarske, delovanjem slovenskih organizacij, pestrim kulturnim dogajanjem se je marsikaj spremenilo na bolje. Kljub temu da je danes motivacija za učenje slovenščine bistveno večja kot kdaj koli prej, prav učenje in znanje jezika povzroča največ težav. Zakaj je tako? Prvotni vzrok bi bilo mogoče iskati v narečju, ki se bistveno razlikuje od drugih slovenskih narečij in zaradi svoje dolgoletne izoliranosti tudi danes težko sprejema besede iz knjižne slovenščine. Prva napaka je bila storjena takrat, ko so po drugi svetovni vojni v porabske šole brez vsakršnega prehoda uvedli pouk knjižnega jezika in s tem sprožili odpor pri starših, ki knjižne slovenščine niso razumeli in svojim otrokom niso mogli pomagati pri učenju jezika. Rezultat te nepremišljene odločitve, ki so jo podpirale tako slovenske kot tudi madžarske šolske oblasti, je, da današnja mladina ob redkih izjemah narečja ne govori več, kvečjemu ga razume (Bajzek Lukač 2003; Tivadar 2012). V šoli naučeno knjižno slovenščino doma v družinskem krogu uporabljajo le redki,

koristi pa jim, če dobijo službo, kjer znanje slovenščine pomeni prednost. V madžarski ustavi in zakonu o manjšinah je taksativno naštetih 13 narodnostnih skupnosti. Raziskovalci pri dobršnem delu narodnosti na Madžarskem ugotavljajo precejšnjo stopnjo menjave jezika (Bartha 2009: 143), in to se ne dogaja le številčno šibkim. Podoben princip učenja knjižnega (standardnega) jezika je veljal za Slovake, Hrvate in tudi druge na Madžarskem. Vse narodnosti na Madžarskem opažajo intenzivno menjavo jezikovnega koda. Druga nepopravljiva krivica se je zgodila, ko so verniki v Porabju po smrti dolgoletnega slovenskega duhovnika Jánoša Kúharja leta 1987 pristali, da njihove župnije prevzame madžarski duhovnik. Od takrat je minilo veliko let in leta 2010 so ponižno sprejeli tudi premestitev dvojezičnega duhovnika, svojega rojaka Ferenc Merklia. Danes v teh vaseh ni slovenskega duhovnika, ki bi v cerkvi in pri verouku uporabljal porabsko narečje, in ni več babic, ki bi se s svojimi vnuki dosledno pogovarjale le v slovenskem narečju. Dober poznavalec narodnostne problematike, madžarski jezikoslovec (!) Sándor Győri-Nagy, je v že omenjeni študiji leta 1987, v času socializma, zapisal: »Za verujočega človeka beseda duhovnika ni le posrednica Božje besede, temveč je zaradi svoje transcendentalnosti neposredno sorodna tistim abstraktnim, »predpojmovnim« duševnim vsebinam verujočega, ki jih tudi človek z izrazitim jezikovnim čutom le redko uspe oblikovati v smiselne pojmovne strukture. [...] V primeru jezikovno ogroženih narodnostnih skupnosti duhovnikova beseda, izrečena v najintimnejši različici materinščine, vzpostavlja asociativne povezave med pretežno nezavednimi psiholingvističnimi vsebinami. Ravno s to aktualizacijo dobi ta varianta maternega jezika posebno simbolno funkcijo. Na Gornjem Seniku se ta dvojna funkcija v cerkvi uresničuje skozi izbrano, simbolno močno narečje, ki je lahko najvišja lokalno dosegljiva ontogenetska različica materinščine v jezikovnem razvoju otrok iz družin, ki se (še vedno) socializirajo tudi v maternem jeziku. Posebne vloge materinščine nam ni treba posebej razlagati, saj posameznik, ki v svojem individualnem jezikovnem razvoju doseže, da razume to visoko funkcionalno varianto jezika, bo njegovemu jezikovnemu razvoju bližje tudi slovenski standardni jezik [...] Prav to gonilno moč jezika zgubijo narodnostne skupnosti, ki božje besede ne slišijo iz ust duhovnika v svoji materinščini« (Győri-Nagy 1987: 551).

Kako naprej?

Porabski Slovenci bi morali nujno začrtati svojo jezikovno politiko, izvajati jezikovno načrtovanje. V to delo bi morali čim prej vključiti raziskovalce, jezikoslovce, poznavalce manjšinskega šolstva, saj je potekel čas eksperimentiranja, sanjanja o dvojezičnem šolstvu brez dvojezičnih učiteljev, primernih učbenikov in temeljev znanja slovenskega jezika. Ukrepati bo treba zelo hitro. Mogoče je zdaj več možnosti za spremembe kot kdaj koli prej, zdaj, ko je upravljanje porabskih šol prevzela Državna slovenska samouprava. Vprašanje je samo, če je dovolj volje, idej, znanja, da se ukrene nekaj novega, učinkovitega. Ni več časa za sprenevedanje, razmišljanje o maternem jeziku babic, treba bo priznati, da svojega jezikovnega koda niso zamenjali današnji osnovnošolci, ampak tudi njihovi starši že pred desetletjem. Če je tako, potem dvojezično šolstvo ni upravičeno, potem je treba jezik poučevati kot tuji jezik, zanj pa obstajajo učinkovite sodobne metode, učna snov in pripomočki. Porabskim otrokom je treba zagotoviti priložnost, da se v osmih letih naučijo toliko slovenščine, kot se njihovi vrstniki naučijo drugih tujih jezikov. Ponuja se tudi možnost hkratnega poučevanja knjižnega in neknjižnega (narečnega) jezika (Tivadar 2009: 50), kar pa bo od vseh udeležencev šolstva v Porabju zahtevalo veliko mero zavzetosti, strokovnega znanja, pred uvedbo take oblike pouka pa bi bila vsekakor zaželeno raziskava in študija o izvedljivosti projekta. Poskrbeti bo treba tudi za gospodarski razvoj Porabja, saj mladi še vedno zapuščajo svoj rojstni kraj. Danes, ko že dolgo ni več železne zaves, preti nevarnost, da bo pretirana naravna zaščita pokrajine ovira za gospodarski napredek, razvoj infrastrukture. Če razvoja ne bo, bo konec tudi s slovenstvom, saj danes največja težava ni asimilacija, ampak odseljevanje in iz leta v leto manjša rodnost v porabskih vaseh.

Sožitje narodov, jezikov, kultur in veroizpovedi v Prekmurju in Porabju

Uvod

V Sloveniji smo leta 2019 praznovali 100. obletnico priključitve Prekmurja Sloveniji. Ob jubileju so organizirali številne konference, simpozije, razstave, na katerih so predstavili 100 let Prekmurja v Sloveniji. Predstavljene so bile okoliščine odločanja o dodelitvi Prekmurja Jugoslaviji, položaj jezika, narodnosti, veroizpovedi in kulture. V svojem članku predstavljam preteklost Prekmurja, njegovo večstoletno vključenost v madžarsko družbeno življenje, razvoj prekmurskega narečja v regionalni knjižni jezik, nujno prevzemanja besed iz madžarščine, pomen reformacije za ohranitev naroda in jezika, kulturne spomenike kot nosilce skupne zgodovine, značilno prekmursko ljudsko izročilo ter odražanje vsega tega v današnjem Prekmurju in Porabju. Porabje je po priključitvi Prekmurja Sloveniji ostalo del Madžarske, zato ga v svojem prispevku obravnavam ločeno, saj je moralo po letu 1919 hoditi svojo pot. Duhovno, kulturno in jezikovno pa je ostalo del Prekmurja, vsakršno ločevanje je škodljivo.

Pomembnejši zgodovinski dogodki

Današnje območje Prekmurja je v 9. stoletju bilo del Spodnje Panonije. Na tem območju lahko govorimo o kontinuiteti slovenskega prebivalstva, čeprav nekateri zgodovinski viri trdijo, da se je slovensko prebivalstvo v času naseljevanja Madžarov umaknilo. Tej trditvi nasprotuje veliko število prevzetih slovanskih besed v madžarskem jeziku. Zahodna meja Madžarskega kraljestva je bila določena v 11. stoletju, dokončna nemško-madžarska državna meja pa v 12. stoletju ob reki Kučnici (Zelko 1996: 17). Leta 998 je bila ustanovljena győrska škofija, kralj Ladislav pa je leta 1094 ustanovil zagrebško škofijo. Območje, ki je spadalo pod

županijo Vas, je spadalo pod Győr, zalaski del pa pod Zagreb. Skozi stoletja je zaradi pripadnosti Prekmurja prihajalo do sporov, v katerega se je vključila tudi veszprémska škofija. Po ustanovitvi sombotelske škofije leta 1777 so celotno Prekmurje priključili k tej škofiji.

Zemljiški gospodje obmejnega območja so bili Nemci Haholdi, slovenska rodovina Jure, Madžari Bánffyji, Széchyji, Batthyányiji, Nádasdyji, Esterházyji in drugi; zaznamovali so življenje in kulturo ob Muri ter tudi v širši okolici. Podložniki so bili prekmurski Slovenci, iz drugih krajev priseljeni Slovenci, kajkavci in drugi. Madžari so to območje skozi stoletja različno poimenovali, najprej Belmura (Notranja Mura), potem Tótság, Muravidék in tudi Vendvidék, Slovenci pa Slovenska krajina.

Družbeno, versko in kulturno življenje je razburkala reformacija, ki je močno zaznamovala tudi razvoj prekmurščine. Ob verskih bojih so 16. in 17. stoletje zaznamovali Turki, ki so po padcu Velike Kaniže celo stoletje ogrožali celotno območje, pustošili, ropali in številne ljudi odvedli kot sužnje. Življenje se je normaliziralo po izgonu Turkov in tolerančnem patentu, ki ga je leta 1781 izdal Jožef II. in je evangeličanom omogočil opravljanje verskih obredov. Z versko svobodo si je opomogla tudi prekmurščina, saj so jo evangeličani razvijali naprej in so tudi katoliški duhovniki spoznali, da ljudje potrebujejo knjige v prekmurski slovenščini. V drugi polovici 19. stoletja so v času zedinjevanja slovenskega naroda in oblikovanja skupnega knjižnega jezika prekmurski evangeličani hodili svojo pot in vztrajali pri svoji stari slovenščini. Ko se je regionalni knjižni jezik uveljavil v vseh funkcijskih zvrsteh, so katoliški duhovniki svoj jezik približevali osrednji slovenščini, prevzemali so besede, po vzoru osrednje slovenščine so kovali nove besede in sprejeli gajico (Pável 1916: 113). Prva svetovna vojna je močno prizadela celotno Prekmurje, saj ni bilo kraja brez številnih padlih na različnih frontah. Po končani vojni se je negotovost nadaljevala. S fronte so se vračali vojaki z različnimi novimi nazori, doma pa so našli obubožano Prekmurje. V času Madžarske sovjetske republike (21. marec do 3. avgust 1919) so 29. maja pod vodstvom Viljema Tkalca v Murski Soboti ustanovili Mursko republiko, ki ni bila povezana z boljševizmom, ampak je bila odraz nezadovoljstva ljudi zaradi slabih splošnih razmer. Republiko je 6. junija zatrla madžarska rdeča armada. Medtem so potekala pogajanja o mejah. Vrhovni svet mirovne konference je 9. julija 1919 potrdil predlog meje v Prekmurju in Prekmurje so priključili Kraljevini SHS. Prekmurje je

12. avgusta 1919 zasedla jugoslovanska vojska, 17. avgusta pa je oblast predala civilnemu upravitelju na množičnem zborovanju v Beltincih. Meje Madžarske so določili s sporazumom, podpisanim v Trianonu 4. junija 1920, ratificiranim 15. novembra 1920 (Lipušček 2019: 125).

Pot do prekmurskega slovenskega knjižnega jezika

Jezik s panonskimi koreninami se je nekaj časa razvijal delno pod vplivom kajkavščine, pisni jezik pa pod vplivom nemščine in predvsem madžarščine, saj so bila prva tiskana besedila prevodi delno iz nemščine in večinoma iz madžarščine. Prekmursko narečje se je v 18. stoletju na temeljih bogatega ustnega slovstva in obrednega jezika najprej s pomočjo slovstvene dejavnosti evangeličanskih in potem tudi katoliških avtorjev razvilo v regionalni knjižni jezik (Orožen 1996: 87), ki je svoj vrhunec dosegel v prevodu *Nove zaveze* Števana Küzmiča leta 1771 ter so ga na koncu 18. in na začetku 19. stoletja v svojih delih dograjevali katoliški pisci (Jesenšek 2005: 32). Do konca 19. stoletja se je razširil v vseh funkcijskih zvrsteh (Orožen 1996: 369) in je bil prisoten v publicistiki, leposlovju in tudi strokovnem jeziku. Tukaj je treba omeniti, da se je potreba po strokovnem jeziku pojavila že v 17. in 18. stoletju, o čemer pričajo stare pogodbe, zapiski in gorske bukve, leta 1643 sklenjena *Martjanska pogodba*, kopijo katere je v Martjancih našel Anton Trstenjak (Škafar 1972: 39–49). Ta dokument vsebuje osnovno pravno terminologijo, ki je bila potrebna za sporazumno reševanje spora med pravnimi strankami. Dobra podlaga za knjižni jezik so bile tudi pesmarice; strokovna literatura beleži 80 različnih pesmaric, med njimi je najbolj znana in najbogatejša *Martjanska pesmarica* iz 17. stoletja. Avtor prve prekmurske slovenske knjige je Franc Temlin (?–?), ki je iz madžarščine v prekmurščino prevedel Lutrov *Mali Katechizmus* (Halle, 1715). Prevajanja se je lotil na pobudo nemških pietistov, ki so se zavzemali za majhne jezike in so v veliki meri prispevali k razvoju in ohranitvi prekmurščine. Temlinov prevod temelji na ravensko-goričkem narečju, manjkajoče besede pa je prevzel iz madžarščine, nemščine in kajkavščine ter je tudi sam tvoril nove besede.

Čez nekaj desetletij je leta 1771 prav tako v Halle izšel prevod Števana Küzmiča (1723–1779) *Nouvi Zakon ali Testamentom Goszpodna Jezusa*

Krisztusa zdaj oprvics z grcskoga na sztári szlovenszki jezik obrnyeni. V naslovu navedena informacija, da je Küzmič Novo zavezo prevajal neposredno iz grščine, ni potrjena. Protestanti so Novo zavezo prevajali na podlagi grškega izvirnika, tako kot Luter. O Küzmičevem prevodu pa lahko zagotovo zapišemo, da je poznal madžarske prevode in vpliv madžarščine je mogoče dokazati s številnimi konkretnimi primeri.

Knjižni jezik so v 18. in 19. stoletju oplajali tudi katoliški duhovniki in razvijali tudi posvetna besedila, na koncu 19. stoletja se je razvila tudi prekmurska publicistika, pojavila so se umetnostna besedila, najprej kot prevodi madžarskega leposlovja, kasneje pa tudi lastni poskusi. S priključitvijo Prekmurja Sloveniji oziroma Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev se je vloga prekmurskega knjižnega jezika končala. Del Madžarske je ostalo Porabje, ki pa s svojimi devetimi vasmí, brez izobraženstva in gospodarske moči, jezika ni moglo naprej razvijati.

Znameniti sakralni objekti

Območje današnjega Prekmurja je bilo v madžarsko državno in cerkveno upravo vključeno šele pod kraljem Ladislavom, v času, ko je zavzel Slavonijo in jo priključil Madžarskemu kraljestvu. Tako je to območje vse do leta 1090 spadalo pod salzburško cerkveno oblast. V tem času so postavili cerkev v Soboti, prvo župnijsko cerkev v Turnišču. Najstarejša pa naj bi bila cerkev v Lendavi. V času Árpádov so bili vzdolž ob zahodni meji države ustanovljeni številni samostani in zgrajene številne cerkve. Za območje ob Muri je bila pomembna ustanovitev benediktinskega samostana pri Sv. Benediktu v Kančevcih leta 1093. Redovniki pa so prišli iz opatije v Blatogradu, saj je v 11. stoletju v županiji Zala obstajala samo ta, ustanovil pa jo je kralj sv. Štefan leta 1019 (Zelko 1996: 98). Raziskovalec Prekmurja Ivan Zelko domneva, da so bili redovniki slovenskega rodu, ki so potem prevzeli tudi dušnopastirsko vlogo v zagrebški škofiji, ki je bila ustanovljena leta 1094. Leta 1183 so v Monoštru ustanovili cistercijanski samostan, ki je bil pomemben tudi za Slovence, ki so živeli ob reki Rabi. Iz tega časa lahko naštejemo številne cerkve, ki so bile zgrajene v istem časovnem obdobju na območjih poseljenih s Slovenci in Madžari. Za številne ni mogoče ugotoviti točne letnice gradnje, skupna povezovalna točka pa je Janez Akvila (Johannes

Aquila), ki jih je poslikal v 14. stoletju. Mojster gotskih stenskih slik iz Radgone je imel svojo delavnico. Na svojih slikah je pustil podatek o sebi, o letnici gradnje cerkve, v martjanski cerkvi pa je sporočil, da je bil tudi njen arhitekt. Na podlagi naslikanih letnic izvemo, da je cerkev v Veleméru poslikal leta 1378, v Turnišču leta 1383, 1389 1393, prezbiterij v Martjancih pa leta 1392. France Stele slikarstvo Janeza Akvile uvršča v gotski plastični slog, pravi, da izvora njegovih novih elementov ni mogoče natančneje določiti in da se v glavnem ujemajo s sočasnimi prizadevanji v srednji in zahodni Evropi. Akvilo ima za slikarja skromnega formata in v njegovih rešitvah vidi neko vsiljivo poenostavitev. Ugotavlja tudi njegovo povezanost s slikarji, ki so delali po naročilih češkega kralja Venceslava. Poslikavo kupole in sten rotunde v Selu iz okrog leta 1400 pa povezuje z italijanskim slikarstvom (Stele 1969: 136). Stele oporeka trditvam madžarskih zgodovinarjev umetnosti, da naj bi sam ustvaril v Prekmurju ohranjena slikarska dela. Prepričan je, da gre za več slikarjev, ki so bili slogovno močno povezani. Stele v svoji knjigi predstavlja tudi tabelno (oltarsko) slikarstvo obravnavanega časa ter podrobno opiše krilni oltar iz Gornje Lendave (danes Grad) in iz Sela. Umetnostni zgodovinar France Mesesnel je na hrbtnih straneh poznogotskih reliefov v cerkvi na Gradu leta 1940 odkril slikarije, ostanke nekdanjega velikega oltarja, dele krilnega oltarja. Reliefi predstavljajo Marijino oznanjenje, obisk pri Elizabeti, Jezusovo rojstvo, poklonitev treh kraljev, slike pa obrezovanje, darovanje v templju, detomor in beg v Egipt. Po Mesesnelu je relief iz okrog leta 1500 in naj bi bil narejen v neki koroško-štajerski delavnici. Stele pravi, da »so dragocena priča umetnostnih uspehov pri nas, kadar je šlo za bolj razgledane naročnike«. Mesesnel je ugotovil, da rezbar in slikar nista bila ista mojstra, slike uvršča v t. i. donavski stil. Stele pa meni, da so reliefi in slike nastale v kateri gotski rezbarski in slikarski delavnici v Spišu ali Košicah, ki so cvetele v tem času (Stele 1969: 281–286). Table so v času druge svetovne vojne odkupili in jih danes hrani Narodna galerija v Budimpešti. V tej galeriji hranijo tudi leta 1984 podarjenih dvoje oltarnih kril iz nekdanjega oltarja iz Sela, za katere Stele pravi, da »predstavljata našemu ozemlju odtujen umetnostni spomenik precejšnjega pomena« (Stele 1969: 287). Slovenski in madžarski umetnostni zgodovinarji sodijo, da so slike poznogotskega realizma nastale okrog leta 1490, slovenski menijo, da so nastale v delavnici v Spišu, madžarski pa domnevajo, da so nastale v avstrijski delavnici.

Evangelikanci so dolga leta imeli le molilnice in v času preganjanja so jim bile tudi te prepovedane. Tolerančni patent cesarja Jožefa II. je leta 1781 tudi evangeličanom omogočil opravljanje cerkvenih obredov. Prve tri cerkvene občine so bile ustanovljene leta 1783 v Puconcih, Križevcih in Hodošu. Iz teh se je odcepila četrta cerkvena občina Bodonci, ki ji je grof Péter Szapáry podaril zemljišče za cerkev, kjer so leta 1792 postavili prvo leseno cerkev, leta 1800 pa cerkev z zvonikom, saj je šele zakon iz leta 1791 dovolil gradnjo stolpov in zvonikov (Benko 2011: 49). V času preganjanja evangeličanov v Prekmurju so nastali prvi zvoniki, ki so jih postavljali na zasebnih zemljiščih in s podporo krajanov (Juvanec in Benko 2015: 150).

Ljudsko izročilo

Prekmurje in Porabje se odlikujeta z enkratnim ljudskim izročilom, ki prav tako kaže prepletanje različnih kultur v tem prostoru. Kot primer navajam *Martjansko pesmarico* iz 17. stoletja, ki je bila dolgo jabolko spora med slovenskimi in hrvaškimi raziskovalci, saj so jo zaradi vsebine in jezika imeli oboji za svojo. Pesmarice so bile pomembne za evangeličane, saj so visoko cenili pesem in izdali več pesmaric. Tej tradiciji so sledili tudi katoličani. Jožef Košič je zapisal, da Prekmurci pravzaprav pojejo le cerkvene pesmi, saj posvetnih nimajo (Košič 1992: 47). To je veljalo tako za pesmi ob šegah, za svatbene in mrliške (Klobčar 2014: 16). Svatovske pesmi in običaji so bili leta 1807 zbrani v *Starisinsztvu in Zvacsinsztvu*. Knjižica je bila večkrat ponatisnjena in delno dopolnjena. Etnograf Josip Dravec dvomi, da bi bila besedila prevedena iz madžarščine, saj Madžari v obmejnih vaseh ne poznajo takšne knjige (Dravec 1957: XI). Vilko Novak pa je po temeljiti obravnavi knjižice ugotovil, da gre za prevod madžarskih besedil, saj so identificirana v konkretnih madžarskih knjižicah, izvor določenih delov besedila in pesemskega dodatka pa bo treba še raziskati (Novak 1960: 173–174). Mrliške pesmi je zbral Štefan Sijarto in jih pod naslovom *Mrtvečke pesmi* izdal leta 1796 v Sombotelu, potem pa še Janoš Kardoš, ki jih je leta 1848 objavil v Körmendu pod naslovom *Krsztsanszke mrtvecse peszmi*.

V obdobju romantike, ko se je začelo vsesplošno zanimanje za ljudsko izročilo, so začeli zbirati tudi slovenske ljudske pesmi, vendar je zbiranje

potekalo le v osrednjeslovenskih krajih. Leta 1898 so v Ljubljani pod Štrekljevimi vodstvom pri Slovenski matici izdali zadnji snopič prve knjige *Slovenske narodne pesmi*. V zbirki je bilo le nekaj prekmurskih pripovednih pesmi. V Prekmurju je ljudske pesmi zbiral madžarski raziskovalec Béla Vikár, leta 1898 je na voščene valje posnel 13 pesmi (Klobčar 2014: 12).

Organizirano zbiranje prekmurskega ljudskega izročila se je začelo po letu 1919. Prva zapisovalca sta bila Frančišek Kimovec in Rihard Orel. Po Dravčevi oceni je bilo v Prekmurju zapisano vsega skupaj 610 posvetnih ljudskih pesmi. Sam je zbiranje začel leta 1949 in jih je objavil leta 1957 v zbirki *Glasbena folklor Prekmurja*. V uvodu ugotavlja, da ljudje na novo ustvarjajo in ne v narečju, ampak v knjižni slovenščini, stare prekmurske pesmi pa nadomeščajo s pesmimi iz drugih krajev. To razlaga s sezonskim delom na Štajerskem, Madžarskem in v Avstriji pred prvo svetovno vojno, med vojnoma pa v ostalih delih Slovenije, Slavoniji, Vojvodini, Nemčiji in Franciji. Na to je vplivala tudi katoliška cerkev, saj je vsiljevala petje pesmi v knjižnem jeziku. Dravec pravi, da so te nove pesmi umetne, v preprostem ritmu. Med evangeličani na Goričkem je bilo drugače, ker so bili bolj konzervativni pri ohranjanju verskih izročil. Na zamenjavo narečja za knjižno slovenščino je vplivala tudi šola in prosvetna politika, ki je po letu 1919 spodbujala čim prejšnji prehod na knjižni jezik. Dravec meni, da je vse to negativno vplivalo na ohranjanje prekmurskega ljudskega izročila, prekmursko melodiko je zamenjala alpsko-nemška (Dravec 1957: XVI–XVIII). Dravec je zbrane pesmi razvrstil v domoljubne, delovne, vinske in zdravice, ženitovanjske, šaljive, vojaške, pesmi v zvezi z naravo, ljubezenske, pripovedne, obredne, otroške.

V Dravčevi zbirki ni porabskih pesmi. Prvi raziskovalci Slovenskega etnografskega muzeja in Oddelka za etnologijo Univerze v Ljubljani so v Prekmurje prispeli leta 1950, v Porabje pa šele leta 1970, saj vstop na to območje ni bil enostaven. Njim so se pridružili tudi sodelavci Glasbenonarodopisnega inštituta v Ljubljani. Milko Matičetov je zbral veliko gradiva, ki pa je potem več desetletij ležalo neobjavljeno (Kropej Telban 2017: 18–19). Takrat zbrano pripovedno izročilo je bilo objavljeno šele leta 2017 v sodelovanju Inštituta za slovensko narodopisje ZRC SAZU in Inštituta za narodnostna vprašanja ter porabskih strokovnjakov. Porabske pravljice je v tem času zbiral tudi Karel Krajcar in jih tudi objavil.

V Prekmurju in Porabju so ohranili številne rokopisne pesmarice, tako tudi *Sakalovsko-slovenskovesniško pesmarico* iz okrog leta 1800, *Seniško pesmarico* iz leta 1718 in leta 1864. Porabske pesmi najdemo tudi v zbirki *Slovenske ljudske pesmi*, ki so bile zapisane v letu 1970.

Prekmurje in Porabje po Trianonski mirovni pogodbi

Po priključitvi Prekmurja Sloveniji so Slovenci dobili 970 km² površine s slabo razvitimi kmetijskimi območji. Na območju Prekmurja je leta 1921 živel 74.383 Slovencev in 14.064 Madžarov, v naseljih okraja Dolnja Lendava 11.207, v okraju Murska Sobota pa 2859 (Nećak-Lük 1981: 279), največji kraj je bila Lendava s 3000 prebivalci, Murska Sobota je imela le 2943 stanovalcev (Brumen 1995: 21). Po tolerančnem patentu so si opomogle evangeličanske skupnosti, ki so leta 1790 dobile svojo versko občino, po priključitvi Prekmurja Sloveniji pa so pomenile novo versko skupnost. Po tolerančnem patentu so se v Prekmurju naseljevali tudi judje, prihajali so s Poljske in Nemčije, pozneje tudi z drugih krajev Madžarske. Leta 1921, v času popisa prebivalstva, je v dolnjelendavskem okraju živel 320, v murskosoboškem okraju pa 322 judov (Toš 2012: 41–42). Madžari, ki so bili do priključitve pripadniki večinskega madžarskega naroda, so postali narodna manjšina, Slovenci v Porabju so ostali narodna manjšina brez gospodarskega zaledja in lastnega izobraženstva. V Prekmurju so veljali madžarski zakoni in uprava. Nova oblast se je hitro lotila odpuščanja madžarskih uslužbencev in učiteljev. Na njihova mesta so prihajali novi iz osrednjih območij Slovenije. Njihov prihod ni bil enostaven, saj so most na Muri zgradili šele leta 1922, železniško povezavo pa leta 1924. Med domačini in »prišleki« je prihajalo do trenj, saj so se kmalu pokazale razlike v jeziku in mentaliteti. Slovenci, ki so prihajali iz osrednjih krajev, so Prekmurje doživljali kot »slovensko Sibirijo«.

Trianonska mirovna pogodba je narodnim manjšinam zagotavljala pravico do rabe svojega jezika v šolah. Leta 1920 je bilo v obeh okrajih skupaj 16 šol z madžarskim učnim jezikom, toda otroke so vpisovali le po izraziti želji staršev in če je bilo v razredu vsaj 30 otrok (Nećak-Lük 1981: 281). Albina Nećak-Lük v svojem prispevku piše o poslovenjevanju madžarskih otrok, kar je vodilo k asimilaciji madžarskega prebivalstva.

Očitno različne oblasti ravnajo podobno, saj slovenski raziskovalci govorijo o sistematični madžarizaciji Prekmurja pred priključitvijo h Kraljevini SHS (Vršič 2004: 74). Po nemški in pozneje madžarski okupaciji Prekmurja leta 1941 so se zgoraj navedeni dogodki ponovili. Prekmurje so morali zapustiti slovenski uradniki in učitelji in ponovno se je uporabljala vendska teorija. Po končani drugi svetovni vojni je Prekmurje ponovno postalo del Jugoslavije. Odnosi z Madžarsko so se uredili v šestdesetih letih, takrat so v Porabje prihajale prve kulturne skupine, prvi novinarji in zbiratelji ljudskega izročila. Samostojna Slovenija tudi za Prekmurje pomeni razcvet, v Porabju pa se je v zadnjih desetletjih izboljšal gmotni položaj porabskih Slovencev, pričakuje pa se tudi višja stopnja narodnostne ozaveščenosti.

Položaj prekmurščine v Miklošičevem času – v senci jezikovnih nacionalizmov

Uvod

Dogodki 19. stoletja, ki ga je s svojim znanstvenim delom in političnim delovanjem bistveno sooblikoval tudi Franc Miklošič, so pomembno vplivali na vse narode tega srednjeevropskega prostora. Pomlad narodov je v narodih vzbudila nacionalno zavest, potrebo po lastnem jeziku, šolah, knjigah in tudi lastni državi. Ta zavest se je kasneje odražala v jezikovnem nacionalizmu, ki je v 19. stoletju prestopil nacionalne okvire in se je razvil v jezikovno ideologijo. Jezikovni nacionalizem je kot del jezikovne ideologije bistveno vplival na evropske dogodke, na novo in najnovejšo zgodovino številnih jezikov, na razmišljanje o jeziku, na mnenje, odnos, mentaliteto posameznika do jezika ter posledično tudi na njegovo jezikovno obnašanje (Maitz 2006: 308–309). Po Maitzu se je nacionalizem (jezikovni nacionalizem) razvil na prelomu 18. in 19. stoletja, v času razsvetljenstva, ko družbene identitete posameznika in njegove vloge v družbi niso več določali pripadnost stanu in razredu, veroizpovedi, dinastiji, državi ali ožji regiji, ampak narod in pripadnost narodu. Pod vplivom Herderjeve filozofije je bila samoodločba narodov povezana z vprašanjem jezika, z nacionalnim interesom pa se je pojavil tudi jezikovni interes. Maitz loči šest elementov miselnega in vrednostnega sistema jezikovnega nacionalizma v 19. stoletju, in sicer: 1. popolnost nacionalnega jezika, 2. večvrednost nacionalnega jezika, 3. nacionalni jezik kot tvorba posebne narave, ki obstaja neodvisno od svojih govorcev, 4. povezanost jezika – naroda – kulture – države – značaja – vrste, 5. ogroženost nacionalnega jezika zaradi drugih jezikov, 6. nacionalni jezikovni čut. To seveda niso bile le značilnosti madžarskega jezikovnega nacionalizma, vse to najdemo tudi v drugih jezikovnih nacionalizmih, tudi v slovenskem. Marko Pohlin je že leta 1768 v uvodu svoje slovnice, ki je bila odločilnega pomena za razvoj slovenske nacionalne zavesti, pozval Kranjce, naj se ne sramujejo slovenskega jezika,

in jih spodbujal k učenju slovenščine (Pohlin 1768). Glavni kriterij slovenskega jezikovnega nacionalizma v 19. stoletju je bila pripadnost k slovenskemu narodu, jezik pa se je iz komunikacijskega sredstva razvil v najpomembnejši nacionalni simbol. Leta 1848 je nastal program *Zedinjene Slovenije*, njegov soavtor je bil tudi Franc Miklošič, ki je Slovenijo opredelil kot državo, v kateri strnjeno živijo slovensko govoreči ljudje (Stabej-Grdina: slovenistika.files.wordpress.com/2008/06/grdina.doc). Slovenski knjižni jezik se je v drugi polovici 19. stoletja poenotil, osrednja in vzhodnoslovenska različica sta se združili v enotni slovenski jezik. Prekmurski katoliški duhovniki in drugi izobraženci so v svoja dela postopoma uvajali enoten slovenski knjižni jezik, evangeličani pa so še naprej uporabljali prekmurski knjižni jezik (Jesenšek 2013: 103).

Vprašanje jezikovne zavesti pri Jožefu Košiču. V službi madžarskega jezikovnega nacionalizma?

Prekmurski Slovenci so živeli na dvojnem obrobju, zunaj strnjenege slovenskega območja kot ena od narodnosti madžarske države, daleč od vseh centrov, pa vendarle pod vplivom več jezikov, kultur, jezikovnih nacionalizmov. Kako se je to odražalo pri prekmurskih piscih?

Jožef Košič (1788–1867) je napisal številna dela v prekmurskem knjižnem jeziku. Leta 1833 je v Gradcu na stroške županije Vasvár z naslovom *Kratki Návuk Vogrszkoga Jezika za zacsetnike, vödani od goszpona Szalay Imrea na Vandalszka Vüszta prenesseni* objavil prevod slovnice Imreta Szalayja *A magyar nyelvtudomány rövid foglalatja*. Kaj je Jožefa Košiča spodbudilo, da prekmurskim Slovencem predstavi madžarsko slovnico? Zakaj ni napisal prekmurske slovenske slovnice? Zato, ker je madžarski parlament leta 1830 v zakonu zapisal, da bo lahko od leta 1834 javni uslužbenec, npr. učitelj v narodnostni šoli, cerkveni pevec, notar le tisti, ki bo obvladal madžarski jezik. Košič je veliko naredil za dvig izobraženosti svojega naroda, toda za prevod Szalayjeve slovnice se ni odločil sam, prevod so naročili, saj so slovnico z istim namenom prevedli tudi v romunski, slovaški in srbski jezik (Nyomárkay 1999: 335). Struktura omenjenih prevodov je zelo podobna, v uvodu vse poudarjajo pomen poznavanja madžarščine. Ob nastanku Košičevega prevoda je madžarščina imela že več slovníc, o tem piše tudi Košič v

svojem uvodu. Odločitev za Szalayjevo slovnico razlaga s skromnimi finančnimi viri prekmurskih Slovencev. Prizna pa tudi, da bi bila vsebina drugih slovníc prezahtevna za neizkušenega prevajalca. Za Szalayjevo slovnico se je odločil tudi zato, ker je bil njen avtor rojak sombotelske škofije in županije Vasvár. Košič v uvodu piše tudi o svojih nasprotnikih, ki »hukajo dobro in slabo kot sove v temi«. Verjel je v korist svojega prevoda in je o tem hotel prepričati tudi uporabnike knjige. Odstavek tik pred prevodom nosi naslov *Spodbujanje učenja madžarščine*, v katerem piše, da prekmurski Slovenci po božji volji pod madžarsko upravo nimajo svojega narodnega vodje, prav zaradi tega morajo ob južni meji živeti v miru, delavno, njihova dolžnost je, da varujejo kraljevino, spoštujejo njene zakone, kot njeni zvesti pripadniki morajo skrbeti za svojo srečo in poštenje, tako kot pravi Jeremija v 29,7: »Skrbite za blaginjo mesta, kamor sem vas izgnal, in molite zanj h gospodu; njegova blaginja je namreč vaša blaginja.« Kasneje navaja Mojzesa (11,6): »Glej, eno ljudstvo so in vsi imajo en jezik ...« S tem citatom poudarja, da naj bi v kraljevini veljal le en jezik. Svojo misel nadaljuje in svari, da narod in skupnost, ki je okužena in prepojena s tujimi jeziki, ne moreta računati na nič dobrega. V zakonu zapisano zahtevo, da lahko določene poklice opravlja le tisti, ki zna madžarsko, zagovarja s tem, da ni mogoče zanikati pravice Madžarske, na območju katere živijo tudi prekmurski Slovenci, da od njih ob znanju lastnega jezika zahteva tudi znanje madžarščine v splošno dobro in blaginjo. Voditelji države se trudijo, da bi na Madžarskem vsak govoril madžarsko, Košič pa svoj narod poziva k spoštovanju zakonov, ker sicer bodo zadonele gromke besede po Mateju 23,37: »Jeruzalem, Jeruzalem, ki moriš preroke in kamnaš tiste, ki so poslani k tebi! Kolikokrat sem hotel zbrati tvoje otroke, kakor zbira koklja svoja piščeta pod peruti, pa niste hoteli.« Prekmurskemu slovenskemu narodu se 1. spodobi znati madžarsko in to mu je tudi dolžnost, nadalje 2. koristno in potrebno 3. možno in lahko. In še enkrat postavi vprašanje: »Država, v kateri živimo, je Madžarska in nam ne bi bilo treba znati madžarsko?« Košičevo vprašanje je retorično, saj nanj ne odgovori, ampak ga razloži. S tem da ljudi spodbuja k učenju madžarskega jezika ne želi netiti sovraštva proti drugim živim jezikom in ne želi svojega naroda spodbujati, da zavrže svoj materni jezik, saj vsak narod mora slediti svoji družini, znanje več različnih jezikov pa skupnosti odstira pot k sreči in lastnemu obstoju. Vsak mora spoznati

naravo svoje materinščine, se naučiti jezika ljudi, s katerimi živi skupaj, saj je zavezanost do lastnega jezika in zapostavljanje tujih jezikov ravno taka napaka, kot če bi človek ljubil samo sebe, vse druge okrog sebe pa bi sovražil in zaničeval. Slovenec slovenskega jezika ne pozabi, spodobi pa se znati madžarsko, to mu je tudi dolžnost. Košič gre še dlje in svoj narod sooči z dejstvom, da živi na madžarski zemlji, je madžarski kruh, z madžarskim pravom se brani in kljub temu ne zna madžarsko, a ga ni sram? Domovino primerja z materjo in kliče k spoštovanju četrte zapovedi: »Spoštuj očeta in mater!« Načelno prepričevanje nadaljuje z naštevanjem praktičnih koristi: opravljanje različnih poklicev po vsej državi, izmenjava slovenskih in madžarskih otrok zaradi učenja jezika, mešani zakoni in prednost pomadžarjevanja otrok.

Jožef Košič je v uvodnem poglavju svojega prevoda Szalayjeve madžarske slovnice predstavil splošen, kolektivni svetovni nazor, sistem vrednot, ki odraža poglede takratne madžarske družbe na jezik. V njegovih stavkih se odražajo misel en jezik en narod, pojem nacionalnega jezika, ki sta v številnih evropskih jezikih postali del kolektivne zavesti, in tudi nevarnost uresničitve Herderjeve prerokbe. Poudarjanje popolnosti, večvrednosti nacionalnega jezika se ujema z jezikovnim nacionalizmom 19. stoletja, ki pa ni bil izoliran madžarski pojav, ampak tudi slovenski, saj se je jezikovni patriotizem Marka Pohlina na začetku 19. stoletja razvil v jezikovni nacionalizem.

Enako se je zgodilo tudi z drugimi jeziki. Nenavadno in čudno je le to, da je te poglede poudarjal prekmurski slovenski duhovnik, od kogar bi po Küzmičevi standardizaciji prekmurskega knjižnega jezika pričakovali, da napiše slovnico prekmurščine in se zavzema za ohranitev svoje materinščine. Maloštevilčni narod je imel skromno število izobražencev, predvsem duhovnike, ki pa so bili v službi madžarske katoliške cerkve in Kraljevine Madžarske, in so ravnali tako, kot so od njih pričakovali.

Martina Orožen (1996: 137) je Košičev prevod madžarske slovnice ocenila kot avtorjevo »naivno mladostno prepričanje«. Košičeve poglede je kritiziral tudi Stanko Vraz, ki je na njegovo propagando za madžarski jezik odgovoril s sonetom ter ostro obsodil njegovo dejanje in način razmišljanja (Vraz 1952: 149). Martina Orožen v Košičevi lojalnosti do državnega jezika ne vidi nič slabega, saj je bil tak odnos v tistem času značilen tudi za avstrijske Slovence (Orožen 1996: 137). Košič in prekmurski Slovenci niti niso imeli druge izbire, saj v 19. stoletju

z njimi niso računali ne slovenski center, ne slovenski jezikoslovci na Dunaju, ne program Zedinjena Slovenija in ne razna nacionalna gibanja. Njihov jezik ni obravnavan v slovnici Jerneja Kopitarja *Grammatik der Slawischen Sprache in Krain, Kärnten und Steyermark*, ki je izšla leta 1808. Anton Murko je bil prvi, ki je v svoji slovnici *Theoretisch–Praktische Slowenische Sprachlehre für Deutsche nach den Volkssprecharten der Slowenen in Steiermark, Kärnten, Krain und Ungarns westlichen Distrikten*, ki je leta 1832 izšla v Gradcu, prvič obravnaval tudi jezik Slovencev na Madžarskem.

Košič je kasneje po vzoru štajerskih pisateljev v prekmurskem jeziku objavil več izobraževalnih del. Etnološki opis *Zobriszani Szloven i Szlovenka med Mürov i Rábov* je napisal po zgledu Antona Martina Slomška *Blaže in Nežica v nedeljski šoli*, zgodovino kraljevine Madžarske *Zgodbe Vogrszkega kralesztva* pa po vzoru Antona Krempla *Dogodivšine štajerske zemle*. Pisatelji Kranjske, Koroške, Vzhodne Štajerske in Prekmurja so delovali za blagor in razvoj lastnega naroda ter varovanje materinščine. V tem času so nastale številne slovnice slovenskega jezika, tudi regionalnih knjižnih jezikov. Prav Košič bi lahko napisal slovnico prekmurskega regionalnega knjižnega jezika. Zakaj tega ni storil? Verjetno zato, ker Madžari niso podpirali izdaje slovenske slovnice, v avstrijskih deželah pa so takrat že prepovedali Dajnkovo slovnico, njega samega pa so obtožili separatizma. Anton Martin Slomšek pa je vseskozi zagovarjal skupen slovenski jezik ter se je boril za njegovo enakopravnost in družbeno uveljavitev. Leta 1862 je zapisal: »Verli Slovenci! ne pozabite, da ste sini matere Slave; naj vam bo drago materno blago: sveta vera in pa beseda materna. Prava vera bodi vam luč, materni jezik bodi vam ključ do zveličanske narodne omike.«

Položaj Slovencev na Ogrskem po letu 1867

Po padcu Bachovega režima, ki je za narode v Avstriji in na Madžarskem pomenil zatiranje, so se za svoje pravice zavzemali tudi pripadniki nemadžarske narodnosti, predvsem Srbi, Romuni in Slovaki. Na Madžarskem so leta 1868 sprejeli zakon o enakopravnosti narodnosti, ki je urejal odnos madžarske države in narodov, ki so živeli na njenem območju. Zakon je med drugim določil, da so politično vsi državljani del enega

naroda, del enotnega in nedeljivega madžarskega naroda, da zakonodajni postopek poteka v madžarščini in so zakoni pisani v madžarščini. Poslanec Ferenc Deák je na ravni županij, občin, cerkvenih uprav in sodišč zagovarjal enakopravnost. Zakon je točno določil tudi jezikovne pravice narodnosti. Istega leta so sprejeli tudi Eötvösev zakon o ljudskih šolah in z njim so uvedli obvezno osnovno šolo, v 58. členu zakona pa so izrekli, da mora biti vsak učenec deležen pouka v maternem jeziku. V ta namen so začeli izdajati učbenike v madžarskem jeziku, ki so jih prevajali v nemški, slovaški, srbski, rusinski in prekmurski slovenski jezik. Tako so dobili svoje učbenike tudi prekmurski Slovenci, ki so se vse do takrat skoraj izključno učili le iz katekizma in molitvenikov.

Leta 1879 v času ministrovanja Ágostona Treforta je bil sprejet 18. zakon, ki je uvedel obvezen pouk madžarščine, kar je v krogu narodnosti na Madžarskem izzvalo ogorčenje. V zadnjih desetletjih 19. stoletja, v času Bánffyjeve vlade, se je zmanjšalo število šol z nemadžarskim učnim jezikom, sprejeli so zakon o krajevnih imenih v madžarskem jeziku, kar je med pripadniki narodnosti sprožilo ponovno ogorčenje. Na podlagi tega zakona je vsako prekmursko naselje dobilo madžarsko poimenovanje, ki je bilo največkrat drugačno kot dolga stoletja v listinah uporabljeno ime, mogoče celo madžarskega izvora. Tako je Cankova namesto Tóthidegkút bila poimenovana v Vashidegkút, Dolnji Slaveči so se namesto Alsószlávecsa imenovali Alsócsalogány, Moravci pa namesto Tótmarác Alsómarác. Imena slovenskih naselij pa so dobesedno prevedli: Tišino v Csendlak, Sotino v Hegyszoros, imena naselij, ki so nastala iz osebnega imena, pa so dobila drugo ime: Večeslavci (Vecseszlavec) so dobili ime Vasvecsés, Sv. Jurij (Tótszentgyörgy) pa Vízlendva. Za učitelje so organizirali tečaje madžarskega jezika, na nemadžarskih območjih so organizirali madžarska izobraževalna društva, tako so leta 1897 v Murski Soboti ustanovili Madžarsko izobraževalno društvo Vendska krajina, namen katerega je bil, da bi v Slovence na Madžarskem vcepil madžarsko zavest in asimilirал prebivalstvo. Društvo je spodbujalo izdajanje knjig v prekmurskem ali vendskem jeziku. V njih so poudarjali večvrednost madžarskega jezika.

Odnos Imreta Agustiča do prekmurščine in madžarščine

Jožef Košič je leta 1833 objavil prevod Szalayjeve slovnice, Imre Agustič pa je sam napisal madžarsko slovnico v prekmurskem slovenskem jeziku z naslovom *Návuk vogrszkoga jezika za zacsétnike* in jo je leta 1876 izdal v Budimpešti na stroške sombotelskega škofa Imreta Szabója, ki je učbenik namenil za uporabo v prekmurskih šolah. Agustič je delno uporabil slovnično terminologijo, ki jo je ustvaril Jožef Košič, tako npr. a *deliven* 'igenév', *glasznik* 'magánhangzó', *goriszkricsanye* 'felkiáltás', *pometavati* 'ragozni', delno pa se je opiral na Janežičevo slovnico (Jesenšek: 1998: 130–131). Leta 1878 je v Budimpešti objavil učbenik *Prirodopis s kepami*, ki ga je napisal za to, da bi lahko v prekmurskih slovenskih šolah v svojem jeziku poučevali tudi naravoslovje. Agustič je moral prvi ustvariti prekmursko naravoslovno terminologijo, številne termine je kar prevzel od Erjavca, številne pa je sam tvoril. Agustič pa je bil vendarle najbolj znan po svoji publicistiki in listu *Prijatelj*, ki ga je v Budimpešti urejal od 1875 do 1879. V prvi številki je opisal namen svojega časopisa, in sicer posredovanje informacij v prekmurskem jeziku, ki so potrebne za dobro informiranost in splošno pismenost. List je imel pet stalnih rubrik: *Orszácsiak szpráviscse/Pregled*, *Zvönszki dugoványi*, *Prepodávka*, *Razloczne glászi* in *Máli vert*. Že sami naslovi govorijo o tem, da je poročal o dogodkih v madžarskem parlamentu, zunanjih zadevah, zanimivih dogodkih v svetu, kmetovalcem pa je pripravljala koristne nasvete. Prve številke so izšle z madžarskim črkopisom, od leta 1877 pa v gajici, ker je menil, da bo tako pridobil širši krog bralcev. Še naprej je ohranil črki *ö* in *ü*, kar so mu zamerili v slovenskem tisku, zaradi gajice pa so ga kritizirali madžarski uradni organi. Jezik člankov je skušal približati osrednjemu slovenskemu knjižnemu jeziku. Ta Agustičev jezik je Avgust Pavel imenoval lunin jezik, saj je bilo v njem veliko neposredno prevzetih besed iz osrednjega slovenskega knjižnega jezika, hrvaščine in tudi številne nove tvorbe. Slovenski raziskovalci (Novak, Ftičar, Vratuša) so visoko cenili Agustičevo približevanje osrednjemu slovenskemu knjižnemu jeziku, še zlasti zato, ker mu je to uspelo v tujem okolju in ni sledil Kardoševi jezikovni usmeritvi. Natalija Ulčnik v svoji monografiji podrobno obravnava Agustičev jezikovni koncept in ugotavlja, da je kot Prekmurec dobro poznal položaj prekmurskega knjižnega jezika, pomanjkanje primernih knjig in izobražencev. Glavni

urednik je tiskanje slovenskega časopisa v tujem okolju opravičeval s pravico do informiranja v maternem jeziku, avtorica monografije pa to njegovo odločitev v takratnih razmerah šteje za drzno početje. Na podlagi vsebine in tona časopisa ugotavlja, da je Agustič enako spoštoval svojo materinščino in državni jezik (Ulčnik 2009: 68). Agustič je bil enakega mnenja o koristnosti učenja madžarskega jezika kot Košič. Takratni slovenski tisk je Agustičev list napadal zaradi uporabe črk, jezika in tudi vsebine. *Prijatelj* je izhajal kratek čas, kasnejši katoliški in evangeličanski tisk pa je bil v vseh pogledih bistveno skromnejši.

Jezikovni koncept evangeličanskih pisateljev v 19. stoletju

Tolerančni patent Jožefa II. (1780) je bistveno olajšal življenje prekmurskih evangeličanov. V tem obdobju, v katerem so ustanavljali cerkve in šole, so delovali Mihael Bakos, István Szijjártó, kasneje pa Mihael Barla, Janos Kardoš, János Fliszár in drugi. V prekmurskem knjižnem jeziku so objavili številne molitvenike in pesmarice ter so vseskozi vztrajali pri svoji materinščini, kar Jože Rajhman, sklicujoč se na Antona Vratušo, pripisuje nezanemljivi štajerskih sosedov (Rajhman 1997: 121), videti pa je treba tudi to, da so imeli evangeličani versko zaledje na Madžarskem. Pri svojem jeziku so vztrajali tudi kasneje, kar so slovenski raziskovalci ostro kritizirali in jih imeli za odpadnike. Evangeličani so igrali pomembno vlogo pri ustvarjanju cerkvene in kasneje tudi posvetne literature, predvsem za šolske potrebe. Pri tem delu so se tudi evangeličanski pisatelji srečevali s skromnim besednim zakladom ljudskega jezika, ki pa besed niso prevzemali iz osrednjega knjižnega jezika, saj niso imeli stikov z osrednjimi slovenskimi območji. Lotili so se intenzivne tvorbe novih besed. Učbenike in učne pripomočke so prevajali iz madžarščine, pri čemer so se toga držali madžarske skladnje, zaradi česar je bila njihova prekmurščina zapletena in težko razumljiva. Uspešnejši pa so bili pri prevajanju madžarskega leposlovja, s čimer so dokazali funkcionalno popolnost in pestrost prekmurskega jezika. Do konca so vztrajali pri jeziku, ki ga je standardiziral Kűzmič, in jezikovni ideologiji protestantizma (pietizma). Živel in ustvarjal so v duhu pietizma, ki je bil blizu značaju in temperamentu prekmurskega človeka (Rajhman 1997: 122).

Janoš Kardoš za obnovo prekmurščine

Janoš Kardoš je bil Košičev sodobnik in je med evangeličani opravljal podobno poslanstvo kot Košič med katoličani. S svojim delovanjem je napisal osnovna dela, ki jih je potrebovala evangeličanska cerkev za svoje versko in vzgojno-izobraževalno delo v prekmurskem jeziku, in sicer: *D. Luther Martina máli kátekizmus* (1837), *Krátki návuk krsztsansztva* (1837), *D. Luther Mártona veliki kátekizmus* (1851), *Mála historia bibliszka ali sz. pizma mésta prigodna* (1840), *Krsztsanszke czerkvene peszmi* (1848), *Nóvi abecedár* (1853). Prevedel je številne madžarske učbenike (Gönczy, Gáspár, Nagy, Maszák): *Nóve ABC i zacsétne knige cstenyá za vesznicski sol prvi zlócs* (1871), *Návod vu szlovenszke ABC-szke i zacsétnoga cstenyá kniga za vucsitele pizsán po Gönczy Pál.* (1873), *Návod na fliszánya vu govorényi i razményi za vesznicski sól prvi i drügi zlócs* (1870), (1872), *Nóve knjige cstenyá za vesznicski sól drügi zlócs* (1870), *Szlovenszke nóve knjige cstenyá za vesznicski sól. II. zlócs.* (1872), *Nóve knige cstenyá za vesznicski sól III. zlócs* (1871), *Nóve knjige cstenyá za vesznicski sól. III. zlócs.* 1872, *Szlovenszke nóve knjige cstenyá za vesznicski sól IV. zlócs.* (1872), *Jezicsna fliszanya za vesznicski sól* (1871). Podobno kot Košič je prevedel tudi slovnico madžarskega jezika, in sicer delo Lászla Nagya z naslovom *Návod na vogrszki jezik za vesznicski sól* (1871). Prevedel je tudi navodilo Huga Maszáka za pouk risanja z naslovom *Potikazács za zacsétno rovatanye. Návod za sólzke vucsitele* (1872). Tudi s tem prevodom je dokazal, da je znal ustvariti strokovno terminologijo za različna strokovna področja. Kardoševe prevode učbenikov so uporabljali v glavnem le v evangeličanskih šolah. Kardoš je po naročilu ministrstva napisal kritiko Murkovičevega *Abecednika* in Bagáryjeve *Perve knige – čtenya*, učbenikov, ki ju je za katoličane izdalo društvo Szent István Társulat. Kardoš je kritično ocenil jezik obeh učbenikov, trdil je, da so knjige pisane v tujem nerazumljivem jeziku, ki ni ne hrvaščina ne ilirščina in ne prekmurščina. Menil je, da so besede sklanjane po novih sklanjatvenih paradigmah in zvenijo po panslovansko (Kokolj in Horvat 1977: 177). Kardoš je torej vztrajal pri starem prekmurskem jeziku in se ni mogel sprijazniti z mislijo, da bi ta jezik približal osrednjemu slovenskemu knjižnemu jeziku. Kritiki so ga imeli za pristaša Eötvösa in so ga razglasili za madžarskega Venda, ki je videl prekmurski slovenski narod v okviru svetoštevanske kraljevine.

Zagovarjal je zamisel, da nemadžarski narodi ohranijo svoj jezik, verodostojno, navade in ne iščejo rešitev zunaj meja. To potrjuje tudi Jesenšek, ki misli, da je Kardoš jezikovno poenotenje Slovencev razumel kot prevlado slovenske katoliške večine nad prekmurskimi evangeličani in se je bal verske združitve (Jesenšek 2013: 103). Problem maloštevilčne evangeličanske skupnosti v Prekmurju na tej točki presega jezikovne nacionalizme in odpira nova vprašanja.

Predstavljena dela prekmurskih pisateljev odražajo njihova prizadevanja za razvoj prekmurskega knjižnega jezika, ki ga je v 19. stoletju standardiziral Števan Küzmič. Napisali so temeljna dela, učbenike, učne pripomočke, knjige z izobraževalno tematiko, prevajali so madžarsko leposlovje, izdajali so časopise in v njih objavljali različna besedila, napisali oziroma prevedli so madžarske slovnice. Vse to so počeli v senci jezikovnih nacionalizmov. Glavne poudarke madžarskega jezikovnega nacionalizma je mogoče razbrati iz Košičevega uvoda, ki ga je napisal pred svoj prevod madžarske slovnice. Agustič je v Budimpešti izdajal slovenski časopis, v katerem je tudi sam poudarjal pomen poznavanja madžarščine in v ta namen je tudi sam napisal madžarsko slovnico. Janoš Kardoš in prekmurski evangeličani pa so vseskozi vztrajali pri svojem starem prekmurskem narečju in niso iskali poti do osrednjega slovenskega knjižnega jezika. V 19. stoletju so se okrepili jezikovni nacionalizmi, tudi madžarski in slovenski. Prekmurski pisatelji so se pravzaprav znašli med tema dvema, pri čemer je bil močnejši madžarski, saj je Madžarska kot samostojna država sprejemala zakone, regulirala je uporabo in učenje madžarskega jezika, skrbela za učbenike in prevajanje teh v jezike narodnosti, ki so živele na njenem območju. Slovenci teh inštrumentov niso imeli, brez zakonodajnega in finančnega ozadja so svoja jezikovna prizadevanja formulirali v programu Zedinjena Slovenija, duhovniki in drugi izobraženci so v taborniškem gibanju širili ideje in zahteve po samostojnem narodu, slovenščini kot uradnem jeziku, skupnem knjižnem jeziku. Na koncu 19. stoletja se je madžarski jezikovni nacionalizem sprevrgel v omejevanje pravic narodnosti, prizadevanja slovenskega jezikovnega nacionalizma pa so se uresničila šele v skupni južnoslovanski državi, ko se je uveljavil skupen knjižni jezik, regionalni prekmurski knjižni jezik pa je počasi izgubil svojo prvotno funkcijo.

Mentalna in stvarna jezikovna krajina v Porabju

Uvod

Jezikovna krajina je predmet številnih sodobnih raziskav, znanstvenih konferenc in študij, v katerih raziskovalci obravnavajo raznolike tematske sklope. Na pomen tovrstnega raziskovanja sta že leta 1997 opozorila Landry in Bourhis v svoji temeljni študiji (Szoták 2016: 108). Raziskave na tem področju vključujejo analizo uradnih prometnih znakov, oglasnih sporočil, imen ulic, toponimov, napisov na trgovinah ter uradnih tabel na javnih in vladnih ustanovah (Bartha idr. 2013: 15). Pogost raziskovalni fokus je prav prostor, v katerem sobivajo skupnosti z različnimi jezikovnimi in kulturnimi ozadji (Bartha idr. 2013: 15). Madžarski raziskovalci so podrobno analizirali jezikovno krajino na območjih v Avstriji, Ukrajini, Srbiji in na Slovaškem, kjer živi madžarska narodna skupnost in kjer so jezikovni konflikti, napisi in table pa se praviloma preučujejo na večjezičnih območjih (Szoták 2016: 54).

Slovenski raziskovalci jezikovno krajino, kot jo opredeljujeta Shohamy in Gorter (2009), razumejo kot skupek jezikovnih znakov v okolju, torej besedil in napisov, ki so javno dostopni in namenjeni širši javnosti. Z vidika raziskovanja jezikovne krajine posebno pozornost namenjajo velikosti pisave, njeni izpostavljenosti ter prostorski umeščenosti, pri čemer poudarjajo, da ti elementi nimajo zgolj pragmatične, temveč tudi izrazito simbolno funkcijo. Čeprav jezikovno krajino formalno urejajo zakonske določbe, ta hkrati odseva simbolna razmerja med jeziki na določenem območju ter ponazarja razkorak med normativnim okvirom in dejanskim jezikovnim stanjem v prostoru (Gliha Komac idr. 2016: 8). Citirana študija analizira rabo slovenskega jezika pri poimenovanju podjetij, ki opravljajo registrirano gospodarsko dejavnost, ter pravnih in fizičnih oseb. Na problematiko pretiranega širjenja tujejezičnih, zlasti angleških napisov, so opozorili tudi slovenski akademiki, ki so pozvali zakonodajno oblast k sprejetju in doslednemu uveljavljanju ustreznih pravnih aktov.

Marko Snoj je preučeval jezikovno krajino Ljubljane. Pregledal je angleške napise na Nazorjevi ulici, opozoril na slovnične napake v slovenskih napisih ter citiral ustrezne zakonske določbe, ki urejajo rabo jezika (Snoj 2018: 50). Leta 2017 je bilo pripravljeno poročilo o raziskovalnem projektu, ki je preučeval jezikovno politiko Republike Slovenije in glede jezikovne krajine potrjuje zgoraj opisane ugotovitve (Gliha Komac 2017: 20), nadalje vsebuje tudi opažanja in predloge glede rabe jezika pri porabskih Slovencih (Gliha Komac 2017: 66–69).

Porabski Slovenci

Porabski Slovenci živijo v strnjeni skupnosti v sedmih vaseh v okolici Monoštra, kjer predstavljajo večinsko prebivalstvo. V prejšnjem stoletju so se v večjem številu preselili v Monošter, Sombotel, Mosonmagyaróvár, Budimpešto ter tudi v druge dele države. Porabje je bilo do podpisa Trianonske mirovne pogodbe del Kraljevine Madžarske, porabski Slovenci so brali predvsem versko literaturo, napisano v prekmurskem regionalnem knjižnem jeziku, ki ga je standardiziral prevajalec Nove zaveze Števan Küzmič, v istem jeziku so tudi molili, tako kot tudi drugod po Prekmurju. Govorili so isto narečje kot na Goričkem, delali so na posestvih rodbin Batthyányjev in cistercijanov, dolgo časa pa sta bila v porabskih slovenskih vaseh župnik in učitelj edina izobraženca. Kraja Monošter (Szentgotthárd), kjer je bilo večinsko madžarsko prebivalstvo, in Ženavci (Jennersdorf, Gyanafalva), kjer je prevladovalo avstrijsko prebivalstvo, sta bila dve večji središči, ki sta jim nudila zaposlitev in storitve. Po podatkih popisa prebivalstva iz leta 1910 je v Monoštru živelo 1711 Madžarov, 653 Nemcev, 101 Slovenec, v Ženavcih pa 4816 Avstrijcev, 156 Madžarov, 3 Slovenci in 1 Srb.

Po podpisu Trianonske mirovne pogodbe je devet slovenskih vasi brez gospodarskega zaledja in lastnih izobražencev ostalo del Madžarske, njihov jezik in kulturno življenje sta bila izolirana, prebivalstvo pa je vse do konca osemdesetih let 20. stoletja živelo v zaprti skupnosti, obdani z mejama in obmejnim pasom. V sedemdesetih letih 20. stoletja so se stiki s Slovenijo okrepili, vendar je regija ostala zaprta vse do političnih sprememb: proti Avstriji jo je zapirala železna zavesa, proti Sloveniji državna meja brez mejnih prehodov, proti preostali Madžarski pa obmejni

pas, na območje katerega so lahko osebe iz krajev zunaj Železne županije vstopale le s posebnim dovoljenjem. Ta zaprtost je konzervirala, ohranila porabske Slovence – tiste, ki so ostali, saj jih je veliko tudi odšlo. Ohranjali in varovali so porabsko narečje kot svoj materni jezik (v nadaljevanju materni jezik), ki je odražalo stanje prekmurske slovenščine na začetku 20. stoletja, ohranil se je stari besedni zaklad, stare nemške izposojenke, vse novejšje besede pa so bile prevzete iz madžarščine. Tako ga danes med seboj govorijo le še starejši od 40 let, večinoma le v družinskem krogu, saj so se možnosti za rabo narečja močno skrčile.

Zaradi arhaičnosti jezika je komunikacija otežena celo s prebivalci v čezmejnih sosednjih slovenskih vaseh. V drugi polovici 20. stoletja so na porabskih osnovnih šolah uvedli poučevanje knjižne slovenščine, učni načrti in učbeniki pa niso upoštevali velike razlike med narečjem in knjižnim jezikom, kar še danes ovira uspešno poučevanje slovenščine. Slovensko narečje kot materni jezik je bilo zapostavljeno, na koncu 20. stoletja pa je njegovo mesto tudi v cerkvi prevzela madžarščina. Slovenski jezikoslovci, ki so soustvarjali jezikovno politiko, so verjeli, da se bo tudi v Porabju uveljavila govornjena različica knjižnega jezika, a to se ni zgodilo niti v Sloveniji, kjer (na primer na ulici) prav tako ne govorijo knjižno. »Slovenci se rodimo v materinščino, ki je pri nas praviloma eno izmed slovenskih narečij, knjižnega jezika pa se učimo postopoma in ga uporabljamo času, prostoru in namenu primerno,« pravi profesor Jesenšek (Jesenšek 2018: 29).

Mentalna jezikovna krajina in karta

Poseben jezikovni razvoj in zgodovinska preteklost sta pustila globoke sledi v kolektivnem spominu ljudi, enako pa velja tudi za jezikovno krajino. V porabski jezikovni krajini je danes še ohranjen mentalni jezikovni zemljevid. V slovenskih vaseh v Porabju so na pokopališčih na starih nagrobnikih priimki in imena zapisani v madžarščini in z madžarsko ortografijo, tako danes ve le še sorodnik, ali je bil pokojni z imenom *István* v resnici *Števan*, *Štejvek*, *Štejfli* ali *Pišta*, saj doma nikogar niso klicali *István*. Podobno je s priimki, saj je imel vsak tudi hišno ime: *Čemeštaren*, *Fincin*, *Doren* itd. Tudi to danes ve le še sorodnik – če sploh še ve. Starejši govorci narečja se še spomnijo slovenskih

ledinskih imen, ki jih danes najdemo le še na starih kartah, pogosto v obliki, prilagojeni madžarščini. Mikrotoponime – npr. *Celinka*, *Žgalina*, *Vrajži dou* – danes prav tako hrani le kolektivni spomin.

Stvarna jezikovna krajina

V Porabju se je jezikovna krajina v zadnjih letih obogatila. Gospodarski in družbeni razvoj ter stanje slovenskega jezika se odražajo v številnih uradnih, zasebnih in reklamnih napisih.

Krajevni napisi

Zakon CLXXIX iz leta 2011 o pravicah narodnosti določa:

1. odstavek 6. člena

V naseljih, kjer delež določene narodnosti, evidentiran ob popisu prebivalstva, doseže deset odstotkov, je lokalna samouprava na zahtevo pristojne lokalne narodnostne samouprave dolžna zagotoviti, da:

točka d) napisi na tablah s krajevnimi in uličnimi imeni poleg madžarskega besedila in ortografije vsebujejo tudi tradicionalna narodnostna poimenovanja v jeziku narodnosti, oziroma – če ne obstajajo – poimenovanja v jeziku narodnosti, ki so po vsebini in obliki enaka madžarskim.

V porabskih naseljih je bila ta zahteva izpolnjena že pred uveljavitvijo zakona, saj je bilo na podlagi sklepa partije iz leta 1978 (Arday in Joó 1987: 409) ime vsakega naselja zapisano dvojezično: *Felsőszölnök* – *Gornji Senik*, *Alsószölnök* – *Dolnji Senik*, *Szakonyfalu* – *Sakalovci*, *Rábatótfalu* – *Slovenska ves*, *Szentgotthárd* – *Monošter*, *Apátistvánfalva* – *Števanovci*, *Balázsfalva* – *Otkovci*, *Orfalu* – *Andovci*, *Kétvölgy* – *Verica-Ritkarovci*. V zakonu zapisano je bilo uveljavljeno tudi na prometnih znakih, kljub temu pa imajo prebivalci Porabja v svoji mentalni jezikovni krajini in zemljevidu drugačne oblike. V Sloveniji so na začetku šestdesetih let 20. stoletja krajevna imena, ki so se končevala na -ce npr. *Beltince*, *Števanovce* – kot odgovor na vprašanje Kam greš?, v množinski tožilniški obliki poenotili v množinski imenovalnik s -ci, medtem ko so odgovor na vprašanje Od kod prihajaš?, ki so bili prej v

množinski rodilniški obliki, npr. iz *Beltinec*, iz *Števanovec*, spremenili v *iz Beltincev*, *iz Števanovcev*, torej iz -vec v -cev (Narat 2004: 74). To pomeni, da je za porabski primer *Ritkarovce* v knjižni slovenščini v normativni obliki *Ritkarovci/iz Ritkarovcev*. Slovenski pravopis iz leta 1962 sicer dopušča tudi rabo lokalnih rodilniških oblik, npr. Bratonci -nec in -cev, toda v geslu kot standardno navaja samo obliko s -ci, torej Bratonci (SP 1962: 41).

Slika 1: Madžarsko-slovenski dvojezični cestni znak
(Szentgotthárd – Monošter, Kétvölgy – Verica-Ritkarovci)

Tako je iz krajevnih imen *Števanovce* nastalo *Števanovci*, iz *Sakalovce* *Sakalovci*, iz *Otkovce* *Otkovci* in tako naprej. S tem so v kolektivno zavest prebivalstva vnesli še en odtujevalni element in dodatno otežili že tako oteženo komunikacijo zaradi velikih razlik med narečjem in knjižnim jezikom. Tudi namesto poimenovanj *Gornji Senik* in *Dolnji Senik* bi morali biti *Gorenji Sinik* in *Dolenji Sinik*, saj so prebivalci ta poimenovanja skozi stoletja uporabljali v tej obliki. Obliki *Gorenji* in *Dolenji* najdemo po vsej Sloveniji, kot npr. *Dolenja vas* in *Gorenja vas*. Lahko se vprašamo, zakaj je bilo treba za Porabje uveljaviti strožja pravopisna pravila slovenskega jezika kot v Sloveniji. Za prebivalce Porabja sta bili novi tudi poimenovanji *Porabje* (za območje) in *Monošter* (Szentgotthárd) za mesto). Ime *Porabje* je to območje dobilo po priključitvi

Prekmurja Sloveniji, Monošter pa je poimenovan po cistercijanskem samostanu, vendar ni mogoče določiti točnega časa začetka rabe tega poimenovanja, z gotovostjo pa je mogoče trditi, da je Jožef Košič v 19. stoletju dosledno uporabljal imeni *Sz. Gotthárd* oziroma *Szveti Gotthárd* (Košič 1992: 142), v ljudskem jeziku pa se je vse do danes ohranilo ime *Varaš* (Mesto). Porabsko slovensko narečje ima številne posebnosti, to velja tudi za lastna imena, predvsem za mikrotoponimijo, ki ohranja številne arhaične jezikovne značilnosti. Porabski Slovenci v svojem jeziku poimenujejo svoja sosednja in tudi bolj oddaljena naselja, nimajo pa svojega poimenovanja za ožje območje, na katerem živijo. Poimenujejo državo, v kateri živijo *Vogrski orsag* (Madžarska), nekdanjo in današnjo sosednjo državo *Slasko* (Jugoslavija, Slovenija), *Nenško* (Avstrija), *Dajčland* (Nemčija), nimajo pa imena ne za *Prekmurje* in ne za *Porabje*.

Ulične tablice

Zakon o pravicah narodnosti ureja tudi uporabo imen ulic (glej zgoraj). Struktura porabskih naselij je gručasta, kar pomeni, da ima vas eno glavno ulico, kjer je danes večina hiš, vendar so naseljeni tudi doline in griči, zato je tam zelo težko določiti imena ulic. Pred nekaj leti so to vendarle storili na Gornjem Seniku in Dolnjem Seniku, kjer so danes postavljene dvojezične in celo trijezične ulične tablice. V Slovenski vesi, ki je od leta 1983 del Monoštra (Szentgotthárd), pa najdemo samo madžarske ulične tablice. Na Gornjem Seniku so se trudili, da bi ohranili poimenovanja, ki obstajajo v mentalnem zemljevidu prebivalcev, zato so ulice poimenovali: *Régi út / Stara pot*, *Polova út / Pot v Polovo*, *Fő út / Glavna cesta*, *Kakasdomb / Grbenšček*, *Malom út / Mlinska pot*.

Ostala poimenovanja pa niso domača, kot da niso namenjena domačinom, saj je na primer ime *Hármashatár út / Pot na tromejnik* tuje tako v madžarščini kot v slovenščini, saj se je ta dolina v madžarščini vedno imenovala *Hampó-völgy*, po nekdanjem prebivalcu te doline. V slovenščini pa se je imenovala *Sobota* in vaščani še danes uporabljajo to ime. Na podlagi etimologije podobnih krajevnih imen (Kiss 1980: 618) lahko sklepamo, da so v dolini nekoč potekali tedenski sejmi, od tod izhaja tudi poimenovanje. Vsekakor bi bilo bolj priporočljivo ohraniti ime *Hampó-völgy / Sobota*. Poimenovanje *Hármashatár* je novejšega

izvora, to poimenovanje pa tudi v turističnem smislu ni utemeljeno, saj je mejni kamen treh držav, ki ga turisti pogosto iščejo, ravno iz te doline najtežje dostopen. Poimenovanje poti, ki vodijo na *Janezov breg* / *János-hegy* na Gornjem Seniku, je še bolj zapleteno, saj sta poimenovanja v madžarščini *Alsó-János-hegy* in *Felső-János-hegy*, v dobesednem prevodu v slovenščino pa *Spodnji Janezov breg* in *Zgornji Janezov breg*, vendar ju v lokalnem slovenskem govoru nikoli nihče ni uporabljal in ga tudi danes ne uporablja.

Grič na Gornjem Seniku ima dele z dobro znanimi domačimi slovenskimi imeni: *Meleken vrej*, *Čemeštaren krošeo* itn. Verjetno bi bilo smiselno ta imena vključiti v poimenovanje Janezovega brega, saj je poštni naslov tako ali tako vedno v madžarščini, poštar pa je danes tudi Madžar. Na Dolnjem Seniku, kjer živijo Slovenci, Nemci in Madžari, so ulice poimenovali v treh jezikih, njihova slovenska in nemška knjižna imena so večinoma dobesedni prevodi madžarskih imen.

Slika 2: Hišno ime v kraju Verica-Ritkarovci

V kraju Verica-Ritkarovci so pod hišne številke napisali slovensko hišno ime, npr.: *Lepošnji*, *Vučtjini*, *Šubdjani*. Tako bodo ti domovi za vedno

ohranili poimenovanje, ki se širi iz roda v rod, in hiša to ime ohrani tudi po menjavi lastnika. To bi lahko izvedli tudi v drugih slovenskih vaseh, saj se starejši prebivalci še spominjajo imena vsake hiše.

Javne ustanove

Že citiran zakon o pravicah narodnosti se nanaša tudi na poimenovanje javnih ustanov.

Napisi na tablah z imeni javnih uradov in organov, ki opravljajo javne storitve, ter obvestila o njihovem delovanju morajo biti poleg madžarskega besedila in ortografije z enako vsebino in enaki obliki napisani tudi v maternem jeziku narodnosti. Po ogledu naselij lahko ugotovimo, da se v Porabju tudi na tem področju izpolnjuje črka zakona. Imena občin, narodnih samouprav, izobraževalnih ustanov, celo kulturnih in športnih objektov ter gasilskih domov so napisana dvojezično, na Dolnjem Seniku celo trijezično. Pri tem je treba opozoriti, da so slovenski napisi v knjižni slovenščini, na primer: *Közös Önkormányzati Hivatal* / *Unterzemminger Gemeinsames Selbstverwaltungsamt* / *Skupen samoupravni urad Dolnji Senik*; *Državna slovenska samouprava* / *Országos Szlovén Önkormányzat*; *Märcheninsel Kindergarten* / *Mesesziget Óvoda* / *Vrtec pravljичni otok*; *Kühár Emlékház – Szlovén Tájház* / *Spominska hiša Janoša Kúharja, Játékvár Óvoda, Szentgotthárd* / *Vrteč grad igrac*; *Orvosi Rendelő* / *Zdravstvena ambulanta* / *Zdravniška ordinacija*; *Rendelési idő* / *Obratovalni čas*; *Sportpálya* / *Sportno igrišče*; *Zeleni – Zöld* – *Green Park*. Posebno pozornost pa si zaslužijo vrstni red jezikov v poimenovanjih, velikost napisov in napake v slovenščini.

Pri poimenovanju uradov na Dolnjem Seniku slovenščina dosledno stoji na tretjem mestu, tudi pri poimenovanju slovenskih kulturnih ustanov na Gornjem Seniku so napisi najprej v madžarščini, nato v slovenščini. Nekatera poimenovanja ustanov bi potrebovala lektorski pregled. Tudi tukaj se lahko vprašamo, ali so pristojni ravnali pravilno, ko so se odločili zgolj za napis v knjižni slovenščini. Komu je namenjen slovenski napis: tamkajšnjim prebivalcem, ali morda predvsem slovenskim politikom in turistom? Ustanova je v večini primerov najprej poimenovana v madžarščini. Pri izbiri madžarskega imena ustanove bi bilo treba paziti, da bi bilo ime prevedljivo v knjižno slovenščino pa tudi

v porabsko slovensko narečje. Zaželeno pa bi bila tudi poimenovanja z lokalnimi značilnostmi.

Slovenščina na spletnih straneh porabskih organizacij

Porabske ustanove imajo svoje spletne strani, ki so večinoma dvojezične. Šola Jožefa Košiča na Gornjem Seniku ima zgledno dvojezično spletno stran <https://kossicsiskola.gportal.hu/>, na njej so vse informacije v madžarščini in knjižni slovenščini. Osnovne informacije šole v Števanovcih <https://www.apatiiskola.hu/> so dvojezične, priloženi dokumenti (hišni red, poročila ...) pa so samo v madžarščini. Obe spletni strani bi bilo treba posodobiti, saj na njih skoraj ni aktualnih informacij. Vsebina teh strani kaže, da je prvi jezik v teh ustanovah madžarščina. To je razumljivo, saj tam poučujejo tudi madžarski učitelji, ki slovenščine ne obvladajo. Dijaki prihajajo iz različnih krajev, pogosto iz mešanih družin, v katerih se slovenščina ne uporablja več oziroma če se, se uporablja le narečje.

Osnovna šola, gimnazija in srednja šola svetega Gotarda (Szentgottárd Általános Iskola, Gimnázium és Technikum), ki se je pred prevzemom sombotelske škofije imenovala po znanem madžarskem pesniku Mihályu Vörösmartyju, ima na svoji spletni strani informacije samo v madžarskem jeziku – kljub temu, da šolo obiskujejo tudi slovenski dijaki, poučujejo tudi slovenščino, iz katere je mogoče tudi maturirati.

Vsebina spletne strani Zveze Slovencev na Madžarskem <https://www.zveza.hu/sl> je v madžarščini in knjižni slovenščini, narečnih vsebin pa ni. Tudi vabilo na prireditev v Gornjem Seniku je objavljeno samo v knjižni slovenščini. Slovenija daje prednost knjižni slovenščini, skupnost v Porabju pa bi se vendarle morala zavedati, da se s tem postopoma opušča raba narečja (materne jezika). Zakonske določbe, pogodbe in razpise je res težko prevajati v narečje, saj nima ustrezne terminologije, kratka sporočila, poročila in vabila pa bi lahko bila napisana v materinščini. S takšno prakso Porabce, ki še govorijo narečje, navajajo na uporabo madžarščine, saj knjižno slovenščino govorijo in razumejo predvsem intelektualci, zaposleni v manjšinskih organizacijah.

Na podlagi spletne strani Državne slovenske samouprave <https://slovinci.hu/sl> je mogoče sklepati, da je njihov uradovalni jezik madžarščina. Stran je postavljena v obeh jezikih (madžarščini in knjižni

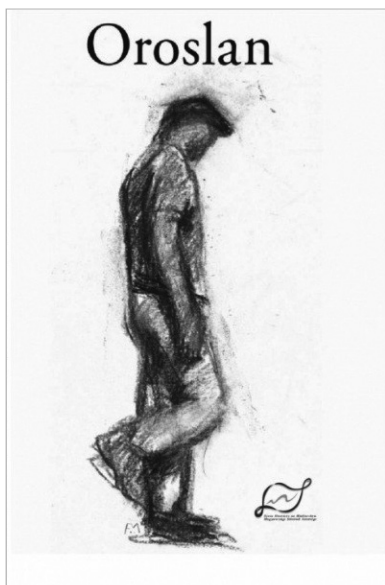
Turistične informacije

V Porabju se je v zadnjih letih začel razvijati turizem. Zgradili so nove objekte, turistične in kolesarske poti, večinoma v okviru evropskih projektov. Turista, ki raziskuje Porabje, na poti spremljajo večinoma trijezične informacijske table. Ob prečkanju meje oziroma pred Monoštrom (Szentgotthárd) potnika barvna tabla informira, da prihaja na območje, na katerem živijo porabski Slovenci: *Dobrodošli pri Slovencih v Porabju / Köszöntjük a Rába-vidéki (sic!) szlovéneknél*. Na več mestih najdemo podrobne opise flore in favne Porabja, predstavitve kulturnih spomenikov, vendar med njimi ne zasledimo nobenega zapisa v slovenskem narečju (maternem jeziku). Napisi na lokalnih etnografskih muzejih in gostinskih obratih bi prav tako lahko bili tudi v maternem jeziku.

Zasebni oglasi, informacije, plakati

V porabskih vaseh najdemo oglasne deske, na katerih je napis *oglasí/hirdetések*. Na tistih, kjer oglasna deska nosi slovensko ime, smo našli le oglase v madžarščini, drugje pa so poleg oglasov v madžarščini objavljeni tudi oglasi in plakati, napisani v slovenskem narečju. Na prireditvah Društva Slovencev v Budimpešti, Društva porabskih slovenskih upokojencev, Porabskega kulturnega in turističnega društva Andovci se je uveljavila spodbudna praksa. Vabila in plakati so namreč vedno pripravljene v dveh jezikih – v slovenskem (maternem) in madžarskem jeziku. Ob napovedi premiere novega slovenskega celovečernega filma *Oroslan* so bodoči gledalci filma najverjetneje pričakovali plakat, napisan v slovenskem maternem jeziku, torej v lokalnem narečju. Film so posneli na Gornjem Seniku, tudi večina igralcev je od tam. V filmu govorijo v gornjeseniškem narečju in posredno obravnava tudi problematiko »umiranja« maternega jezika. Plakat za predstavitev filma pa je bil napisan samo v slovenskem knjižnem jeziku in madžarščini, kot da bi želel potrditi prav »smrt« maternega jezika. Prizadevanje glavnega igralca filma in empatija režiserja sta bila zaman, na plakatu, ki je vabil gledalce, o katerih govori film, jih niso znali nagovoriti v maternem jeziku. V slovenskih vaseh Porabja ponekod naletimo na dvojezična ali le slovenska zasebna obvestila. Če proizvajalec ali trgovec upa, da bo

svoje izdelke lahko prodal tudi Slovencem in Avstrijcem, bo besedilo napisal v slovenščini in nemščini, pogosteje pa kar samo v nemščini. Eden od slovenskih primerov je napis *Čebelarški in zeliščni vrt Divjih rož*. Našli pa smo tudi tablo s pomenljivim napisom *Pozor hud pes!*

Oroslan

Zveza Slovencev na Madžarskem
Vas vabi na ogled slovenskega celovečernega igranega filma
OROSLAN
scenarista in režiserja **MATJAŽA IVANIŠINA**.
Film bo predstavljen v soboto, **28. septembra, ob 19. uri**
v kulturnem domu na Gornjem Seniku.

Zgodba filma, ki je nastala po literarnem delu Zdravka Duše pripoveduje o smrti moškega, poznane pod vzdevkom Oroslan, ki pretrpeše majhno vas v Porabju.
V filmu igrajo Margit Gyécsek, Milvoj Miki Roš in Dejan Spasić.
V filmu igrajo tudi domačini z Gornjega Senika.

A Magyarországi Szlovének Szövetsége meghívja Önt
MATJAŽ IVANIŠIN forgatókönyvíró és rendező
OROSLAN
című szlovén játékfilmjének bemutatójára,
melyre **2019. szeptember 28-án, 19.00 órákor**
kerül sor a felsőszőlőki kultúrházban.

A film Zdravko Duša novellája alapján készült, egy Oroslan becenevű férfi haláláról szól, amely megázza a kis rábavidéki falut.
A film szereplői Gyécsek Józsefné (Margit), Milvoj Miki Roš, Dejan Spasić, valamint feltűnnek benne helyi, felsőszőlőki lakosok is.

Slika 4: Dvojezično vabilo na premiero celovečernega filma *Oroslan* (Felsőszőlőnk–Gornji Senik). (https://www.zveza.hu/hu/rendezvenyek/oroslan_cimu_jatekfilm_bemutatoja/)

Dusty

Kutyapanzió és Napközi
Pasji penzion | Hundepension

Tel.: 00 36 30 5090 593
dusty.panzio@gmail.com

Slika 5: Trijezični oglas za pasji penzion na Gornjem Seniku

Nagrobni napisi, križi ob poteh, napisi na cerkvah in kapelah

Nagrobni napisi na območju Porabja bi si zaslužili posebno študijo, saj so zanimivi ne le z vidika jezikovne krajine, temveč tudi stanja maternega jezika v preteklosti in danes. Pokopališča odražajo jezikovno zgodovino in identiteto prebivalstva. Imena in priimki pokojnih so skoraj brez izjeme zapisani v madžarščini v skladu z madžarskimi matičnimi knjigami in pravopisom. Imena porabskih Slovencev so bila v matične knjige vedno vpisana po madžarsko: tako je bil zapis *István, József, Anna, Julianna*, čeprav so v družinskem krogu in širši skupnosti uporabljali imena: *Števan, Štejlf, kasneje Pišta, Sejpek, Djouži, Djoži, Jóska*, za ime *Julianna* pa *Djula* ali *Djulec*. Zanimivo je tudi, da se je pri ženskah v madžarskem jeziku uporabljala oblika moževega priimka z dodatkom *-né* (npr. Horváthné), kar bi lahko prevedli kot Horváthova, medtem ko je na nagrobnem kamnu zapisan njen dekliški priimek, kot je bil evidentiran v matični knjigi. Na nagrobnikih si poleg imen posebno pozornost zaslužijo tudi kratka poslovilna besedila. Do petdesetih, šestdesetih let prejšnjega stoletja so bila ta večinoma zapisana v maternem jeziku, danes pa prevladujejo madžarski napisi. Danes se le redko pojavi napis v porabski slovenščini, na primer: pl. *Eti pocsiva ... Csaka blajzseno gori sztanenye, Eti pocsiva ... Zvéreca, Eti pocsiva ... rodj. Mesics z Andovecz. Bougji daj vecsni pocsinek*. Napisi v knjižni slovenščini so redki.

Na pokopališču v Ritkarovcih so tudi nagrobni napisi, ki so delno pisani v gajici, npr.: *Eti pocsiva ... Naj pocsiva vu meri božem; Tui pocsiva v meri božem. Boug mu daj večni počinek*, ter dosledno zapisani v gajici: *Eti počiva vu meri Božem i čaka odičeno goristanenje; Etti počiva Kranyecz Anna 1808–1885. Boug jim daj večni počinek*. Na nagrobniku je spodaj zapisan priimek *Močnik*. Ker v Porabju ni družin s tem priimkom, domnevamo, da je nagrobnik leta 1884 postavil sorodnik iz osrednjeslovenskega območja in napise dal vklesati v gajici, ki se je uporabljala v osrednjih slovenskih krajih, v Prekmurju in Porabju pa še madžarski črkopis. Tudi priimek pokojne, *Krányecz*, potrjuje možnost povezave z osrednjeslovenskim prostorom.

Presenetljivo je, da je nagrobni napis na spomeniku Jožefa Košiča, ki je bil več desetletij duhovnik na Gornjem Seniku, njegova dela, pisana v prekmurski knjižni slovenščini pa so bila usmerjena v jezikovno in

narodno prebujanje, napisan v madžarščini. Nagrobnik je najverjetneje naročila škofija v Sombotelu, ki je poskrbela tudi za madžarski napis: *A boldogító szent hit szerinti feltámadást várva itt nyugszik 1788 Oct. 9-én született a Mindenhatónak és szentegyházának szentelt életének 80. évében 1867 Dec. 26-án meghalt Kossics József hült teteme. Égi áldás lengjen a felejtetetlen boldogult porai felett!* (V pričakovanju blaženega vstajenja po sveti veri tukaj počivajo posmrtni ostanki Jožefa Košiča, rojenega 9. oktobra 1788, ki je v 80. letu življenja, posvečenega Vsemogočnemu in sveti cerkvi, umrl 26. decembra 1867. Naj nebeški blagoslov lebdi nad prahom nepozabnega pokojnika!) Kasneje so na nagrobniku v knjižni slovenščini pripisali *Obnovljeno*, kar mogoče sporoča, da je bila obnova izvedena na pobudo in s finančno podporo Slovenije.

V spomin na nagrobne napise v slovenskem maternem jeziku so prebivalci Ritkarovcev postavili spominsko ploščo z napisi v knjižni slovenščini in madžarščini. Na citiranih nagrobnih napisih se prepletata madžarski črkopis in gajica, pri čemer ni mogoče ugotoviti, ali gre za zavestno odločitev ali naključno rabo. Na spominski plošči, ki naj bi obeleževala te napise, manjkajo podatki o datumu in pobudniku njene postavitve. Spominska plošča bi bila bolj verodostojna, če bi bila skladna s svojim namenom in bi vsebovala tudi besedilo v maternem jeziku, saj je bila postavljena prav v spomin na tovrstne napise.

Napise v maternem jeziku najdemo na stenah cerkve na Gornjem Seniku, na slikah križevega pota pa tudi na številnih obcestnih kamnitih križih, npr.: *Na spomin verni düsicam szo nasztavili D. I. Zandovec i farniki. 1949.* Posebnost napisa je oblika *Zandovec*, ki je posledica združitve predloga *z* (iz) s krajevnim imenom *Andovci* (Orfalu), kar ni v skladu z normo, je pa slovnično zanimivo. Zanimiva je tudi kapela v Slovenski vesi, na kateri je informativni napis tako v maternem jeziku kot tudi v madžarščini. Dvojezične – v maternem jeziku in v madžarščini napisane – napise najdemo tudi na spomenikih, ki so bili v zadnjem času postavljeni v spomin žrtvam vojn, npr.: *Sterin doma samo vözvonijo / Akikért itthon már csak a harang szól.* (Za katere doma zvonijo le še zvon. / Akikért itthon már csak a harang szól.)

Nagrobniki napisi, ki so jih uporabljali do sredine prejšnjega stoletja na pokopališčih slovenskih naselij Železne županije: *Eti pocsiva, Naj pocsiva vu meri božem, Tui pocsiva vu meri božem, Boug mu daj večni počinek, Tui pocsiva ... Naj pocsiva vu božem meru.*

Slika 6: Dvojezični napis obnovljenega doma kulture v Slovenski vesi

Če primerjamo današnjo jezikovno krajino Porabja s tisto, ki je bila značilna za konec 20. stoletja, ko so prevladovali predvsem dvojezični krajevni napisi, napisi na ustanovah pa so bili redkost, lahko ugotovimo, da je sodobna jezikovna krajina izredno pestra in raznolika. Deloma še vedno odraža preteklost, hkrati pa priča o dosežkih zadnjih dveh desetletij. Najizrazitejša je v kraju Verica-Ritkarovci, kjer so imena krajev in ustanov izpisana v madžarščini in knjižni slovenščini, turistične usmerjevalne in informativne table pa so večinoma v treh jezikih (tudi v angleščini). Tam smo zasledili tudi dvojezične zasebne napise ter opozorilo v knjižni slovenščini, ki opozarja na nevarnega psa. Na izhodu iz naselja obiskovalce pospremi napis *Zbougom* v maternem jeziku tamkajšnjih prebivalcev. Najmanj slovenskih napisov najdemo v

krajih Slovenska ves in Monošter. Prvi je že od leta 1983 del Monoštra in ima le malo lastnih ustanov, ulične in informativne table pa so izključno v madžarščini. Posebno pozornost si kljub temu zasluži napis *Bolt - Bouta - Trgovina*, ki se pojavlja tudi v drugih porabskih naseljih. V Monoštru lahko na ustanovah porabskih Slovencev zasledimo napise v knjižni slovenščini in madžarščini, tržnica pa nagovarja tudi Slovence, saj jih vabi z napisom *Senje*. Napisi na ostalih trgovskih objektih večinoma vabijo le avstrijske kupce. Primeri, predstavljeni v tej študiji, ponazarjajo raznolikost jezikovne krajine, prevlado knjižne slovenščine in hkrati pomanjkanje napisov v slovenskem narečju, torej v jeziku, ki ga porabski Slovenci govorijo kot svoj materni jezik.

Poenotenje in širitev jezikovne krajine bi morala postati ena temeljnih nalog oblikovalcev manjšinske politike ter vodstev naselij v Porabju. Zaželeno bi bilo, da bi ti akterji oblikovali dosledno jezikovno politiko in se sistematično ukvarjali tudi z jezikovnim načrtovanjem. Rabo slovenskega jezika bi bilo treba spodbujati in načrtovati, posebno pozornost pa nameniti njegovi prisotnosti na napisih, informativnih tablah in drugih javnih besedilih. Pomembno vlogo bi lahko imeli tudi mentalni zemljevidi Porabcev, ki bi prebivalce ozaveščali o narečnih poimenovanjih okoliških gričev, dolin, potokov in družin. V okviru evropskih razpisov za razvoj turizma so bila sicer že dodeljena sredstva za pripravo turističnih poti in njihovih opisov, vendar se narečna toponimija v njih ne pojavlja. Narečna poimenovanja bi morala biti prisotna tudi na tablah z imeni ulic in zaselkov, saj jih je še vedno mogoče rekonstruirati na podlagi spomina starejših prebivalcev. Vključitev narečnih napisov na zgradbah institucij ne bi pomenila večjih finančnih izdatkov – treba bi bilo zgolj sprejeti ustrezne odločitve in poiskati strokovno pomoč. Po zgledu napisa *Bolt - Bouta - Trgovina, hišnih imen v Verici-Ritkarovci* bi bilo mogoče poimenovati tudi druge ustanove, k dvojezičnemu napisu *Tűzoltók – Gasilci* bi na primer lahko dodali tudi narečno obliko *Fajbékarge*. Zaradi dolgoletne izolacije je porabska slovenska narečna različica ohranila številne jezikovne značilnosti iz začetka 20. stoletja, kar sicer otežuje uporabo narečja pri sodobnih temah, vendar bi bilo kljub temu mogoče oblikovati ustrezna besedila za poimenovanje ustanov, ulic, plakatov in vabil. Na primer, ime vrtca bi bilo smiselno oblikovati tako, da bi bilo razumljivo in zapomnljivo v madžarščini, porabskem narečju in knjižni slovenščini – tako za otroke kot tudi za odrasle.

Slika 7: Dvojezična informacija o zaključenem cestnem projektu

Zanimiv primer je bil tudi grafit pred šolo na Gornjem Seniku *Tisoč obrazov in eden le jaz ...*, ki pa je bil napisan samo v knjižni slovenščini. Danes je materni jezik večine otrok madžarščina, njihovi starši morda še razumejo in govorijo slovensko narečje, a z otroki večinoma komunicirajo v madžarščini. Vloga šole je zato ključna pri učenju knjižne slovenščine, seveda pod pogojem, da pouk poteka s kakovostnimi učbeniki, učnimi pripomočki in ustreznimi pedagoškimi metodami. Če bi bilo porabsko narečje bolj prisotno v jezikovni krajini Porabja, bi lahko z njo otrokom ponovno približali materni jezik starih staršev. Otroci bi se tako naučili, da *bauta* pomeni *trgovina*, *fajbekar* *gasilec*, *cintor* *pokopališče*, tako kot so se njihovi stari starši naučili, da *gazdija* v knjižni slovenščini pomeni *kmetija*, *kancelaj* pa *urad* ali *pisarna*. V okviru prizadevanj za funkcionalno dvojezičnost ali večjezičnost bi bilo

smiselno v slovenščini poimenovati tudi druge ustanove v Porabju in ne le narodnostne. Muzej mejne straže v Števanovcih bi si na primer zaslužil napis tudi v porabskem narečju, že zato, ker je tukajšnje prebivalstvo desetletja spremljalo življenje mladih graničarjev, ki so varovali mejo, in prav zaradi zastražene meje živelo v izolaciji z vseh treh strani. Gre za del skupne zgodovine in spomin na življenje lokalne skupnosti.

V Porabju danes sobivajo Slovenci, Madžari in Nemci. Jezikovnih konfliktov ni – treba bi bilo le dosledneje uporabljati slovenski jezik na vseh ravneh in v vseh življenjskih situacijah. Razvoj in razširitev jezikovne krajine v Porabju ni le sredstvo za povečanje vidnosti jezika, temveč tudi pomembno orodje za krepitev jezikovne in kulturne identitete. Javno prikazovanje lokalnega slovenskega narečja v obliki napisov, kažipotov, imen ustanov, hišnih imen, spominskih plošč in podobnega bi lahko pripomoglo k ponovni oživitvi jezikovne in kulturne povezanosti med generacijami. Obravnava narečja kot vrednote bi lahko pripomogla k temu, da bi mlajše generacije ponovno odkrivale materni jezik in besedni zaklad svojih starih staršev.

Pomemben korak k uresničevanju funkcionalne večjezičnosti bi bila uvedba slovenskih napisov tudi na ustanovah, ki niso izrecno manjšinske. Spodbujati bi bilo treba zavestno, dosledno in vsestransko rabo slovenskega jezika – ne le v izobraževalnih ustanovah in medijih, temveč tudi v vsakdanjem javnem prostoru.

Nomen est omen – Jožef Košič

O Jožefu Košiču

Jožef Košič (1788–1867) je bil od leta 1829 do smrti duhovnik na Gornjem Seniku. Ob dušnopastirskem delu se je ukvarjal z jezikom in kulturo porabskih Slovencev ter prispeval svoj delež k razvoju prekmurskega slovenskega knjižnega jezika. Oddaljil se je od tradicije, ki so jo zastopali evangeličanski in katoliški prekmurški pisci, in je v svojih delih obravnaval predvsem posvetne teme. V razpravi *Magyarország Vendus Tótokról* (O Slovencih na Ogrskem), ki jo je leta 1828 objavil v reviji *Tudományos Gyűjtemény*, je podrobno predstavil kulturo, jezik in versko življenje prekmurskih Slovencev. Prevedel je madžarsko slovnico Imreta Szalayja (*Kratki návuk vogrszkoga jezika*, 1833) in omogočil, da so se prekmurški Slovenci lahko izobraževali v madžarščini, hkrati pa je ustvaril osnovno slovnično terminologijo v prekmurščini, k prevodu pa je dodal še slovarček. Kot narodni buditelj in prosvetitelj se je izkazal z deloma *Zobriszani Szloven i Szlovenka med Mürov i Rábov* (1845–1848) in *Sztarine zseleznih ino szalaszkih Szlovenov*, ki je bilo objavljeno šele leta 1914. Trudil se je, da bi svoj narod v domačem jeziku seznanil z zgodovino Madžarske, zato je napisal knjigo *Zgodbe vogerszkoga králesztva* (1848). Njegova vsestranska dejavnost je temeljila na široki razgledanosti in jezikovni spretnosti. Pri svojem delu je izhajal iz prekmurskega narečja, zaradi terminološke natančnosti je črpal tudi iz drugih virov, predvsem iz del slovenskih in kajkavskih avtorjev, hkrati pa je tvoril številne nove besede.

Stanko Vraz je ob Košičevem prevodu madžarske slovnice Imreta Szalayja napisal sonet *Hoj Košič!*, v katerem tako ocenjuje Košičevo delo:

Zastonj ti trud ves. Se smeje ti čedni;
bičujejo pa te satirni biči,
z rešetkom vodo grabiš in boš grabil.
Na priklad ti posluhni in pogledni:
Prej vranin krik do včili se slaviči,
Sloven'c kak z madjarino bo se davil!

Jožef Košič je bil pravzaprav pripravljen na takšne odzive (Jesenšek 2025: 99), saj je v Uvodu slovnice zapisal:

Vido szam pri tom deli naprej vnouge loczne prouti meni nategnjene, - ali jasz szam sze nej zbojao lagojih jezikov, steri (fruges consumere nati) szami nikaj dobra neznajoucsi szpecsti, radi ospotavajo lüczke naj bougse reje, ino liki kakse szove v-kmici na hüdo i dobro ednako brecsijo. [...] Vüpaó szam sze, da ti csednejši premiszlivsi tou, kak 'smetno je prvomi po nevtretoj pouti hoditi (Košič 1833: V).

Slovnico madžarskega jezika v prekmurskem slovenskem prevodu priporoča svojim rojakom, naj jo berejo in se iz nje učijo, saj jo je pripravil v njihovo korist.

Leta 1992 je v sodelovanju Vilka Novaka in Istvána Lukácsa v Budimpešti izšel izbor Košičevih del. V knjigi je bila objavljena pregledna študija Vilka Novaka in prevod Košičevega dela *O Slovencih na Ogrskem* (A Magyar Országí Vendus-Tótokról) v knjižno slovenščino, delo *Zobriszani Szloven i Szlovenka med Mürov in Rábov* ter odlomki iz dela *Zgodbe Vogerszkega Kralesztva, Sztarin Z'eleznih ino Szalaszkih Szlovenov*, Košičev predgovor k prevodu madžarske slovnice *Kratki Navuk Vogrszkoga Jezika* ter pesem, ki jo je z naslovom *Szlovenszka Peszem na dén odpiranja prvoga Vogrszkoga Gledaliscsa vu Pesti 21-a Mesnjeka 1837* kot pozdrav ob odprtju prvega madžarskega gledališča. Urednica knjige Marija Bajzek Lukač pa je pripravila slovarček manj znanih prekmurskih besed.

O Košičevem skladu

Po temeljiti seznanitvi z deli Jožefa Košiča, ugotovitvami Vilka Novaka kot raziskovalca prekmurskih piscev se je rodila ideja o nadaljevanju Košičeve misli za ohranjanje slovenskega jezika in identitete v Porabju. Po tranziciji, v devetdesetih letih prejšnjega stoletja, so na Madžarskem zaživele številne civilne pobude, nastajale so nevladne organizacije, in tako je nastal tudi Košičev sklad, ki je zagotavljal institucionalne okvire za delovanje v Košičevem in Vratuševem duhu. Ustanovna seja Sklada je bila 16. januarja 1993, ustanovitelj je bil István Lukács, ki je pripravil ustanovno listino, zagotovil začetno premoženje, imenoval desetčlanski upravni odbor in poskrbel za registracijo na sodišču. V Ustanovni listini

so bili zapisani naslednji cilji: pomoč slovenskim dijakom in odraslim na Madžarskem pri izobraževanju v maternem jeziku; nudenje materialne pomoči publikacijam in prireditvam o Košičevem življenjskem delu ter vsem publikacijam o Slovencih na Madžarskem; spodbujanje gospodarskega razvoja Slovencev na Madžarskem; krepitev duhovnega življenja Slovencev na Madžarskem; spodbujanje madžarsko-slovenskih stikov; promocija Porabja.

Sklad s sedežem v Budimpešti je 5. 5. 1993 registriralo Sodišče v glavnem mestu. Ustanovitelj je imenoval upravni odbor: Janeza Lombergarja in Janeza Ujčiča (ob drugem imenovanju) kot predsednika, Marijo Bajzek Lukač kot sekretarko, Ferenc Hajósa, Ferija Lainščka, Mirana Hladnika (ob drugem imenovanju), Zinko Zorko, Sándorja Bediča, Lászlá Domjána, Karla Krajczárja, Martina Ropoša in Elizabeto Bedi Soós kot člane. Upravni odbor je prvič zasedal 9. 5. 1993 in se je dogovoril o dejavnostih v skladu s cilji, ki so bili zapisani v Ustanovni listini. Odločil je o razpisu štipendij dijakom porabskih šol in organizaciji simpozija o Jožefu Košiču. Oktobra leta 1993 je v Števanovcih potekal simpozij *Košič in njegov čas*, ki so se ga z referatom udeležili ugledni raziskovalci Košičeve dediščine, med njimi mariborski pomožni škof Jožef Smej, duhovnika Lojze Kozar starejši in Lojze Kozar mlajši, István Fried, István Lukács, Martina Orožen, Vlado Nartnik, Zinka Zorko, Marko Jesenšek, Majda Potrata, Irena Stramljič-Breznik, Marija Bajzek Lukač in Franc Kuzmič. Referati s simpozija so bili leta 1994 objavljeni s finančno pomočjo madžarskega ministrstva za kulturo in šolstvo. Sklad se je zavzemal za ponovno namestitev slovenskega duhovnika na Gornjem Seniku, saj je bil po smrti Janoša Kúharja leta 1987 nameščen madžarski duhovnik in slovenščina je bila s tem izrinjena tudi iz cerkve. Za slovenskega duhovnika so se borili tudi prebivalci Gornjega Senika, ki so poslali prošnjo sombotelskemu škofu, naj jim zagotovi slovenskega duhovnika. Člane upravnega odbora Košičevega sklada je sprejel mariborski škof Franc Kramberger, ki je razumel prošnjo Seničanov in po dogovoru obeh škofij je bil na Gornji Senik poslan prekmurski duhovnik Ivan Camplin. Do imenovanja domačega duhovnika Ferenc Merklja je vsako nedeljo maševal v slovenščini in opravljal tudi druge obrede, namešчени madžarski duhovnik Sándor Bencze pa v madžarščini. Sklad je še istega leta pred božičem na slavnostni prireditvi 48 porabskim dijakom in dvema ministrantoma podelil štipendijo,

izplačila so se nadaljevala tudi v naslednjih letih. Denarni znesek je bil spodbuda dijakom pri učenju slovenščine, prejemnike štipendij so na podlagi učnega uspeha izbrali njihovi učitelji. Štipendijo sta prejela tudi ministranta, ki sta ministrirala slovenskemu duhovniku Camplinu. Ideja štipendiranja je bila na začetku devetdesetih let prejšnjega stoletja zelo napredna, državne institucije in manjšinske samouprave so šele pred leti uvedle štipendije za dijake narodnostnih šol. Nagrado bi si seveda zaslužili tudi učitelji, kar pa zaradi skromnih finančnih virov Sklada ni bilo izvedljivo. Šolama na Gornjem Seniku in v Števanovcih je Sklad s pomočjo takratnega predsednika Janeza Ujčiča zagotovil računalnike s slovensko programsko opremo Word, vsem učiteljem slovenščine pa Madžarsko-slovenski in Slovensko-madžarski slovar Elizabete Bernjak. Danes, ko imajo šole sodobno računalniško opremo, laboratorije (slovarji in drugo gradivo je dosegljivo na spletu), se morda zdijo donacije Sklada skromne. Upoštevati pa moramo, da so bile razmere v devetdesetih letih bistveno drugačne, možnosti skromne, finančna podpora Madžarske in Slovenije prav tako; v porabskih šolah ni bilo pisalnega stroja s slovenskimi črkami niti internetne povezave. Obstoječe institucije porabskih Slovencev (radio, tednik, televizijska oddaja) so se vsako leto borile za potrebna finančna sredstva. Sklad se je po svojih močeh trudil, da bi zagotovil nekaj osnovnih pripomočkov.

Sklad je nadaljeval z uresničevanjem načrtanih ciljev, ki so bili bolj intelektualni kot materialni. Leta 1995 in 1996 je organiziral zbiranje narečnega gradiva v Sakalovcih, Slovenski vesi in Števanovcih. Skupino dialektologov je obakrat vodila Zinka Zorko, ki je organizirala tudi profesionalnega snemalca in je bilo delo na terenu dokumentirano tudi s kamero. Tretji cilj dialektologov je bil Tarany v županiji Somogy, kamor so se Prekmurci preselili v 17. stoletju. Želeli so poiskati in anketirati prebivalce, ki so po hudih preizkušnjah v tem kraju še govorili slovensko. Dogodek je bil iz osebnih razlogov odpovedan, do načrtovanega obiska Slovencev v Somogyu ni prišlo, že pridobljena finančna sredstva pa je bilo treba vrniti.

Sklad je v času svojega delovanja objavil več publikacij. Leta 1996 je izšla knjiga *A vend kéréds* (Vendsko vprašanje), urednik knjige je bil István Lukács. V njej je zbral vse, kar se je vedelo in je bilo treba vedeti o t. i. vendskem vprašanju, torej kako so ga razumeli npr. Mátyás Rát, Jožef Košič, Franc Ivanoczy, Sándor Mikola, Matija Slavič in Endre

Angyal. V tem letu je izšla tudi knjiga Tiborja Zsige *Muravidéktől Trianonig* (Od Prekmurja do Trianona), na katero se je odzval Vilko Novak, tako da je ostro polemiziral z avtorjem knjige ter izpostavil njegove zablude. Najbolj zagrizen zagovornik vendske teorije je bil Sándor Mikola, svetovalec madžarske delegacije na pogajanjih o usodi Prekmurja v Trianonu. Ugleden madžarski literarni zgodovinar Endre Angyal je vprašanje razjasnil z zgodovinskim pregledom ter razkril Mikolove manipulacije o vendskem jeziku in narodu ter potomcih Keltov ter izrazil upanje, da bo prišel čas, ko bodo izdali Kleklove spomine in Pavlovo Prekmursko slovensko slovnico. Leta 1998 je izšla dvojezična knjiga *Ujemanja in razhajanja / Hasonlóságok és különbözőségek*, v kateri so zbrane in prevedene študije o slovensko-madžarskih literarnih stikih. Avtorji prispevkov so ugledni komparativisti István Fried, Avgust Pavel, Marjanca Mihelič, István Lukács, Jože Pogačnik, Majda Potrata, Vilko Novak, Štefan Barbarič, Stojan Vujičić, Dezső Tandori, Orsolya Gállos, Milko Matičetov in Vlado Nartnik – obravnavajo vprašanja recepcije, stike in vzporednice, razmišljajo o svetu prevodov in kralju Matjažu pri Slovencih. Knjigo sta uredila István Fried in István Lukács. Isto leto je izšel tudi zbornik simpozija *Slovensko-madžarski jezikovni in književni stiki od Košiča do danes*, ki sta ga novembra 1997 organizirala Košičev sklad in Katedra za slovanske filologije Filozofske fakultete na ELTE. Simpozija so se udeležili odlični poznavalci in oblikovalci slovensko-madžarskih literarnih in jezikovnih kontaktov: István Nyomárkay, Martina Orožen, Zinka Zorko, Karel Gadányi, Marija Kozar-Mukič, Marija Jež, Elizabeta Bernjak, Zoltán Miklós Molnár, Marko Jesenšek, Mladen Pavičić, István Lőkös, István Fried, Majda Potrata, Orsolya Gállos, Jožica Čeh, Ibolya Doncsecz, Vlado Nartnik, Marija Sulics Leskovar in István Lukács.

Upravni odbor je podprl predlog odkritja spominske plošče Jožefu Košiču. Odkril in posvetil jo je mariborski škof Jožef Smej, tako da na gornjeseniški cerkvi tudi danes spominja na večdesetletno vsestransko delovanje slovenskega duhovnika.

Sponzorji in podporniki sklada so bili ministrstva Republike Slovenije in Republike Madžarske, medijske hiše, banke, gospodarske organizacije in tudi posamezniki simpatizerji. Finančna sredstva Sklada so počasi usihala, proti koncu devetdesetih let prejšnjega stoletja je bilo vedno težje pridobiti sredstva na madžarskih javnih razpisih, še zlasti za financiranje

intelektualnega dela, zato se je vodstvo Sklada odločilo, da bo začasno zamrznilo delovanje in počakalo na boljše čase. Ime Sklada se je nekaj časa še pojavljalo v določenih letnih poročilih. Sodišče glavnega mesta je 6. decembra 2017 na predlog Tožilstva glavnega mesta pravnomočno ugotovilo, da je Sklad prenehal delovati in ga je izbrisalo iz evidence – enaka usoda je doletela tudi druge neaktivne nevladne organizacije. Danes Košičev sklad sploh ne bi mogel delovati, kot je nekoč, saj se je zakonodaja na Madžarskem spremenila.

Slovenistika v Budimpešti

Če se ena vrata zaprejo, se odprejo nova. Tako je bilo tudi z nadaljevanjem poslanstva Košičevega sklada na Filozofski fakulteti ELTE. V 20. stoletju so bile na Univerzi v Budimpešti ustanovljene številne katedre za slovanske jezike. Učitelje za porabske šole so v petdesetih letih izobraževali na Pedagoški fakulteti Jánosa Csereja Apáczija v Budimpešti. Po zaprtju visoke šole so se porabski učitelji na Madžarskem izpopolnjevali na Visoki šoli Dániela Berzsenyija v Sombotelu, kjer so na začetku sedemdesetih let odprli lektorat za slovenski jezik, leta 1981 pa Katedro za slovenski jezik. Leta 1981 so na Filozofski fakulteti ELTE v Budimpešti odprli lektorat za slovenski jezik. Pot slovenščini kot študijski smeri se je na ELTE odprla v času akreditacijskega postopka bolonjskega študija. István Lukács, predstojnik Katedre za slovanske filologije, je pripravil program prvostopenjskega študija slovenščine, ki je bil uspešno akreditiran, kasneje pa tudi program druge stopnje. Študij slovenščine na prvi stopnji je bil omogočen leta 2006, na drugi stopnji pa se je nadaljeval od leta 2009. Med letoma 2006 in 2009 je jezikoslovje predaval gostujoči profesor Marko Jesenšek. Na fakulteti delujejo doktorske šole in doktorski programi, dva diplomanta slovenistike sta se vpisala na doktorski študij književnosti, dva pa na jezikoslovje, dva sta že doktorirala. Slovenščina je zanimiva tudi kot pedagoška smer, saj sodelovanje z ostalimi fakultetami Univerze omogoča veliko povezav s humanistiko in naravoslovjem. Slovenistika v Budimpešti ni le študijska smer, temveč tudi znanstvena delavnica, v kateri se študenti seznanjajo s prevajanjem in tolmačenjem, prevajanjem literarnih del, z branjem in analizo starih prekmurskih besedil in pripravo slovarjev.

Predstojnik Katedre za slovanske filologije István Lukács je ustanovil znanstveno zbirko slavističnih publikacij *Opera Slavica Budapestinensia* in v okviru nje podzbirke *Litterae Slavicae, Linguae Slavicae, Symposia Slavica* in *Didactica Slavica*. V knjižni zbirki so bile objavljene tudi knjige in študije s področja slovenistike. Uredniki Marija Bajzek, István Lukács in Mladen Pavičić so v letih 2007, 2008, 2009 in 2010 pripravili štiri zvezke dvojezične antologije slovenske književnosti, zbirko študij o slovensko-madžarskih literarnih stikih, knjigi Marka Jesenška *Prekmuriana: fejezetek a szlovén nyelv történetéből* (Prekmuriana: poglavja iz zgodovine slovenskega jezika) in *A szlovén nyelv válasszútjai egykor és ma* (Razpotja slovenskega jezika nekoč in danes); v knjigi *Kis szláv lexikográfia* (Mala slovanska leksikografija) je bila objavljena študija Marije Bajzek o slovenski leksikografiji, v podzbirki *Symposia Slavica* je izšel zbornik predavanj simpozija *Slovenistika 10*, organiziranega ob 10. obletnici Slovenistike na ELTE. István Lukács je objavil monografijo o kralju Matjažu, sodelavka Slovenistike je prevedla *Prekmursko slovensko slovnico* Avgusta Pavla, ki je 70 let ostala v rokopisu, leta 2013 pa jo je objavil Marko Jesenšek v zbirki Zora. Študenti so ob mentorstvu lektorja dr. Mladena Pavičića sodelovali pri prevajanju literarnih besedil v zgoraj omenjeni antologiji, tudi sodobnih slovenskih pisateljev in pesnikov, prevajanju dokumentarnih filmov itn. Največji projekt slovenistike v Budimpešti je bil *Veliki madžarsko-slovenski slovar*, ki ji je bil zaupan leta 2015. Ugledna založba Akadémiai Kiadó je zagotovila madžarske geselske članke z iztočnico, zaglavjem s slovničnimi podatki, zgledi in frazeološkim gnezdom. Dovolila je uporabo svojega programa za urejanje slovarjev in odprla vse svoje na spletu dostopne slovarje, nudila je strokovno pomoč in objavila slovar na svoji spletni strani <http://www.szotar.net>. Nosilec projekta je bil István Lukács, glavna urednica Marija Bajzek Lukač, lektorja Natalija Ulčnik in Mladen Pavičić, uredniki Előd Dudás, György Rágyanszki, Brigitta Soós, Tímea Tomka in Alma Várkonyi, programer pa Zoltán Gál. Slovarski projekt se je zaključil leta 2020. Slovar vsebuje 79.500 slovarskih sestavkov, 200.000 ustreznice v ciljnem jeziku ter 45.000 stavkov in besednih zvez kot ilustrativno gradivo. Na spletni strani založbe <http://www.szotar.net> je bil pet let dostopen brezplačno. Slovar je imel konec leta 2024 več kot 4.000 registriranih uporabnikov.

Slovenistika kot študijska smer je bila na Univerzi v Budimpešti akreditirana v času, ko so na velikih evropskih univerzah slovenistike

zapirali ali pa združevali z drugimi smermi. Na slovenistiki so poučevali gostujoči redni profesor iz Slovenije Marko Jesenšek, redni profesor z doktoratom Madžarske akademije znanosti István Lukács, izredna profesorica Marija Bajzek Lukač in lektor z znanstvenim nazivom Mladen Pavičić.

Literatura

A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára I-IV. 1970, 1976, 1976, 1984: Budapest: Akadémiai Kiadó.

ABC knji'sicza na narodni soul haszek. ABC könyvetske a nemzeti iskoláknak hasznokra. V-Büdin, Stampana z-kraleszkimi visnye Soule pizskmi. 1790.

Imre AGUSTIČ, 1878: *Prirodopis s kepami za národne šole.* Buda-Pešt.

ANGYAL Endre, 1996: A vend kérdés. *A vend kérdés. Válogatás eszmék és téveszmék bőséges tárházából.* Ur. Stjepan Lukač. Budapest: Kossics Alapítvány/Košičev sklad. 71–104.

ARDAY Lajos, JOÓ Rudolf, 1987: Nekatere pomembnejše lastnosti sistema narodnostne politike in narodnostnih pravic na Madžarskem. Arday Lajos et al. (ur.): *Madžari in Slovenci. Sodelovanje in sožitje ob jugoslovansko-madžarski meji.* Ljubljana: Komunist, Inštitut za narodnostna vprašanja. 405–416.

ASBÓTH Oszkár, 1908: A j>gy változás a hazai szlovének nyelvében és a dunántúli magyar nyelvjárásokban. *Értekezések a MTA nyelv- és széptudományi osztálya köréből XX.* Budapest, 461–521.

BAJÁKI Rita, 2012: Pázmány Péter és Kopcsányi Márton imakönyve. Bogár Judit (ur.): *Régi magyar imakönyvek és imádságok.* Piliscsaba: Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar. 11–22.

BAJÁKI Rita, 2015: A nők és régi magyarországi vallásosság. Báthory Orsolya, Bajáki Rita (ur.): *Lelkiségtörténeti tanulmányok 10.* Budapest: Pázmány Irodalmi Műhely. MTA-PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport.

BAJZEK Mária (ur.), 2020: *Szlovén-magyar nagyszótár.* Budapest: ELTE BTK; Akadémiai Kiadó. <http://www.szotar.net>

Marija BAJZEK LUKAČ, 1994: Krátki Návuk vogrskoga jezika. Zinka Zorko, Marija Bajzek, Stjepan Lukač (ur.): *Košič in njegov čas.* Budimpešta: Košičev sklad. 187–193.

Marija BAJZEK LUKAČ, 1999: Pavlova Prekmurska slovnica (Vend nyelvtan). Marko Jesenšek (ur.): *Murkov zbornik.* Maribor: Slavistično društvo. 175–190.

Marija BAJZEK LUKAČ, 2003: Preteklost in prihodnost slovenščine in slovenistike na Madžarskem. Marko Jesenšek (ur.): *Perspektive slovenistike ob vključenju v Evropsko zvezo.* Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije. 237–243.

Marija BAJZEK LUKAČ, 2005: Prekmurščina v slovarjih. Jože Vogrinec (ur.): *Prekmurska narečna slovstvena ustvarjalnost*. Murska Sobota: Ustanova dr. Šiftarjeva fundacija Petanjci. 394–401.

Marija BAJZEK LUKAČ, 2006: Strokovno izrazje v slovarjih Jánosa Fliszárja. Marko Jesenšek, Zinka Zorko (ur.): *Jezikovna predanost. Akademiku prof. dr. Jožetu Toporišiču ob 80-letnici*. (Zora 44). Maribor: Slavistično društvo Maribor; SAZU v Ljubljani. 550–559.

Marija BAJZEK LUKAČ, 2009: *Gornjeseniški slovar A-L*. (Zora 66). Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta, Univerza v Mariboru.

Marija BAJZEK LUKAČ, 2013: Od rokopisa do prevoda in objave Pavlove slovnice. Prevedla Marija Bajzek Lukač. Marko Jesenšek (ur.): *Prekmurska slovenska slovnica (Vend nyelvtan)*. (Zora 100). Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta, Univerza v Mariboru. 379–394.

Marija BAJZEK LUKAČ (ur.), 2017: *Slovenistika 10*. (Opera Slavica Budapestinensia. Symposia Slavica). Ur. Lukácsné Bajzek Mária. Budapest: ELTE BTK, Szlav Filológiai Tanszék.

BÁRÁNY György, BÁRÁNY János, SARTORIUS János, 1754: *A' mi urunk Jesus Kristusnak Új testamentoma*. Laubán.

BARTHA Csilla, 2009: Út a többnyelvűség felé? – Nyelvideológiák, attitűdök és nyelvcsere: a kétnyelvűséggel kapcsolatos elképzelések szerepe a kisebbségi nyelvek megőrzésében. Anna Borbély, Ildikó Kremmer Vančóné, Helga Hattyár (ur.): *Nyelvideológiák, attitűdök és sztereotípiák*. Budapest: Tinta Könyvkiadó. 141–157.

BARTHA Csilla, Petteri LAIHONEN, SZABÓ Tamás Péter, 2013: Nyelvi tájkép kisebbségben és többségben. Egy új kutatási területről. *Pro Minoritate* 23/3. 13–28.

Zvonimir BARTOLIĆ, 2005: *Majka Katarina*. Čakovec-Zagreb: Iris Illyrica.

Andreja BENKO, 2011: Prva evangeličanska cerkev v Bodoncih. AR. Arhitektura, raziskave, letnik 11, številka 1. 49–56.

Elizabeta BERNJAK, 1995: *Madžarsko-slovenski, Slovensko-madžarski slovar; Magyar-szlovén, szlovén-magyar szótár*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

France BEZLAJ, 1956: *Slovenska vodna imena 1*. Ljubljana: Inštitut za slovenski jezik.

France BEZLAJ, 1961: *Slovenska vodna imena 2*. Ljubljana: Inštitut za slovenski jezik.

France BEZLAJ, 1977, 1982, 1995: *Etimološki slovar slovenskega jezika I-III*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Đuro BLAŽEKA, NYOMÁRKAY István, RÁCZ Erika, 2009: *Mura menti horvát tájszótár*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.

BOGÁR Judit, 2015: »Férrias« és »nőies« imádságok? Pázmány Péter és Pongrácz Eszter imakönyve. Bajáki Rita., Báthory Orsolya (ur.): *A nők és a régi magyarországi vallásosság*. Pázmány Irodalmi Műhely: Lelkiségtörténeti tanulmányok (10). Budapest: MTA-PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport. 47–57.

BOGÁR Judit, 2016: Pázmány Péter Imádságos könyvének kiadásai és a reprezentáció. Báthory Orsolya, Kónya Franciska (ur.): *Egyház és reprezentáció a régi Magyarországon*. Budapest: MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport. 59–77.

Lovrenc BOGOVICH, 1754: *Hisa Zlata*.

BOKOR József, 2002: *Novejša prizadevanja v sodobni madžarski dialektologiji*. Marko Jesenšek, Bernard Rajh, Zinka Zorko (ur.): *Med dialektologijo in zgodovino slovenskega jezika: ob življenjskem in strokovnem jubileju prof. dr. Martine Orožen*. (Zora 18). Maribor: Slavistično društvo Maribor. 207–213.

Anton BREZNIK, 1916: *Slovenska slovnica za srednje šole*. Celovec: Tiskala in založila tiskarna Družba sv. Mohorja.

Anton BREZNIK, 1934: *Slovenska slovnica za srednje šole*, Celje: Založila Družba sv. Mohorja.

Borut BRUMEN, 1995: *Na robu zgodovine in kulture*. Murska Sobota: Pomurska založba.

CSEPREGI Zoltán, 2000: *Magyar pietizmus 1700–1756*. Tanulmány és forrásgyűjtemény a dunántúli pietizmus történetéhez. Budapest: Teológiai Irodalmi Egyesület

CSEPREGI Zoltán, 2004: Az első magyarországi vend nyelvű kiadvány. *Magyar Könyvszemle* 120. 171–174.

CSEPREGI Zoltán, 2009: Evangélikus bibliafordítások a XVIII. században Heltai János, Monok István (ur.): *Biblia Hungarica Philologica*. Budapest: Argumentum Kiadó. 171–184.

CSEPREGI Zoltán, 2016: *A magyarországi evangélikusság nyelvi és etnikai viszonyai a 16–17. század fordulóján*. Budapest. 1–16.

Július DEDINSKI, 1993: *Čabjanskí nářečovní slovník*. Békéscsaba: Békéscsaba Megyei Jogú Város Önkormányzata.

DIÓS István (glavni ur.) – VICZIÁN János (ur.), 2002: *Magyar katolikus lexikon* VII, Budapest: Szent István Társulat.

Josip DRAVEC, 1957: *Glasbena folklor Prekmurja*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.

DUDÁS Előd, 2013: Magyar hatás a muravidéki szlovén helyesírásban. *Magyar Nyelvőr* 137, 111–115.

FLISZÁR János, 1922: *Vend-magyar szótár/Vendiski-vogrszki récsnik (Vogrsziskislovenszki, sztári szlovénszki) récsnik*. Budapest: Hornyánszky Viktor m. kir. udv. Könyvnyomdája.

FLISZÁR János, 1927: *Vend-magyar szótár/Vendiski-vogrszki récsnik (Vogrsziskislovenszki, sztári szlovénszki) récsnik*. (Rokopis)

FLISZÁR János, 1942: *Magyar-vend szótár/Vogrszki-vendiski (Vogrsziskislovenszki, sztári szlovénszki) récsnik*. Budapest: Kókai Lajos.

FLISZÁR János, 1943: *Vend-magyar szótár*. Budapest: Kókai Lajos kiadása.

FLISZÁR János: *Vendszlovenszki-Vogrszki Recsник* (1–228), *Magyar-Vend Szótár* (1–569). Kézirattár. OSzK (rokokis).

Források a Muravidék történetéhez: szöveggyűjtemény 1. kötet/Viri za zgodovino Prekmurja: zbirka dokumentov. 1. zvezek., 2008: Szombathely Zalaegerszeg: Vas Megyei Levéltár, Zala Megyei Levéltár. 5–408.

FRIED István, LUKÁCS István (ur.), 1998: *Hasonlóságok és különbségek. Tanulmányok a magyar-szlovén irodalmi kapcsolatok köréből/Ujemanja in razhajanja. Študije o slovensko-madžarskih literarnih stikih* Budapest: Kossics Alapítvány/Budimpešta: Košičev sklad.

Velemir GJURIN, 1988: Iz problematike prvih madžarizmov v slovenskem slovarstvu. Gadányi Károly (ur.): *Nemzetközi Szlavisztikai Napok III*, Szombathely: Berzsényi Dániel Tanárképző Főiskola. 131–148.

Nataša GLIHA KOMAC, Simona KLEMENČIČ, Nina LEDINEK, Jani KOZINA, 2016: Jezikovna krajina v Republiki Sloveniji in določbe veljavne zakonske ureditve. *Jezikoslovni zapiski* 22/1. 7–21.

Nataša GLIHA KOMAC, 2017: *Ciljni raziskovalni projekt Jezikovna politika Republike Slovenije in potrebe uporabnikov* (raziskovalno poročilo). Ljubljana: ZRC SAZU.

GÖNCZ László, 2006: *Felszabadulás vagy megszállás*. Lendva: Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet.

Marc L. GREENBERG, 1988: Slovar prekmurskega govora. *Slavistična revija* 4. 452–456.

Marc L. GREENBERG, 1989: Agust Pável's Prekmurje Slovene grammar. *Slavistična revija*, 353–364.

Marc L. GREENBERG, 2009: Prekmurje Grammar as a Source of Slavic Comparative Material Slovenski jezik. *Slovene Linguistic Studies* 7. 29–44.

GYÖRI-NAGY Sándor, 1987: Kétnyelvűség-dinamika Felsőszőlőn. Arday Lajos, Joó Rudolf, Tarján G. Gábor (ur.): *Magyarok és szlovénok*. Budapest: Állami Gorkij Könyvtár. 543–570.

HADROVICS László, 1985: *Ungarische Elemente im Serbokroatischen* Budapest: Akadémiai Kiadó.

HADROVICS László, 1989: A magyar nyelv kelet-közép-európai szellemi rokonsága. János Balázs (ur.): *Nyelvünk a Duna-tájon*. Budapest: Tankönyvkiadó. 7–47.

Stanislav HAFNER, Erik PRUNČ, 1982–1994: *Thesaurus der slovenischen Volkssprache in Kärnten I–4*. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.

HAJDÚ Mihály, 2003: *Általános és magyar névtan*. Budapest: Osiris Kiadó.

HAJNAL Márton, 1906: *Az isztiméri német nyelvjárás hangtana*. Magyarországi német nyelvjárások 4. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia.

HÓMAN Bálint, SZEKFÜ Gyula, 1928: *Magyar történet*. Budapest. <http://mek.oszk.hu/00900/00940/html/doc/c300668.htm>.

HORVÁTH Sándor, 2012: Egy 18. század közepi ima- és énekeskönyv a grádistyei horvátoknál. Szelestei N. László (ur.): *Régi vallásos énekek és énekeskönyvek*. Budapest: Pázmány Irodalmi Műhely. 127–147.

Andrej HOZJAN, 1997: Oris fevdalno-posestnih razmer na območju Prekmurja ter do reke Rabe med 12. in 18. stoletjem. *Katalog stalne razstave*. Ur. Janez Balažic, Branko Kerman. Murska Sobota: Pokrajinski muzej. 55–63.

Jože HRADIL, 1982: *Madžarsko-slovenski slovar: z izbranim šolskim besediščem*. Ljubljana: Državna založba Slovenije; Budimpešta Tankönyvkiadó.

Jože HRADIL, 1996: *Slovensko-madžarski slovar*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

Jože HRADIL, 1998: *Madžarsko-slovenski slovar*. http://real.mtak.hu/58335/1/6_EPA00011_iskolakultura_2008-7-8.pdf

Franc JAKOPIN, 1994: Maks Pleteršnik – mojster slovenskega slovaropisja (Ob stoletnici izhajanja njegovega slovensko-nemškega slovarja). *XXX. SSJLK*. Ljubljana: Oddelek za slovanske jezike in književnosti FF, 23–34.

Marko JESENŠEK, 1998: Jezik prekmurskih abecednikov in učbenikov v 19. stoletju. *Slovensko-madžarski jezikovni in književni stiki od Košiča do danes*. Budimpešta: Košičev sklad. 121–138.

Marko JESENŠEK, 2003: O jezikoslovnem delu Avgusta Pavla. Zinka Zorko, Miha Pauko, (ur.). *Avgust Pavel*. (Zora 23). Maribor: Slavistično društvo Maribor. 33–55.

Marko JESENŠEK 2005: *Spremembe slovenskega jezika skozi čas in prostor*. (Zora 33). Maribor: Slavistično društvo Maribor.

Marko JESENŠEK, 2010 *Prekmuriana. Fejezetek a szlovén nyelv történetéből*. Opera Slavica Budapestinensia. Linguae Slavicae Budapest: Balassi kiadó.

Marko JESENŠEK, 2011: Zadnji (!) zaplet pred natisom Pavlove rokopisne slovnice *Az igaz tanár üzenete – Sporočilo iskrenega učitelja*. Szombathely Az igaz tanár üzenete. Sporočilo iskrenega učitelja. Bibliotheca Slavica Savariensis. Tomus XII. Szombathely. 57–69.

Marko JESENŠEK, 2013: *Poglavja iz zgodovine prekmurskega knjižnega jezika*. (Zora 90) Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta, Univerza v Mariboru.

Marko JESENŠEK, 2018: *Prekmurski jezik med knjižno normo in narečjem*. (Zora 129). Maribor: Univerzitetna založba Univerze v Mariboru.

Marko JESENŠEK, 2021: *A szlovén nyelv válasszútjai egykor és ma/Razpotja slovenskega jezika nekoč in danes*. Budapest: ELTE BTK Szláv Filológiai Tanszék.

Marko JESENŠEK, 2025: *Poglavja o različicah slovenskega jezika*. (Zora 155). Maribor: Univerzitetna založba Univerze v Mariboru.

Borut JUVANEČ, Andreja BENKO, 2015: Analiza lesenih zvonikov na slovenskem delu panonskega sveta. *Zbornik soboškega muzeja.*, 137–177. Murska Sobota: Pomurski muzej.

KÁDÁR Zsófia, 2014: Jezsuita vezetésű vallásos társulatok Magyarországon a 17. században (1582–1671). *Századok* 148, 5. 1229–1272.

Aleksander KARDOS, 1919: *Magyar-vend szótár. A vend nyelv elsajátítása tanító nélkül*. Múraszombat: Vendvidéki Könyvnyomda.

Janoš KARDOŠ, 1871: *Potikazacs za zacsétno rovatanye, Navod za sólszke vucsítele*. Buda.

Ludwig KARNIČAR, 1990: *Der Obir-Dialekt in Kärnten: Die Mundart von Ebriach/Obirsko im Vergleich mit den Nachbarmundarten von Zell/Selel und Tröger/Korte (Phonologie, Morphologie, Mikrotoponymie, Vulgonamen, Lexik, Texte)*. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.

Karmen KENDA, Peter WEIS, 1999: Posebnosti (slovenskega) narečnega slovaropisja. 35. seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Ljubljana: Filozofska fakulteta, 27–47.

Branko KERMAN, 1997: Srednji in novi vek v Prekmurju v luči arheoloških najdb. *Katalog stalne razstave*. Ur. Janez Balažic, Branko Kerman. Murska Sobota: Pokrajinski muzej. 45–55.

KIRÁLY Péter, 2003: *A kelet-közép-európai helyesírások és irodalmi nyelvek alakulása. A budai Egyetemi Nyomda kiadványainak tanulságai 1777–1848*. Nyíregyháza: Nyíregyházi Főiskola Ukrán és Ruszin Filológiai Tanszéke.

KISS Jenő, 1979: *Mihályi tájszótár*. Budapest: Akadémiai Kiadó.

KISS Lajos, 1980: *Földrajzi nevek etimológiai szótára*. Budapest: Akadémiai Kiadó.

Marija KLOBČAR, 2014: Pesemsko izročilo Prekmurja. Maja Godina-Golja (ur.): *Prekmurje – podoba panonske pokrajine*. Ljubljana – Petanjci: ZRC, ZRC SAZU.

KNIEZSA István, 1936: Magyar hatás a kaj-horvát keresztény terminológiában. *Nyelvtudományi Közlemények* 50. 191–199.

KNIEZSA István, 1974: *A magyar nyelv szláv jövevényszavai*. Budapest: Akadémiai Kiadó.

KNIEZSA István, 2000: *Magyarország népei a XI. században*. Budapest: Lucidus Kiadó.

KNIEZSA István, 2003: *Helynév- és családnév vizsgálatok*. Budapest: Lucidus Kiadó.

Miroslav KOKOLJ, Bela HORVAT, 1977: *Prekmursko šolstvo od začetka reformacije do zloma nacizma*. Murska Sobota: Pomurska založba.

Mihaela KOLETNIK, 2008: *Panonsko lončarsko in kmetijsko izrazje ter druge dialektološke razprave*. (Zora 60). Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta, Univerza v Mariboru.

KOLLÁTH Anna, 2005: *Magyarul a Muravidéken*. (Zora 39). Maribor: Slavistično društvo Maribor.

Milko KOS, 1968: Kolonizacija med Dravo in Rabo pa krajevna imena na -ci. *Svet med Muro in Dravo*. Maribor: Založba Obzorja.

Jožef KOŠIČ, 1824: A Magyar Országi Vendus-Tótokról. Kedveskedő (Bécs) 19–42.

Jožef KOŠIČ, 1828: A Magyar Országi Vendus-Tótokról. (O Slovencih na Ogrskem) [közli] Csaplovics János. *Tudományos Gyűjtemény* 5, 3–50.

Jožef KOŠIČ, 1833: *Kratki návuk vogrszkoga jezika za zacsetníke vödáni od Szalay Imrea; na vandalszka vüsta prenesseni po Kossics Jó'sefi*. V-Grádci. Digitalna knjižnica Slovenije – dLib.si

Jožef KOŠIČ, 1845: *Zobriszani Szloven i Szlovenka med Mürov i Rabov*. Najde sze v – Körmendíni.

Jožef KOŠIČ, 1845–1848: *Zobriszani Szloven i Szlovenka med Mürov i Rábov*. Körmend. Digitalna knjižnica Slovenije – dLib.si

Jožef KOŠIČ, 1848: *Zgodbe vogerszkoga králesztva*. V-Szombotheli. Digitalna knjižnica Slovenije – dLib.si

Jožef KOŠIČ, 1914: *Sztarine zseleznih ino szalaszkih Szlovenov*. Rokopis.

Jožef KOŠIČ, 1992: O Slovencih na Ogrskem. *Jožef Košič, Življenje Slovencev med Muro in Rabo*. Izbor del Vilko Novak, Stjepan Lukač. Ur. Marija Bajzek. Budimpešta, 1992. 17–52.

Jožef KOŠIČ, 1992: Starine Železnih ino Salaskih Slovencev. *Jožef Košič, Življenje Slovencev med Muro in Rabo*. Izbor del Vilko Novak, Stjepan Lukač. Ur. Marija Bajzek. Budimpešta, 1992. 149–178.

Jožef KOŠIČ, 1992: *Življenje Slovencev med Muro in Rabo*. Budimpešta.

Marija KOZAR, 1996: *Etnološki slovar Slovencev na Madžarskem*. Monošter – Szombathely: Zveza Slovencev na Madžarskem, Savaria Múzeum.

Marija Kozar-Mukič, 1998: Košičev in Lülikov slovar iz leta 1833. *Slovensko-madžarski jezikovni in književni stiki od Košiča do danes*. Ur.: István Nyomárkay, Stjepan Lukač. Budapest: Košičev sklad, 85–89.

Nikola Sartorius KRAJČEVIĆ, 1640: *Molitvene Knyisicze*.

Anton KREMPL, 1845: *Dogodivšine Štajerske zemle*. Gradec.

Monika KROPEJ TELBAN, 2017, *Porabsko pripovedno izročilo Milka Matičetova*. V: *Pripovedno izročilo Slovencev v Porabju*. Ljubljana: ZRC.

Domen KRVINA, Andrej LAŽETA, 2018: Vpliv kajkavskih molitvenikov na prvi prevod Marijinih litanij v staro knjižno prekmurščino. *Bogoslovni vestnik* 78/4. 1051–1073.

Števan KÜZMIČ, 1771: *Nuovi zakon ali testamentom goszpoda nasega Jezusa Krisztusa zdaj oprvics z grskoga na sztari szlovenszki jezik obrnyeni*. V Halli Saxonskoj.

Franc KUZMIČ, 1999: *Bibliografija prekmurskih tiskov 1920 – 1998*. Ljubljana: Založba ZRC.

Mihael KÜZMIČ (ur.), 1981: *Predgovori Štefana Küzmiča*. Ljubljana: Teološka fakulteta Matija Vlačić Ilirik Zagreb.

Mikloš KŮZMIČ, 1783: *Kniga Molitvena*.

LÁBADI Gergely, 2008: Az olvasással és írással kapcsolatos beállítódások a felvilágosodás kori oktatási-nevelési irodalomban. *Iskolakultúra* 7–8. 74–89.

Rodrigue LANDRY, Richard Y. BOURHIS, 1997: Linguistic landscape and ethnolinguistic vitality. *Journal of Language and Social Psychology* 16/1. 23–49.

Uroš LIPUŠČEK, 2019: Prekmurje v vrtincu Pariške mirovne konference 1919: Vloga ZDA in kartografa Douglasa W. Johnsona pri določanju slovenskih (prekmurskih) mej. Petanjci: Ustanova dr. Šiftarjeva fundacija.

LUKÁCS István (ur.), 1996: *A vend kérdés. Válogatás eszmék és téveszmék bőséges tárházából*. Budapest: Kossics Alapítvány/Košičev sklad.

LUKÁCS, István 1991: Recepcija madžarske književnosti v Sloveniji v 20. stoletju. *Slavistična revija* I. 71–83.

LUKÁCS István, 2001: *A megváltó Mátyás király színeváltozásai a szlovén néphagyományban és szépirodalomban: a világ archetipikus víziója*. Budapest: Lucidus Kiadó; L. István.

LUKÁCSNÉ BAJZEK Mária, 2003: Pável Ágoston levele Jászi Oszkárhoz (Pismo Avgusta Pavla Oszkárju Jásziju). *Vasi Szemle* 2003/1, 44–47.

LUKÁCSNÉ BAJZEK Mária, 2004: A szlovén szótárirodalom. *Kis szláv lexikográfia*. (Opera Slavica Budapestinensia Lingua Slavica). Ur. István Nyomárkay, István Vig. Budapest: ELTE BTK Szláv Filológiai Tanszék. 28–49.

MAITZ Péter, 2006: A nyelvi nacionalizmus a dualizmus kori Magyarországon. Egy nyelvi ideológia elemei. *Magyar Nyelv*. 102/3. 307–322.

Viktor MAJDIČ, 2003: *Pogledi na jezik*. Ljubljana: Debora.

MAJOR Jenő, 1966: A magyar városok és városhálózat kialakulásának kezdetei. *Településtudományi Közlemények* 18. 48–90.

MARKÓ Imre Lehel, 1981: *Kiskanizsai szótár*. Budapest: Akadémiai Kiadó.

MELICH János, 1903: A magyarországi vend (szlovén) nyelvű irodalom bibliográfiája. *Magyar Könyvszemle*. Budapest: Athenaeum. 426–449.

MELICH János, 1904: Adatok a szlávság magyar elemeihez. *Nyelvtudományi Közlemények* 25. 288–303.

MELICH János, 1923: A helynevek egy csoportjáról. *Magyar Nyelv* 19, 105–111.

MELICH János, 1926–29: *A honfoglaláskori Magyarország*. Budapest: MTA

Majda MERŠE, 2005: Glagolski vid v stari knjižni prekmurščini in v osrednjem knjižnem jeziku. *Prekmurska narečna slovstvena ustvarjalnost: zbornik*

mednarodnega znanstvenega srečanja. Ur. Jože Vugrinec. Petanjci: Ustanova dr. Šiftarjeva fundacija. 140–157.

Marjanca MIHELIČ, 1990: K madžarski slovenistiki od Avgusta Pavla dalje. *Slavistična revija* 1. 69–76.

Marajnc MIHELIČ, 1998: K madžarski slovenistiki od Avgusta Pavla dalje. István Fried, István Lukács (ur.): *Ujemanja in razhajanja*. Budapest: Košičev sklad. 193–200.

MUKICS Ferenc, 1993: *Magyar-szlovén frazeológiai szótár*. Szombathely: Magyarországi Szlovének Szövetsége.

Francek MUKIČ, 2005: *Porabsko-knjižnoslovensko-madžarski slovar*. Szombathely: Zveza Slovencev na Madžarskem.

Jožica NARAT, 2004: Oblikoslovne lastnosti krajevnih imen: Zrkovci. Marko Jesenšek (ur.): *Besedoslovne lastnosti slovenskega jezika: slovenska zemljepisna imena*. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije, Pišec: Društvo Pleteršnikova domačija. 74–82.

Albina NEČAK-LÜK, 1981: Oris položaja madžarske narodne manjšine v Prekmurju v obdobju od 1918 do 1945. *Zgodovinski časopis*, 45, št. 3, 29–286.

Franc NOVAK, 1985: *Slovar beltinskega prekmurskega govora*. Murska Sobota: Pomurska založba.

Vilko NOVAK, 1944: Küzmics István hazai szlovén bibliafordító. *Különlenyomat az »Archivum Philologicum« (Egyetemes Filológiai Közlöny) 1944. évi 1. füzetéből*. Budapest. 48–64. (Prvi del doktorske disertacije Vilka Novaka v madžarščini).

Vilko NOVAK, 1958: Jožef Košič prekmurski pisatelj. *Razprave III*. Ljubljana: SAZU. 16–25.

Vilko NOVAK 1960: O izvoru prekmurskega »Starišinstva i zvačinstva«. *Slovenski etnograf*, letn. 13, 169–174.

Vilko NOVAK, 1968: Avgust dr. Pavel. *Jezik in slovstvo*, 127–130.

Vilko NOVAK, 1968: Avgust dr. Pavel. *Dialogi*, 331–332.

Vilko NOVAK, 1970: Življenje in delo Avgusta Pavla. *Razprave, Dissertationes VII*. SAZU. Ljubljana: Razred za filološke in literarne vede. 295–341.

Vilko NOVAK, 1973: *Izbor prekmurskega slovstva*. Ljubljana: ZKD

Vilko NOVAK, 1974–75: Madžarske izposojenke v prekmurščini. *JiS* 4, 104–105.

Vilko NOVAK, 1976: *Izbor prekmurskega slovstva*. Ljubljana: Zadruga katoliških duhovnikov.

Vilko NOVAK, LUKÁCS István, Marija BAJZEK, 1992: *Jožef Košič, Življenje Slovencev med Muro in Rabo*. Budimpešta: Košičev sklad.

NYOMÁRKAY István, 1989: A magyar és szerbhorvát nyelv kapcsolata. Balázs János (ur.): *Nyelvünk a Duna-tájon*. Budapest: Tankönyvkiadó. 291–350.

NYOMÁRKAY István, 1996: *Sprachhistorisches Wörterbuch des Burgenlandkroatischen*. Budapest: Akadémiai Kiadó – Eisenstadt: Wissenschaftliches Institut der Burgenländischen Kroaten.

NYOMÁRKAY István (ur.), Stjepan LUKAČ (ur.), 1998: *Slovensko-madžarski jezikovni in književni stiki od Košiča do danes*. Budimpešta: Košičev sklad.

NYOMÁRKAY István, 1999: Szalay Imre magyar nyelvtanának vend fordítása. *Magyar Nyelvőr* 123/3. 335–340.

NYOMÁRKAY István, 2002: *Anyanyelvi ébredés és hagyomány nálunk és szomszédainknál*. Budapest: Lucidus Kiadó.

Martina OROŽEN, 1989: Prekmurski knjižni jezik. XXV. seminar slovenskega jezika, literature in kulture, 3.–15. julij 1989: zbornik predavanj. Ur. Franc Zadravec, Breda Pogorelec, Darinka Počaj-Rus. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti. 37–60.

Martina OROŽEN, 1996: *Oblikovanje enotnega slovenskega knjižnega jezika v 19. stoletju*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani.

Martina OROŽEN, 1996: *Poglavja iz zgodovine slovenskega knjižnega jezika*. Ljubljana: Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani.

Martina OROŽEN, 2010: *Kulturološki pogled na razvoj slovenskega knjižnega jezika*. (Zora 74). Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta, Univerza v Mariboru.

PÁVEL Ágoston, 1909: *A vashidegkuti szlovén nyelvjárás hangtana*. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia.

PÁVEL Ágoston, 1916: A legújabb vend irodalom nyelve. *Nyelvtudomány* 6. 1–27.

PÁVEL Ágoston, 1942: *Vend nyelvtan*. Szombathely. (Rokopis).

PÁVEL Ágoston, 2013: *A Vend nyelvtan*. (Zora 100). Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta, Univerza v Mariboru.

PAYR Sándor, 1908: *A pietizmus paedagogikája*. Pozsony: Wigand k. F. Könyvnyomdája.

PAYR Sándor, 1924: *A Dunántúli Evangélikus Egyházkerület története I*. Sopron: Nyomatott Székely és Társa Könyvnyomdájában.

PÁZMÁNY Péter, 1606: *Keresztény imádságos könyv*.

PÁZMÁNY Péter, 1892: *Keresztény imádságos könyv*. Budapest: Szent István Társulat.

PÉTER Mihály, 2003: *A kelet-közép-európai helyesírások és irodalmi nyelvek alakulása*. A budai Egyetemi Nyomda kiadványainak tanulságai 1777–1848. Nyíregyháza: Nyíregyházi Főiskola Ukrán és Ruszin Filológiai Tanszéke.

Maria PETROV-SLODNJAK, 1978: Zu den ungarischen Lehnwörtern in der regionalen Schriftsprache des Prekmurje in 18. und 19. Jahrhundert. *Studia Slavica Hung.* 24. 295–328.

Maks PLETERŠNIK, 1894: *Slovensko-nemški slovar*. Ljubljana.

Marko POHLIN, 1768: *Kraynska Grammatika* [...]. Laibach.

PÓTH István, 2001: Katedra za slavistiku i katedra za kroatistiku na budimpeštanskom sveučilištu prije Drugog svjetskog rata. Stjepan Lukač (ur.): *Hrvati u Budimu i Pešti*. Budapest: Hrvatska samouprava Budimpešte. 91–96.

Božidar RAIČ, 1868: Črtice o Prekmurcih in o njihovem govoru. *Narodni kalendar in Letopis Matice Slovenske za leto 1868*. 53–76.

Bernard RAJH, 2002: *Gradivo za severnoprleški narečni slovar*. Marko Jesenšek, Bernard Rajh, Zinka Zorko (ur.): *Med dialektologijo in zgodovino slovenskega jezika: ob življenjskem in strokovnem jubileju prof. dr. Martine Orožen*. (Zora 18). Maribor: Slavistično društvo Maribor. 117–124

Jože RAJHMAN, 1977: Reformacija v Prekmurju. *Katalog stalne razstave Pokrajinskega muzeja v Murski Soboti*. Murska Sobota.

REICHARDT Gabriella, 2012: Nádasdy Pál imádságoskönyve (1631) Bogár Judit (ur.): *Régi magyar imakönyvek és imádságok*. Piliscsaba: Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészeti- és Társadalomtudományi Kar. 189–200.

RÉVAI Miklós *ABC könyvetske a nemzeti iskoláknak hasznokra*.

Andrea SAPUNAR, 2012: *Književni prsten. Gradišćanskohrvatske i druge kroatističke teme*. Zagreb: Erasmus.

Ernst SCHWARZ, 1931: *Die Ortsnamen der Sudetenländer als Geschichtsquelle*. München-Berlin: Verlag von R. Oldenbourg.

Elana SHOHAMY, Durk GORTER, 2009: *Linguistic Landscape: Expanding the Scenery*. Routledge.

Slovar slovenskega knjižnega jezika I-V. 1970, 1975, 1979, 1985, 1991: Ljubljana: DZS.

Slovenski pravopis [SP] 1962. Državna založba. Ljubljana: SAZU (izd.), Državna založba Slovenije.

Marko SNOJ, 2009: *Etimološki slovar slovenskih zemljepisnih imen*. Ljubljana: Modrijan.

Marko SNOJ, 2018: Pogled na slovensko jezikovno krajino. *Slavia Centralis* 11/2. 49–56.

Marko STABEJ in Igor GRDINA, 2003: Zgodovinski pregled. Slovenski jezik. Dostopno na: <https://slovenistika.files.wordpress.com/2008/06/grdina.doc>

Franc STELE, 1996: *Slikarstvo v Sloveniji od 12. do srede 16. stoletja*. Ljubljana: Slovenska matica Ljubljana.

Juraj SYNČOK, 2000: *Komlóssky slovenský výkladový nářečový slovník – Komlósi értelmész tájszótár*. Tótkomlós.

SZALÓKY Elek, MESTERHÁZY Sándor, 1911: *Kuzmics István ág. hitv. ev. lelkész és bibliafordító*. Csurgó: A somogyi ág. hitv. ev. egyházmegye lelkészegylete. 3–23.

SZIGETI Jenő, 2002: A 18. század első felének magyar protestáns imádság-irodalma. *Ráday gyűjtemény évkönyve X*. 81–100.

SZOTÁK Szilvia, 2016.: Feliratok, táblák, nyelvi sokszínűség: nyelvi tájkép Burgenlandban. *Acta Humana* 3. 107–131.

SZÚNYOGH Sándor, 1990: *Slovensko-madžarski slovar družbeno-politične terminologije / Szlovén-magyar társadalmi-politikai műszótár*. Murska Sobota: Zavod za časopisno in radijsko dejavnost.

Irena ŠAVEL, 1997: O času, ki se mu pravi prazgodovina. *Katalog stalne razstave*. Ur. Janez Balažic, Branko Kerman. Murska Sobota: Pokrajinski muzej. 13–23.

Franc ŠEBJANIČ, 1961: *Slovensko-madžarski slovar*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

Franc ŠEBJANIČ, Vilko NOVAK, Jože HRADIL, 1961: *Madžarsko-slovenski slovar*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

Ivan ŠKAFAR, 1972: Jožef Bagary, Anton Trstenjak in Martjanska pogodba iz leta 1643. *ČZN*. 20/1, 39–49.

Hotimir TIVADAR, 2009: Pomen glasoslovja in pravorečja pri učenju slovenščine (s poudarkom na porabskem primeru). Irena Novak Popov (ur.): *Slovenski mikrokozmosi – medetnični in medkulturni odnosi*. Slovenski slavistični kongres, Monošter, 1.–3. oktober 2009. Ljubljana: Zveza društev Slavistično društvo Slovenije. 41–51.

Hotimir TIVADAR, 2012: Slovanskost, slovenskost med Muro in Rabo v 3. tisočletju s pogledom v preteklost. Petra Stankovska, Maria Wtorkowska, Jozef Pallay (ur.): *Individualna in kolektivna dvojezičnost*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete (Knjižna zbirka Slavica Slovenica). 135–142.

Ivan TOMINEC, 1964: *Črnovrški dialekt. Kratka monografija in slovar*. Ljubljana: SAZU.

Silvo TORKAR, 2008: Flektivna derivacija v slovenskih krajevnih imenih. *Slavistična revija* 56, 411–419.

TORKOS András, 1736: *A' mi urunk Jesus Kristusnak Uj testamentoma*. Wittemberga.

Marjan TOŠ, Irena ŠUMI, Irena AVSENIK NABERGOJ, Oto LUTHAR, 2012: Zgodovinski spomin na prekmurske Jude. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

Anton TRSTENJAK, 1905: *Slovenci v šomodski županiji*. Ljubljana: samozaložba.

Anton TRSTENJAK, 2006: *Slovenci na Ogrskem. Narodopisna in književna črtica*. Maribor: Pokrajinski arhiv Maribor.

Natalija ULČNIK, 2009: *Začetki prekmurskega časopisja*. (Zora 67). Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta, Univerza v Mariboru.

Natalija ULČNIK, 2009: *Besedje Agustičevega časopisa Prijatelj – prikaz v zgodovinskem slovarju prekmurskega jezika*. Doktorska disertacija. Maribor.

VALTER Ilona, 1981: Szentgotthárd története a mohácsi vészig. *Szentgotthárd*, Lajos Kontár, László Szabó (ur.): Szombathely: Szentgotthárd Nagyközség Tanácsa. 29–81.

VÁRKONYI Alma, 2012: Pregled dosežkov madžarske slovenistike po letu 1990. *Slavia Centralis* 1/2. 31–43.

Vas Megyei Levéltár: Közoktatásügyi Igazgatási Kirendeltség elnöki iratai 185/1942.

Vas Megyei Levéltár: Közoktatásügyi Igazgatási Kirendeltség elnöki iratai 3/1943.

Vas Megyei Levéltár: Közoktatásügyi Igazgatási Kirendeltség elnöki iratai 9/1943.

Vas Megyei Levéltár: Közoktatásügyi Igazgatási Kirendeltség elnöki iratai 35/1943.

Anton VRATUŠA, 1974: Jezik »Nouvoga Zákona« in »Sveti Evangyliomov«. Antoša Leskovec in dr. (ur.) *Zbornik Štefana Küzmiča*. Murska Sobota: Pomurska založba. 54–75.

Anton VRATUŠA idr. (ur.), 2008: *Živeti z mejo: Panonski prostor in ljudje ob dveh tromejah*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti; Inštitut za narodnostna vprašanja.

Stanko VRAZ, 1952: *Slovenska djela I*. Priredio Anton Slodnjak. Zagreb: JAZU.

Nataša VRŠIČ, 2004: Kulturno približevanje Prekmurja Sloveniji 1919–1941. *Kronika*, letnik 52, številka 1, 73–90.

Peter WEISS, 1998: *Slovar govorov Zadrečke doline med Gornjim Gradom in Nazarjami*. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center SAZU.

Peter WEISS, 2001: Dosežki in naloge slovenskega slovaropisja. Marko Jesenšek (ur.): *Zbornik Slavističnega društva Slovenije*. Nova Gorica: Slavistično društvo Slovenije. 209–215.

Ivan ZELKO, 1982: *Prekmurje do leta 1500*. Murska Sobota: Pomurska založba.

Ivan ZELKO, 1996: *Zgodovina Prekmurja*. Murska Sobota: Pomurska založba.

ZOLTÁN András, 2005: *Szavak, szólások, szövegek*. Budapest: Lucidus Kiadó.

Katarina ZRINSKI, 1661: *Putni tovarus*.

ZSIGA Tibor, 1996: *Muravidéktől Trianonig*. Lendava: Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet/Zavod za kulturo madžarske narodnosti.

Language Along and Across the Border

(Summary)

The scientific monograph *Jezik ob meji in na meji* (*Language Along and Across the Border*) focuses on sociolinguistic perspectives of the Prekmurje literary language, the Porabje dialect, lexicography, and the linguistic situation in the Rába Valley (Porabje). The monograph is divided into three chapters: (1) *Language Along the Border*, (2) *Language in Dictionaries*, and (3) *Language Across the Border*.

The first chapter presents the development of the Prekmurje literary language from Evangelical literature to Catholic sacral writings and Ágoston Pavel's grammar of the Prekmurje Slovene language. The works of Števan and Mikloš Küzmič, Jožef Košič, Ágoston Pavel, and other prominent Prekmurje authors of the nineteenth and the early twentieth centuries are presented within in the context of spiritual and historical aspects of the Prekmurje Slovene and Hungarian languages. The abovementioned authors came from Prekmurje Slovene region but worked under Hungarian ecclesiastical and administrative authorities. Consequently, their lives and work were significantly influenced by Prekmurje and Hungary as well as by well-known ecclesiastical and secular personalities.

Števan Küzmič (*Vöre krsztsánszke krátke návuk*, 1754; *Nouvi Zákon*, 1771; the lost *Little Catechism* /1752/ and *Primer* /1753/; unfinished manuscript hymn book *Sztári Graduvál*) worked together with Hungarian West-Transdanubian Evangelical Bible translators, teachers, and ministers. He was also supported by German Pietists. Mikloš Küzmič received encouragement from János Szily, the first bishop of the Diocese of Szombathely, when translating the Gospels (*Szvéti evangyeliomi*, 1780) and catechisms (*Krátka summa velikoga katekizmussa*, 1780; *Sztároga i nouvoga testamentoma szvéte histórie krátka summa*, 1796), as well as preparing the alphabet books (*Szlovenszki silabikár*, 1780; *ABC kni'zicza na naroudni soul haszek*, 1790) and prayer books (*Pomoucs beté'snih, i mirajoucseh*, 1781; *Kniga Molitvena v-steroj sze nahájajo razlocsne*

ponizne molitvi, z-dvojim pridavekom na haszek Szlovenszkoga naroda, 1783). When preparing the prayer book *Kniga Molitvena*, Küzmič was most likely inspired by Kajkavian and Burgenland Croatian prayer books and Pázmány's works.

Jožef Košič addressed secular topics and followed Slomšek, Krempf, and others. On the request of Hungarian authorities, he translated Szalay's Hungarian grammar (*Krátki návuk vogrszkoga jezika za zacsetníke*, 1833). Ágoston Pavel's mentor, Oszkár Asbóth, encouraged him as a respected Prekmurje scholar, to be the first to describe and analyze the linguistic variety of his native village, Cankova (*A vashidegkuti szlovén nyelvjárás hangtana*, 1909), and to research linguistics and Prekmurje literary language which culminated in Prekmurje Slovene grammar (*Vend nyelvtan*, 1942).

These Prekmurje authors contributed to the Slovene literary language of Prekmurje and identified connections with the central Slovene literary language and other Slavic languages, since the (Prekmurje) dialect was insufficient for translating the Holy Scriptures and writing religious or secular texts. Thanks to their efforts, the basis of the Prekmurje literary language was established, which Pavel later systematically codified in his grammar *Vend nyelvtan*.

The second chapter comprises studies on lexicography, including the dictionary of the Gornji Senik (*Felsőszölnök*) dialect, the *Comprehensive Hungarian–Slovene Dictionary*, and Slovene geographical names in Porabje and the extended region. Future research should address the microtoponymy of Porabje, house names and nicknames in more details.

The third chapter presents sociolinguistic discussions on language strategies, the linguistic landscape and the status of the mother tongue (Prekmurje dialect, Porabje speech) in Porabje. The linguistic landscape is rich and often bilingual, while the so called mental linguistic landscape is disappearing and is preserved merely in the memory of the older dialect users. Teaching of Standard Slovene in Porabje produced significant results as employees in minority organizations use Standard Slovene more confidently. However, unfortunately, everyday speech of the Porabje Slovenians is increasingly declining. The monograph *Jezik ob meji in na meji* (*Language Along and Across the Border*) documents this linguistic decline of the Porabje varieties and exposes the importance of preventing this process.

Key findings of the monograph *Jezik ob meji in na meji* (*Language Along and Across the Border*) is that before the beginning of the 20th century, the Slovene language along the Rába River developed parallel with the Prekmurje variety. The intellectuals of this region made significant contributions to development and preservation of Prekmurje Slovene. The language they developed has survived in the prayers of the Porabje Slovenians as an integral part of their lexical heritage. Porabje Slovene remains the language of everyday communication in Porabje families and among the older generations. However, to be preserved in Rába Valley region it deserves a special scientific attention and further research.

Nyelvi határ-helyzetek és határhelyzetek

(Összegzés)

A Jezik ob meji in na meji (Nyelvi határ-helyzetek és határhelyzetek) című tudományos monográfia szociolingvisztikai szemszögből vizsgálja a muravidéki szlovén irodalmi nyelvet, a rábavidéki helyi nyelvjárást, a nyelv(ek) szótári megjelenését, valamint a Rábavidék nyelvi tájképét. A kötet három nagy fejezetre tagolódik: (1) *Nyelv a határ mellett*, (2) *Nyelv a szótárakban* (3) *Nyelv a határon*.

Az első fejezet a muravidéki szlovén irodalmi nyelv fejlődését mutatja be az evangélikus irodalom kezdeteitől, a katolikus írásbeliség kialakulásától egészen Pável Ágoston muravidéki nyelvтанának megszületéséig. Küzmics István, Küzmics Miklós, Kossics József, Pável Ágoston és más jelentős 19. századi és 20. század eleji muravidéki írók munkássága muravidéki és magyar történeti-kulturális kontextusban kerül bemutatásra. E szerzők muravidéki szlovének voltak, de magyar egyházi és világi fennhatóság alatt alkottak, így életükre és munkásságukra döntő hatást gyakoroltak a muravidéki szlovén–magyar kapcsolatok és a korabeli egyházi és világi mecénások támogatása.

Küzmics István (*Võre krsztsánszke krátki návuk*, 1754; *Nouvi Zákon*, 1771; az elveszett kis katekizmus /1752/ és ábécéskönyv /1753/; a befejezetlen kéziratos *Sztári Graduvál*) megalkotása során német pietisták támogatásával nyugatdunántúli evangélikus bibliafordítókkal, tanítókkal és lelkészekkel működött együtt. Küzmics Miklós fordításai (*Szvéti evangyeliomi*, 1780; *Krátka summa velikoga katekizmussas*, 1780, 1796), valamint ábécés- és imakönyvei (*Szlovenszki silabikár*, 1780; *ABC kni'zicza na naroudni soul haszek*, 1790; *Pomoucs beté'snih i mirajoucsh*, 1781; *Kniga Molitvena*, 1783) Szily János, a szombathelyi egyházmegye első püspöke ösztönzésére és anyagi támogatásával születtek. Imakönyvében kaj-horvát és burgenlandi ça-horvát imakönyvekből, valamint Pázmány Péter imakönyvéből vett tartalmi és nyelvi minták mutathatók ki. Kossics József világi témákkal is foglalkozott – Anton Martin Slomšek és Anton Kreml példáját követve – s lefordította Szalay

Imre magyar nyelvтанát (*Krátki návuk vogrszkoga jezika za zacsetníke*, 1833). Pável Ágoston mentora Asbóth Oszkár volt, aki arra biztatta tanítványát, hogy elsőként tanulmányozza szülőfalujának, Vashidegkutnak/Cankovának a nyelvjárását (*A vashidegkuti szlovén nyelvjárás hangtana*, 1909), majd a nyelvészet és a muravidéki irodalmi nyelv kutatására ösztönözte, Pável pedig megírta a muravidéki szlovén nyelv nyelvтанát (*Vend nyelvтан*, 1942).

E muravidéki írók mind hozzájárultak a muravidéki szlovén irodalmi nyelv formálódásához, munkájuk során kapcsolatot kerestek a központi szlovén irodalmi nyelvvel, valamint más szláv nyelvekkel, mert a muravidéki nyelvjárás önmagában nem rendelkezett elegendő szókinccsel sem a Szentírás fordításához, sem pedig egyházi és világi szövegek megalkotásához. Munkásságukkal megteremtették a muravidéki szlovén irodalmi nyelv alapjait, amelyet Pavel később nyelvтанában rendszerezett és leírt.

A második fejezet lexikográfiával foglalkozó tanulmányokat tartalmaz: a felsőszölnöki nyelvjárás szótáráról, a magyar–szlovén nagyszótárról, valamint a Rábavidék és tágabb térsége szlovén földrajzi neveiről. A további kutatások keretében alaposan fel kellene tárni a rábavidéki mikrotoponímiát, házneveket és ragadványneveket is.

A harmadik fejezet szociolingvisztikai tanulmányokat közöl a nyelverterezésről, a nyelvi tájképről és az anyanyelv (a muravidéki nyelvjárás és a rábavidéki helyi nyelvjárás) mai állapotáról. A rábavidéki valóságos nyelvi tájkép rendkívül gazdag és többnyire kétnyelvű, míg a mentális nyelvi tájkép csak elvétve kerül megjelenítésre és egyre inkább csak a nyelvjárást még beszélő idősebbek emlékezetében él tovább. Az irodalmi szlovén nyelv tanítása a Rábavidéken kézzelfogható eredményeket hozott, a nemzetiségi szervezetek munkatársai ma már magabiztosabban használják a szlovén irodalmi nyelvet, ám sajnálatos módon a rábavidéki szlovének által beszélt nyelvjárás, amelynek megőrzéséért minden erőfeszítés történik, egyre inkább visszaszorul. A monográfia felhívja a figyelmet a rábavidéki nyelvjárás elszorvadásának veszélyeire és sürgeti ennek megállítást.

A Jezik ob meji in na meji (Nyelvi határ-helyzetek és határhelyzetek) című monográfia központi megállapítása az, hogy a Rába mentén a szlovén nyelv a 20. század elejéig a muravidéki nyelvvel együtt és azal egy időben fejlődött. Az ebben a térségben alkotó szerzők jelentős

mértékben hozzájárultak a muravidéki nyelv fejlődéséhez és megőrzéséhez, az általuk létrehozott nyelv mindmáig megőrződött a rábavidéki szlovének imáiban, számos eleme beépült a beszélt nyelvbe. A rábavidéki helyi nyelvjárás ma is az idősebb nemzedékek közötti érintkezés nyelve, ugyanakkor nagyobb figyelmet és szakmai támogatást igényel ahhoz, hogy továbbra is életképes maradjon, és fenn tudjon maradni a Rábavidéken.

Imensko kazalo

A

Ács, Mihály 42
Agustič, Imre 52, 57, 103, 137, 139,
164, 186, 187, 189, 216
Akvila, Janez (Johannes
Aquila) 174, 175
Angyal, Endre 211, 212, 216
Antauer, Jenő 77, 79, 87, 88, 89, 90,
91, 94, 96
Apáczai Csere, János 41, 165, 213
Arday, Lajos 193, 216, 220
Arndt, Johann 41, 42
Árpád, vojvoda 125
Asbóth, Oszkár 73, 81, 97, 164, 165,
216, 232, 235
Avsenik Nabergoj, Irena 229

B

Bagáry, József 188
Bajáki, Rita 62, 63, 68, 72, 216, 218
Bajzek Lukač, Marija 50, 54, 58,
86, 93, 103, 138, 145, 158, 167,
168, 209, 210, 214, 215, 216, 217
Bajzek, Mária 216
Bajzek, Marija 214, 216, 223, 226
Bakos, Mihael 187
Balázs, János 220, 226
Balažic, Janez 220, 222, 228
Bárány, György 14, 26, 40, 41, 42,
46, 48, 217

Bárány, János 14, 40, 46, 217
Barbarič, Štefan 212
Barla, Mihael 137, 187
Bartha, Csilla 169, 190, 217
Bartolić, Zvonimir 66, 67, 217
Báthory, Orsolya 216, 218
Batthyány, Ádám 65
Bedič, Sándor 210
Bedi Soós, Elizabeta 210
Bel, Matija 41, 47
Bencze, Sándor 210
Benczik, Gyula 88
Benko, Andreja 176, 217, 221
Benko, Irma 144
Bernjak, Elizabeta 142, 211, 212,
217
Bezljaj, France 30, 31, 32, 33, 34,
110, 126, 127, 128, 217, 218
Blažeka, Đuro 102, 133, 218
Bogár, Judit 63, 65, 66, 71, 216, 218,
227
Bogovich, Lovrenc 61, 67, 69, 70,
71, 218
Bokor, József 101, 133, 218
Borbély, Anna 217
Borosnyai Nagy, Zsigmond 43
Bourhis, Richard Y. 190, 224
Breznik, Anton 78, 94, 218
Brillmacher, Petrus 63
Brumen, Borut 178, 218

C

Caf, Oroslav 102, 136, 137
Calepinus, Ambrosius 23
Camplin, Ivan 210, 211
Canisius, Petrus 63
Csepregi, Zoltán 20, 21, 40, 41, 42, 218
Czipot, Rezső 19, 137

Č

Čeh, Jožica 212

D

Dajnko, Peter 54, 184
Dalmatin, Jurij 18, 29, 110, 134
Deák, Ferenc 185
Dedinski, Július 101, 133, 218
Dešić, Nikola 65, 67, 71
Diós, István 71, 219
Domján, László 210
Doncsecz, Ibolya 212
Dravec, Josip 176, 177, 219
Dudás, Előd 54, 158, 214, 219

E

Erdélyi, Zsuzsanna 72

F

Fábri, Gergely 42
Ficko, Jožef 67
Fliszár, János 79, 87, 98, 102, 137, 138, 141, 187, 219
Francke, August Hermann 41, 42, 43
Frankopan, Bernardin 65
Fried, István 210, 212, 219, 225

G

Gadányi, Károly 212, 219
Gállos, Orsolya 212
Gál, Zoltán 158, 214
Gáspár, János 188
Gjurin, Velemir 23, 134, 135, 219
Gliha Komac, Nataša 190, 191, 219
Godina-Golja, Maja 222
Göncz, László 77, 86, 219
Gönczy, Pál 188
Gorter, Durk 190, 227
Grdina, Igor 181, 228
Greenberg, Marc L. 93, 139, 219, 220
Györi-Nagy, Sándor 167, 169, 220

H

Habermann, Johann Avenarius 16
Hadrovics, László 24, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 91, 220
Hafner, Stanislav 134, 220
Hajdú, Mihály 119, 220
Hajnal, Márton 73, 220
Hajós, Ferenc 210
Hartner, Nándor 87
Hattyár, Helga 217
Hegyfalusi, György 43
Heltai, János 218
Herder, Johann Gottfried von 52, 180, 183
Hladnik, Miran 210
Hofhalter, Rudolf 16
Hóman, Bálint 16, 220
Horthy, Miklós 86
Horvat, Bela 188, 222

Horváth, Sándor 68, 71, 220
 Hozjan, Andrej 124, 220
 Hradil, Jože 141, 142, 143, 220, 228

I

Ivanoczy, Franc 211

J

Jakopin, Franc 102, 136, 220
 Janežič, Anton 186
 Jászi, Oszkár 84, 85, 86
 Jesenšek, Marko 46, 57, 93, 173,
 181, 186, 189, 192, 209, 210, 212,
 213, 214, 215, 216, 217, 218, 221,
 225, 227, 230
 Joó, Rudolf 193, 216, 220
 Jožef II. 172, 176, 187
 Juvanec, Borut 176, 221

K

Kádár Zsófia 64, 221
 Kapi, Anna 63, 66
 Kardos, Aleksander 102, 137, 141,
 221
 Kardoš, Janoš 9, 57, 164, 176, 186,
 187, 188, 189, 221
 Karničar, Ludvik 134, 221
 Károlyi, Mihály 84, 85, 86
 Kelemen, József 142
 Kenda, Karmen 101, 133, 222
 Kerman, Branko 125, 220, 222,
 228
 Kimovec, Frančišek 177
 Király, Péter 102, 135, 222
 Kis, Bertalan 15
 Kiss, Jenő 101, 123, 133, 222

Kiss, Lajos 121, 122, 123, 124, 126,
 127, 128, 129, 195, 222
 Klemenčič, Simona 219
 Klemen VIII. 71
 Klobčar, Marija 176, 177, 222
 Knieszsa, István 24, 91, 125, 130,
 131, 163, 222
 Kokolj, Miroslav 188, 222
 Koletnik, Mihaela 103, 139, 222
 Kolláth, Anna 101, 222
 Kontár, Lajos 229
 Kónya, Franciska 218
 Kosaras, István 142
 Kos, Milko 118, 131, 222
 Košič, Jožef (Kossics József) 9, 10,
 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57,
 102, 126, 135, 137, 141, 164, 176,
 181, 182, 183, 184, 186, 187, 188,
 189, 195, 198, 202, 203, 208, 209,
 210, 211, 212, 222, 223, 231, 234
 Kozar, Lojze ml. 210
 Kozar, Lojze st. 210
 Kozar, Marija 223
 Kozar-Mukič, Marija 102, 136, 145,
 212, 223
 Kozina, Jani 219
 Krajačević, Nikola Sartorius 64,
 67, 69, 70, 72, 223
 Krajczar, Karel 177, 210
 Kramberger, Franc 210
 Kremmer Vančóné, Ildikó 217
 Kreml, Anton 54, 126, 184, 223,
 232, 234
 Krisán, Tamás 15
 Kropelj Telban, Monika 177, 223
 Krvina, Domen 72, 223
 Kühar, János 169, 210

Kultsár, György 13, 16

Kumerdej, Blaž 61

Kuzmič, Franc 210, 223

Küzmič, Mihael 27, 223

Küzmič, Mikloš (Küzemics
Miklós) 9, 19, 20, 59, 60, 61, 62,
64, 67, 68, 69, 70, 72, 102, 135,
141, 164, 224, 231, 234

Küzmič, Števan (Küzemics
István) 9, 13, 15, 18, 19, 22, 23,
25, 26, 27, 28, 29, 30, 37, 40, 42,
43, 45, 46, 47, 48, 49, 52, 53, 59,
76, 79, 83, 137, 140, 164, 173,
174, 183, 187, 189, 191, 223, 231,
234

L

Lábadi, Gergely 61, 224

Ladislav, kralj 37, 171, 174

Lahmann, György 87, 89, 96

Laihonen, Petteri 217

Lainšček, Feri 210

Landry, Rodrigue 190, 224

Lažeta, Andrej 72, 223

Ledinek, Nina 219

Leskovec, Antoša 230

Lethenyei, István 15, 40

Lipušček, Uroš 173, 224

Lomberger, Janez 210

Lukács, István 158, 166, 167, 209,
210, 211, 212, 213, 214, 215, 219,
224, 225, 226

Lukácsné Bajzek, Mária 217, 224

Lukač, Stjepan 216, 223, 226, 227

Lülik, Števan 102, 136

Luter, Martin 15, 20, 21, 26, 27, 39,
41, 44, 45, 46, 173, 174, 188

Luthar, Oto 229

M

Maitz, Péter 180, 224

Majdič, Viktor 128, 224

Major, Jenő 124, 224

Mandelc, Janž 16, 20, 21, 40, 49, 65

Mandić, Marin 84

Marija Terezija 59

Markó, Imre Lehel 101, 133, 224

Maszák, Hugo 188

Matičetov, Milko 177, 212

Mattay, Imre 89

Megiser, Hieronim 29, 32, 134, 135

Melich, János 17, 18, 19, 20, 24, 97,
119, 130, 224

Merkli, Ferenc 169, 210

Merše, Majda 37, 224

Mesesnel, France 175

Mesterházy, Sándor 18, 19, 228

Michaelis, Petrus 63

Mihály, Péter 227

Mihelič, Marjanca 137, 167, 212,
225

Miklošič, Fran 17, 23, 180, 181

Mikola, Sándor 18, 87, 89, 91, 96,
211, 212

Milovec, Boltižar 64, 67

Mindszenty, József (roj. Pehm) 96

Mokuter, Ivan 142

Molnár, Zoltán Miklós 212

Monok, István 218

Mukics, Ferenc 225

Mukič, Francek 103, 139, 144, 145,
225

Murko, Anton 53, 184

Murkovič, Janoš 188

N

Nádasdy, Magdalena Mária 15
 Nádasdy, Pál 16, 40, 65
 Nagy, László 188
 Narat, Jožica 194, 225
 Nartnik, Vlado 210, 212
 Nećak-Lük, Albina 178, 225
 Novak, Blaženka 67
 Novak, Franc 35, 103, 138, 225
 Novak Popov, Irena 228
 Novak, Vilko 26, 42, 53, 62, 80,
 88, 93, 96, 97, 103, 121, 122, 137,
 138, 139, 141, 176, 186, 209, 212,
 223, 225, 226, 228
 Nyomárkay, István 24, 30, 31, 32,
 33, 34, 35, 50, 57, 102, 133, 135,
 181, 212, 218, 223, 224, 226

O

Orel, Rihard 177
 Orožen, Martina 45, 53, 173, 183,
 210, 212, 226

P

Pajek, Jožef 136
 Palkovics, Gottfried 67
 Pallay, Jozef 229
 Pauko, Miha 221
 Pavel, Avgust (Pável Ágoston) 9,
 10, 22, 58, 73, 74, 75, 76, 77, 78,
 79, 80, 81, 82, 83, 84, 86, 87, 88,
 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97,
 98, 165, 172, 186, 212, 214, 226,
 231, 232, 234, 235
 Pavičić, Mladen 158, 212, 214, 215
 Payr, Sándor 14, 15, 16, 17, 21, 40,
 43, 226

Pázmány, Péter 61, 62, 63, 64, 65,
 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 227,
 232, 234
 Perlaky, Gábor 22
 Peteršič, Vlado 142
 Pethe, László 63
 Petrov-Slodnjak, Maria 23, 227
 Pleteršnik, Maks 17, 31, 32, 33, 34,
 35, 102, 104, 136, 227
 Počaj-Rus, Darinka 226
 Pogačnik, Jože 212
 Pogorelec, Breda 226
 Pohlin, Marko 23, 32, 52, 57, 135,
 180, 181, 183, 227
 Pongrácz, Eszter 66
 Poppel Lobkovicz, László 16
 Póth, István 165, 227
 Potrata, Majda 210, 212
 Prunč, Erik 134, 220

R

Rabus, Ludwig 66
 Rácz, Erika 102, 133, 218
 Rágyanszki, György 158, 214
 Raič, Božidar 50, 137, 227
 Rajh, Bernard 101, 139, 218, 227
 Rajhman, Jože 41, 187, 227
 Rát, Mátyás 211
 Reichardt, Gabriella 65, 227
 Révai, Miklós 60, 61, 67, 102, 135,
 141, 227
 Rhosóczy, Rezső 87, 89, 96
 Rochow, Franz von 61
 Ropoš, Martin 210

S

Salm, Magdolna 16
Sapunar, Andrea 227
Sartoris, János 14
Sartorius, János (roj. Szabó) 26, 40,
42, 43, 46, 217
Schwarz, Ernst 130, 227
Sever Vanečaj, Mihael 42, 43, 44, 45
Shohamy, Elana 190, 227
Siess, József 59
Slavič, Matija 211
Slomšek, Anton Martin 53, 54,
184, 232, 234
Smej, Jožef 210, 212
Snoj, Marko 118, 120, 121, 122,
125, 128, 191, 228
Soós, Brigitta 158, 214
Spener, Philipp Jacob 41, 42
Stabej, Marko 181, 228
Stankovska, Petra 229
Stele, Franc 175, 228
Stramljič-Breznik, Irena 210
Sulics Leskovar, Marija 212
Sylvester, János 13, 40
Synčok, Juraj 101, 133, 228
Szabó, Gyula 142
Szabó, Imre 186
Szabó, László 229
Szabó, Tamás Péter 217
Szalaszegi Poppel, György 16
Szalay, Imre 49, 50, 51, 52, 54, 56,
57, 102, 135, 141, 181, 182, 183,
186, 208, 232, 234
Szalóky, Elek 18, 19, 228
Szapáry, Péter 176
Szathmári, Pap János 43

Szekfű, Gyula 16, 220
Szelestei, N. László 220
Szigeti, Jenő 42, 43, 228
Szily, János 9, 59, 60, 61, 67
Szoták, Szilvia 190, 228
Szúnyogh, Sándor 144, 228

Š

Šavel, Irena 124, 228
Šebjanič, Franc 141, 142, 228
Škafar, Ivan 173, 228
Šumi, Irena 229
Šundalić, Zlata 68

T

Tandori, Dezső 212
Tarján, G. Gábor 220
Temlin, Franc 41, 44, 49, 59, 164,
173
Terbócs, János 15, 40
Terplan, Sándor 137
Tisza, István 84
Tivadar, Hotimir 168, 170, 228,
229
Tkalec, Viljem 172
Tominec, Ivan 133, 134, 229
Tomka, Tímea 158, 214
Torkar, Silvo 128, 229
Torkos, András 14, 26, 27, 40, 43,
44, 47, 48, 229
Torkos, József 26, 27, 40, 42, 46
Törnar, Edo 89
Toš, Marjan 178, 229
Trefort, Ágoston 185
Trstenjak, Anton 25, 57, 173, 229
Trubar, Primož 21, 44, 110

U

Ujčič, Janez 210, 211
Ulčnik, Natalija 54, 57, 103, 139,
158, 164, 186, 187, 214, 229
Urban III. 119

V

Valjavec, Matija 136, 137
Valter, Ilona 119, 124, 125, 229
Várkonyi, Alma 158, 167, 214, 229
Vázsonyi, Márton 42
Viczián, János 219
Vikár, Béla 177
Vogrinc, Jože 217
Vrančič, Faust 23
Vratuša, Anton 25, 186, 187, 209,
230
Vraz, Stanko 52, 53, 183, 208, 230
Vršič, Nataša 179, 230
Vugrinec, Jože 225
Vujičić, Stojan 212

W

Weis, Peter 101, 133, 134, 222, 230
Wtorkowska, Maria 229

Z

Zadravec, Franc 226
Zelko, Ivan 118, 119, 120, 121, 122,
123, 126, 163, 171, 174, 230
Zoltán, András 163, 230
Zorko, Zinka 210, 211, 212, 216,
217, 218, 221, 227
Zrinski, Ana Katarina (roj.
Frankopan) 61, 65, 66, 68, 69,
70, 71, 72, 230
Zrinski, Nikola 63, 65
Zrinski, Peter 66
Zsiga, Tibor 230
Zvonarics, István 15, 16, 40
Zvonarics, Mihály 40

Povzetek

Jezik ob meji in na meji

Marija Bajzek Lukač

Znanstvena monografija *Jezik ob meji in na meji* predstavlja sociolingvistični pogled na prekmurski slovenski knjižni jezik, porabsko narečje, leksikografijo in jezikovno krajino Porabja. Knjiga je razdeljena na tri poglavja: (1) *Jezik ob meji*, (2) *Jezik v slovarjih* in (3) *Jezik na meji*.

V prvem poglavju je prikazan razvoj prekmurskega knjižnega jezika od začetkov evangeličanskega slovstva in razvoja katoliške pismenosti do nastanka Pavlove slovnice prekmurskega slovenskega jezika. V drugem poglavju so zbrani prispevki o leksikografiji, o slovarju govora Gornjega Senika, velikem madžarsko-slovenskem slovarju in o slovenskih zemljepisnih poimenovanjih v Porabju ter širši okolici. Tretje poglavje prinaša sociolingvistične razprave o jezikovnem načrtovanju, jezikovni krajini in stanju materinščine (prekmursko narečje, porabski govor) v Porabju. Osrednje spoznanje monografije *Jezik ob meji in na meji* je, da se je slovenski jezik ob Rabi do začetka 20. stoletja razvijal skupaj in sočasno s prekmurščino. Ustvarjalci tega območja so pomembno prispevali k razvoju in ohranjanju prekmurščine. Porabščina je danes jezik sporazumevanja med starejšimi govorcji, zato potrebuje več pozornosti in strokovne podpore, če želimo, da bo ostala vitalna in obstala v prostoru ob Rabi.

Ključne besede: prekmurski slovenski knjižni jezik, porabsko narečje, gornjeseniški govor, jezikovna krajina, jezikovno načrtovanje, narečni slovarji, veliki madžarsko-slovenski slovar

NASLOV AVTORICE: Marija Bajzek Lukač, Univerza Eötvösa Loránd (ELTE), Filozofska fakulteta, Budimpešta, Madžarska. E-pošta: bajzek.maria@btk.elte.hu

DOI <https://doi.org/10.18690/um.ff.9.2025>
Dostopno na: <https://press.um.si>

ISBN 978-961-299-080-0

Abstract

Language Along and Across the Border

Marija Bajzek Lukač

The scientific monograph *Jezik ob meji in na meji* (Language Along and Across the Border) focuses on sociolinguistic perspectives of the Prekmurje literary language, the Porabje dialect, lexicography, and the linguistic situation in the Rába Valley (Porabje). The monograph is divided into three chapters: (1) *Language Along the Border*, (2) *Language in Dictionaries*, and (3) *Language Across the Border*.

The first chapter presents the development of the Prekmurje literary language from Evangelical literature to Catholic sacral writings and Ágoston Pavel's grammar of the Prekmurje Slovene language. The second chapter comprises studies on lexicography, including the dictionary of the Gornji Senik (*Felsőszölnök*) dialect, the *Comprehensive Hungarian–Slovene Dictionary*, and Slovene geographical names in Porabje and the extended region. The third chapter presents sociolinguistic discussions on language strategies, the linguistic landscape and the status of the mother tongue (Prekmurje dialect, Porabje speech) in Porabje. Key findings of the monograph *Jezik ob meji in na meji* (*Language Along and Across the Border*) is that before the beginning of the 20th century, the Slovene language along the Rába River developed parallel with the Prekmurje variety. Porabje Slovene remains the language of everyday communication in Porabje families and among the older generations. However, to be preserved in Rába Valley region it deserves a special scientific attention and further research.

Keywords: Prekmurje Slovene literary language, Porabje dialect, Gornji Senik speech, linguistic landscape, language planning, dialect dictionaries, Comprehensive Hungarian–Slovene Dictionary

CORRESPONDENCE ADDRESS: Marija Bajzek Lukač, Eötvös Loránd University (ELTE), Faculty of Arts, Budapest, Hungary. E-mail: bajzek.maria@btk.elte.hu

DOI <https://doi.org/10.18690/um.ff.9.2025>
Available at: <https://press.um.si>

ISBN 978-961-299-080-0

Zora 1998–2025

- 1 Jože Lipnik (ur.), *Volkmerjev zbornik*
- 2 Vida Jesenšek, *Okkasionalismen*
- 3 Marko Jesenšek (ur.), Bernard Rajh (ur.), *Dajnkov zbornik*
- 4 Bernard Rajh (ur.), *Dajnkovo berilo*
- 5 Marko Jesenšek, *Deležniki in deležja na -č in -ši*
- 6 Zinka Zorko, *Haloško narečje in druge dialektološke študije*
- 7 Irena Stramljič Breznik, *Prispevki iz slovenskega besedoslovja*
- 8 Zinka Zorko (ur.), Mihaela Koletnik (ur.), *Logarjev zbornik*
- 9 Marko Jesenšek (ur.), *Murkov zbornik*
- 10 Jože Lipnik (ur.), *Simoničev zbornik*
- 11 Matjaž Birk, »... vaterländisches Interesse, Wissenschaft, Unterhaltung und Belehrung ...«
- 12 Mihaela Koletnik, *Slovenskogoriško narečje*
- 13 Jožica Čeh, *Metaforika v Cankarjevi kratki pripovedni prozi*
- 14 Edvard Protner, *Herbartistična pedagogika na Slovenskem*
- 15 Suzana Cergol, *Als ich noch der Waldbauernbub war Petra Roseggerja in Solzice Prežihovega Voranca*
- 16 Jože Lipnik (ur.), *Kidričev zbornik*
- 17 Fedora Ferluga Petronio (ur.), *Plurilingvizem v Evropi 18. stoletja*
- 18 Marko Jesenšek (ur.), Bernard Rajh (ur.), Zinka Zorko (ur.), *Med dialektologijo in zgodovino slovenskega jezika*
- 19 Bernard Rajh, *Od narečja do vzhodnoštajerskega knjižnega jezika*
- 20 Melanija Larisa Fabčič, *Der Text als existenziale Kategorie expliziert am Beispiel der Textsorte 'autobiographisches Notat'*
- 21 Dejan Kos, *Theoretische Grundlage der empirischen Literaturwissenschaft*
- 22 Darja Pavlič, *Funkcije podobja v poeziji K. Koviča, D. Zajca in G. Strniše*
- 23 Zinka Zorko (ur.), Miha Pauko (ur.), *Avgust Pavel*
- 24 Oskar Autor, *Paideia*
- 25 Zinka Zorko (ur.), Mihaela Koletnik (ur.), *Glasoslovje, besedoslovje in besedotvorje v delih Jakoba Riglerja*
- 26 Martina Orožen, *Razvoj slovenske jezikoslovne misli*
- 27 Alja Lipavc Oštir, *Gramatikalizacija roditelja v nemščini in slovenščini*

- 28 Marko Jesenšek, Zinka Zorko, Mihaela Koletnik, Drago Unuk, Irena Stramljič Breznik, Vida Jesenšek, Melanija Fabčič, Nada Šabec, *Besedoslovne lastnosti slovenskega knjižnega jezika in narečij*
- 29 Elizabeta Bernjak, *Slovenščina in madžarščina v stiku*
- 30 Melita Zemljak, *Trajanje glasov štajerskega zabukovskega govora*
- 31 Zinka Zorko (ur.), Mihaela Koletnik (ur.), *Besedoslovje v delih Frana Miklošiča*
- 32 Marko Jesenšek (ur.), *Knjižno in narečno besedoslovje slovenskega jezika*
- 33 Marko Jesenšek, *Spremembe slovenskega jezika skozi čas in prostor*
- 34 Branislava Vičar, *Izrazne skladenjske zgradbe v delih Antona Šerfa*
- 35 Mira Krajnc, *Besedilne značilnosti javne govorjene besede*
- 36 Alenka Valh Lopert, *Kultura govora na Radiu Maribor*
- 37 Marija Stanonik, *Hišna imena v Žireh*
- 38 Blanka Bošnjak, *Premiki v sodobni slovenski kratki prozi*
- 39 Anna Kolláth, *Magyarul a Muravidéken*
- 40 Martina Orožen (ur.), *Tinjska rokapisna pesmarica*
- 41 Mihaela Koletnik (ur.), Vera Smole (ur.), *Diahronija in sinhronija v dialektoloških raziskavah*
- 42 István Lukács, *Paralele. Slovensko-madžarska literarna srečanja*
- 43 Majda Schmidt, Branka Čagran, *Gluhi in naglušni učenci v integraciji/inkluziji*
- 44 Marko Jesenšek (ur.), Zinka Zorko (ur.), *Jezikovna predanost. Akademiku prof. dr. Jožetu Toporišiču ob 80-letnici*
- 45 Simona Pulko, *Sporočanje v osnovni šoli*
- 46 Vida Sruk, *Človek odtujen v množico*
- 47 Vida Jesenšek (ur.), Melanija Fabčič (ur.), *Phraseologie kontrastiv und didaktisch*
- 48 Darinka Verdonik, *Jezikovni elementi spontanosti v pogovoru*
- 49 Marko Jesenšek (ur.), *Besedoslovne spremembe slovenskega jezika skozi čas in prostor*
- 50 Marko Jesenšek (ur.), *Besedje slovenskega jezika*
- 51 Marija Stanonik, *Slovenska narečna književnost*
- 52 Rudi Klanjšek, *Pogledi na družbeno spremembo*
- 53 Klementina Jurančič Petek, *The Pronunciation of English in Slovenia*
- 54 Katja Plemenitaš, *Posamostaljenja v angleščini in slovenščini*
- 55 Marko Jesenšek (ur.), *Življenje in delo Jožefa Borovnjaka*
- 56 Marko Jesenšek (ur.), *Od Megiserja do elektronske izdaje Pleteršnikovega slovarja*
- 57 Nada Šabec (ur.), *English Language, Literature and Culture in a Global Context*
- 58 Brigita Kacjan, *Sprachelementspiele und Wortschatzerwerb im fremdsprachlichen Deutschunterricht mit Jugendlichen und jungen Erwachsenen*
- 59 Mirko Križman, *Jezikovne strukture v pesniškem opusu avstrijske pesnice Christine Lavant*

- 60 Mihaela Koletnik, *Panonsko lončarsko in kmetijsko izrazje ter druge dialektološke razprave*
- 61 Vida Sruk, *Filozofova sociološka avantura*
- 62 Johanna Hopfner (ur.), Edvard Protner (ur.), *Education from the Past to the Present. Pedagogical and Didactic Lessons from the History of Education*
- 63 Mira Krajnc Ivič, *Razgovor kot vrsta komunikacijskega stika*
- 64 Zinka Zorko, *Narečjeslovne razprave o koroških, štajerskih in panonskih govorih*
- 65 Dragica Haramija, *Slovensko-hrvaške vezi v sodobni mladinski prozi*
- 66 Marija Bajzek Lukač, *Slovar Gornjega Senika. A–L*
- 67 Natalija Ulčnik, *Začetki prekmurskega časopisja*
- 68 Kolláth Anna (ur.), *A muravidéki kétnyelvű oktatás fél évszázada*
- 69 Jožica Čeh Steger, *Ekspresionistična stilna paradigma v kratki pripovedni prozi 1914–1923*
- 70 Bojan Musil, *Sociokulturna psihologija*
- 71 Irena Stramljč Breznik, *Tvorjenke slovenskega jezika med slovarjem in besedilom*
- 72 Karin Bakračević Vukman, *Psihološki korelati učenja učenja*
- 73 Bernard Rajh, *Gúčati po antújoško*
- 74 Martina Orožen, *Kulturološki pogled na razvoj slovenskega knjižnega jezika. Od sistema k besedilu*
- 75 Marko Jesenšek (ur.), *Izzivi sodobnega slovenskega slovaropisja*
- 76 Natalia Kaloh Vid, *Ideological Translations of Robert Burns's Poetry in Russia and in the Soviet Union*
- 77 Branislava Vičar, *Parenteza v novinarskem in parlamentarnem diskurzu*
- 78 Darja Mazi - Leskovar, *Mladinska proza na tej in oni strani Atlantika*
- 79 Matjaž Klemenčič, *Zgodovina skupnosti slovenskih Američanov v Pueblu, Kolorado*
- 80 Marko Jesenšek (ur.), *Globinska moč besede. Red. prof. dr. Martini Orožen ob 80-letnici*
- 81 Mojca Tomišić, *Oprostitute, zaspal sem se! Glagoli s se v slovenščini*
- 82 Mateja Pšunder, *Vodenje razreda*
- 83 Marko Jesenšek (ur.), *Večno mladi Htinj. Ob 80-letnici Janka Čara*
- 84 Vida Jesenšek (ur.), Alja Lipavic Oštir (ur.), Melanija Larisa Fabčič (ur.), *A svet je kroženje in povezava zagonetna ... Zbornik ob 80-letnici zaslužnega profesorja dr. Mirka Križmana. / Festschrift für Prof. em. Dr. Mirko Križman zum 80. Geburtstag*
- 85 Silvija Borovnik, *Književne študije. O vlogi ženske v slovenski književnosti, o sodobni prozi in o slovenski književnosti v Avstriji*
- 86 Наталья Калох Вид, *Роль апокалиптического откровения в творчестве Михаила Булгакова*
- 87 Wojciech Tokarz, *The Faces of Inclusion. Historical Fiction in Post-Dictatorship Argentina*

- 88 Marija Švajncer, *Vpogled v azijsko duhovnost*
- 89 Karel Gržan, *Odreševanje niča s posebnim ozirom na vlogo duhovnika v dramatiki Stanka Majcna*
- 90 Marko Jesenšek, *Poglavja iz zgodovine prekmurskega knjižnega jezika*
- 91 Grant H. Lundberg, *Dialect Leveling in Haloze, Slovenia*
- 92 Kolláth Anna, *A szlovéniai magyar nyelv a többnyelvűség kontextusában*
- 93 Marko Jesenšek (ur.), *Slovenski jezik v stiku evropskega podonavskega in alpskega prostora*
- 94 Christine Konecny (ur.), Erla Hallsteinsdóttir (ur.), Brigita Kacjan (ur.), *Phraseologie im Sprachunterricht und in der Sprachendidaktik. / Phraseology in language teaching and in language didactics*
- 95 Melanija Fabčič (ur.), Sabine Fiedler (ur.), Joanna Szerszunowicz (ur.), *Phraseologie im interlingualen und interkulturellen Kontakt / Phraseology in Interlingual and Intercultural Contact*
- 96 Vida Jesenšek (ur.), Dmitrij Dobrovol'skij (ur.), *Phraseologie und Kultur / Phraseology and Culture*
- 97 Vida Jesenšek (ur.), Peter Grzybek (ur.), *Phraseologie im Wörterbuch und Korpus / Phraseology in Dictionaries and Corpora*
- 98 Simona Štavbar, *Svetniška imena in njihovo prevajanje*
- 99 Dragan Potočnik, *Viri in pouk zgodovine*
- 100 Avgust Pavel, *Prekmurska slovenska slovnica / Vend nyelvtan*
- 101 Jernej Kovač, *Supervizija, stres in poklicna izgorelost šolskih svetovalnih delavcev*
- 102 Marko Jesenšek (ur.), *Slovenski jezik na stičišču več kultur*
- 103 Alenka Jensterle-Doležal, *Avtor, tekst, kontekst, komunikacija. Poglavja iz slovenske moderne*
- 104 Kristina Kočan Šalamon, Natalia Kaloh Vid (ur.), *Sanje. Izbrano delo Lermontova*
- 105 Milan Ambrož, Lea-Marija Colarič-Jakše, *Pogled raziskovalca. Načela, metode in prakse*
- 106 Marko Jesenšek (ur.), *Leopold Volkmer. Prvi posvetni pesnik na slovenskem Štajerskem*
- 107 Natalia Kaloh Vid (ur.), *Творчество М. Ю. Лермонтова: мотивы, темы, переводы*
- 108 Marjan Krašna, *Izobraževanje v digitalnem svetu*
- 109 Mihaela Koletnik, *Medjezikovni stiki v besedju iz pomenskega polja kmetija v slovenskogoriškem narečju*
- 110 Marko Jesenšek, *Poglavja iz zgodovine vzhodnoštajerskega jezika*
- 111 Natalia Kaloh Vid, *Sovietisms in English Translations of M. Bulgakov's The Master and Margarita*
- 112 Melanija Larisa Fabčič, *Hybride Textsorten in Ernst Jüngers Werk – zwischen Essayistik, Diaristik und Fragment*

- 113 Irena Stramljič Breznik (ur.), *Manjšalnice v slovanskih jezikih: oblika in vloga / Деминутивы в славянских языках: форма и роль / Diminutives in Slavic Languages: Form and Role*
- 114 Marko Jesenšek (ur.), *Rojena v narečje. Akademikinja prof. dr. Zinki Zorko ob 80-letnici*
- 115 Marko Jesenšek (ur.), *Toporišičevo leto*
- 116 Mojca Štuhec, *Z železnico do modernejšega Maribora*
- 117 Marko Jesenšek, *Slovenski jezik v visokem šolstvu, literaturi in kulturi*
- 118 Matjaž Duh, Jerneja Herzog, Tomaž Zupančič, *Likovna edukacija in okoljska trajnost*
- 119 Marko Jesenšek (ur.), *Med didaktiko slovenskega jezika in poezijo. Ob 80-letnici Jožeta Lipnika*
- 120 Marko Jesenšek (ur.), *Av gust Pavel med Slovenci, Madžari in Avstriji*
- 121 Vida Jesenšek (ur.), *Germanistik in Maribor. Tradition und Perspektiven / Germanistika v Mariboru. Tradicija in perspektive / German Studies in Maribor. Tradition and perspectives*
- 122 Alenka Jensterle-Doležal, *Ključ i od labirinta*
- 123 Silvija Borovnik, *Večkulturnost in medkulturnost v slovenski književnosti*
- 124 Matjaž Klemenčič, Aleš Maver, *Izbrana poglavja iz zgodovine selitev od začetkov do danes*
- 125 Eva Premk Bogataj, *Časovno v večnem in večnost v minljivem*
- 126 Jožica Čeh Steger (ur.), Simona Pulko (ur.), Melita Zemljak Jontes (ur.), *Ivan Cankar v medkulturnem prostoru. Ob stoti obletnici Cankarjeve smrti*
- 127 Alenka Valh Lopert, Mihaela Koletnik, *Non-standard Features of the Slovene Language in Slovene Popular Culture*
- 128 Irena Stramljič Breznik, *Med besedo in besedno zvezo*
- 129 Marko Jesenšek, *Prekmurski jezik med knjižno normo in narečjem*
- 130 Marija Švajncer, Slavko Grum – *vztrajati ali pobegniti onkraj*
- 131 Vida Jesenšek, Horst Ehrhardt (ur.), *Sprache und Stil im Werk von Alma M. Karlin / Jezik in slog v delih Alme M. Karlin / Language and Style in the Work of Alma M. Karlin*
- 132 Matjaž Klemenčič, Tadej Šeruga, *Pregled zgodovine slovenske skupnosti v Elyju, Minnesota*
- 133 Mira Krajnc Ivič (ur.), Andreja Žele (ur.), *Pogled v jezik in iz jezika. Adi Vidovič Muha ob jubileju*
- 134 Andreja Žele, Mira Krajnc Ivič, *Sodobna slovenska skladnja: diskurzni in slovnični vidik*
- 135 Marko Jesenšek (ur.), *Slovensko jezikoslovje, književnost in poučevanje slovenščine. Slovar slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja. Veliki madžarsko-slovenski spletni slovar*
- 136 Irena Stramljič Breznik, *Besedotvorje: teoretično, praktično in didaktično*

- 137 Natalia Kaloh Vid, *Re-translations to Paratexts to Children's Literature. The Diversity of Literary Translation*
- 138 Matjaž Duh, Jerneja Herzog, *Likovna apreciacija v vzgoji in izobraževanju Primeri kvalitativnih raziskav*
- 139 Irena Orel (ur.), Martina Orožen (ur.), Marko Jesenšek (ur.), *Vodnikov katekizem. Kershanski navuk sa Illirske deshele vsét is Katehisma sa vse zerkve Franzoskiga Zesarstva*
- 140 Matjaž Klemenčič, Milan Mrdenović, Tadej Šeruga, *Politična participacija slovenskih etničnih skupnosti v ZDA. Študija primerov Clevelanda, Ohio, in Elyja, Minnesota*
- 141 Marko Jesenšek (ur.), *Deroči vrelec Antona Krempla*
- 142 Vida Jesenšek, *Beiträge zur deutschen und slowenischen Phraseologie und Parömiologie*
- 143 Tjaša Markežič, Irena Stramljič Breznik, *Feminativi v slovenskem jeziku*
- 144 Nada Šabec, *Slovene Immigrants and their Descendants in North America: Faces of Identity*
- 145 Marko Jesenšek, *Poglavja iz razvoja slovenskega jezika*
- 146 Marko Jesenšek (ur.), *Čitalništvo in bralno društvo pri Mali Nedelji*
- 147 Silvija Borovnik, *Ugledati se v drugem. Slovenska književnost v medkulturnem kontekstu*
- 148 Marko Jesenšek (ur.), *Narečno besedje slovenskega jezika. V spomin na akademikinjo Zinko Zorko*
- 149 Simona Pulko (ur.), Melita Zemljak Jontes (ur.), *Slovenščina kot drugi in tuji jezik v izobraževanju*
- 150 Marko Jesenšek (ur.), *Dialektologija na Dnevih akademikinje Zinke Zorko*
- 151 István Lukács, *Krležine nepokretne i pokretne slike*
- 152 Alenka Jensterle Doležal, *Slovene Women Writers at the Beginning of the 20th Century*
- 153 Tadej Kralj, *Slovenščina v Torontu in okolici nekoč in danes*
- 154 Marko Jesenšek (ur.), *Pleteršnikova dediščina. Ob stoletnici smrti Maksa Pleteršnika*
- 155 Marko Jesenšek, *Poglavja o različicah slovenskega jezika*
- 156 Jožica Čeh Steger, *Razgledi po slovenski moderni. Nacionalni, večkulturni in medkulturni koncepti, kratka proza in poezija*
- 157 Marko Jesenšek, *Imenitnost slovenskega jezika*
- 158 Mihaela Koletnik, Benedikta Gungl, *Oblačilno izrazje pri Sveti Trojici v Slovenskih goricah*

Odlomek iz Lutrovega predgovora k Pismu Rimljanom

Vóra je nej cslovecse ftímanje i fzen; fteroga níki za vóro májo: i csi vídijo, ka pobougsanye 'zítka i dobra dela ne najzledújo i dónök od vóre dofszta csúti i gúcsati morejo, fzpádnejo vu bloudnofzt i právjio; vóra je nej zadofzta, dobra dela trbej delati, csi fcsémo pobo'zni i zvelicsani biti. Zrok toga je: ka, gda fzlísijo Evangyeliom, tak ta fzpádnejo i naprávjio fzi zfzvoje moucsi mislejnye vfzrci, ftero velí: jafz vórjem. I tou za právo vóro dr'zijo. Ali, liki je tou li cslovecsa náprava i zmislejnye, od fteroga fzrcé nikaj ne vej: tak nikaj ne dela i nikse pobougsanye je ne najzledúje.

Števan Küzmič, 1771: Nouvi Zákon,
Sz. Pavla apostola k-Rimlanczom
pizsani liszt. Predgovor: 442–443.

A' Hit nem emberi vélekedés és álom, minémüt némellyek hitnek tartanak; és ha látják, hogy femmi jobbulás; Je jó cselekedetek nem következnek, és még-is a' hitről fokát hallanak és tsatsognak, tehát olyan tévölgésbe esnek, hogy azt mondják: A' hit nem elégséges hanem cselekedeteket kell hozzá ragasztanunk, ha megigazúlni és idvezülni akarunk. Oka ennek, hogy mikor hallják az Evangéliomot, tehát (a' magok nyomorúságoknak esmérete, és így igaz penitentzia nélkül) a' magok erejekből olyan gondolatra fakadnak, és mondják: Nó én hízek! És ezt mindjárt igaz hitnek állítják De a' minthogy tsak emberi költemény (híjtórai esméret) és gondolat, mellyről a' fzív femmit nem tud, akképen nints-is femmi munkája, és femmi jobbulás nem követi azt.

Bárány György, Bárány János, Sartorius János, 1754:
A' mi urunk Jesus Kristusnak Uj testamentoma,
Szent Pal Romaiakhoz irott levelére D. Luther
Marton Elöl-járó-beszéde: 709-716.

Univerzitetna založba
Univerze v Mariboru